

ISSN 2306-5540 (Print)
ISSN 2788-8894 (Online)

Ғылыми-теориялық журнал ■ Научно-теоретический журнал ■ Scientific-theoretical Journal

**ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНІҢ
ТЕОРИЯСЫ МЕН
ӘДІСТЕМЕСІ**

**ТЕОРИЯ И МЕТОДИКА
ФИЗИЧЕСКОЙ
КУЛЬТУРЫ**

**THEORY AND
METHODOLOGY
OF PHYSICAL EDUCATION**

№4 (74) 2023

Ғылыми-теориялық журнал
Научно-теоретический журнал
Scientific-theoretical journal

ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНІҢ
ТЕОРИЯСЫ МЕН ӘДІСТЕМЕСІ

ТЕОРИЯ И МЕТОДИКА
ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

THEORY AND METHODOLOGY
OF PHYSICAL EDUCATION

№4 (74) 2023

Журнал поставлен на учет в Министерстве культуры, информации Республики Казахстан.
Свидетельство №13039-Ж от 20.09.2012 года (первичная постановка на учет – №969-Ж от 14 мая 1999 года).

Главный редактор

Авсиевич Виталий Николаевич – доктор PhD, ассоциированный профессор, Казахская академия спорта и туризма (Казахстан)

Заместитель главного редактора

Шалабаева Лаура Исмаилбековна – доктор PhD, ассоциированный профессор, Казахская академия спорта и туризма (Казахстан)

Выпускающий редактор

Кенжебекова Гулсин Уалиевна – кандидат технических наук, Казахская академия спорта и туризма (Казахстан)

Редакционный совет

Андрущишин Иосиф Францевич – доктор педагогических наук, профессор, Казахская академия спорта и туризма (Казахстан)

Бабушкин Геннадий Дмитриевич – доктор педагогических наук, профессор, Сибирский государственный университет физической культуры и спорта (Россия)

Жуманова Алия Султангалиевна – доктор педагогических наук, профессор, Казахская академия спорта и туризма (Казахстан)

Кулахметова Гульбарам Амантаевна – доктор PhD, Казахский национальный университет имени аль-Фараби (Казахстан)

Кулбаев Айбол Тиналович – доктор PhD, ассоциированный профессор, Академия физической культуры и массового спорта (Казахстан)

Макогонов Александр Николаевич – доктор педагогических наук, профессор, Казахская академия спорта и туризма (Казахстан)

Платонов Владимир Николаевич – доктор педагогических наук, профессор, Национальный университет физического воспитания и спорта Украины (Украина)

Потоп Владимир Владимирович – доктор наук по физическому воспитанию и спорту, профессор Экологического университета Бухареста, (Румыния)

Федоров Александр Иванович – кандидат педагогических наук, доцент, Южно-Уральский государственный университет (национальный исследовательский университет), (г.Челябинск, Россия)

Хаустов Станислав Иванович – доктор педагогических наук, профессор, Казахская академия спорта и туризма (Казахстан)

Учредитель и собственник:

**КАЗАХСКАЯ АКАДЕМИЯ
СПОРТА И ТУРИЗМА**

Адрес редакции:

г. Алматы, пр. Абая, 85
Телефон: 8 (727) 292-68-84

При перепечатке ссылка на журнал «Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі. Теория и методика физической культуры. Theory and Methodology of Physical Education» обязательна. Рукописи и фотоснимки не рецензируются и не возвращаются.

Компьютерная верстка и дизайн обложки

Айша Калыева

ИБ №62

Подписано в печать 25.12.2023.
Формат 60x84 1/8. Бумага офсетная.
Печать цифровая. Объем п.л.
Тираж 500 экз. Заказ №.

Отпечатано в типографии издательство
«Smart University Press».
050040, г. Алматы, ул. Кенесары хан, дом 54/43

Приказом Комитета по обеспечению качества в сфере образования и науки МОН РК №776 от 29.10.2021 года научно-теоретический журнал «Теория и методика физической культуры» включён в Перечень изданий, рекомендуемых КОКСОН МОН РК для публикации основных результатов научной деятельности. Журнал индексируется в РИНЦ (импакт фактор 2022 г. – 0,144). КАЗБЦ (импакт фактор 2019 г. – 0,152). CrossRef (префикс DOI: 10.48114).

МАЗМҰНЫ // СОДЕРЖАНИЕ // CONTENT

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ, СПОРТ ЖӘНЕ ТУРИЗМ САЛАСЫНДА МАМАНДАРДЫ ДАЯРЛАУ

ПОДГОТОВКА СПЕЦИАЛИСТОВ В ОБЛАСТИ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ, СПОРТА И ТУРИЗМА

TRAINING OF SPECIALISTS IN THE FIELD OF PHYSICAL EDUCATION, SPORT AND TOURISM

Бутабаева Л.А., Умирбекова А.Н.

Дене мәдениеті және спорт педагогтерінің инклюзивті тәжірибені іске асыруға кәсіби даярлық мәселелері6

Есиркепов Ж.М., Құрманбаев Б.І., Омаров Б.С., Сабденбеков Е.У., Бимаханов Т.Д.

Білікті бапкер Әбдісалан Нұрмахановтың ғылыми-педагогикалық мұрасын оқу-тәрбие процесіне ендірудің әдістемесі 14

Иманбетов А.Н., Мускунов Қ.С., Атембеков Н.Р., Сармантаев А.С., Жанғабыл М.С.

Бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында қалыптастыру 27

Kadyrbekova D.S., Shalabayeva L.I. Batyrbekova M.R., Yevloyeva A.S., Dyussekeyeva E.T.

Systematic analysis of the education and training role in the development of ecotourism 36

Круговых И.И., Гусманов Т.И., Сайкина Е.Г., Габдуллин А.Б., Жарменов Д.К.

Анализ развития системы классификации специальностей высшего образования в области физической культуры и спорта в Казахстане 46

Марчибаева У.С., Отаралы С.Ж., Садықов С.К., Потелюнене С.В., Уалиева А.К.

Нормативно-правовое регулирование физической культуры и спорта в Республике Казахстан: ретроспективный анализ 60

Моисеева Н.А., Отаралы С.Ж., Аликей А., Тунғышмуратова Л.С., Потелюнене С.В.

Сравнительный анализ нормативно-правовых актов, определяющих качество физического воспитания в школьной системе образования Республики Казахстан 69

Нурашева К.К., Шалабаева Л.И., Агелеуова А.Т., Кадырбекова Д.С., Омарова Н.А.

Элементы инноваций в образовательных программах по туризму бакалавриата и магистратуры 78

Токарева С.В., Авсиевич В.Н., Соколовская С.В., Габдуллин А.Б., Орлов А.И.

Организационно-управленческие и педагогические условия, влияющие на профессиональную подготовку тренеров в вузах в области педагогико-психологического сопровождения спортсменов 87

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУДЫҢ МЕДИЦИНАЛЫҚ- БИОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

МЕДИКО-БИОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

MEDICAL AND BIOLOGICAL PROBLEMS OF PHYSICAL EDUCATION

Орлов А.И., Гунина Л.М., Есельбаева А.К., Авсиевич В.Н., Тутибаев К.А.

Методы профилактики неконтролируемых мышечных сокращений при физических нагрузках с точки зрения тренера и спортивного фармаколога 99

ХАЛЫҚТЫҢ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ

ФИЗИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ НАСЕЛЕНИЯ

PHYSICAL EDUCATION OF THE POPULATION

Бобырева М.М., Дема Е.В., Колдасбаева Б.Д., Хакимова З.А., Молдагазина Н.А.

Сравнение данных по самооценке уровня здоровья обучающихся по образовательным программам «Медицина», «Физическая культура и спорт» и «Хореография» 110

Тажигулова Б.М., Базарбаева К.К., Жумадилханов А.А., Имангаликова И.Б.

Даун синдромы бар 11-12 жастағы балалардың шағын-футбол арқылы физикалық және техникалық дайындықтарын жетілдіру 119

**СПОРТТЫҚ ЖАТТЫҒУДЫҢ
ТЕОРИЯСЫ МЕН ӘДІСТЕМЕСІ**

**ТЕОРИЯ И МЕТОДИКА
СПОРТИВНОЙ ТРЕНИРОВКИ**

**THEORY AND METHODOLOGY
OF ATHLETIC TRAINING**

Кунай С., Исакаов Т.Б., Төлегенұлы Н., Мурат А.

Таеквондо пумсэ кешендерінің сипаттамасы, ұйымдастыру талаптары мен техникалық дайындық негіздері 131

Шепетюк М.Н., Мырзабосынов Е.К., Тен А.В., Мырзаев М.О., Тубаева Л.Т.

Проблемы и перспективы научно-методического обеспечения тренировочного процесса спортсменов казах курес в Казахстане 138

Сведение об авторах 145

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ,
СПОРТ ЖӘНЕ ТУРИЗМ САЛАСЫНДА
МАМАНДАРДЫ ДАЯРЛАУ

ПОДГОТОВКА СПЕЦИАЛИСТОВ
В ОБЛАСТИ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ,
СПОРТА И ТУРИЗМА

TRAINING OF SPECIALISTS IN THE FIELD
OF PHYSICAL EDUCATION,
SPORT AND TOURISM

¹Бутабаева Л.А.^а, ²Умирбекова А.Н.

ДЕНЕ МӘДЕНИЕТІ ЖӘНЕ СПОРТ ПЕДАГОГТЕРІНІҢ ИНКЛЮЗИВТІ ТӘЖІРИБЕНІ ІСКЕ АСЫРУҒА КӘСІБИ ДАЯРЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

¹Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, Астана, Қазақстан

²Қазақ спорт және туризм академиясы, Алматы, Қазақстан

Бутабаева Лаура Аскарловна, Умирбекова Акерке Нурланбековна

Дене мәдениеті және спорт педагогтерінің инклюзивті тәжірибені іске асыруға кәсіби даярлық мәселелері

Аңдатпа. Бұл мақала инклюзивті ортаға болашақ дене мәдениеті және спорт педагогтерінің инклюзивті тәжірибені ендіруге даярлық бағыттары мен әдістемелік ерекшеліктерін зерттеуге арналған. Мақала барысында дене мәдениеті және спорт педагогтерінің инклюзивті тәжірибені іске асыруға кәсіби даярлық мәселелері ретінде, жалпы білім мектептерінің инклюзивті тәжірибені іске асыру үшін арнайы құралдармен жабдықталған спорт залдармен қамтылу деңгейін, еңбек етуші дене мәдениеті және спорт педагогтерінің квалификациялық деңгейін, дене мәдениеті және спорт педагогтерінің өз тәжірибесінде ерекше білім беру қажеттілігі бар балалармен жұмыс жасау кезіндегі қиындықтарының деңгейін, ерекше білім алу қажеттілігі бар балалармен қызмет етуде инклюзивті құзыреттілігін арттыру бойынша біліктілік арттыру курстарының деңгейін анықтауға бағытталған. Зерттеуге Астана қаласы бойынша 93 мектеп, 279 дене мәдениеті және спорт педагогтері қатысты. Дене мәдениеті және спорт педагогтерінің инклюзивті тәжірибені іске асыруға кәсіби даярлығы мен жалпы инклюзивті тәжірибені тиімді түрде іске асыру мүмкіндіктері анықталды. Зерттеу нәтижелері бойынша қорытынды жасалып, арнайы ұсыныстар берілді.

Түйін сөздер: болашақ дене мәдениеті және спорт педагогтері, кәсіби даярлық, инклюзивті тәжірибе, инклюзивті құзыреттілік.

Butabaeva Laura Askarovna, Umirbekova Akerke Nurlanbekovna

Problems of professional readiness of future physical education and sports teachers to implement inclusive practices

Abstract. This article discusses the directions of professional orientation of physical education and sports specialists towards an inclusive environment and attitude towards it. In the course of the article, the main problems of the study were considered: the readiness of physical education and sports teachers to implement inclusive practices, the level of illumination of gyms with special equipment for the implementation of inclusive practices in secondary schools, the level of qualifications of physical education and sports teachers, the level of difficulties encountered in practice teachers of physical education and sports in working with children with special educational needs, the level of advanced training courses for the development of inclusive competence in working with children with special educational needs. The study involved 93 secondary schools and 279 physical education and sports teachers. The problems of professional readiness of physical education and sports teachers to implement inclusive practice and the possibility of effective implementation of general practice are identified. Based on the results of the study, conclusions were drawn and recommendations were made.

Key words: future physical education and sports teachers, professional training, inclusive practice, inclusive competence.

Бутабаева Лаура Аскарловна, Умирбекова Акерке Нурланбековна

Проблемы профессиональной готовности будущих педагогов физической культуры и спорта к реализации инклюзивной практики

Аннотация. В данной статье рассматриваются направления профессиональной ориентации специалистов физической культуры и спорта на инклюзивную среду и отношение к ней. В ходе статьи как основные проблемы исследования были рассмотрены вопросы готовности учителей физической культуры и спорта к реализации инклюзивной практики, уровень оснащённости спортивных залов специальным оборудованием для реализации инклюзивной практики в общеобразовательных школах, уровень квалификации учителей физической культуры и спорта, уровень проблем, с которыми сталкиваются на практике учителя физической культуры и спорта в работе с детьми с особыми образовательными потребностями, уровень организации курсов повышения квалификации для развития инклюзивной компетентности в работе с детьми с особыми образовательными потребностями. В исследовании приняли участие 93 общеобразовательные школы, 279 учителей физической культуры и спорта.

Определены проблемы профессиональной готовности учителей физической культуры и спорта к реализации инклюзивной практики и возможности эффективной реализации общей практики. По результатам исследования были сделаны выводы и даны рекомендации.

Ключевые слова: будущее педагоги физической культуры и спорта, профессиональная подготовка, инклюзивная практика, инклюзивная компетентность.

Бұл зерттеу Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің BR21882231 «Қазақстанның орта білім беру жүйесінде инклюзивтілік пен қолжетімділікті қамтамасыз етудің тұжырымдамалық моделі» (2023-2025 жж.) бағдарламалық-нысаналы қаржыландыруы аясында жүргізілді.

Негізгі ережелер. Еліміздің нормативті құжатнамасына сай барлық жалпы білім беру мектептерінде, жоғары оқу орындарында дене шынықтыру пәні міндеттелген, әр деңгейге сай өзіндік сағат бөлінісі арқылы өтеді. Жоғары білім беру деңгейінде болашақ дене мәдениеті және спорт мамандарын даярлау мазмұны инклюзивті тәжірибені іске асыру үшін арнайы мазмұнмен толықтырылуы қажеттілігі бар. Жалпы білім беру мектептерінде қызмет етуші дене мәдениеті және спорт педагогтеріне инклюзивті тәжірибені сапалы негізде іске асыруы үшін, инклюзивті білім беру мен бейімделген дене шынықтыру бойынша біліктілігін арттыру курстарын жаңарту қажеттілігі бар. Дене мәдениеті және спорт педагогтерінің инклюзивті тәжірибені іске асыруға кәсіби даярлық – бұл инклюзивті жағдайда қызмет ету білімінің болуы, инклюзивті білім беру саласы бойынша өзіндік даму мақсаттылығының болуы, ерекше білім қажеттілігі бар балалармен қызмет ету үшін арнайы дағдыларды игеруге ұмтылысының болуы, ерекше білім беру қажеттілігі бар балалармен қызмет етуде арнайы жауапкершіліктің болуы, ерекше білім беру қажеттілігі бар балалармен жұмыс істеуге қажетті арнайы мамандармен ынтымақтастық негізде интеграциялық амалды іске асыру қабілеттілігінің болуы, ерекше білім беру қажеттілігі бар баланың даму ерекшеліктерін білу және негізгі заңдылықтарын білу, ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларды сапалы негізде әлеуметтік өмірге бейімдеу дағдыларын игеру, ерекше білім беру қажеттілігі бар балалармен қызметтің сапалы болуын қамту үшін инновациялық әдіс – тәсілдерді игеру деңгейінің жоғары болуы.

Кіріспе. Жоғары және жоғарыдан кейінгі білім беру үдерісін жаңғырту мәселелері ең алдымен қажетті құзыреттіліктерді қалыптастырудан бастау алады, бүгінде ең өзекті құзыреттіліктер - жаһандық және пәнаралық байланысты тиімді

ұйымдастырылу құзыреттіліктері. Қазақстанның 2050 жылға дейінгі даму стратегиясына сай, «...ең басты міндеттемелердің бірі әлемдік даму арена-сына шығу үшін маңызы зор бәсекелестікті арттыру мен халықтың интеллектуалды әлеуетін арттыру, осыған орай болашақ мамандардың кәсіби дағдыларын дамыту мен тәжірибедегі қызмет етуші мамандардың біліктілігін арттыру сапасын көтеру қажеттілігі айқын» - деп көрсетілген [1]. Қазақстан Республикасының президенті Қ.К. Тоқаев жолдауында кәсіби даярлық ба-рысында қажетті құзыреттіліктерді нарық сұранысын ескеру негізінде «...үнемі жаңартудың қажеттілігін, сонымен қатар білім сапасын артты-ру...» өзектілігін көрсеткен [2].

Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 11 шілдедегі № 343 заңында көрсетілген: «...жоғары оқу орны түлектерінің кәсіби деңгейіне заманауи қоғам талаптарының деңгейіне сай пе-дагог дайындығының ұстанымдары мен негізгі тұғырлары қайта қарау...» қажеттілігі бар екенін көрсетеді. Ерекше білім беру қажеттілігі бар ба-лалармен тәжірибе барысындағы жұмыс педагог мамандар тәжірибелік даярлық деңгейіне ерек-ше талаптардың болуын қажет етеді, ол бүгінде инклюзивті білім беру үдерісінде аса өзекті мәселелердің бірі [3]. Білім мониторингі баянда-масына сай, «инклюзивтілік білім беру: барлығына қолжетімді білім, көптеген аумақтарда қажетті мамандардың біліктілігі төмен, көптеген мамандар инклюзивті білім беру ортасына педагог маман-дармен бірлесіп, ынтымақтастық негізінде қызмет етуге даярлығы төмен, инклюзивті білім беруге медициналық көзқараста, осы орайда болашақ педагог мамандардың даярлығына аса назар бөлу қажеттілігі бар екенін көрсетеді» [4].

Біздің зерттеуімізге сәйкес дене мәдениеті және спорт педагогтерінің инклюзивті тәжірибені іске асыруға кәсіби даярлық мәселелерін қарастыруда негізгі ұғымдарға тоқталатын болсақ, «кәсіби даярлық» ұғымы бұл көптеген арнайы білім, білік, дағды мен сапалар, негізгі тәжірибелер жиынтығы, мінез – құлық ережелері, қажетті мамандану аясында тиімді түрде іс-әрекет етуге мүмкіндік беретін, білім алушы-лармен қажетті біліммен бөлісуге мүмкіндік

беретін қабілеттілік [5]. Инклюзивті білім беру мазмұнына сипаттама беретін болсақ, бұл білім беру жүйесін қалыптастырудағы жаңаша тұғыр, ол әр білім алушыға білім беру үдерісінің қолжетімділігі мен жеке тұлғалық бағдары арқылы көрініс табады. Инклюзивті тәжірибе білім беруді ұйымдастыру формасынан, құралдары мен әдістерінен тұратын ерекше білім беру қажеттілігі бар баланы негізгі қоғам қажеттілігіне сай бейімдеу мен әлеуметтендіру, сондай ақ қалыпты дамуын қамтамасыз ету үшін арнайы білім беру ортасын қолайлы ету мүмкіндіктерін беру [6]. «Болашақ дене мәдениеті және спорт мамандарының даярлығы негізінен арнайы қажетті құзыреттіліктерді қалыптастырудан тұрады» - дей келе, осы орайда болашақ маман жеке тұлғасының мәнді сапалары, өзіндік дамуға деген ұмтылысы, спорттық педагог қажетті дағдыларын игеру, жаттықтырушылардың негізгі инновациялық мүмкіндіктерін арттыруды, арнайы педагогикалық құзыреттіліктерді қалыптастырудан тұрады [7].

Бүгінгі білім беру үдерісіндегі негізгі өзгерістер қарқыны түбегейлі болашақ педагог мамандардың даярлық мазмұнын қайта қарау, жаңғырту қажеттілігін айқын көрсетеді. Әлемдік білім беру жүйесінің даму тенденциялары инклюзивті білім беру жүйесін үнемі модернизациялау қажеттілігін айқындап, осыған орай жалпы педагог мамандардың инклюзивті білім беру ортасында сапалы білім беру тәжірибесін арттыру үшін үздіксіз білім мазмұнын, қажетті әдіс тәсілдерді, ең маңыздысы негізгі құзыреттіліктерді жаңғырту қажеттілігін нақты көрсетеді. Бүгінгі білім әр білім алушының жеке ерекшелігін толық деңгейде ескеріп, ерекше қажеттілігіне қарамастан әр білім алушыға қолайлы білім беру ортасын құрып, білім берудің әр деңгейін қолжетімді ету міндеттемесін береді. Осы орайда қолайлы мектеп, жайлы мектепте сапалы тәжірибені іске асыратын мамандардың даярлық мазмұнын осы деңгейде қарастыру мәселесі аса өзекті болып табылады. Инклюзивті білім беру үдерісі әр деңгейде интеграциялануына орай, әр болашақ педагог маман, соның ішінде әсіресе болашақ дене мәдениеті және спорт маманы кәсіби даярлығына, оның сапалы негізде инклюзивті тәжірибені іске асыру даярлығына назар бөлу аса өзекті мәселелердің бірі. Әркез болашақ педагог мамандардың білім беру бағдарламаларының мазмұнын жаңғырту, үнемі жаңаша әдіс – тәсілдерімен толықтыру, халықаралық озық үлгілерді білім мазмұнына тиімді ендіру өзекті мәселе болатыны сөзсіз. Осы орайда, болашақ дене мәдениеті және спорт педагогтерінің инклюзивті тәжірибені іске асыруға

кәсіби даярлық мәселелерін қарастыру өзектілігі айқын деп танымыз.

Зерттеу барысында негізгі зерттеу мәселесі болашақ дене мәдениеті және спорт мамандарының инклюзивті тәжірибені сапалы негізде іске асырудың теориялық және әдістемелік мүмкіндіктерін зерделеу болды. Зерттеудің негізгі мақсаты- дене мәдениеті және спорт педагогтерінің инклюзивті тәжірибені іске асыруға кәсіби даярлық мәселелерінің теориялық негіздерін зерделеу, кәсіби даярлық деңгейі бойынша инклюзивті тәжірибені іске асыруға деген даярлығын зерттеу, зерттеу нәтижелерін талдау. Зерттеудің негізгі міндеттері, дене мәдениеті және спорт педагогтерінің инклюзивті тәжірибені іске асыруға кәсіби даярлық мәселелерінің теориялық негіздерін айқындау, дене мәдениеті және спорт педагогтерінің инклюзивті тәжірибені іске асыруға даярлығын тексеру, дене мәдениеті және спорт педагогтерінің инклюзивті тәжірибені іске асыруға кәсіби даярлық мәселелерін зерттелеудегі алынған нәтижелерге тиімді түрде талдау жүргізу, қорытындылау, нақты ұсыныстар көрсету.

Әдістер мен материалдар. Зерттеу мәселесіне сәйкес мақала дайындау кезінде нормативтік-құқықтық, психологиялық, педагогикалық, ғылыми-әдістемелік және дене мәдениеті мен спорт саласы бойынша әдебиеттерге зерттеу жүргізілді. Дене мәдениеті және спорт бойынша инклюзивті тәжірибені іске асыру даярлығына қатысты, ерекше білім беру қажеттілігі бар баланың ағзасын оңалтудың негізгі заңдылықтары, ауытқу түрлері туралы білімі болуы, ерекше білім беру қажеттілігі бар балалармен жұмыс кезіндегі пәнаралық байланыс пен өзге де мамандармен бірлескен іс-әрекет жүргізуге қабілеттілігінің болу мәселелері қарастырылды. Мектеп басшылығы мен дене мәдениеті және спорт педагогтері арасында алынған әлеуметтік зерттеу нәтижесінде алынған мәліметтерге салыстырмалы талдау жүргізілді. Зерттеу кезінде ғылыми – әдістемелік әдебиеттерді талдау, саралау, негізгі тұжырымдама жасалынды. Сауалнама алу барысында ашық сұрақ және жабық сұрақтар негізінде алынған жауаптарға талдау жасалынды. Жүргізілген зерттеу нәтижелері бойынша қорытынды жасалынып, тиімді ұсыныстар берілді. Зерттеуге Астана қаласы бойынша 93 мектеп, 279 дене мәдениеті және спорт педагогтері қатысты.

Нәтижелер мен талқылаулар. Зерттеушілер өз мақаласында дене шынықтыру және спорт мамандарының ерекше білім беру қажеттілігі бар білім алушылармен жұмыс кезінде маман бойында қажетті құзыреттіліктерді ерекшелеп

көрсеткен, олар: «біріншіден, ерекше білім беру қажеттілігі бар баланың ағзасын оңалтудың негізгі заңдылықтарын, ауытқу түрлері туралы білімінің болуы, ерекше білім беру қажеттілігі бар балалармен жұмыс кезіндегі пәнаралық байланыс пен өзге де мамандармен бірлескен іс-әрекет жүргізуге қабілеттілігінің болуы, ерекше білім беру қажеттілігі бар балалармен оңалту шараларын жүргізуде негізгі әдістер, технологиялар, құралдарды өз іс-әрекетінде тиімді қолдана алу, сонымен қатар моторикалық әдістерді игеру мүмкіндігінің болуы» [8].

Зерттеушілер өз зерттеу нәтижесінде төмендегідей қорытынды жасағанын көре аламыз, «белсенді оқыту формаларын, инновациялық әдістерді пайдаланып теориялық және тәжірибелік білімді игеру» үшін арнайы түрде құрылған білім беру ортасы болашақ педагог мамандардың даярлық деңгейін жоғарлатуға әсері бар екенін көрсеткен [9].

Болашақ дене шынықтыру және спорт мамандарының инклюзивті ортада қажетті инклюзивті тәжірибені игеруі үшін арнайы формалар мен әдістерді қолдану арқылы ұйымдастырылған, инклюзивті құзыреттілікті дамытуға бағдарланған әдістемелік семинарлар тиімділігі зор, «инклюзивті білім беру кезінде ерекше білім беру қажеттілігі бар балалар қоғамдық ортаға тиімді бейімделіп, болашақ мамандардың кәсіби даярлығының сапасын арттырып, кәсіби бағдарын реттейді» деп көрсетілген [10].

Инклюзивті білім беру ортасында сапалы тәжірибе жүруі үшін болашақ педагог мамандардың арнайы құзыреттілігін қалыптастыру қажеттілігі бар екенін айтылады, осы орайда «...болашақ дене шынықтыру және спорт мамандарын дайындау кезінде дайындық бағдарын нақты қажетті мәселеге бұру қажеттілігі бар», сонымен қатар болашақ дене шынықтыру және спорт мамандарының оқу үдерісі мазмұнына сәйкес технологиялар мен әдістемелер ендіруді өзектендіру мен оқу жоспары, оқу пәндерінің мазмұнын толықтыру, өзекті мәселелерді үнемі бақылау мен мазмұнын жаңарту, кәсіби құзыреттілік мазмұнын шығармашылық дамуға бағдарлау қажет [11].

Дене мәдениеті және спорт мамандарының кәсіби құзыреттілігі көп факторлы, жан-жақты құбылыс, кәсіби құзыреттілік теориялық білім мен тәжірибелік білімнен, арнайы қажетті ортада білімді бөлісу формалары мен әдіс-тәсілдерінен, болашақ дене мәдениеті және спорт негізгі құндылықты бағдарынан, ортада даму ерекшеліктеріне сай игерген мәдени, адамгершілік, этикалық, эстетикалық тәрбие формаларынан тұрады. Ғылыми зерттеу бары-

сында маманның кәсіби құзыреттілігін өлшеуге, арттыруға, қалыптастыруға, даярлығының сапалы деңгейін анықтауға мүмкіндік бар. Біздің жағдайымызда дене мәдениеті және спорт педагогтерінің инклюзивті тәжірибеге даярлық деңгейін анықтау жоспарланған. Сондай-ақ дене мәдениеті және спорт педагогтерінің теориялық және тәжірибелік білімінің сапалы көрсеткіштері, олардың инклюзивті тәжірибеге даярлық деңгейін, кәсіби деңгейін көрсетеді.

«Білім беру жүйесінде әлеуметтік және білім беру міндеттемелерінің өзекті мәселелерін шешуде тиімді әлеуметтік маңызы бар іс-әрекет, белсенді оқыту түрі ретінде инклюзивті тәжірибе аса мәні зор, инклюзивті тәжірибе инновациялық технология, қажетті әдіс – тәсілдер, құралдар жиынтығы бола алады», дей келе мақала авторлары өз зерттеулерінде білім беру мекемелеріндегі инклюзивті тәжірибенің қолданылу мүмкіндіктері көрсетілген, ЖОО – нда әлеуметтік қорғансыздық деңгейі жоғары жастар арасында тиімді қызмет ету формалары мен әдістері көрсетілген, басты әдістеме ретінде интеграцияланған әдістер қарастырылған. Ол үшін инклюзивті білім берудегі тиімді шаралар мен әлеуметтік интеграцияның тиімді әдістерін қарқынды іске асыру жоспарланған [12].

Зерттеушілердің өз мақала барысында зерттеу нәтижелері бойынша жасаған негізгі қорытындыларына сай, жалпы білім беру ұйымдарында қызмет етуші, инклюзивті тәжірибені іске асырушы мамандар үшін білім алушыларды білім беру үдерісіне тиімді кіріктіру, шетелдік сапалы тәжірибелерді зерделеу, жаңаша технологияларды іздестіру, психологиялық және жүйелік өзгерістерді зерттеу маңызды екенін айтады. Сонымен қатар инклюзивті білім беру тәжірибесінің тиімділігін тексеру үшін арнайы мониторинг жүйелерін өңдеу мен қолдану аясын кеңейту қажеттілігі, соның қатарында инклюзивті білім беру ортасында өз кәсіби іс-әрекетін тиімді іске асыруға даярлығын тексеруді көрсеткіш ретінде алып, мектептегі басты қиындықтар мамандар біліктілігін арттыру, әдістемелік базаларды жаңғырту, психологиялық дұрыс ахуал құруды тиімді анықтауды ұсынады [13].

Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының жүргізген зерттеуіне сай, жалпы білім беру мектептерінде қызмет етуші дене мәдениеті және спорт педагогтерінің педагогикалық еңбек өтіліне сай пайыздық көрсеткіші келесідей, жалпы зерттеуге 2496 педагог қатысқан. Сарапталған бөлініске сай, мәліметтер келесідей: жалпы санынан еңбек өтілі

5 жылға дейінгі педагогтер саны 44% пайызды құраған. 6-10 жыл аралығында еңбек өтілі бар дене мәдениеті және спорт педагогтерінің саны 18%, 11-15 жыл еңбек өтілі бар педагогтер саны – 13%, 16-20 жыл еңбек өтілі бар педагогтер саны 9%, 20 жылдан астам еңбек өтілі бар педагогтер саны 16%. Бұл жүргізілген зерттеу 2021 жылға сәйкес келген [14].

Инклюзивті білім беру мектептің оқу және әлеуметтік ортасының негізгі үдерістерінің басымы көпшілігін қамтиды, олардың қатарында әр балаға қауіпсіз, қолайлы және қолжетімді орта қалыптастыруда құндылық, рухани – адамгершілік, материалдық және педагогикалық білім беру ортасын құрады. Жайлы мектеп тек белгілі үштіктің (ата – ана, бала, мұғалім) ынтымақтастық жағдайында ғана тиімді түрде іске асады, бүгінде мектеп педагогтері әр баланың жеке мүмкіндіктерін ескеріп, түсіне алатын, баланың әр даму деңгейіне сай өзіндік даму мен өзіндік белсенділікке дайын болуы керек. Инклюзивті білім беру, кіріктірілген білім болуы үшін бұл үдеріс субъектілері негізгі ұстанымдарды игерген және оны ұстануға даяр болуы қажет. Инклюзивті білім беру үдерісінің мектепте көптеген қиындық деңгейлері бар, олар ең алдымен балалар бөлінісінен бастау алады. Бүгінгі мектеп барлық баланың толық жеке ерекшеліктерін ескеруге дайын болуы маңызды. Инклюзивті тәжірибені іске асыруға даяр педагог баланы белсенді түрде әлеуметтендіруге, өз білім беру бағдарламасын әр баланың ерекшелігін ескеріп құруға, оқу мақсаттарын сапалы түрде іске асыруға мүмкіндігі болуы керек. Бұл мүмкіндіктің шынайы түрде болуы үшін, ең алдымен педагог маман даярлаушы оқу орындарындағы кәсіби құзыреттілік қалыптастыру мазмұнын үнемі жаңарту, жетілдіру қажеттілігі бар. Сондай ақ, бүгінде инклюзивті тәжірибені өз кәсіби іс – әрекетінде іске асырып жүрген педагог мамандардың дайындық деңгейін тексеріп, біліктілік арттыру курстарын құру, бар курстардың мазмұндық құрамын қайта қарау қажеттілігі бар деп есептейміз.

Осыған орай біз өз зерттеуімізде Астана қаласы бойынша, Б. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының өзара ынтымақтастық негізінде қызмет етуші мектептерден мектеп басшылығы, дене мәдениеті және спорт педагогтері арасында сауалнама түрінде зерттеу жүргіздік. Зерттеу мақсаты қаншалықты деңгейде мектеп инклюзивті тәжірибені іске асыруға дайын, бастаушы сынып және дене мәдениеті және спорт педагогтерінің инклюзивті тәжірибені іске асыруға даярлығы мен іске асыру барысындағы қиындықтар ерекшеліктерін анықтау болды.

Мектеп басшылығынан мемлекеттік мектептерде спорт залдарының толық негізде қамтылу деңгейіне сай сауал алынды. Астана қаласы бойынша 93 мектеп басшылығынан мектептің спорт залмен қамтамасыз етілуі сұралды. Оның ішінде 91 мектепте спорт зал бар, 2 мектепте спорт залы жоқ. Яғни Астана қаласы бойынша мемлекеттік мектептердің спорт залдарымен қамтамасыз етілуі 97,8 % құрайды. Сонымен қатар, дене шынықтыру сабақтары (3 сағат) бекітілген нормасын толық деңгейде қамтамасыз ету үшін, бір мектепте кем дегенде 2 спорт зал болуы қажет екенін мамандар алға тартады. Сондай-ақ, спорт залдардың қажетті құрылғылармен қамтылу деңгейі төмен екенін көрсетті.

Сондай-ақ, аталған Астана қаласының дене мәдениеті және спорт педагогтерінің (279 педагог) арасында жүргізілген сауалға сай, инклюзивті білім беру жағдайында сапалы негізде дене шынықтыру сабақтарын өткізу үшін, толық негізде қажетті құрылғылармен қамтылмағанын, яғни спорт залдар инклюзивті білім жағдайында сапалы деңгейде сабақ өтуге даяр емес екенін көрсетті. Дене мәдениеті және спорт педагогтерінен тағы сұралған сауалдың бірі дене шынықтыру сабақтары сапалы негізде өту үшін көрнекілік, мультимедиялық оқу – әдістемелік құралдардың қамтылу деңгейін анықтады. Сұралған 60 % дене мәдениеті және спорт педагогтерінің өз сабақтарында қандай әдістемелік құрал қолданатынын сұрау кезінде, арнайы әдістемелік құралдардың аз екендігі және педагогтер көп жағдайда интернет желілері арқылы алынған материалдарды пайдаланатынын, дайын видео және мультимедиялық сабақтарды интернет арқылы қолданатынын айтты. Оның ішінде, инклюзивті білім жағдайында дене шынықтыру сабақтарын сапалы негізде өткізу үшін арнайы оқу-әдістемелік, мультимедиялық құралдардың жоқтың қасы екенін көрсеткен.

Дене мәдениеті және спорт педагогтерінен инклюзивті білім беру бойынша біліктілігін арттыру курстарынан өту деңгейін анықтау кезінде, бұл негіздегі сапалы түрде, нақты тәжірибелік мәселелерді толық негізде қамтитын курстардың аз, қолжетімсіз екенін, ұсынылған курстар жаңартылған білім беру жағдайында дене шынықтыру сабағын жүргізу ерекшеліктеріне, жалпы дене мәдениеті және спорт мамандарының кәсіби құзыреттіліктерін арттыруға арналған тренерлік курстар екенін көрсетті. Ал арнайы инклюзивті білім беру жағдайында, инклюзивті тәжірибесін жүргізу үшін қажетті инклюзивті білім беру мазмұнымен таныстыратын, бейімделген

дене шынықтыру бойынша біліктілігін арттыру курстары аз, өту мүмкіндігі жоқ екенін көрсеткен. Яғни Астана қаласы бойынша сұралған 279 респонденттің 5,4 % пайызы, яғни 15 педагог инклюзивті білім беру және бейімделген дене шынықтыру бойынша курстан өткен.

Сонымен қатар, дене мәдениеті және спорт мамандары өз тәжірибесінде инклюзивті тәжірибені іске асыруда төмендегідей мәселелер бар екенін нақты ашық сұрақтар барысында көрсеткен, инклюзивті білім беру жағдайында дене шынықтыру сабағын өткізу кезінде оқу – әдістемелік құралдар аз, сапалы негізде инклюзивті тәжірибені нақты көрсетілген құралдар жоқтың қасы, көп жағдайда ерекше білім беру қажеттілігі бар балалар дене шынықтыру сабақтарынан босатылған, яғни мүлдем сабаққа қатыспайтындығын көрсеткен. Дене мәдениеті және спорт педагогтері арасында алынған ашық сұрақтар кезінде, көптеген педагогтер: «дене мәдениеті және спорт педагогтері арнайы білімсіз ерекше білім қажеттілігі бар балалармен жұмыс жасауға құқығы жоқ», «емдік дене шынықтыру сабақтары арнайы осы бағыт бойынша білім алған мамандар жүргізу қажет екенін», «дене мәдениеті және спорт педагогтері мүгедек балалармен жұмыс жасауға арнайы білімсіз даяр емес», «қалыпты бала мен ерекше білім беру қажеттілігі бар бала бір сыныпта болған кезде бір педагог үшін сабақты жүргізуде қиындық, уақыт жетіспеушілігі айқын», «ерекше білім беру қажеттілігі бар балалар тек арнайы мектепте оқулары қажет» деген жауаптар қайтарды. Бұл алынған ашық сұрақтар нәтижесінде біз жалпы дене мәдениеті және спорт педагогтерінің инклюзивті тәжірибені іске асыру үшін даярлық деңгейі төмен екенін айқын көре аламыз. Сондай ақ сапалы негізде инклюзивті тәжірибе жүруі үшін оқу – әдістемелік қамтамасыздану мен біліктілігін арттыру курстарын дайындау, болашақ дене мәдениеті және спорт мамандарын дайындауда білім мазмұнын толықтыру қажеттілігі бар екенін, зерттеу мәселесінің бүгінде аса өзекті екенін көреміз.

Қорытынды. Зерттеу нәтижелері бойынша төмендегідей қорытындылар жасауға болады:

– Дене мәдениеті және спорт педагогтерінің жалпы білім беру ұйымдарында сапалы

инклюзивті тәжірибені жүргізуі үшін кәсіби құзыреттілігімен қатар инклюзивті құзыреттілік деңгейі жоғары болуының маңызы зор. Сондай-ақ өз кәсіби қызметінде дене мәдениеті және спорт педагогы инклюзивті білім беру заңдылықтарын білуі, негізгі ұстанымдарын ұстануы, ерекше білім беру қажеттілігі бар бала даму мүмкіндіктерімен қызмет ету дағдылары болуы қажеттілігі бар.

– Дене мәдениеті және спорт педагогтерінің жалпы білім беру ұйымдарында сапалы инклюзивті тәжірибені жүргізуі үшін, дайындық деңгейінің жоғары болуын қамтамасыз ету үшін арнайы мультимедиялық және оқу – әдістемелік құралдардың сапалы базасын дайындау қажеттілігі бар, өйткені зерттеу нәтижелері бұл құралдардың жоқтың қасы екенін айқын көрсетті.

– Дене мәдениеті және спорт педагогтерінің жалпы білім беру ұйымдарында сапалы инклюзивті тәжірибені жүргізуі үшін еліміздің барлық жалпыға білім беру мектептерінде арнайы жабдықталған спорт залдардың болу қажеттілігі бар, өйткені эксперт мамандардың зерттеулеріне сәйкес сапалы негізде инклюзивті тәжірибе іске асуы үшін бір мектепте екіден кем емес жабдықталған спорт залы болуы қажет. Ал зерттеу нәтижелеріне сай, Астана қаласының өзінде екі мектепте спорт зал жоқ екенін айқын көреміз. Бұл мәселе қала деңгейінде осы көрсеткішке ие болған болса, ауылдық округтерде бұл көрсеткіш төмен деген пайымдама жасауға негіз бар.

– Дене мәдениеті және спорт педагогтерінің жалпы білім беру ұйымдарында сапалы инклюзивті тәжірибені жүргізуі үшін арнайы инклюзивті білім беру мүмкіндіктерін арттыру үшін біліктілік арттыру курстарының санын арттыру қажеттілігі бар, өйткені зерттеу нәтижесінде аталған курстардың жоқ екенін, курс өткен мамандар санының аз екенін айқын көре алдық.

Осы негізде зерттеу нәтижелері бойынша болашақ дене мәдениеті және спорт педагогтерін дайындау кезінде білім беру бағдарламаларының мазмұнына инклюзивті тәжірибе тетіктерін сапалы іске асыру мазмұнын қосу, арнайы оқу – әдістемелік құралдарды шығару, арнайы біліктілік арттыру курс бағдарламаларын құру қажеттілігі бар екендігін ескеріп, болашақ зерттеулерге ұсыныс ретінде көрсетеміз.

Әдебиеттер

1. «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты Қазақстан Республикасының Президенті - елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, Астана қ., 2012 жылғы 14 желтоқсан.

2. Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі. Мемлекет Басшысының 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы.
3. Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 11 шілдедегі № 343 заңы.
4. <https://ru.unesco.org/gem-report/Eurasia2021inclusion>.
5. Кузьмина О. С. Актуальные вопросы подготовки педагогов к работе в условиях инклюзивного образования // Вестник ОмГУ. – 2013. – №2 (68). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnye-voprosy-podgotovki-pedagogov-k-rabote-v-usloviyah-inklyuzivnogo-obrazovaniya>.
6. Фетисов А.С. Инклюзивные образовательные практики: ретроспектива и современное состояние // Гуманитарные науки. – 2022. – №3 (59). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/inklyuzivnye-obrazovatelnye-praktiki-retrospektiva-i-sovremennoe-sostoyanie>.
7. Худайбердиева Н.А. Актуальные проблемы подготовки педагогических кадров по физической культуре и спорту // Вестник науки и образования. – 2019. – №10-3 (64). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnye-problemy-podgotovki-pedagogicheskikh-kadrov-po-fizicheskoy-kulture-i-sportu>.
8. Токкулинова Г.К., Беделбаева А.Е., Исажанова А.Н. Дене шынықтыру және спорт мамандарын инклюзивті білім беру ортасында жұмыс істеуге даярлаудың ерекшеліктері. // Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі. №3(65) - 2021, - Б. 6-11. DOI: 10.48114/2306-5540_2021_3_6 .
9. Шубович В.Г., Вахтеева О.В., Аленова А.Н. Проблема профессиональной подготовки будущих специалистов в сфере физической культуры к работе в условиях инклюзивного образования // Педагогико-психологические и медико-биологические проблемы физической культуры и спорта. – 2019. – №14(4). – С. 120-129. DOI: 10.14526/2070-4798-2019-14-4-119-128.
10. Ibragim K.A., Alkaya E., Tuyakbayeva M.SH., Nuraliyeva A.ZH., Belegova A.A. Formation of professional training of future teachers of physical education in the context of the implementation of inclusive education // Pedagogics and psychology. - 2023. - №1(54). - P. 140-146. DOI: 10.51889/2077-6861.2023.1.30.025.
11. Шейко Г.А., Исрафилова В.В. Проблема инклюзивного образования в сфере физической культуры // Матер. конф. Института физ. культуры, спорта и туризма Петрозаводского государственного университета. – Петрозаводск: Издательство ПетрГУ, 2015. – С. 82-84.
12. Мартынова Т.Н., Яницкий М.С., Пфетцер С.А. Инклюзивные практики в образовании и социальной работе с учащейся молодежью: состояние, проблемы, перспективы // Профессиональное образование в России и за рубежом. – 2019. – №4 (36). – С. 59-67.
13. Алехина С.В. Инклюзивное образование и психологическая готовность учителя // Вестник МГПУ. Серия: Педагогика и психология. – 2012. – №4 (22). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/inklyuzivnoe-obrazovanie-i-psihologicheskaya-gotovnost-uchitelya>.
14. Методические рекомендации по реализации учебных программ предмета «Физическая культура» в условиях инклюзивного образования – Астана: НАО имени И. Алтынсарина, 2023. – 184 с.

References

1. «Қазақстан-2050» Strategiyasy қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты Қазақстан Республикасының Президенті - елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, Астана қ., 2012 жылғы 14 желтоқсан.
2. Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі. Мемлекет Басшысының 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы.
3. Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 11 шілдедегі № 343 заңы.
4. <https://ru.unesco.org/gem-report/Eurasia2021inclusion>.
5. Kuz'mina O. S. Aktual'nye voprosy podgotovki pedagogov k rabote v usloviyah inklyuzivnogo obrazovaniya // Vestnik OmGU. - 2013. - №2 (68). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnye-voprosy-podgotovki-pedagogov-k-rabote-v-usloviyah-inklyuzivnogo-obrazovaniya>.
6. Fetisov A.S. Inklyuzivnye obrazovatel'nye praktiki: retrospektiva i sovremennoe sostoyanie // Gumanitarnye nauki. - 2022. - №3 (59). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/inklyuzivnye-obrazovatelnye-praktiki-retrospektiva-i-sovremennoe-sostoyanie>.
7. Hudajberdieva N.A. Aktual'nye problemy podgotovki pedagogicheskikh kadrov po fizicheskoy kul'ture i sportu // Vestnik nauki i obrazovaniya. - 2019. - №10-3 (64). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnye-problemy-podgotovki-pedagogicheskikh-kadrov-po-fizicheskoy-kulture-i-sportu>.
8. Tokkul'novna G.K., Bedelbaeva A.E., Isazhanova A.N. Dene shynqyrturu zhəne sport mamandaryn inklyuzivti bilim beru ortasynda zhymys isteuge dayarlaudyń erekshelikteri. // Dene tərbiyesiniń teoriyası men ədistemesi. №3(65) - 2021, - B. 6-11. DOI: 10.48114/2306-5540_2021_3_6 .
9. SHubovich V.G., Vahteeva O.V., Alenova A.N. Problema professional'noj podgotovki budushchih specialistov v sfere fizicheskoy kul'tury k rabote v usloviyah inklyuzivnogo obrazovaniya // Pedagogiko-psihologicheskie i mediko-biologicheskie problemy fizicheskoy kul'tury i sporta. – 2019. №14(4). - S. 120-129. DOI: 10.14526/2070-4798-2019-14-4-119-128 .
10. Ibragim K.A., Alkaya E., Tuyakbayeva M.SH., Nuraliyeva A.ZH., Belegova A.A. Formation of professional training of future teachers of physical education in the context of the implementation of inclusive education // Pedagogics and psychology. - 2023. - №1(54). - P. 140-146. DOI: 10.51889/2077-6861.2023.1.30.025.
11. SHEjko G.A., Israfilova V.V. Problema inklyuzivnogo obrazovaniya v sfere fizicheskoy kul'tury / Mater. konf. Instituta fiz. kul'tury, sporta i turizma Petrozavodskogo gosudarstvennogo universiteta, Petrozavodsk: Izdatel'stvo PetrGU, 2015. - S. 82-84.
12. Martynova T.N., Yanickij M.S., Pfetcer S.A. Inklyuzivnye praktiki v obrazovanii i social'noj rabote s uchashchejsya molodezh'yu: sostoyanie, problemy, perspektivy // Professional'noe obrazovanie v Rossii i za rubezhom. – 2019. - №4 (36). - S. 59-67.

13. Alekhina S.V. Inklyuzivnoe obrazovanie i psihologicheskaya gotovnost' uchitelya // Vestnik MGPU. Seriya: Pedagogika i psihologiya. - 2012. - №4 (22). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/inklyuzivnoe-obrazovanie-i-psihologicheskaya-gotovnost-uchitelya>.
14. Metodicheskie rekomendacii po realizacii uchebnyh programm predmeta «Fizicheskaya kul'tura» v usloviyah inklyuzivnogo obrazovaniya – Astana: NAO imeni I. Altynsarina, 2023. – 184 s.

Хат хабарға арналған автор (бірінші автор)	Автор для корреспонденции (первый автор)	The Author for Correspondence (The First Author)
<p>Бутабаева Лаура Аскарровна - PhD, Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының ғылыми қызметкері, қауымдастырылған профессор, Астана қ., Қазақстан, e-mail: lbutabayeva@gmail.com</p>	<p>Бутабаева Лаура Аскарровна – PhD, научный сотрудник Национальной академии образования имени Ы. Алтынсарина, ассоциированный профессор, г. Астана, Казахстан, e-mail: lbutabayeva@gmail.com</p>	<p>Butabayeva Laura Askarovna - PhD, research associate of National academy of education named after Y. Altynsarin, associate professor, Astana, Kazakhstan, e-mail: lbutabayeva@gmail.com</p>

¹Есиркепов Ж.М. , ¹Құрманбаев Б.І., ¹Омаров Б.С., ¹Сабденбеков Е.У.,
²Бимаханов Т.Д.

¹Халықаралық туризм және меймандостық университеті, Түркістан қ., Қазақстан

²Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., Қазақстан

БІЛІКТІ БАПКЕР ӘБДІСАЛАН НҰРМАХАНОВТЫҢ ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫН ОҚУ-ТӘРБИЕ ПРОЦЕСІНЕ ЕНДІРУДІҢ ӘДІСТЕМЕСІ

Есиркепов Жандос Мергенбайұлы, Құрманбаев Болат Ізтілеуұлы, Омаров Бақытжан Сұлтанұлы, Сабденбеков Ерлан Өскенбайұлы, Бимаханов Талант Дүйсенұлы

Білікті бапкер Әбдісалан Нұрмахановтың ғылыми-педагогикалық мұрасын оқу-тәрбие процесіне ендірудің әдістемесі

Аңдатпа. Бұл мақалада қазақ халқының даңқты боксшысы, білікті бапкер, кемеңгер ғалым Әбдісалан Нұрмахановтың ғылыми-педагогикалық мұрасын оқу-тәрбие процесіне ендірудің әдістемесі жан-жақты қарастырылады. Мемлекет басшысының «Еліміздің дамуына еңбек сіңірген ұлы тұлғаларымызды дәріптеуіміз керек», - деген сөзін басшылыққа алып, қазақ спортының дамуына, қазақ боксының әлемдік деңгейден көрінуіне өлшеусіз үлес қосқан Ә. Нұрмахановтың тұғырлы тұлғасын өскелең ұрпаққа таныстыру мақсатында ЖОО-да «Әбдісалан әлемі» атты арнаулы курс ұйымдастырылды. Курс Халықаралық туризм және меймандостық, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеттерінің базасында өткізіліп, оған 1-курс студенттері тартылды. Курс барысында білім алушылар Ә. Нұрмахановтың өнегелі ғұмырымен, спорттағы және бапкерлік қызметтегі жетістіктерімен, жас спортшыларды дайындауға бағытталған ғылыми еңбектерімен танысты. Жастардың спорт тақырыбындағы білімдерін жетілдіруге арналған арнайы сұрақтар дайындалып, олардың бойында Отансүйгіштік қасиетті дарытуға бағытталған арнайы бағдарлама жасалды. Ә. Нұрмахановтың үздіксіз жүргізген ғылыми-шығармашылық жұмыстарының нәтижесінде шығарған құнды кітаптары талданып, насихатталады. Сонымен қатар, зерттеу жұмысында Ә. Нұрмахановты мәңгілік есте қалдыруға бағытталған тың идеялар мен ұсыныстар қарастырылады.

Түйін сөздер: бокс, жаттықтырушы, ғалым, ұстаз, спорт, отансүйгіштік.

Yessirkepov Zhandos Mergenbaevich, Kurmanbayev Bolat Iztileuovich, Omarov Bahitzhan Sultanovich, Sabdenbekov Erlan Uskenbaevich, Bimakhanov Talant Duysenovich

The methodology of introducing the scientific and pedagogical heritage of the qualified trainer Abdisalana Nurmakhanov in the educational process

Abstract. In this article, the method of introduction into the educational process of scientific and pedagogical population of the famous boxer of the Kazakh people, a qualified trainer, a brilliant student Abdisalana Nurmakhanova is considered. According to the head of state, «We must support our great people, foreign countries in the development of our country», in the University a special course «Mir Abdisalana» was held with the purpose of familiarization of the younger generation with the growing personality, which is an ordinary country the development of Kazakh sports and the introduction of Kazakh boxing at the world level. The course was held at the base of the University of international tourism and hospitality and Kyzylorda university named after Korkyt ata, where students of the 1st course were enrolled. During the course, students got acquainted with the life of A. Nurmakhanova, her achievements in sports and coaching activities, as well as her scientific work, directed to the training of young athletes. Special issues were discussed to improve the knowledge of young people on the topic of sports, as well as a special program aimed at addressing the nation's patriotism. The results of scientific and creative work of A. Nurmakhanov were analyzed and presented. In addition, new ideas and proposals are considered in the article, aimed at improving the evening memory of A. Nurmakhanova.

Key words: boxing, coach, scientist, teacher, sport, patriotism.

Есиркепов Жандос Мергенбайұлы, Курманбаев Болат Изтілеуович, Омаров Бақытжан Сұлтанович, Сабденбеков Ерлан Ускенбаевич, Бимаханов Талант Дюсенович

Методика внедрения научно-педагогического наследия квалифицированного тренера Абдисалана Нурмаханова в учебно-воспитательный процесс

Аннотация. В данной статье всесторонне рассматривается методика внедрения в образовательный процесс научно-педагогического наследия известного боксера казахского народа, квалифицированного тренера, блестящего ученого Абдисалана Нурмаханова. Руководствуясь словами Главы государства «Мы должны прославлять наших великих людей, внесших вклад в развитие нашей страны», в университете был проведен специальный курс «Мир Абдисалана» с целью ознакомления подрастающего

поколения с выдающейся личностью, внесшей неизмеримый вклад в развитие казахстанского спорта и способствовавшей появлению казахстанского бокса на мировом уровне. Курс проводился на базе Университета Международного туризма и гостеприимства и Кызылординского университета имени Коркыт Ата, куда были приглашены студенты 1 курса. В ходе курса «Мир Абдисалана» студенты ознакомились с жизнью А. Нурмаханова, его достижениями в спорте и тренерской деятельности, а также с его научными работами, направленными на подготовку юных спортсменов. Был рассмотрен ряд специальных вопросов для улучшения знаний молодежи по теме спорта, а также создана специальная программа, направленная на воспитание духа патриотизма. Были проанализированы и презентованы ценные книги, опубликованные А. Нурмахановым по результатам постоянной научной и творческой работы. Кроме того, в статье рассматриваются новые идеи и предложения, направленные на сохранение вечной памяти об А. Нурмаханове.

Ключевые слова: бокс, тренер, ученый, педагог, спорт, патриотизм.

Негізгі ережелер. Қазақ спорты тарихында әлемдік деңгейдегі атақты спортшылар аз болмаған. Сондай спортшылардың бірегейі, даңқты боксшы, білікті бапкер Әбдісалан Нұрмахановты атауымызға болады. Ол тек бокспен шұғылданып, жетістікке жетіп, талантты шәкірттер тәрбиелеп қана қойған жоқ. Оның басты ерекшелігі – спортты ғылыммен байланыстырып, спортшылардың сапалы жаттығуына ғылыми тұрғыдан негіздеме жасап, оны тәжірибеде дәлелдеген ғалым. Қазіргі өскелең ұрпаққа қазақтан шыққан атақты спортшылардың өмір жолын, спорттағы жетістіктерін, бапкерлік қызметтегі толағай табыстарын насихаттап, таныстырып отыруымыз қажет. Өйткені тарихты білмей болашақты болжай алмаймыз. Студенттерді дене шынықтыру және спорт білім беру бағдарламасының мазмұнына сай әлемге танылған қазақ спортшылары туралы тарихи мәліметтермен, құнды материалдармен, сапалы біліммен қамтамасыз ететін болсақ, Отанды сүю, үлкенді құрметтеу сынды қасиеттерді бойына сіңдіріп, білікті маман ретінде дайындаудың тиімділігі артады. Білікті бапкер Әбдісалан Нұрмахановтың ғылыми-педагогикалық мұрасын оқу-тәрбие үдерісіне ендірудің әдістемесін жасап, 1-курс студенттеріне арнайы курс ретінде өткізу өз нәтижесін берді. Бұл студенттердің дүниетанымын кеңейтіп, спорт тарихынан білімін дамытып, жеке тұлға болып қалыптасуларына әсер етеді.

Кіріспе. Мемлекет басшысы Қ.К.Тоқаев 2023 жылы Түркістан қаласында өткен Ұлттық құрылтайда «Біз, еліміздің болашағын білімді, парасатты, елжанды ұрпаққа аманаттаймыз», – деп атап өткен болатын [1]. Осы орайда білімді, парасатты, елжанды ұрпақ тәрбиелеу ісінде қазақ спортының дамуына ерен еңбек сіңірген даңқты спортшылардың, білікті бапкерлердің, қайраткер тұлғалардың жарқын жетістіктерін, ел спортын өркендету жолындағы толағай еңбектерін, табысты қызметтерін өскелең

ұрпаққа насихаттап, таныстырудың алар орны ерекше деп білеміз.

Сондай-ақ, Президентіміз «Білім беру мекемелерінде жастардың тұлға ретінде қалыптасуына ықпал ететін дәрістер оқытылуға тиіс», – деп өскелең ұрпақтың болашақ тағдырына бей-жай қарай алмайтындығын атап өтті [1]. Біз Президенттің нақты тапсырмасына сәйкес жастардың Отанын шын сүйетін патриот, парасатты тұлға болып қалыптасуына негізделген жоғары оқу орындарында арнаулы курс ұйымдастыру жұмыстарының бағдарламасын жасап, жүзеге асырдық.

Тәуелсіз Қазақстанның жарқын болашағы жас ұрпаққа Отансүйгіштік тәрбие беруде даңқты боксшы, ғалым-ұстаз, білікті бапкер Әбдісалан Нұрмахановтың ғылыми-педагогикалық мұрасының құндылығы айқындалып, ондағы жас спортшылар мен жаттықтырушыларды тәрбиелеудегі тағылымды ой-пікірлері бүгінгі уақыт талабына сай негізделген көкейтестілігімен құнды болғандықтан, оны жоғары оқу орындарының оқу-тәрбие процесіне ендірудің қажеттілігі дәлелденеді.

Кез-келген адамның жеке ерекшеліктері мен адами қасиеттері болатыны белгілі, бірақ ол өзінің жеке мүмкіндіктеріне қарамастан қоғамның алға қойған талап-міндеттеріне бой ұсынуы тиіс. Себебі, әрбір адам қоршаған ортада өмір сүретіндіктен қоғамнан тыс шеттеп қала алмайды. Жеке тұлғаның қоғамнан алар орны оның сол ортаға қалай сіңісетіндігімен, оның талаптарын орындауда қабілетінің қандай дәрежеге сай келетіндігімен анықталады.

Бүгінгі қоғамдық қажеттіліктер егеменді еліміздің әрбір азаматының, әрбір жас ұрпақтың бойында қалыптасуы тиіс қасиеттерді нақтылап көрсетеді және олардың даму деңгейі тағылымды тәрбиенің тиімділігін дәлелдейді.

Қазақстан Республикасы Жоғары білім беру мемлекеттік стандартының тұжырымдамасында «Қазақстанның мәдени

және экономикалық өміріндегі жетістіктері, көп жағдайда, адамгершілік мәдениеті биік, сонымен бірге бәсекеге қабілетті жоғары технологиялық экономиканы ғана емес, асқақ рухани құндылықтарды да жасай алатын мамандардың жаңа буынын дайындауды қамтамасыз етуге бағытталған жоғары білім беру жүйесін түбегейлі қайта құрумен тығыз байланысты», – деп нақты көрсетілген [2, б. 45].

Ә.Нұрмахановтың ғылыми-педагогикалық мұрасындағы жас спортшылар мен жаттықтырушыларды тәрбиелеуге бағытталған құнды тақырыптардың көрініс табуы қазіргі қоғамдағы жаңа сипаттағы білікті спорт жаттықтырушыларының кәсіби даярлығына қойылатын талаптармен сәйкестік тауып отырғанын анықтадық және оны болашақ дене шынықтыру және спорт мамандарын даярлау процесінде тиімді пайдалану бағыттары қарастырылды.

Зерттеудің мақсаты: даңқты спортшы, білікті бапкер, ұлағатты ұстаз, парасатты ғалым Ә.Нұрмахановтың қазақ боксын әлемге таныту бағытындағы терең ізденістерін, ғылыми-педагогикалық ой-пікірлерін жүйелеу. Ғалымның жас спортшыларды дайындаудағы білім-білігі мен көпжылдық тәжірибесін оқу-тәрбие процесіне ендірудің педагогикалық тиімділігін тәжірибе жүзінде анықтау.

Зерттеудің әдістері мен ұйымдастырылуы. Ә.Нұрмахановтың ғылыми еңбектері мен кітаптарына талдау жасау, дене шынықтыру және спорт тақырыбындағы әдебиеттерді талдау, мерзімді басылымдардағы ғылыми-теориялық мақалаларға шолу жасау, архив материалдарын жинақтау, оқулықтарды зерделеу, әңгімелесу, сұрақтар қою, жинақталған материалдарды саралап, өңдеу. Ғалымның спортшылар мен білікті жаттықтырушыларды даярлау бағытындағы ой-пікірлері мен тың идеяларын «Әбдісәлан әлемі» атты арнаулы курс барысында пайдалану.

Зерттеу нәтижелері және оларды талқылау. Біз зерттеу нәтижелерін қарастырмас бұрын Ә.Нұрмахановтың кім болғанын танып, қазақ спортына қандай еңбек сіңіргенін, қандай үздік спортшылар дайындағанын біліп алуды басты мақсат етіп алдық. Онсыз бұл зерттеу еңбегіміздің мәні де нәтижесі де болмайтынын айқындадық.

Біздің ғасырдан-ғасырға мирас болып келе жатқан бай тарихымызда ұлттың ұлы мүддесін қорғап, елдің ертеңі үшін етігімен су кешіп, арқа басын аяз қарған тұлғалар көп болған.

Мың өліп, мың тірілген қазақ халқының ұлы тарихи сәті тәуелсіз Қазақстанның қалыптасу кезеңімен тұспа-тұс келді.

Тәуелсіз еліміз еңсесін енді көтерген тұста Қазақстан Республикасының экс-Перезиденті Н.Назарбаевтың жанына ертеңгі күнге үлкен сеніммен қарайтын азаматтар жиылды. Сол қиын қыстау кезеңде айлығы шайлығына жетпей болашаққа бұлыңғыр көзбен қарап отырған қараша халықтың сенімін ақтау басты міндет болатын. Осы тұста мемлекет басшысы жаңадан құрылып жатқан Қазақстан Республикасы Туризм, дене тәрбиесі және спорт министрлігіне Қаратай Тұрысовтай білікті басшыны тағайындап, үлкен үміт артты.

Сол кезеңде қазақ спортының абыройын өрге сүйрейтін, намыстан жаралған азаматтардың тәжірибесіне сүйеніп, тек алға жылжу керек болды. Министр Қ.Тұрысов қазақ боксының бас жаттықтырушы қызметіне білікті маман, даңқты спортшы, профессор Ә.Нұрмахановты тағайындап, үлкен сенім білдірді. 1991-1993 жылдары С.Әбденәлиев бас жаттықтырушы болған тұста ұлттық құраманың бокстағы көрсеткіштері ауыз толтырып айтарлықтай болды. «Сол көрсеткішті төмендетіп алмау үшін күндіз-түні жұмыс жасауым керек. Бұл маған артылған үлкен сенім мен жауапкершілік», – деген қанатты ой мазалаған Ә.Нұрмаханов Тәуелсіз Қазақстанның Ұлттық құрама командасының бас жаттықтырушысы қызметіне бел шешіп кірісіп кетті [3, б. 89]. Кез-келген істе бірінші болып іс бастау қиын шаруа. Әлі де болса буыны қатпаған еміс-еміс енді ғана аяғын басып келе жатқан баладай жас мемлекетіміздің жаңа құрамын жасақтап, егемен елдің спорттағы абыройын асқақтатудың ауыр жүгі Ә.Нұрмахановқа жүктелген еді. Ол осындай сын сағатта білімділік пен біліктіліктен де бөлек, табандылық пен бірбеткейлік, қайсарлық пен мырыштай мықты мінез де керек екендігін жан дүниесімен терең сезінді.

Ұлт көсемі Әлихан Бөкейханұлының «Ұлтқа қызмет білімнен емес, мінезден», – деген аталы сөзі осыған саяды [4, б. 4]. Қазақтың қабырғалы қайраткері Ә.Нұрмаханов осындай бел қайыстырар міндетті тұла бойымен сезініп, ғұмыр бойы жинаған мол тәжірибесіне сүйеніп, сын сағаттағы ауыр жүкті қара нардай көтеріп, сенім үдесінен шығуға кірісіп кетті.

Тарихқа көз тастасақ ұлттық құраманың бас бапкері болған тұлғаларға уақыт өткеннен кейін әртүрлі деңгейде бағалар беріліп жататыны белгілі. Ал, Әбдісәлан Нұрмаханов туралы

бірде-бір сын әңгіме естіген емеспіз. Өйткені өз ісіне адал, кәсіби білігі жоғары, нағыз елінің патриоты ретінде өзінің дұрыс жолда екендігін іс-әрекетімен дәлелдей білді. Жұмысына ерте келіп, кеш қайтып, өзі жасақтаған ұжыммен алдағы күндерге үлкен үмітпен зер салып, білек сыбана кірісуінен Әбдісаламдай тау тұлғаның, қазақ боксының беделін анық көруге болады.

Ұлттық құраманың жаттықтырушылық қызметінде іскерлігі, бокстың әрбір қимылын жоғары дәрежеде меңгерген, қарым-қабілеті жоғары бапкерлерді шақырып, біздің жұмыс іскерлікті, қажырлы еңбекті талап ететінін білесіздер «Бізге бүкіл ел елеңдеп, министр Қаратай Тұрысовтың өзі үлкен үміт артып отыр, қазақ елін ұятқа қалдырмайық, бар білік-біліміміз бен ерік-жігерімізді, қажыр-қайратымыз бен ақыл-парасатымызды сарқа жұмсап, бірлесіп жұмыс жасайық», – деген сөздері бапкерлер ұжымын рухтандырды [5, б. 586].

Қарапайым шопанның отбасында дүниеге келіп, тұтас бір елдің абыройын ойлайтын текті азаматқа айналған Әбдісалам Нұрмахановтың ғұмыры мен қазақ боксын дамытуға сіңірген ерен еңбегі көпке үлгі. Қызметтік жолын Кеңестер Одағының кемел шағынан бастап, қалың елімен Тәуелсіздік таңын бірге атырды. Саналы ғұмырын қазақ спортының өсіп-өркендеуіне жұмсаған тұлғаның өмір жолына көз салған адам қазақ боксының шежіресін оқып отырғандай күй кешетіні анық. Бұл артық-кемі жоқ, ешқандай әсіре қызылсыз, боямасыз айтылған ақиқат сөз. Тәуелсіздік жылдары қазақ боксының дамуына, бір жүйеге қалыптасуына Әбдісаламдай табанды еңбек еткен адам жоқ деп айта аламыз.

Ол жалпақ сөздің емес істің адамы болды. Әрбір жұмысын жауапкершілікпен қарап, жеті рет өлшеп, бір рет кесетін кесек мінезі осындай абырой биігіне жетеледі. Ұлт тағдыры мен ел намысы сынға түскен шақта Әбдісаламмен қызметтес болған тұлғалар оның тік мінезін толғаныспен тебірене сөз етеді. Ежелгі Тұранның тау тұлғалы азаматы болғандықтан ба бойында қазақы тәрбие мен бекзаттық басымы болатын. Кез-келген күрделі мәселені шешерде байыптылық пен байсалдылық таныту оның негізгі кредосы болды. Тұла бойындағы адами қасиеттердің барлығы адамның бойына елден, жерден, қанына сіңген қазақы қасиет. Сондықтан да ол қазақтың мүддесін жанын сала қорғап, қазақтың мәртебесі үшін ірі істерді тындыра білген тұғыры биік тұлға.

Ұрпаққа өнеге болар өсиет пен тарихты өрелі жандар жасайды. Ә.Нұрмаханов тарихи тұлға ғана емес, тұтас тәуелсіз қазақ боксының тарихын жасап кеткен арда азамат. Елі үшін туған тұлғаның асыл арманы ішінде кетті. Бірақ сол армандары уақыт еншісімен орындалып келеді. Қазақ спортының тарихында есімін алтын әріппен жазып қалдырды.

Ә.Нұрмахановтың ғылыми-педагогикалық мұраларымен жан-жақты танысу арқылы студент жастар ғалымның өткен өмірінен ғибрат алып, шаршы алаңда әлемнің алыптары жайпаған шойын жұдырығының қуатын сезініп, алысты болжайтын көрегендігі мен тереңге бойлап, тұңғыықтан байлам жасайтын кәсіби біліктілігіне тамсанып, Отанын шын сүйеге, патриоттық сезімі оянып, ұлы спортшының ұлы істерін дәріптеуге оң көзқарасының қалыптасатыны анық. Әбдісалам Нұрмахановтың жастарға арналған тағылымды еңбектері мен құнды кітаптары, бапкерлік қызметтегі тәлім-тәрбиелік ой-пікірлері мен ақыл-кеңестері өте көп. Алайда, ғалым-ұстаздың өскелең ұрпақ қажетіне жаратар ғылыми-педагогикалық мұрасына ғылыми-зерттеу жұмыстарының жүргізілмей келе жатқандығы көңілге кірбің ұялатады. Сондықтан осы олқылықтың орнын толтыру мақсатында ғалымның ғылыми-педагогикалық шығармашылығына жан-жақты зерттеу, зерделеу жұмыстарын жүргізуді басты нысана етіп алдық. Ел намысы сынға түскен сәтте жан аямай күресетін шынайы патриот, Отанын шын сүйетін жалынды жастарды тәрбиелеп, ғалымның ғылыми еңбектерін жинақтап, жүйелеп, оларды оқу-тәрбие процесіне ендіру бағытында арнаулы курстың бағдарламасы жасалды. Бағдарлама жоспары 1-кестеде ұсынылады. Бағдарламаны оқу-тәрбие процесіне енгізу бағытында Халықаралық туризм және меймандостық және Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеттерінің оқу жоспарларына сәйкес 1-курс білімгерлеріне «Дене шынықтыру және спорт тарихы» пәні аясында 1 кредит (30 сағат) бөліп, студент жастарға «Әбдісалам әлемі» атты арнаулы курс өткіздік. Курсқа 300 студент қатысып, даңқты боксшы, білікті бапкер, кеменгер ғалым Әбдісалам Нұрмахановтың спорт пен бапкерлік қызметтегі және ғылымдағы жетістіктері жөнінде тың материалдармен танысып, тарихи тұлға туралы біліммен сусындап, дүниетанымын толықтырды.

Кесте 1 – «Әбдісәлан әлемі» атты арнаулы курстың тақырыптық жоспары.

№	Тақырыптар	Оқытудың түрі		
		дәріс	СОӨЖ	СӨЖ
		сағат саны		
1	Ә.Нұрмахановтың ғибратты ғұмыры мен жаттықтырушылық және ғылыми шығармашылық жолы.	3	2	1
2	Ә.Нұрмахановтың Қазақ боксының дамуы мен қалыптасуына қосқан үлесі.	3	2	1
3	Ә.Нұрмахановтың дене шынықтыру және спорт бағытындағы шығармаларының бүгінгі уақыттағы маңызы.	3	2	1
4	Ә.Нұрмаханов бокс спорт түрін зерттеу бағытындағы еңбектері.	3	2	1
5	Ә.Нұрмахановтың нар тұлғасы арқылы жастарды Отансүйгіштікке тәрбиелеу.	3	2	1
Барлығы		15	10	5

Орыстың ұлы педагогы К.Д.Ушинскийдің «Тәрбие, егер ол адамға бақыт бағыштағысы келсе, оны бақыт үшін тәрбиелемей, өмірлік еңбекке баулуы тиіс. Ұдайы жетілуде болған тәрбие адамның тән-дене, ақыл-парасат және ізгілік-инабаттық күштерінің ауқымын барынша кеңейту мүмкіндігіне ие болады», – деген пікірі тәрбиенің негізгі мақсаты – еңбексүйгіштікке, баланың дүниетанымын кеңейтуге, еңбекке баулуға бағытталуы тиіс деген ұстанымға сәйкес келеді [6, б. 9].

Біз де Ұлы педагогтың тағылымды пікірін ескере отырып, студенттерді еңбексүйгіштікке баулып, жауапкершілік, адамгершілік дағдыларын қалыптастыруға барынша тырыстық.

Ә.Нұрмахановтың қандай да бір еңбегін (кітабын) алып қарасақ, жастарды еңбексүйгіштікке, жаман әдеттен аулақ болуға, өзге елдің азаматтарын құрметтеуге, достарды сыйлауға, ұлт намысын бәрінен биік қоюға бағытталғанын көреміз. Бұл қасиеттердің барлығы жастардың білімді, тәрбиелі, өнегелі, ұлтжанды болып жетілуіне, қоғам талабына сай тұлғалы болып қалыптасуына өз ықпалын тигізетіні анық.

Студент жастар өзінің ортасын танып, айнала қоршаған адамдарды жан-жақты зерделеп, түрлі жағдаяттарда тез шешім қабылдап, олардан шығу жолдарын тауып, салауатты өмір сүруге бейімделіп, жеке тұлға ретінде толық жетілгендігін білдіру үшін өзін-өзі тани білуі қажет. Жастар айналасындағы адамдардың ықпалына көбірек бағынады, пікіріне сүйенеді, өз идеалын табуға ынтық болады, өзін танытудың жолдарын қарастырады. Сол себептен осы кезде оларға дұрыс бағыт-бағдар беріп, өзіндік тәрбиелеудің жол-

дарын көрсетіп, негізгі адамгершілік өлшемдері туралы моральдік білім беру аса қажет [7, б. 57].

Біз бұл арнаулы курста жоғарыда аталған білім мен тәрбиені жастар бойына терең сіңдіру мақсатында Әбдісәлан Нұрмахановтың тұлғасын таңдап алуымыздағы негізгі мақсат – оның бітім-болмысын, парасатты тұлғасын, кәсіби біліктілігін, өр мінезін, қайсар намысын, әділдігін, шыншылдығын, ұлтжандылығын, батырлығын, ойының ұшқырлығын, тапқырлығын, талапшылдығын, көрегендігін, жүрегінің кендігін қай жағынан болмасын өскелең ұрпаққа үлгі ету. «Әбдісәлан әлемі» атты арнаулы курс Ә.Нұрмахановтың ғылыми-педагогикалық мұрасындағы құнды ой-пікірлерін сұрыптап, талдап, жүйелеу негізінде жасалынды.

Арнаулы курсты енгізу қажеттілігі:

– Ә.Нұрмахановтың ғылыми шығармашылығының құндылығы бүгінгі күнгі педагогикамен тығыз сабақтастығында, бірақ оқу-тәрбие процесінде пайдаланылуының жеткіліксіздігінде;

– Ә.Нұрмахановтың тағылымы мол шығармалары мен өнегелі іс-әрекеті ұшқыр ойлы, тәрбиелі, білімді маман даярлауда аса маңызды;

– жастарды ұлттық намысты бойына сіңірген, адамгершілік қасиеті мол, еңбексүйгіш тұлға етіп тәрбиелеудегі тиімділігін көрсетуде қажеттілігімен негізделеді.

Арнаулы курстың мақсаты:

Студенттерге арналған «Әбдісәлан әлемі» атты арнайы курстың мақсаты – студенттерді ғалымның қазақ спортын дамытудағы және үздік спортшылар дайындаудағы сіңірген еңбектерімен, құнды шығармаларымен терең таныстырып, ондағы ғалымның педагогикалық көзқарастарын анықтап,

талдау жасау. Студенттердің Ә.Нұрмахановтың ғылыми шығармашылығындағы тәрбиелік маңызы зор педагогикалық құндылықтарды өз бетінше ізденулеріне мүмкіндік жасау.

Арнаулы курстың міндеттері:

– Ә.Нұрмахановтың өнегелі өмір жолы мен ғылыми-шығармашылық мұрасындағы педагогикалық көзқарастарын анықтау;

– Ә.Нұрмахановтың ғылыми-шығармалары негізінде адами құндылықтарды бойына жинақтаған, еліне адал қызмет ететін, бәсекеге қабілетті, намысты жастарды тәрбиелеу;

– Ә.Нұрмахановтың қазақ спортын дамытудағы терең ізденістеріндегі құнды ой-пікірлері мен нақты, орнықты ұсыныстарын терең түсініп, меңгеруін қамтамасыз ету;

– Ә.Нұрмахановтың ғылыми-шығармашылық мұрасын оқу-тәрбие процесіне ендіру жолдарын көрсету.

«Әбдісалан әлемі» атты арнаулы курстың мазмұны:

1-тақырып. Ә.Нұрмахановтың ғибратты ғұмыры мен жаттықтырушылық және ғылыми шығармашылық жолы.

Ә.Нұрмахановтың өмірбаяны. Отбасы тәрбиесі мен өскен ортасы. Білім ошақтары (Өзбекстан Республикасы, Шыршық ауданы, Күлтаға ауылы, Түркістан облысы, Түркістан қаласындағы №8 М.Мәметова атындағы орта мектеп, Алматы қаласындағы дене тәрбиесі және спорт техникумы, Қазақ мемлекеттік дене шынықтыру институты). Шығармашылығы мен еңбек жолы. Ә.Нұрмахановтың бокс спорт түрін зерттеуші, ұлағатты ұстаз атануы.

2-тақырып. Ә.Нұрмахановтың Қазақ боксының дамуы мен қалыптасуына қосқан үлесі.

Ғалым шығармаларындағы тәлім-тәрбиелік ой-пікірлердің бүгінгі таңда егеменді еліміздің жалынды жастарын патриоттық рухта тәрбиелеудегі, бокс спортын дамытудағы құндылығы. Ғалым шығармашылығындағы патриоттық тәрбиесі. Баланы жастайынан Отанын сүйуге тәрбиелеу. Әбдісаланның жас жеткіншектерді спортқа баулып, қоғамға пайдалы қызмет атқаруға үндеуі. Ә.Нұрмахановтың ғибратты ғұмыры мен жаттықтырушылық және ғылыми шығармашылық жолы. Туған жерге, Отанға, қазақ спортына деген шексіз сүйіспеншілігі мен толғанысы. Өскелең ұрпақтың бойында ұлттық намыс пен мақтаныш сезімін қалыптастыруы, оларға зор үміт артып, жауапкершілік сезімін оятуы.

3-тақырып. Ә.Нұрмахановтың дене шынықтыру және спорт бағытындағы шығармаларының бүгінгі уақыттағы маңызы.

Бокс спортын дамыту – ғалым шығармаларының өзегі. Ұлтаралық қатынасты дамытуда бокс спорт түрінің алатын орны. Ғалымның патриоттық тәрбиені жастарға үлгі етуі.

4-тақырып. Ә.Нұрмахановтың бокс спорт түрін зерттеу бағытындағы сүбелі еңбектері.

Ғалымның әр жылдары қаламынан туған «Жекпе жек» (1985 ж.), «Бокс» (1986 ж.), «Боксшы болғың келе ме?» (1994 ж.), «Бокс мектебі» (2006) атты кітаптарының қазақ боксын дамытуда алатын орны. Диссертациялық еңбегінің жарты ғасыр өтсе де өзектілігінің жойылмауы. Құндылығының артуы.

5-тақырып. Ә.Нұрмахановтың нар тұлғасы арқылы жастарды Отансүйгіштікке тәрбиелеу.

Ә.Нұрмахановтың туған жерге, Отанға, қазақ спортына деген шексіз сүйіспеншілігі мен толғанысы. Ғалымның патриоттық тәрбиені жастарға үлгі етуі. Өскелең ұрпақтың ұлттық намысы мен мақтаныш сезімін қалыптастыруы, оларға зор үміт артып, жауапкершілік сезімін оятуы («Жекпе-жек» кітабы арқылы).

Ә.Нұрмахановтың Отан үшін намысын жыртықан атақты спортшылардың есімін ұлықтауы, өмірі мен ерлік істерін дәріптеп, оларды оқырманына насихаттауы негізінде жас ұрпақты ел-жұртын сүйетін қайсар рухты, батыл да батыр азамат етіп тәрбиелеуі, ерлік дәстүрін ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуі. Ғалымның ел бірлігіне, халықтар достығына көзқарасы. Өзге ұлттарға құрмет пен өзара ынтымақтастықты насихаттауы.

Студенттің оқытушымен өзіндік жұмысы (СОӨЖ).

1-тақырып. Ә.Нұрмахановтың өмірі мен шығармашылық жолы.

Мақсат: Әбдісалан Нұрмахановтың саналы да салиқалы ғұмыры мен өнегелі шығармашылық жолымен танысу.

Міндеттер:

Ә.Нұрмахановтың қиындықта өткен балалық шағын қарастыру.

Ә.Нұрмахановтың оқыған білім ошақтары жайлы мағлұмат беру.

3. Ә.Нұрмахановтың елдегі ұлттық, мәдени және қоғамдық өмірге белсене араласуын сараптау.

Қарастырылатын сұрақтар:

Ә.Нұрмахановтың туған жері мен Қазақстандағы өскен ортасы: Өзбекстан Республикасы мен Түркістан қаласы.

Ә.Нұрмахановтың боксқа келуі, алғашқы жетістіктері.

3. Ә.Нұрмаханов – ғалым-ұстаз атануы.

4. Ә.Нұрмахановтың ғылыммен айналысуы.

“
2-тақырып. Ә.Нұрмахановтың Қазақ боксының дамуы мен қалыптасуына қосқан үлесі.

Мақсат: Әбдісәлан Нұрмахановтың бокс саласын дамытуға бағытталған ғылыми еңбектерін зерттеу арқылы педагогикалық мәні зор «Ұлтжандылық», «Отансүйгіштік», «Ұлттық патриотизм» ұғымдарының мазмұнын ашып көрсету.

Міндеттер:

1. Әбдісәлан Нұрмахановтың ғылым жолындағы еңбектерінің педагогикалық негіздерін анықтау;

2. Әбдісәлан Нұрмахановтың Қазақстандағы бокс өнерін дамытудағы ғылыми еңбектерін ашып көрсетіп, талдап, бүгінгі күн талабы тұрғысынан негіздеу;

3. Болашақ дене тәрбиесі мамандарына ғалым шығармашылығындағы патриоттық рухта тәрбие беру жолдары мен мүмкіндіктерін анықтау.

Қарастырылатын сұрақтар:

1. Қазақ боксының дамуы мен қалыптасуына ықпалы.

2. ЖОО-да оқытушылық қызметі.

3. Әлемдік деңгейдегі бапкерлермен тәжірибе алмасуы.

”
3-тақырып. Ә.Нұрмахановтың ғылыми шығармаларының бүгінгі кезеңдегі маңызы.

Мақсат: Ә.Нұрмахановтың ғылыми-педагогикалық ой-пікірлерімен танысу, олардың қазіргі қоғамдағы көкейкесті мәселе екендігін, жан-жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастырудағы құндылығын ашып көрсету.

Міндеттер:

1. Ә.Нұрмахановтың ғылыми-педагогикалық көзқарасын айқындау.

2. Ә.Нұрмахановтың ғылыми-педагогикалық шығармаларындағы тәрбие түрлерін анықтап, оларды саралап қарастыру.

3. Ә.Нұрмахановтың ғылыми-педагогикалық мұрасындағы бокс спортының қазіргі қоғам өмірімен, оның жас боксшыларға тигізер игі ықпалымен тығыз байланыстылығын дәлелдеу.

Қарастырылатын сұрақтар:

1. Ә.Нұрмахановтың жас ұрпақты намысшылдыққа баулып, адамдық тұлғасын қалыптастыруы;

2. Ә.Нұрмахановтың жастарды бокс спорты арқылы Отансүйгіштікке тәрбиелеуі, намысын қайрап, тұлға ретінде қалыптастыруы;

3. Ә.Нұрмахановтың спорттың достыққа, еңбексүйгіштікке тәрбиелеуге, өзге ұлттарды құрметтеуге көзқарасы.

”
4-тақырып. Ә.Нұрмахановтың Қазақстан Республикасы Тәуелсіздік алған жылдары бокс спортының дамуына ықпалы, әлемдік деңгейдегі жетістіктері.

Мақсат: Ә.Нұрмахановтың Қазақстан Республикасы Тәуелсіздік алған жылдары бокс спортының дамуына ықпалы, әлемдік деңгейдегі жетістіктерін насихаттап, еңбексүйгіштік, жауапкершілік қасиетін қалыптастыратын тағылымды ой-пікірлерін анықтап, жүйелеу.

Міндеттер:

1. Ә.Нұрмахановтың бокс спортының дамуына және қазақ боксын әлемдік деңгейге көрсетуге жұмсаған қажырлы еңбектеріне талдау жасау.

2. Жастарды ғалымның ғылыми-педагогикалық шығармалары арқылы еңбекке жауапкершілікпен қарауды үйрету.

3. Жауапкершілікке, еңбексүйгіштікке тәрбиелеу.

Қарастырылатын сұрақтар:

1. Боксты қазаққа жат санайтындарды сынға алуы.

2. Әбдісәланнның үздік шәкірттері.

3. Қазақстан Республикасы Тәуелсіздік алғаннан кейінгі бокстан Олимпиада, Азия ойындары мен әлем чемпионаттарындағы жетістіктері.

4. Бокстан Қазақстан Республикасы Ұлттық құрама командасының бас бапкерлік қызметіндегі жетістіктері.

”
5-тақырып. Ә.Нұрмахановтың ғылыми-педагогикалық мұрасындағы Отансүйгіштік тәрбиесі.

Мақсат: Әбдісәлан Нұрмахановтың шығармаларындағы Отансүйгіштік тәрбиені дәріптейтін ой-пікірлерінің мән-маңызын, мазмұн-міндеттерін қарастыру.

Міндеттер:

1. Ә.Нұрмахановтың жеке тұлғасының өмірдегі рухани-адамгершілік жақтарына назар аудару;

2. Ә.Нұрмахановтың шығармаларындағы Отансүйгіштік асыл қасиеттерді өнеге ету.

3. Ғалым шығармалары арқылы жастардың бойына ізгілік нұрын құйып, Отансүйгіштік қасиеттерін қалыптастыру.

Қарастырылатын сұрақтар:

1. Ә.Нұрмахановтың еңбектерінде Отансүйгіштік тәрбиесіне маңызды орын берілуі;

2. Ғалымның ар-ождан, кісілік, азаматтық қадір-қасиеттерді, туыстық, достық қарым-қатынасты насихаттауы;

Әдебиеттер:

1. Нұрданбекұлы Қ. Намысы найзағай Нұрмаханов. – Алматы, 2018. – 184 б.

2. Баймухамбетов Б.М., Халиллаев А.Н. Нар тұлғасы Нұрмаханов Әбдісәлім. – Түркістан, 2006. – 68 б.

3. Тасқалиев М. Ұлы дала батырлары. – Ақтөбе, 2019. – 88 б.

4. Тағабай Қ. Өміріме шабыт берген. – Шымкент, 2018. – 272 б.

Реферат тақырыптары:

Ә.Нұрмаханов – даңқты спортшы, ұлағатты ұстаз, парасатты ғалым.

2. Ә.Нұрмаханов – бокс спорт түрін зерттеуші ғалым.

3. Ә.Нұрмахановтың қазақ спортының мәртебесін көтеру туралы ой-толғамдары.

4. Бокс – Ә.Нұрмаханов шығармаларының арқауы.

5. Ә.Нұрмаханов мұрасы – қазақ спортының бай қазынасы.

6. Ә.Нұрмаханов тағылымының бүгінгі күндегі мәні.

8. Бокс спорт түрі – Ә.Нұрмаханов шығармаларының арқауы.

9. Ә.Нұрмахановтың патриоттық бағыттағы еңбектері.

10. Ә.Нұрмаханов – бокс спортын дамытушы ғалым.

11. Ә.Нұрмахановтың рингтегі жетістіктері.

12. Ә.Нұрмахановтың үздік шәкірттері.

13. Ә.Нұрмахановтың бокстан Қазақстан құрамасының бас бапкерлік қызметіндегі жетістіктері.

14. Ә.Нұрмахановтың жас бокашыларды дайындауға арналған еңбектері.

15. Ә.Нұрмахановтың туған жері мен Қазақстандағы өскен ортасы. Ә.Нұрмахановтың боксқа келуі, алғашқы жетістіктері.

16. Ә.Нұрмахановтың ғалым-ұстаздық қызметі.

17. Ә.Нұрмахановтың ғылыммен айналысуы.

18. Қазақ боксының дамуы мен қалыптасуына ықпалы.

Әбдісәлім Нұрмахановтың 85 жылдығы аясында тәлімгер сағатын өткізіліп, даңқты спортшының ұстаздық, бапкерлік қырлары мен адамгершілік, еңбексүйгіштік қасиеттері студент жастарға жан-жақты таныстырылды.

Тақырыбы: Ә.Нұрмаханов: даңқты спортшы, көрнекті ғалым, ұлағатты ұстаз, білікті бапкер.

Мақсаты: а) **Білімділік:** Студенттерге Ә.Нұрмахановтың ғибратты ғұмыры мен спорттағы жетістіктерімен толығырақ таныстыру;

ә) **Тәрбиелік:** Ә.Нұрмахановтың шығармаларын таныстыру арқылы студенттердің сана-сезіміне әсер етіп, Отанын, туған жерін сүйуге тәрбиелеу, өзге ұлттарға құрметпен қарау дағдысын қалыптастыру;

б) **Дамытушылық:** 1. Студенттердің ой-өрісін кеңейтіп, сөйлеу мәдениетін дамыту.

2. Студенттердің ғылымға қызығушылығын арттырып, мазмұн-маңызын, мән-мағынасын түсіне білуге үйрету, ой қорытуға дағдыландыру.

3. Отанын шынайы сүйетін, адамгершілік қасиеті мол, эстетикалық талғамы қалыптасқан, Отансүйгіш, еңбексүйгіш студент тәрбиелеу.

Көрнекілігі: Ә.Нұрмаханов портреті, кітаптары, ғалым туралы естеліктер мен әдебиеттер, ұнтаспалар.

Барысы:

Оқытушы: Жас ұрпаққа патриоттық тәрбие берудің бағдарлы идеялары экс Президент Н.Ә.Назарбаевтың «Қалың елім Қазағым» атты жинағында мемлекеттік идеология мәселесін ұдайы есте ұстауымызды ескерте келе «Бес арыстарымызға арналған тарихи зерде кешенінде мен қазақстандық отаншылдық сезімін тәрбиелеуге көңіл бөлген едім. Қазақстанда тұратын әрбір адам өзін осы елдің перзенті сезінбейінше, оның өткенін біліп, болашағына сенбейтінінше біздің жұмысымыз ілгері баспайды», – деп атап өтеді [8, б. 62].

XX ғасырда ерекше өркен жайған, жас спортшыларды дайындау ісінде және дене тәрбиесі мен спорт саласының өркендеуіне ғылыми жаңа өзгерістер ендірген ғалымдардың ішінде Әбдісәлім Нұрмахановтың еңбегін ерекше атап өтуімізге толық негіз бар. Оның 1972 жылы «Салмақ азайтудың адам организміне тигізетін функциялық әсері» атты кандидаттық диссертациялық еңбегі КСРО-да сол кезеңдегі спорт ғылымына енгізілген тың жаңалықтардың бірегейі және құнды еңбек екендігі дәлелденді. Үш жыл бойы мыңнан астам спортшылармен жүргізілген тың тәжірибелерінің практикалық маңызы – еліміздің құрама командасында спортшыларды халықаралық жарыстарға дайындаған кезде Әбдісәлім Нұрмахановтың ғылымға негізделген еңбегіне сүйеніп, үлкен нәтижелерге жетіп жүргенін білікті бапкерлер мақтанышпен айтып жүр.

Әбдісәлім Нұрмахановтың портретін салатын болсақ, спорттағы жетістіктерін, спортты дамытудағы ерен еңбегін, ғылымдағы жаңалығын «Бірінші. Алғашқы. Тұңғыш», – деп бәрін бір сөзбен қорытуымызға болады.

1. Бірінші. Әбдісәлім Нұрмаханов қазақ боксы тарихында Дүниежүзілік Азия-Африка

(ГАНЕФО) ойындарында бірінші жеңімпаз болған спортшы.

2. Алғашқы. Қазақ спортшыларының арасында алғашқы ғылым кандидаты атанған ғалым.

3. Тұңғыш. Қазақстан боксы тарихында КСРО-ның Еңбек сіңірген спорт шебері атағын алған тұңғыш спортшы.

Қазақ дене шынықтыру және спорт институтында «Бокс» кафедрасында меңгеруші және проректор қызметтерін абыроймен атқарды. Қазақ Ұлттық университетінде қызмет жасаған жылдары өзінің жеке дайындағын шәкірттері Бүкілодақтық Универсиадада үздіктер қатарынан көрініп, жалпы командалық есепте топ жарды. Бокс спорт түрінің елімізде жан-жақты дамуы үшін білікті бокс мамандарын дайындауға ұйытқы болды. Бокс спорт түрінің алғаш оқу бағдарламаларын құрастыруға ат салысып, жас жаттықтырушылар мен болашақ мамандарға арналған құнды кітаптар шығарды.

Ә.Нұрмахановтың бапкерлік қуаты мен азаматтық болмысы бокстан Қазақстан Республикасы Ұлттық құрама командасының бас бапкері қызметін атқарған кезден бастап жарқырай көрінді. Табиғатынан табанды, намысқой азамат құраманың тізгінін қолға алғанда сонау тар кезеңде амалсыз бағы байланған, тордағы арыстандай аласұрып, қазағының намысын сертке ұстап, қанша рет айқасқа түсіп, қанша рет қара терін сорғалатып, қызыл қанын ағызып жеткен жеңісі империяның ықпалымен өзгенің уысында кетіп, өзегі өртенген сәттері санасында жаңғырып тұрды. Әбдісәланға тиесілі талай жеңіс тек қазақ болғаны үшін орыс ұлтына бұйырды. Мәскеудің төрінде отырған спорт басшылары қалаған кезінде қазақ спортшысын несібесінен айырып, өзгеге беріп отырды.

Ә.Нұрмаханов сол жылдардың қарымтасын қайтаратын сәттің бір күні туатынына сенді. Ол күн көп ұзамай туды да. Кеудесін намыс оты кернеген Әбдісәлан шәкірттерін Дүниежүзілік сайыстарға бабына келтіріп баптап, қазақтың кім екенін айдай әлемге танытуға тас-түйін бекінді. 1994 жылы Иранның Тегеран қаласында өткен Азия чемпионатында командалық есепте топ жарды. Бұл бір өте қиын кезеңдер еді. Ә.Нұрмаханов бастаған Ұлттық құраманың саңлақтары Түкіменстаннан Иранға дейін автобуспен қатынап, жарысқа түседі. Қиындық қыспаққа алған кезде де намыс үшін, елдің абыройы мен мәртебесі жолында жан аямай жаттығып, айқасқа шыққан тарландардың азаматтық ерліктерін қазіргі жастарға үлгі етіп, Отансүйгіштік сезімін ояту басты міндетіміз болып саналады. Осы жылы Таиландтағы Әлем кубогында үздік үштіктен көрінді. 1995 жылы Ташкенттің төрінде Азияның

небір мықты боксшылары қазақ боксшыларының сұрапыл соққыларына төтеп бере алмады. Ал, 1996 жылы Атланта Олимпиадасында командалық есепте үздік үштіктен көрініп, Қазақстан тарихында бұрын-соңды болмаған биіктікті бағындырды.

Саналы ғұмырында ғалым-ұстаз XX-шы ғасырдың халқымызға әкелген қуанышының да, қасіретінің де қуәсі болды. Тәуелсіз елінің тәй-тәй басқан қадамын көріп, өзі армандаған Олимпиада додасында шәкірттері тыңнан түрен салды. Өзінің өсіп-өнген киелі Түркістан топырағынан Бекзат Саттархановтай қыранның Олимпиада жеңімпазы атанғанын көріп кетті.

Әбдісәлан Нұрмаханов қазақ елінің спортын дамытуға ат салысуымен қатар қоғамдық жұмыстарға да белсенді араласқаны баршамызға мәлім. Оның өнегелі өмірі мен спорттағы жетістіктері, шығармашылығы туралы өз білетінімізбен бөлісіп, ортаға ой тастап отырайық:

1-студент: Әбдісәлан Нұрмаханов Қазақ елінің дене тәрбиесі мен спорты ғылымын, соның ішінде Қазақ боксының қалыптасу тарихын зерттеп қана қойған жоқ. Сонымен бірге бокс өнерін басқа ғылымдармен сабақтастыра зерттеген ғалым. Оның тәрбиелік, биологиялық, физиологиялық тұстарына жан-жақты ғылыми негіздеме беріп, нәтижелерін тәжірибеде дәлелдеді. Ғылыми-зерттеу жұмыстарына студент жастарды да қатыстырып, ғылымға баулып отырды [9, б. 40].

2-студент: Әбдісәлан Нұрмаханов өзінің еңбексүйгіштігімен, интернационалдық сезімімен, жылы жүректілігімен, қайтпас қайсарлығымен, намысшылдығымен қызметтес жолдастарының арасында ыстық ықыласқа, сүйіспеншілік сезімге, зор құрметке ие болды. Оған бір ғана мысал: қазақтың маңдайына біткен жеңіл салмақтағы бокс шебері, 1969 жылы АҚШ-КСРО матчының жеңімпазы Жандос Көкімовке 1970 жылдары Алматы қаласынан пәтер бөлісуде қиындық туындайды. Сол кезеңдегі үздік волейболшы Рогозин екеуіне басшылар «Екі бөлмелі пәтердің бір бөлмесіне сен тұр, екінші бөлмесіне Рогозин тұрсын», – деген шешім шығарады. Сонда Әбдісәлан Нұрмаханов қара нардай алып тұлғасымен Жандос Көкімовтың кандидатурасын қолдап, қазақ боксының өсіп-өркенуіне қосқан ерен еңбегіне нақты дәлелдер келтіріп, пәтер алуына көмектеседі. Бұл Ә.Нұрмахановтың адамға, досқа, әріптеске деген үлкен ілтипатын, ұлы жүректілігін көрсетсе керек.

Біз «Әбдісәлан әлеміне» саяхат жасай отырып, студенттердің білімдері мен ой-өрістерінің қаншалықты деңгейде қалыптасқанын 2-кестеде көрсетілген сұрақтар мен жауаптар арқылы анықтадық.

Кесте-2 – «Әбдісалан әлемі» атты арнаулы курс аясында студенттердің білімін тексеріп, ой-талғамын дамытуға арналған сұрақтар.

№	Сұрақтар	Жауаптар
1	Ә.Нұрмаханов қай жылы, қай жерде дүниеге келді?	1936 жылы 16 сәуір, Өзбекстан Республикасы, Сухандария облысы, Шыршық ауданы, Құлтафа ауылы.
2	Ә.Нұрмахановтың әкесінің аты кім?	Кәрім.
3	Ә.Нұрмаханов қай жылы, қай қалада нешінші мектепті бітірді?	1953 жылы Түркістан қаласындағы №8 М.Мәметова атындағы орта мектепті бітірді.
4	Ә.Нұрмахановтың бірінші кітабы қалай аталады және ғалымның қанша кітабы жарық көрді?	Бірінші кітабы «Жекпе-жек» деп аталады, ғалымның 6-дан астам кітаптары бар.
5	Ә.Нұрмаханов қандай оқу орындарын бітірді?	1957 жылы Республикалық дене шынықтыру және спорт техникумын, 1961 жылы Қазақ мемлекеттік дене шынықтыру институтын бітірді.
6	Ә.Нұрмахановтың қандай ғылыми атақтары бар?	Биология ғылымдарының кандидаты, профессор.
7	Ә.Нұрмахановтың шәкірттерін атап өтіңіз?	Борис Хрянин, Валентин Юнусов, Бақытжан Аманбаев, Марат Бекежанов, Владимир Чипурин, Болат Нұрпейісов, Болат Сағындықов, А.Топаев, Б.Теміров, Б.Жұмаділов, Б.Ниязымбетов, Б.Теміров, Н.Сманов, Е.Ыбыраймов және т.б.
8	Ә. Нұрмахановтың қандай спорттық жетістіктері мен спорттық атақтары бар?	Бокстан Қазақстанның 10 дүркін чемпионы (1957-1967), КСРО чемпионатының екі дүркін күміс жүлдегері (1957, 1962 ж.ж.), КСРО халықтары спартакиадасының екі мәрте қола жүлдегері (1959, 1967), Азия-Африка ойындарының жеңімпазы (1963). КСРО-ның Еңбек сіңірген спорт шебері (1966), Қазақстанның Еңбек сіңірген жаттықтырушысы. АИБА төрешісі.
9	Ә. Нұрмахановтың алғашқы жаттықтырушысы мен спорттағы ұстаздары?	Алғашқы жаттықтырушысы – Молдабек Құралбаев; ұстаздары Шоқыр Бөлтекұлы, Дәулеткерей Муллаев, Ескендір Хасанов.
10	Ә. Нұрмахановтың қай жылдары ҚР Ұлттық құрамасының бас бапкері қызметін атқарды? Қандай жетістіктерге жетті.	1993-1997 жылдары ҚР Ұлттық құрамасының бас бапкері қызметін атқарды. Бапкерлік қызметінде Әлем, Азия чемпионаттарында жалпы командалық есепте үздіктер қатарынан көрінді. 1996 жылы Олимпиада ойындарында жалпы командалық 3-орын иеленді. Шәкірті В.Жиров Қазақстан тарихында тұңғыш рет ең үздік боксшыға берілетін Вел Баркер кубогын иеленді.
11	Ә. Нұрмаханов неше жасында, қай жылы дүниеге салды?	66 жасында, 2002 жылы 14 шілде.
12	Ә. Нұрмахановты еске алуға арналған бокстан Халықаралық турнир еліміздің қай қаласында, қай жылдан бастап өткізіліп келеді?	Түркістан қаласында, 1994 жылдан бастап өткізіледі.

3-студент: Әбдісалан Нұрмаханов боксты аяқтағаннан кейін «Қазақфильм» киностудиясының шақыруымен бірнеше фильмдерде ойнап, актерлік қабілетін де танытты. Бұл Ә.Нұрмахановтың алып тұлғасымен берілген кейіпкерлердің рөліне тез бейімдігін көрсетеді. Бұл қасиеттердің барлығы ғұмыр бойы спортты жанына серік еткеннің нәтижесінде келді деп толық айта аламыз.

4-студент: Біз бабаларымыз найзаның ұшымен, білектің күшімен қорғап келген қазақ жерін аман сақтап, Отан үшін жанын қиған қаһармандармыздың ұлы есімдерін ұлықтай білуіміз қажет. Жас өрендерімізді батырлар ерлігінде тәрбиелеп, өсіруіміз керек. Бұл жайында Ә.Нұрмаханов: «Адамның өмір сүруінің мәні туған халқының, Отанының мүддесін қорғау деп білетін батыр, ел қорғаны болған ер бабам Қобыландының

ерлігіне өмір бойы табынып өтемін», – деп алдына мақсат қойып, Қобыландыдай ер бабасының ерлігіне тамсанып, Қобыландыдай елімді қорғасам деген асыл арманын орындау бағытында қаншама тер төкті. Асқан жауапкершілік пен төккен тер, қайсар намыс пен өр мінездің арқасында елінің атын әлемге танытып, тұғыр биігінен көрінді [10, б. 137].

5-студент: Ә.Нұрмаханов 1995 жылы Қазақстан Ұлттық құрамасын бастап апарған Азия чемпионатында алты боксшы алтын медальға ие болды. Сөйтіп, еліміздің былғары қолғап шеберлері әлемдік аренаға атоылап енді [11, б. 58].

1996 жылы АҚШ-тың Атланта қаласында өткен жазғы Олимпиадалық ойындарда оның дайындаған шәкірттері 1 алтын, 1 күміс, екі қола медальға ие болып, Куба мен Болгариядан кейінгі жалпы командалық 3-орынды иеленді. Шәкірті В.Жиров алтын медальмен қоса Қазақстан тарихында тұңғыш рет ең үздік боксшыға берілетін «Вел Баркер» кубогын жеңіп алды. Бұл таңғажайып табысқа Ә.Нұрмахановтың кәсіби біліктілігі мен темірдей тәртібінің нәтижесінде ие болды деуге толық негіз бар.

6-студент. Мемлекеттік жаттықтырушы бола жүріп Ә.Нұрмаханов Кубаның атақты жаттықтырушысы Альсидес Сагаррамен және Олимпиадалық ойындардың үш дүркін чемпионы Теофилио Стивенсонмен өзара достық пен сыйластық қарым-қатынастың арқасында Куба-Қазақстан, Қазақстан-Куба боксшыларымен жолдастық кездесулер мен біріккен оқу-жаттығу жиындарын өткізуге қол жеткізді. Осы тәжірибе алмасудың нәтижесі 2000 жылы Сидней қаласында өткен Олимпиадалық ойындарда көрінді. Қазақ елінің боксшылары 2 алтын, 2 күміс жүлде алып, айды аспанға шығарып, әлемдік бокс державаларының қатарына қаймықпай енді [12, б. 12].

Аркадий Топаевтың әлем кубогінде, Геннадий Головкин мен Галиф Джапаровтың әлем чемпионы атануына да Ә.Нұрмахановтың қосқан үлесі мол. Ол қолы жеткен табысқа тоқмейілісіп қалған жоқ. Астанаға барып, талай кабинеттердің табалдырығын тоздырып, республикада боксқа мамандандырылған балалар мен жасөспірімдердің төрт мектебінің ашылуына ерен еңбек сіңірді. Мұндай нәтижеге қол жеткізу қайтпас қайсарлықтың, өткір мінез бен табандылықтың, Отанын шын сүйетін азаматтардың қолынан ғана келетін таңғажайып дүние.

2004 жылы Афинада өткен Олимпиадалық ойындарда Бақтияр Артаевтың чемпион атанып, В.Баркер кубогіне ие болуы мен 2005

жылы Қытайда өткен әлем чемпионатында Елдос Жаңабергенев пен Серік Сәпиевтің жеңіске жетуіне және бүгінге дейінгі Тәуелсіз Қазақ елінің бокстағы әлемдік аренадарда жеткен барлық толағай табыстарында Әбдісәлан Нұрмахановтың салған жасампаздық ізі сайрап жатыр.

7-студент. Әбдісәлан Нұрмахановқа арнау! (өзі шығарған):

Болғасын бабаң батыр, ағаң батыл,
Бейбіт ел, мамыражай далам жатыр.
Атақты Әбдісәлан Нұрмаханов,
Жаңғырып, күндіз-түні санамда тұр.
Қазақтың бұл жайсаңы бөлек еді,
Қайраты қатарынан ерек еді.
Шіркін-ай ерте кетті дүниеден,
Әлі де қазағына керек еді.
Мұндай ұл табылар ма шойын, батпан?
Сұм ажал ақ кемесін қайырлатқан.
Он дүркін Қазақстан чемпионы,
Кезінде КСРО-ны да мойындатқан.
Толқиды ағаны іздеп, көңіл сазы,
Көз көрген ерлігіне елім қазы.
Азия-Африка ойындарын,
Қазақтың бағындырған жеңімпазы.
Даңқымен ол әлемді аралаған,
Сағынып сарсаң болды санада арман.
Ұстаздың еңбегімен Атлантада,
Шәкірттер алтын, күміс, қоланы алған.
Жоқтығың жүректерді жүр жаралап,
Елің бар жоқтайтығын бір қанағат.
Қазақтың айбын ұлы Әбдісәлан,
Тілейміз рухыңа мың салауат!

Қорытынды. Ғалым-ұстаз, білікті бапкер, даңқты боксшы Ә.Нұрмахановтай өз ұлтының намысын биік қойып, жеңімпаз шәкірттер тәрбиелеп, бокс спортын терең зерттеген асыл азаматтың әруағын сыйлап, рухына тағзым етіп, құрмет көрсетіп, еңбегін елеп, ел есінде есімін мәңгі сақтау азаматтық парызымыз болмақ.

Біз ұсынған «Әбдісәлан әлемі» атты арнаулы курсты тәжірибеге ендіру арқылы студенттердің арыстан жүректі батыр боксшының өнегелі өмірімен танысып, Халықаралық жарыстарда шойын жұдырығымен әлемнің небір алыптарын мойындатып, ел намысын биікке көтерген жұлдызды сәттерін, темірдей тәртіпке негізделген бапкерлік қызметтегі әлемдік деңгейдегі жетістіктерін, жас спортшыларды жарысқа дайындауға бағытталып, ғылыми-педагогикалық шығармашылығы мен саналы ғұмырында жас спортшылар мен жаттықтырушыларға арнап шығарған құнды кітаптарын оқып, санасына сіңдіріп, даңқты

бокшы Әбдісалан Нұрмахановтай Отанын шын сүйетін тұлға болып қатысуларына әсер еттік. Бұл арнаулы курсты тек Ә.Нұрмахановпен ғана шектелмей, қазақ спортының тарихында жасындай жарқырып, Қазақ спортының мәртебесін биікке көтерген, найзағай намыстан жаралған Әбілсейіт Айханов, Октябрь Жарылғапов, Әлжан Жармұхаметов, Жанбек Сауранбаев, Әмин Тұяқов, Жаксылық Үшкемпіров, Тимур Сегізбаев, Шәмір Серіков, Бекзат Саттарханов сынды сайыпқырандардың өнегелі өмірлері мен спорттағы жетістіктерін кеңінен насихаттап, зерттеп-зерделеу бағытында да келелі жұмыстар жүргізуді жалғастыру жоспарымызда бар.

Мемлекет басшысы киелі Түркістанда өткен Ұлттық құрылтайда «Қазақтың ұлы тұлғаларының есімін ел жадында сақтау, ардақтау арқылы біз олардың озық ойлары мен өнегелі істерін дәріптейміз. Көптеген мемлекеттік орден-медальдарына көрнекті тұлғалардың есімі берілген. Мұндай отаншылдық рухты асқақтату үшін қажет. Сондай-ақ тарихта өшпес із қалдырған әйгілі адамдардың есімін ұрпақ санасына сіңіру үшін керек», – деп атап өткені белгілі. Осы орайда білікті бапкер, даңқты боксшы Әбдісалан Нұрмахановты ұлықтаудың, қазақ боксын дамытудағы ерен еңбегін, спорттағы және бапкерлік қызметтегі жетістіктерін дәріптеп, есімін елге насихаттау мақсатында келесі ұсыныстарымызды білдіреміз:

– Мемлекет басшысының Ұлттық құрылтайдағы «Қолданыстағы кейбір ордендерді

халқымыздың біртуар перзенттерінің есімімен атауды ойластыру қажет. Мысалы, Бейбарыс Сұлтан және басқа да тарихи тұлғалар атындағы орденнің иегері атану кім-кімге де зор мәртебе болар еді», – деген сөзіне сәйкес, жыл сайын «Жылдың ең үздік боксшысына» қазақ елін әлемге танытып, қазақ боксының дамуына өлшеусіз үлес қосқан Әбдісалан Нұрмаханов атындағы мемлекеттік деңгейдегі орден немесе медаль тағайындалса;

– Алматы, Астана қалаларында Ә.Нұрмахановтай бокстағы баһадүр батырдың нар тұлғасына сай еңселі ескерткіш тұрғызылса;

– Алматы мен Астана қалаларында бокстан жасөспірімдер спорт мектебі, бір спорт мекемесі, спорт сарайы Ә.Нұрмаханов есімімен аталса;

– Шымкент, Астана қалаларында көшелерге Ә.Нұрмаханов есімі берілсе;

– Даңқты боксшы Ә.Нұрмаханов туралы замандастар естеліктерін, мақалалар, әңгіме, өлең-жырлар мен сирек суреттерді жинақтап, оқырман қауымға арналған көлемді кітап шығарылса;

– Жас ұрпақты Отансүйгіштікке тәрбиелеу, даңқты боксшының спорттағы және бапкерлік қызметтегі жетістіктерін кеңінен насихаттау мақсатында Алматы немесе Астана қаласынан Ә.Нұрмаханов атындағы мұражай ашылса.

Тәуелсіз Қазақ елінің боксын әлемге танытқан Ә.Нұрмахановтай батыр ерге Үкімет тарапынан құрмет пен мемлекеттік марапат көрсетілсе лайықты деп санаймыз.

Әдебиеттер

1. Мемлекет басшысы Қ.К.Тоқаевтың Түркістанда өткен Ұлттық құрылтайда сөйлеген сөзі. <https://kaz.tengrinews.kz/news/tokaevtyin-turkstandagy-ulttyik-kuryiltayda-soylegen-soz-351892/>
2. Қазақстан Республикасы Жоғары білім беру стандарттарының тұжырымдамасы. – Алматы: Б.Алтынсарин атындағы Қазақ Білім беру академиясының Республикалық баспа кабинеті, 2020. – 97 б.
3. Нұрданбекұлы Қ. Намысы найзағай Нұрмаханов. – Алматы, 2018. – 184 б.
4. Мұхаметханов Қ. Әлихан Бөкейханов // Семей таңы. – 1990. – 17 қаңтар. – Б. 3-4.
5. Баймуханбетов Б., Халилаев А. Дене тәрбиесі мамандарын даярлаудағы Ә.Нұрмахановтың бапкерлік қызметі // Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. – Түркістан, 2010. – Б. 585-587.
6. Бабаев С.Б., Оңалбек Ж.К. Жалпы педагогика. Оқулық. – Алматы: «Нұр-пресс», 2005. – 228 б.
7. Қуатбеков Ш.Н., Есиркепов Ж.М., Құрманбаев Б.І., Ержанов С.Ө., Омаров Н.С. Профессор Мұратхан Тәңкеевтің дене тәрбиесі мен ұлттық спортты дамытудағы ағартушылық идеяларының жүзеге асырылуы // Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі. – 2023. – №2 (72). – Б. 51-63.
8. Назарбаев Н.Ә. Қалың елім, қазағым. – Алматы: «Өнер», 1998. – 306 б.
9. Есиркепов Ж.М., Аширметова О.М. Даңқты боксшы Ә.Нұрмахановтың бапкерлік қызметтегі тәлім-тәрбиелік ой-пікірлері арқылы жастарды патриотизмге тәрбиелеу // «Білім беру, дене мәдениеті, туризм және спорттағы инновация» атты III халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары, 2022. – Алматы: ҚазСТА, 2022. – 250 б.
10. Есиркепов Ж.М., Құрманбаев Б.І., Омаров Б.С., Битабаров Е.А., Ақназаров С.Б. Даңқты боксшы Ә. Нұрмахановтың спорттағы жетістіктері (1956-1968 жж) негізінде жастарды патриотизмге тәрбиелеу // Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі. – 2023. – №1 (71). – Б. 131-141.
11. Рысбек Қ. Қазақтың 72 бапкері. – Ақтөбе: «Хабар-Сервис», 2020. – 528 б.
12. Нұрмаханов Ә. Бокс мектебі. Оқу құралы. – Алматы, 2006. – 256 б.

References

1. Memleket basshysy Қ.К.Тоқаевтың Түркистанда өткен Ұлттық құрылтайда сөйлеген сөзі. <https://kaz.tengrinews.kz/news/tokaevtyin-turkstandagyi-ulttyik-kuryiltayda-soylegen-soz-351892/>
2. Қазақстан Республикасы ЗHорары bilim беру standartтарының түзhyрымдамасы. – Алматы: Ү.Алтынсарин атындағы Қазақ Билим беру академиясының Республикалық баспа кабинеті, 2020. – 97 б.
3. Нұрданбекұлы К. Намысы најзағай Нұрмаханов. – Алматы, 2018. – 184 б.
4. Мұхаметханов Қ. Әлихан Бөкейханов // Семеј таңу. – 1990. – 17 қаңтар. – В. 3-4.
5. Баймуханбетов В., Halilaeв A. Dene тәрбиеси mamандарын dayarlaudaғы Ә.Нұрмахановтың баркерлік қызметі // Halyқаралық ғылыми-тәzhіribelik konferenciya materialdary. – Түркистан, 2010. – В. 585-587.
6. Babaeв S.B., Oңalbek ZH.K. ZHalpy pedagogika. Oқylyқ. – Алматы: «Nұr-press», 2005. – 228 б.
7. Қуатбеков SH.N., Esirkeпов ZH.M., Құрманбаев B.I., Erzhanov S.Ө., Omarov N.S. Professor Mұrathan Тәнекеевтің dene тәрбиеси мен ұлттық sportty damytudaғы ағартушылық идеяларының zhызге asyrylyу // Dene тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі. – 2023. – №2 (72). – В. 51-63.
8. Nazarbaev N.Ө. Қалуң elim, қазағым. – Алматы: «Өнер», 1998. – 306 б.
9. Esirkeпов ZH.M., Ashirmetova O.M. Даңқты boksshу Ә.Нұрмахановтың баркерлік қызметтегі тәлим-тәрбиелік ој-пикірлері арқылы zhastardy patriotizmge тәрбиелеу // «Bilim беру, dene мәдениеті, turizm zhөne sporttaғы innovaciya» atty III halyқаралық ғылыми-тәzhіribelik konferenciya materialdary, 2022. – Алматы: KazSTA, 2022. – 250 б.
10. Esirkeпов ZH.M., Құрманбаев B.I., Omarov B.S., Bitabarov E.A., Aқnazarov S.B. Даңқты boksshу Ә. Нұрмахановтың sporttaғы zhetistikтері (1956-1968 zhzh) negizinde zhastardy patriotizmge тәрбиелеу // Dene тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі. – 2023. – №1 (71). – В. 131-141.
11. Rysbek Қ. Қазақтың 72 баркері. – Ақтөбе: «Habar-Servis, 2020. – 528 б.
12. Нұрмаханов Ә. Bokс mektebi. Oқу құралы. – Алматы, 2006. – 256 б.

Хат-хабарларға арналған автор (бірінші автор)	Автор для корреспонденции (первый автор)	The Author for Correspondence (The First Author)
<p>Есіркепов Жандос Мергенбайұлы – педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор; Халықаралық туризм және меймандостық университеті, Түркiстан қ., Қазақстан, e-mail: zhandos-1978@mail.ru, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-2542-6246</p>	<p>Есіркепов Жандос Мергенбаевич – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор; Международный университет туризма и гостеприимства, г. Туркестан, Казахстан, e-mail: zhandos-1978@mail.ru, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-2542-6246</p>	<p>Yessirkeпов Zhandos Mergenbaevich – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate professor; International University of Tourism and Hospitality, Turkestan, Kazakhstan, e-mail: zhandos-1978@mail.ru, ORCID ID: https:// orcid.org/0000-0003-2542-6246</p>

Иманбетов А.Н.^a , Мускунов Қ.С., Атембеков Н.Р., Сармантаев А.С.,
Жанғабыл М.С.

Қарағанды Бөкетов университеті, Қарағанды қ., Қазақстан

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІКТЕРІН ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҚТАРЫНДА ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Иманбетов Аманбек Нуркасимович, Мускунов Қырықбай Сарсенбайұлы, Атембеков Нұржан Райханович, Сармантаев Аян Сапарович, Жанғабыл Марлен Саятұлы

Бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында қалыптастыру

Аңдатпа. Мақалада бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін қалыптастыру бойынша жүргізілген зерттеулердің нәтижелері туралы баяндалады. Сонымен қатар мақалада бастауыш сынып оқушыларында танымдық белсенділіктерін арттыру бойынша ғылыми зерттеулер жүргізген ғалымдардың еңбектері сараланып, зерделенеді. Бастауыш мектептерде танымдық іс-әрекеттің басқа әрекет түрлерінен басты айырмашылығы – оқу-үйрету үдерісі кезіндегі оқушының білім алуға деген дербес іс-қимылдарын дамыту, сондай-ақ олардың сана-сезімінің өсіп-жетілуіне түрткі болатын танымдық іс-әрекетті ұйымдастырудың тиімді әдіс-тәсілдерін іздеу бойынша талдаулар жасалады. Бастауыш оқушысының жас ерекшелігі мен танымына негізделген танымдық біліктіліктерді қалыптастыру бойынша жан-жақты зерделеу жұмыстары жүргізілгенді айтылады. Танымдық белсенділік мәселесі бойынша жүргізілген зерттеулер оқушының жұмыс істеу барысында өздігінен жоспарлау, бағдарлау, тексеру және қорытынды жасау, шығармашылық ойлау қабілетін талап ететін әрекеттер тізбегі екенін көптеген ғалымдардың еңбектеріне сүйене отырып ой түйінделеді. Жалпы бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділігін денешынықтыру жаттығулары, соның ішінде арнайы жаттығулар арқылы қалыптастыру жолдарын қарастыру оңтайлы деген пікірлер айтылып, жеке тұлғаның дара, өзіндік ой санасын қалыптастыруға, жеке тұлғалық іс-әрекетін шыңдап, оны шығармашылық ізденіске бастайтыны анықталып отыр.

Түйін сөздер: денешынықтыру, оқушылар, бастауыш мектеп, таным.

Imanbetov Amanbek Nurkasimovich, Muskunov Kyrykbay Sarsenbayevich, Atembekov Nurzhan Raihanovich, Sarmantaev Ayan Saparovich, Zhangabyul Marlen Sayatovich

Formation of cognition activiti of primary school students in physical education lessons

Abstract. The article discusses the results of the conducted research on the formation of cognitive activity of younger schoolchildren. The article will also analyze and study the works of scientists who conducted scientific research on improving the cognitive activity of primary school students. The main difference between cognitive activity and other types of activity in primary schools is that an analysis is carried out on the development of independent activity of a student in the process of learning to acquire knowledge, as well as the search for effective methods and techniques of organizing cognitive activity that stimulate the growth and improvement of his consciousness. It is noted that a comprehensive research work has been carried out on the formation of cognitive skills based on the age and cognitive characteristics of the younger student. Based on the work of many scientists, it is concluded that the research conducted on the problem of cognitive activity is a sequence of actions that require independent planning, orientation, verification and conclusion, creative thinking in the process of student work. It is considered to be optimal to consider ways of forming the cognitive activity of primary school students through physical exercises, including special exercises, which contributes to the formation of an individual, independent mental consciousness of the individual, exacerbates personal activity and launches it into a creative search.

Key words: physical culture, students, primary school, cognition.

Иманбетов Аманбек Нуркасимович, Мускунов Қырықбай Сарсенбаевич, Атембеков Нұржан Райханович, Сармантаев Аян Сапарович, Жанғабыл Марлен Саятович

Формирования познавательной деятельности учащихся младших классов на уроках физической культуры

Аннотация. В статье рассматриваются результаты проведенного исследования формирования познавательной деятельности школьников младших классов. В статье также будут проанализированы и изучены работы ученых, проводивших научные исследования по улучшению познавательной деятельности учащихся начальных классов. Основное отличие познавательной деятельности от других видов деятельности в начальной школе состоит в том, что проводится анализ развития самостоятельной деятельности учащегося в процессе обучения приобретению знаний, а также поиск эффективных методов

и приемов организации познавательной деятельности, стимулирующей рост и совершенствование его сознания. Отмечается, что проведена комплексная исследовательская работа по формированию познавательных умений с учетом возраста и познавательных особенностей школьника младшего класса. На основе работ многих ученых делается вывод, что исследование, проводимое по проблеме познавательной деятельности, представляет собой последовательность действий, требующих самостоятельного планирования, ориентации, проверки и вывода, творческого мышления в процессе работы учащихся. Оптимальным считается рассмотреть способы формирования познавательной деятельности учащихся младших классов посредством физических упражнений, в том числе специальных, что способствует формированию индивидуального, самостоятельного психического сознания личности, обостряет личностную активность и запускает ее в творческий поиск.

Ключевые слова: физическая культура, учащиеся, начальная школа, познание.

Негізгі ережелер. Бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында түрлі дамыту жаттығулары арқылы қалыптастырудың теориялық негіздері айқындалды, яғни «танымдық белсенділік», «белсенділік», «таным» ұғымдарының мәні нақтыланды.

Бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін қалыптастыру түсінігінің сараланып, бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін қалыптастыру мақсатында денешынықтыру сабақтарында пайдаланудың педагогикалық мүмкіндіктері қарастырылды, дене шынықтыру сабақтарында жасалатын жаттығулар арқылы бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін қалыптастыру жан-жақты қарастырылды.

Сонымен қатар бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында денешынықтыру жаттығулары арқылы қалыптастырудың мазмұны анықталған, бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында қалыптастырудың формалары мен әдістері таңдалған, бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында қалыптастырудың формалары мен әдістері беріліп отыр.

Кіріспе. XXI ғасыр – бұл білімділер мен заманауи білім мен ғылымның қарқынды дамыған ғасыры. Сондықтан, заманымызға сай дені сау, денсаулығы мықты, ой-өрісі жоғары, дене бітімі жан-жақты және дұрыс жетілген, саналы ұрпақ қалыптастыру- еліміздің алға қойған басты міндеттерінің бірі. Яғни, мектеп табылдырығын жаңа аттаған төменгі сынып оқушыларының тұлға ретінде қалыптасуына ықпал ететін фактордың бірі болып саналатын денешынықтырудың маңызын түсіне білуіміз керек. Ол үшін дене шынықтыру сабақтарында пайдаланылатын жаттығуларды кіріктіре біліп, оқушылардың спорттық шеберліктері мен дене әлеуеттерін арттырып, сонымен қатар өз жері мен елін қорғай алатын ұлтжанды, ұлттық на-

мысы мол жігерлі тұлғаларды тәрбиелеу керек. Олардың қимыл-қозғалыс біліктіліктері мен дағдыларын, танымдық белсенділіктерін қалыптастыруды денешынықтыру жаттығулары арқылы жоспарланған міндеттерді жүзеге асыру жолдарын қарастыру керек.

Танымдық белсенділікті дамыту мәселесі педагогикадағы басым міндеттердің бірі болып табылады. Оған психологтардың, философтардың әртүрлі зерттеулерінде, ғылыми трактаттарында берілген көптеген түсіндірмелер, нақтылаулар, көзқарастар, уақыт өте келе педагогиканың өзекті мәселесі екендігі байқалып отыр.

Ұлы ойшыл әл-Фараби таным мәселесін ақыл туралы ілімді басшылыққа ала отырып зерттейді. Философ таным теориясын ғылыми жолмен түсіндіруде психологиялық проблемаларды камтиды, атап айтқанда, түйсіктің болмысы адамдардың сезім мүшелеріне байланысы; жан қуатының және адам қабілетінің жалпы сызбасын танудың түйсік арқылы және ойлау арқылы екі негізгі формасы туралы айтады.

Фарабидің таным туралы ілімінің негізгі мақсаты – ғылымды көтеру, философия мен діннің іс-әрекетін даралау, танудың ғылыми эксперименттік-теориялық, табиғат туралы білімдерді математикаландыру әдістерін жасау және дамыту деп атап өтеді [1].

Денешынықтырудағы танымдық белсенділік пен дербестік дегеніміз, баланың танымдық іс-әрекетінің тән белгілері және сонымен бірге оның өзгеру үдерісінде қоршаған ортаны тану қабілеті оқушы баланың маңызды қасиеттері болып табылады. Бұл қасиеттер субъектінің білуге эмоционалды-еріктік, моральдық және интеллектуалдық дайындығы ретінде анықталады. Әдетте бұл ақыл-ой күштерінің кернеуі, бастаманың көрінісі, танымдық қызығушылық, білім мен дағдыны игеруге күш салу ретінде анықталады.

Белсенділік-бұл материалдық әлемдегі өзара әрекеттесу тәсілі, қоршаған шындықта күрделі және әр түрлі өзгерістер тудыратын мүмкіндіктерді іске асыру, іс-әрекеттің нысаны

бола отырып, сонымен қатар оның субъектісі ретінде жеке тұлғаның іс-әрекеті. Осындай өзгерістердің бірі-адамның жеке басының интегралды қасиеті ретінде танымдық белсенділіктің әртүрлі деңгейлерінің пайда болуы мен дамуы.

Біз зерттеуімізде денешынықтыру сабақтарындағы белсенділікті субъектінің іс-әрекет үрдісіне қатынасы арқылы көрінетін сапалық сипаттамасы ретінде нақтылаймыз.

Іс-әрекет пен белсенділік ұғымдарының арақатынасын ажыратуда оларды эквивалентті немесе ұқсас деп немесе белсенділікті іс-әрекет түрі ретінде, сондай-ақ белсенділікті іс-әрекеттің сапалық сипаттамасы ретінде қарастыратын әртүрлі көзқарастар да бар.

Аристотель, Платон және Сократ секілді ежелгі Грекияның философтары да танымдық белсенділік, оның ішінде баланың танымы төңірегінде әңгіме қозғаған. Яғни, бұл мәселе туралы айтылған ойлар мен пікірлер ежелден бастау алғанын байқаймыз. Сонымен қатар, қазақ халқының ұлы ойшылдары әл-Фараби, Жүсіп Баласағұн, Ахмет Йүгнекилер де баланың дүниеге келген соң жан-жағын танып-білу мәселелері туралы құнды пікірлер айтқан [2].

Зерттеу мәселесі, бір жағынан, елімізде дені сау азаматтарды бәсекеге қабілетті етіп дайындау қажеттілігі, оқушы баланың танымдық белсенділігін қалыптастыру, екінші жағынан, осы мәселені іске асырудың ғылыми-теориялық аспектілерін жеткіліксіз зерттелуі арасындағы қарама-қайшылықтар жатыр. Аталған мәселені өз зерттеулерінде көптеген ғалымдардың өз зерттеулеріне арқау болған А.Ж Едігенова [3]., Б.Т. Абыканова [4]., Н.К.Ахметов [5] және т. б.

Зерттеу нысаны - Денешынықтыру сабағы.

Зерттеу пәні - денешынықтыру сабағында оқушылардың танымдық белсендігін арттыру.

Зерттеу мақсаты – оқушылардың танымдық белсенділігін арттырудағы тиімділігін анықтау.

Негізгі бөлім. Жалпы танымдық белсенділік ұғымы жөнінде ғылыми еңбектерде бірқатар анықтамалар берілгенін зерттеу жұмысымызды жазу барысында айтып өттік. Сонымен қатар бастауыш сынып оқушыларының денешынықтыру сабақтарында танымдық белсенділіктерін әртүрлі құралдар арқылы қалыптастыру, дамыту, арттыру мәселесі жайлы зерттеген отандық ғалымдардың диссертациялық жұмыстарында «танымдық белсенділікке» берген авторлық анықтамаларын ұсынуды жөн көріп отырмыз.

Танымдық белсенділік ұғымын және оның белгілері мен қасиеттерін сипаттамайтын анықтамалар баршылық. Көптеген ғалымдар

баланың танымдық белсенділігіне мынадай анықтама береді: танымдық белсенділік – бұл білім алушының өзіне беймәлім ортаға түскен кезде барлық қуат-күшін жұмсап әрекет ету деңгейі [6].

А.А.Балаев танымдық белсенділік «нысанды өзгертуге және алға қойылған міндет пен мақсатқа жетуге бағытталған» жеке қасиеті бар және «оқуға деген ұмтылыспен, ақыл-ойын жұмылдырумен және ерік-жігердің көрінісімен сипатталатын білім алушының белсенді жағдайы» көрініс беретін адамның таңдамалы әрекеті ретінде анықтама береді [7].

Танымдық белсенділікті арттырудың негізгі ақыл-ой мен практикалық әрекеттердің байланысын айқындай келе, психолог С.Л. Рубинштейн сана мен іс-әрекет бірлігінің бұл принципін «Нақты адам санасын мотивтерден туындайтын және саналы мақсатқа бағыттаған іс-әрекеттен ажыратуға болмайды» тұжырымдаған болатын [8].

Танымдық белсенділіктің қозғаушы күштері ретінде ғалымдар іс-әрекеттің пәні (А.Н. Леонтьев), ішкі пайымдаулар, идеялар, қажеттіліктер, мүдделер, нанымдар (Л.И. Божович), оқу іс-әрекетінің ішкі және сыртқы факторларының қарама-қайшылықтары және оларды жеңуге деген ұмтылыс (Н.А. Менчинская) сипатындағы әртүрлі факторларды атап өтеді.

Таным мен танымдық белсенділік құбылыстарын зерттеген және зерделеген қазақстандық ғалымдар санаулы ғана десе де болады. Отандық ғалым А.С.Мустояпова қазіргі уақыттағы жоғары сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін қалыптастырудың педагогикалық шарттарын зерттеуде. Оның пікірі бойынша, белсенділік – жеке тұлғаның болмысы мен бітімінің сан-қырлы болмысы. Ол адамның сезімталдығының, танымының және ерік-жігерінің оң нәтижесі. Бір нәрсені тануға деген итермелеуші күш пен дербес қызығушылық, танымға деген тұрақты құлшынысты айқындайды және танымдық іс-әрекетке бейімдейді [9].

Танымдық белсенділікке анықтама беретін болсақ, ол жалпы белсенділіктің құрамдас бөлігі іспеттес және ақыл-ой белсенділігінің ерекше бір түрі. Бұл дамып келе жатқан тұлғаның күрделі интегралдық сапасы. Ол жай оқу іс-әрекетінен ерекшеленеді, өйткені соңғы кезде оқушының жұмысы репродуктивті әрекетке дейін азаяды. Танымдық белсенділік- бұл оқушының өнімді, шығармашылық деңгейдегі өзіндік қызметі ретінде көрінеді [10].

Жеке тұлға ретінде қызмет субъектінің айрықша жағдайын және оның қызметке қатынасын

білдіреді (ұқыптылық, орналасу, жалпы үдеріске тікелей қатысу, қызмет жағдайларының өзгеруіне тез жауап беру). «Оқу танымдық белсенділігі мынадай көрсеткіштер болған кезде көрсетіледі: таным объектілеріне деген көзқарастың селективтілігі; нысанды таңдағаннан кейін шешілуі қажет мақсатты, міндетті қою; нысандағы мәселені шешуге бағытталған кейінгі іс-әрекетте қайта құру; жаңа білімді игеруге ұмтылу; мақсатты ұғыну; құралдарды шығармашылық іздестіру және қойылған мақсатқа қол жеткізу үшін осы құралдарды қолдану; зейіннің ширеуі, шоғырлануы және орнықтылығы; ерікті күш-жігер; белсенді ойлау қызметі; адамның білім алу; бастамашылдығы [11].

Сонымен қатар танымдық белсенділік – оқушының білім алуға және жаңа бір білім негіздерін игеруге деген ынта-жігерінің, құлшынысының ерекше сипаты. Ортақ танымдық іс-әрекеттің басқа әрекет түрлерінен басты айырмашылығы – оқу-үйрету үдерісі кезіндегі оқушының білім алуға және дербес әрекет етуіне деген құлшынысын ояту, сана-сезімін дамыту және оның өсіп-жетілуіне түрткі болатын танымдық іс-әрекетті ұйымдастырудың тиімді әдіс-тәсілдерін іздеу. Терең білімге негізделген танымдық біліктіліктердің қалыптасуы, оқушылардың зияткерлік тұрғыдан белсенді ойлау қабілеттерін жандандырып, шығармашылық ізденіске жетелейді.

Жоғары (шығармашылықты) танымдық белсенділік білімге деген ұмтылыспен, ақыл-ой қарқынымен және білім алушының моральдық ерік-жігерінің көрінісімен сипатталады. Жоғары белсенділіктің маңызды белгілеріне белгілі бір танымдық нәтижеге қол жеткізуге бағытталған бірқатар дәйекті және өзара байланысты әрекеттерді орындау жатады. Танымдық белсенділіктің осы деңгейінің қалыптасу критерийі білім алушының зерттелетін құбылыстар мен үдерістерді түсінуге қызығушылығы, танымдық іс-әрекет үдерісінде мәселенің шешімін өздігінен іздеу, танымдық мақсаттылық, құзыреттілік және т.б. болуы мүмкін.

Танымдық іс-әрекеттің осы деңгейіне сәйкес келетін көрсеткіші, оқушының жоғары ерік-жігерінің сипатын айқындайды. Сонымен қатар, ол жинақтала білу, жауапкершілік, алдына қойған мақсатқа жетуге деген табандылықты, жаңа нәрсені танып-білуге деген ұзақ мерзімді қызығушылық десе де болады. Әдетте ондай белсенділік деңгейі шығармашылық жан-жақтылық және білім берудің жаңа әдістерімен камтамасыз етіледі [12].

Танымдық белсенділіктің орта деңгейін (іздестіруші) танымдық іс-әрекет етуге қажеттілігі мерзімдік көрініс беретін танымдық іс-әрекет. Бұндай оқушыларға немқұрайдылық, қалыптасқан жағдайларға тәуелділік, бастамашылдықтың болмауы тән.

Танымдық белсенділіктің төмен (репродуктивтік) даму деңгейін айқын білінетін мотивтердің болмауы, іс-әрекеттегі енжарлық, алған білімдерін тәжірибеде іске асыруға құлықсыздығы сипаттайды.

Осылайша, танымдық белсенділік оқушылардың белсенді жағдайы ретінде ғана емес, сонымен қатар осы әрекеттің сапасы ретінде қарастырылады.

Демек, жеке тұлғалар білімді игеру үрдісінде танымдық белсенділіктің жоғары деңгейіне жеткенде табиғи нәтиже алынған білімнің сапасын арттырады.

Қазақстандық педагог ғалымдар оқушылардың танымдық белсенділігін дамытудың негізін қарастырған және олардың танымдық белсенділігін қалыптастыру мәселесін оқу үрдісінде қарастырып, оны шешудің жолдарын көрсеткен.

Атап айтатын болсақ, Т.С. Сабыров оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруда оқытудың әдіс-тәсілдерінің дидактикалық жүйесін тиімді қолданудың негізі туралы сөз етсе, Т.И. Қоқымбаева оқушылардың танымдық белсенділігін дамытуда халық педагогикасы құралдарын тиімді пайдаланудың теориялық мәнін ашуды зерттеген.

Мектеп табалдырығын енді аттаған оқушылардың танымдық ізденістерін белсендендіру мәселелерін Ж.Ж. Айтпаева өзінің ғылыми жұмысында зерттеді. Ал А.С. Мустояпова қазіргі кезеңде білім беру ұйымдарында оқитын жоғары сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін қалыптастырудың педагогикалық шарттарын қарастырғандығын жоғарыда атап өткен болатынбыз. Н.А. Дарханов заманауи үлгідегі мектеп жасындағы балалардың белсенді танымдық қимылдарының үлгісін құрып, оның өзіндік айырмашылықтары мен деңгейлерін анықтады. Оқыту мен үйрету кезінде танымдық белсенділікті дамыту мәселелерін шешудің түрлі жолдарын көрсеткен ғалымдар мыналар:

- оқушы мен ұстаздың бірлескен әрекеті арқылы ;
- танымдық әрекетті қалыптастыруда өздік жұмысты ұйымдастыру мен оқу міндеттерін іріктеп шешу арқылы;
- танымдық белсенділікті дамыту арқылы;

– оқу іс-әрекетін бақылауды дамыту арқылы;
– компьютерлік технологияны пайдалану арқылы танымдық белсенділікті арттыру.

Зерттеу барысында «танымдық белсенділік» ұғымының мағынасын ашу мақсатында ғылыми әдебиеттерде қазақстандық ғалымдардың берген бірқатар анықтамаларын жинақтадық. Ғалым-зерттеушілер Т.С.Сабыров, А.Ғ.Қазмағамбетов, А.Е. Әбілқасымова және т.б. еңбектеріндегі танымдық белсенділік туралы айтқан тұжырымдарын ұсынамыз. Ғалымдар адамның танымдық белсенділік қасиетін оқу-ісі әрекеттерінің нәтижесі немесе белгілі бір дәрежеде сипаты ретінде көрсетуге тырысады. Сонымен қатар, таным белсенділігін, білім мен біліктілікті игеру деңгейі тұрғысынан да қарастырған.

Отандық ғалым А.С. Мустояпова жоғары сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін қалыптастыру мәселелерін қарастыра келе, қолданысқа ие болуы керек педагогикалық шарттарын ұсынды. Ғалым анықтама бере келе, белсенділік дегеніміз, жеке тұлғаның бойындағы сан-алуан дербес ерекшеліктердің жиынтығы, танып-білуге деген ұмтылысы деген. Ол адамнан өзіндік бір деңгейдегі сезімталдық, таным мен ерік жігерін қажет ететіндігін көрсетеді. Яғни, танымға деген жүйелі түрдегі құлшынысты да белсенділік деп айтуға болады [13].

Танымдық белсенділік мәселесі бойынша жүргізген зерттеу жұмысымыздың барысында танымдық белсенділік ұғымына ғалымдардың көзқарастары әртүрлі екенін байқадық. Зерттеуші-ғалымдардың бірқатары танымдық белсенділік – жеке тұлғаның қасиеті, екіншілері – қабілеті, үшіншілері – бейімділігі мен қажетсінуі деп түсіндіреді.

Сонымен оқушының танымдық белсенділігі балалардың жұмыс істеу барысында өздігінен жоспарлау, бағдарлау, тексеру және қорытынды шығару, шығармашылық ойлау қабілетін талап ететін әрекеттер тізбегі екенін көптеген ғалымдардың еңбектеріне сүйене отырып түсіндік әрі оқушылардың танымдық белсенділіктерін оқу және тәрбие құралы ретінде қарастырған еңбектер де баршылық екеніне көзіміз жетті [14].

Жалпы орта білім беру мекемелерінде оқушылардың білім алуға деген қызығушылығын оятса және олардың танымдық белсенділіктерін жүйелі түрде арттырып отырса, онда шығармашылық қабілеттерін дамытуға жағдай жасалды және білім беру саласының алдына қойылған мақсат орындалды деген сөз. Денешынықтыру пәні мұғалімінің қысқа мерзімді жоспарында дайындаған материалын түсіну үшін оқушы

зейін қойып тыңдап, алған білімін тереңдетіп толықтыру үшін жазу, өздігінен дайындалу, бақылау, тәжірибе жасау сияқты жұмыстар атқарып белсенділік танытуы керек. Себебі кез келген жаңа материалды меңгеруде, жаңадан білім алуда, оның дағдыларын үйрену белсенділіксіз мүмкін емес. Яғни балалардың белсенділігі оқу үрдісінің барлық кезеңінде керек. Дегенмен бастауыш сынып жасындағы балаларда танымдық белсенділік танымдық әрекеттің негізінде қалыптасады.

Сондықтан денешынықтыру сабақтарында төменгі сынып оқушыларының танымдық белсенділігінің деңгейлерін келесідей үш дәрежеге бөліп әрекет жасауға болатыны көріп отырмыз:

Бірінші деңгей – репродуктивті белсенділік.

Баланың бойындағы білімін ұштауға деген құлшыныстың болмауы белсенділіктің бірінші деңгейіне сай келетін нәтиже. Ал ол оқушының білім негіздерін түйсінуге, оны есте сақтап, білімділікті арттыруға, басқалардың ұсынған немесе өзі жасап шығарған үлгі негізінде қолдануға деген ұмтылысымен сипатталады. Бұл білім деңгейі оқушының ерік-жігер сапасының тұрақсыздығы, оқушылардың өз білімін тереңдетуге деген қызығушылығының төмен болуы, тіпті «бұл не үшін керек?» деген секілді сұрақтың мағынасын түсінбеуінен туындайды. Яғни, баланы танымдық белсенділікке деген белгілі бір әрекеттерінің төменгі деңгейде болса, ол олқылықтың орнын түзететін әдіс-тәсілдер қолданып, ынталандыру жұмыстарын жүргізу керек.

Екінші деңгей – түсіндіру әрекеті.

Түсіндіруші белсенділік баланың өзі игерген дағды негіздерін зерделеуге, оның зерттелу үстіндегі оқу материалының мазмұны мен мағынасын білуге деген белгілі ұғымдармен тоғысуына, білімін қажетті уақыттарда қолдану жолдарын игеруге деген ұмтылысынан байқауға болады. Сондай-ақ қатар айналасында болып жатқан құбылыстар мен үдерістер арасындағы өзара байланысты білуге, білімді шыңдаған жағдайларда қолдану тәсілдерін меңгеруге деген ұмтылысымен байқауға болады. Ал сипаттамалық көрсеткіш бұл: ерікті күш-жігердің үлкен тұрақтылығы, бұл оқушы жасалған жұмысты соңына дейін жеткізуге тырысуы, қиын жағдайда тапсырманы орындаудан бас тартпау, оны шешу жолдарын қарастыру. Яғни орташа деңгейде іс-әрекет мұғалімнің қолдауымен орындалады, мұнда мұғалім танымдық тапсырма беріп, оның орындалуын бақылайды немесе оқушыға орындалу тәсілдерін түсіндіреді.

Үшінші деңгей – шығармашылық.

Бала тапсырманы орындау уақытында пайда болған мәселені шешудің жаңа жолдарын іздестіруге белсенді қимыл-қозғалысы, оның шығармашылық белсенділігінің дәрежесін сипаттайды. Шығармашылық белсенділік дәрежесі қызығушылық пен құбылыстардың мән-мағынасы, олардың өзара байланыстарына терең зерттеуді және сол мақсатқа қол жеткізудің жолдарын қарастырумен айқындалады. Өзіне тән ерекшелігі - баланың жоғары ерік-жігерінің көрінісі, көздеген мақсатқа жетудегі табандылық және тұрақты танымдық қызығушылықтар. Белсенділіктің бұл деңгейі баланың өз тәжірибесінде не кездескенін және жаңа ақпаратты, жаңа құбылысты білетіндігі арасындағы сәйкессіздіктің жоғары дәрежесін қоздыру арқылы жеткізіледі. Бұл дегеніміз жоғары деңгейде танымдық міндеттерді өздігінше орындайды, тапсырмалардың жауабын табуда оңтайлы тәсілдерін қарастыра біледі және өздігінше анықтап, жол табады [15].

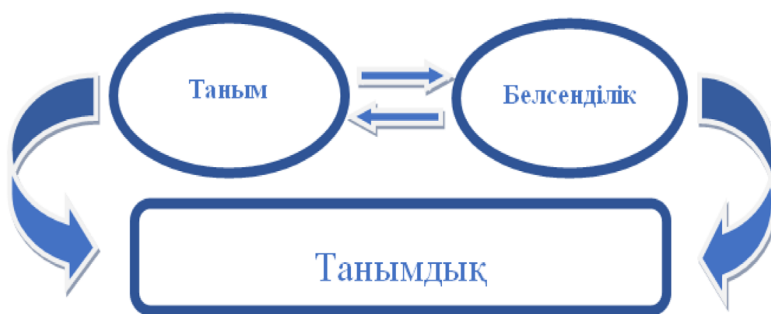
Бұл анықтамалардағы жалпы ұстаным- іс-әрекеттен тыс танымдық белсенділіктің мүмкін еместігіне көз жеткізетін танымдық белсенділік іс-әрекет арқылы сипатталады, іс-әрекеттен тыс танымдық белсенділік жоқ. Яғни, танымдық іс-әрекет танымдық белсенділіктің пайда болуы мен өсуінің қажетті шарты, сонымен қатар оның нәтижесі болып табылады.

Жоғарыда танымдық белсенділікті қалыптастыру мәселесі жайлы ғалымдардың айтқан пікірлерін қорытындылай келе, біз «танымдық белсенділікті - жеке тұлғаның танымдық іс-

әрекетінің қарқындылығымен, ұзақтығымен және жиілігімен сипатталатын үдеріс» ретінде нақтылаймыз.

Оқушылардың танымдық белсенділігі жеке және жас ерекшеліктерін есепке ала отырып ұйымдастырылған таным үрдісінде пайда болатын, бекітілетін, дамитын жеке тұлғалық қасиет ретінде анықталады. Сондықтан оқу – мектеп жасындағы балалардың негізгі таным әрекеті. Оқушылардың таным үдерісі – өзіндік ерекшелігі бар күрделі психикалық үдеріс. Оқушы білмеуден білуге талпынғанда түрлі кедергілерге ұшырау барысында оны жеңу, шешу нәтижесінде оқу міндеттері жүзеге асырылады. Демек, белсенділік білім беру нәтижесінде оқушының мақсатына жету әрекеті деп түсінуге болады. Өйткені танымдық белсенділік – оқу үдерісінің қозғаушы күші, ол оқушылардың өнімді жұмыс істеуіне тікелей әсер етуіне байланысты оқыту мақсатына жету құралы деп қарастыруға болады.

Ойымызды бір қорытындылайтын болсақ, танымдық белсенділік – бұл баланың жаңа нәрсені танып-білу және игеруге деген белсенді іс-әрекеті. Танымдық белсенділік – танымдық қажеттілік, итермелеуші күш, мақсат және іс-әрекетті жүзеге асырудың амал-тәсілдерінен тұрады. Балалардың танымдық қызығушылығы, танымдық ізденімпаздығы, осы танымдық белсенділіктің арқасында қалыптасады, дамиды және, оқу-үйрену үдерісінде шәкірттердің танымдық белсенділіктерінің нәтижесінде іске асырылады (1-сурет).

1-сурет – Таным, белсенділік, танымдық ұғымдарының өзара байланысы

Жоғарыда танымдық белсенділікті қалыптастыру мәселесі жайлы ғалымдардың айтқан пікірлерін қорытындылай келе, біз оған мынадай анықтама бердік: «танымдық белсенділік - жеке тұлғаның танымдық іс-әрекетінің қарқындылығымен, ұзақтығымен және жиілігімен

сипатталатын үдеріс» ретінде нақтылаймыз, ал бастауыш сыныптағы балалардың танымдық белсенділігі дегенді оқушының оқу мазмұны мен үрдісіне деген көзқарасында, білім мен дағдыларды оңтайлы игеруге деген ұмтылысында, мақсатқа қол жеткізу үшін ерік-жігер күштерін

жұмылдыра алуында көрініс беруін оқу іс-әрекетінің сапасы деп айтамыз.

Жоғарыда аталған ұғымдарды мазмұны жағынан талдай және нақтылай отырып, төменгі сыныптағы балалардың танымдық белсенділіктерін денешынықтыру сабақтарында қалыптастыру үшін, олардың денешынықтыру туралы білімдерін тереңдету керек деген пікір білдіреміз. Сонымен дене дайындығы жаттығуларының пайда болу және даму тарихына зер салып, жаттығулардың мәні мен мағынасын түсіне білу, дене қабілеттерін арттырудағы маңызын сезіну керек деген пікірдеміз. Сол арқылы оқушылардың танымдық және шығармашылық белсенділіктерін арттыруға болады. Ол үшін оқушының дене бітімін қалыптастыра отырып, денешынықтыру сабағы үдерісінде қолданылуының ретін білу абзал деп ойлаймыз.

Белгілі бір ойын түрін әрбір баланың санасында нық орнықтыру үшін, мақсатымызға қол жеткізетін қызықты да, оңтайлы әдістерді қолдануымыз керек. Ол үшін бірінші кезекте ойындарды мазмұны мен күрделілігіне қарай, сондай-ақ балалардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, бастауыш сынып оқушыларына арналған ойындарды іріктеп алдық.

Біздің пайымдауымызша, бастауыш сынып оқушыларынан танымдық белсенділікті жетілдіру келесі қағидалар негізінде жүзеге асырылуы тиіс:

- оқу үдерісін жақсарту бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділігін қалыптастыру қажеттіліктерін қанағаттандыру;
- оқу үдерісі танымдық белсенділіктің негізі болып табылатын бастауыш сынып оқушыларының бейнелі ойлауының белсенді дамуы негізінде жүзеге асырылуы;
- оқу үдерісін ұйымдастыруды оқу үдерісін бастауыш сынып оқушыларының дербес, өзбетті танымдық іс-әрекетінің маңызын арттыру;
- оқу үдерісін бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділігінің сыртқы мотивациясын ғана емес, ішкі мотивациясын өзектендіру және дамыту;
- оқу үдерісін ұйымдастыру бастауыш сынып оқушыларының іс-әрекетін бағалауда формализмге жол бермеу;
- төменгі сыныптағы балалардың танымдық белсенділігін мұғалімнің тарапынан әрдайым қолдау көрсету;
- оқу үдерісін ұйымдастыруда белсенді оқыту әдістеріне барынша сүйену;
- төменгі сыныптағы балалардың танымдық әлеуетін жүзеге асырудағы қажеттіліктерін

қанағаттандыруда ғылыми-зерттеу жұмыстарына жұмылдыру.

Сондай-ақ төменгі сынып оқушы балаларының танымдық белсенділіктерін денешынықтыру сабақтарында қалыптастырып, оқытудың мазмұнын анықтауда және қалыптастырудың тиімділігін іске асыру үшін педагогикалық шарттар жүйесін жасау қажеттілігі туындайды. Бұл өз кезегінде дене шынықтыру сабақтарында бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін арқылы қалыптастырудағы мүмкіндіктері қарастырылады.

Балалардың танымдылығын арттыру мақсатында төмендегідей әдістемелерді қолданып жұмыстар жүргізілді. Мұндай жаттығулар жас ерекшеліктеріне қарай берілді.

Бастауыш сынып оқушыларына мынадай ойындарды ұйымдастырып өткізу ұсынылады.

Бастауыш сынып оқушылары саптан шығып шеңбер жасап тұрады. Оқушы өзінің қасындағы оқушыны есінде сақтап, қарап алуы тиіс. Мұғалімнің алғашқы белгісі бойынша, спорт залының жан – жағына тарап кетеді (белгі: ысқырғыш арқылы беріледі).

Екінші белгі бойынша шеңберге бастапқыда қай орында, қай оқушы кімнің қасында тұрды соны есінде сақтап, қайта шеңбер жасап тұру қажет. Тұрған орынын таппаған оқушылар ойыннан шығарылып отырады.

Келесі танымдық жаттығуларда оқушылар спорт залда шеңбер жасап тұрады. Мұғалім дене сапаларын білдіретін аңдарды ымдап бейнелейді, оқушылар соны қайталап қимыл жасаулары қажет. Қоян болса секіреді, кенгеру болса қосаяқпен секіреді т.б. Осылайша қимыл әрекеттері арқыры танымдық белсенділіктерін артырып, денелерін шынықтырады.

Міне осындай жаттығулар арқылы денешынықтыру сабақтарында бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктері арта түседі. Бұл әрине жас ерекшеліктеріне сай жаттығулар күрделене түсетіні белгілі.

Қорытынды. Қорытындылай келе, денешынықтыру сабақтарында бастауыш сынып оқушыларының дене қозғалысы үздіксіз білім беру жүйесінің барлық сатысы үшін дене тәрбиесінің алғы шарты болып есептелетіндігі анықталды. Сонымен қатар бірқатар педагогикалық ережелер мен принциптерге сүйенетін болсақ, бұл мақсатқа жетуге болатындығы көруге болады. Жоғарыда айтылғандардың бәрі бастауыш сынып оқушыларының дене қозғалысын үздіксіз білім беру жүйесін дамыту мен жеке тұлғаны

қалыптастырудың қазіргі кезеңіндегі талаптарына сай келеді. Ал, мұнда ең бастысы бұл денешынықтыру мәселесінде төменгі сынып оқушы балаларының танымдық белсенділігін арттыруды қажет етеді.

Бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділігін денешынықтыру сабағы арқылы қалыптастыруға келсек, оны да жасаушылар ғылыми орта болып табылады. Алайда бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділігін денешынықтырудағы әртараптылығы сондай, ол оқушының қимыл қозғалысына ғана емес, ақыл-ойының бірдей артуына, қиялын, жеңіске деген құштарлына негізделуі қажет. Мұнда адами қасиеттің бәрін іргелендіруге бағытталған ой ғана емес, адами мінез- құлықты жоғарлатуға бағатталған психологиялық-педагогикалық өзегінде қалыптастыруға болады.

Бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділігін денешынықтыру сабақтарында қалыптастыруға таңдалынып алынатын жаттығулардың сапаларымен ұтымды болаты-

ны дәлелденеді. Денешынықтыру жаттығулары, сонымен бірге оймен келетін ойындарды сабақтарда, сабақтан тыс тәрбие жұмыстары үрдісінде дидактикалық материал ретінде оның элементтерін тиімді қалыптастыру, баланың өзін-өзі сезінуге, басқалардан өзін бөлектеп алуға, өзінің жеке тұлғалық эмоциясын тәрбиелей түсуге деген бағытын көрсетеді.

Сөйтіп, бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділігін денешынықтыру жаттығуларын, соның ішінде арнайы жаттығулар арқылы қалыптастыру жолдарын қарастыру оңтайлы жағдайлар туғызады. Танымдық белсенділікті арттыру жүйесін дамытуға және жеке тұлғаның дара, өзіндік ой санасын қалыптастыруға, жеке тұлғалық іс-әрекетін шыңдап, оны шығармашылық ізденіске бастайтыны туралы ой толғаныстар жасалды. Бұл жүйедегі бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділігін арттырудағы тағы бір ерекшелігі танымдық белсенділікке оңтайлы әсер ететіндігінде деген ой қорытамыз.

Әдебиеттер

1. Әбу Насыр әл-Фараби: 7 томдық жинағы. - Алматы: RS; Халықаралық Абай клубы, 2019.
2. Коробова Е.В. Формирование познавательной активности студентов экономических специальностей средствами игровых технологий: на опыте обучения иностранному языку и во внеаудиторной работе: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. / Московский государственный областной университет. – М., 2003. – 215 с.
3. Едігенова А.Ж. Бастауыш сынып оқушыларының қазақ халық ертегілеріне танымдық қызығушылығын арттыру: 13.00.01: пед. ғыл. канд. ... автореф. – Алматы, 2004. – 32 с.
4. Абыканова Б.Т. Компьютерлік технологияны пайдалану арқылы оқушылардың танымдық белсенділігін арттырудың дидактикалық шарттары: 13.00.01: пед. ғыл. канд. ... автореф. – Алматы, 2005. – 32 с
5. Ахметов Н.К. Теория и практика игрового обучения в подготовке учителя: дис. ... док. пед. наук: 13.00.01. – Алматы, 1996. – 196 с.
6. Byram M., Fleming M. Language Learning in Intercultural Perspective: Approaches Through Drama and Ethnography. – Cambridge, 1998. – 320 p.
7. Балаев А.А. Активные методы обучения. – М., 1986. – 94 с.
8. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 2004. – 713 с.
9. Мустояпова А.С. Қазіргі кезеңде жоғары сынып оқушыларының танымдық белсенділігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары: 13.00.01: пед. ғыл. канд. ... автореф. – Алматы, 2003. – 32 с.
10. Ахмедбекова Р.Р. Национально-региональный компонент как условие формирования познавательной активности младших школьников: дисс. ...канд. пед. наук: 13.00.01. / Дагестанский государственный педагогический университет. – Махачкала, 2011. – 197 с.
11. Вяткин Л.Г., Ольнева А.Б. Развитие познавательной самостоятельности и творческой активности педагога: учеб. пос. – Саратов: Науч. кн, 2003. – 194 б.
12. Шамова Т.И. Активизация учения школьников: пос. – М., 1976. – 100 с.
13. Мустояпова А.С. Қазіргі кезеңде жоғары сынып оқушыларының танымдық белсенділігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары: 13.00.01: пед. ғыл. канд. ... автореф. – Алматы, 2003. – 32 с.
14. Иманбетов А.Н., Божиг Ж., Мускунов К.С., Сармантаев А.С. Ұлттық қозғалмалы ойындар арқылы бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділігін арттырудағы модульдік оқыту технологиясы // Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі. - 2022. - №1 (67). – Б. 58-68.
15. Бекнұрманов Н.С., Кудериев Ж.Қ., Темірбай Н.М., Ұлттық қозғалмалы ойындардың бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділігін қалыптасуындағы мүмкіндіктері // Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі. – 2022. - №4 (70). – Б. 108-114.

References

1. Әбу Насыр әл-Фараби: 7 томдық жинары. - Алматы: RS; Халықаралық Абай клубы, 2019.
2. Korobova E.V. Formirovanie poznavatel'noj aktivnosti studentov ekonomicheskikh special'nostej sredstvami igrovyyh tekhnologiy: na opyte obucheniya inostrannomu yazyku i vo vneauditornoy rabote: dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.01. / Moskovskij gosudarstvennyj oblastnoj universitet – Moskva, 2003. – 215 s.
3. Edigenova A.ZH. Bastauysh synyp oqushylarynyn qazaq halыq ertegilerine tanymdyk quzyrushylyғыn arttyru: 13.00.01: ped. ғыl. kand. ... avtoref. – Almaty, 2004. – 32 s.
4. Abykanova B.T. Komp'yuterlik tekhnologiyany rajdalanu arkyly oqushylardyñ tanymdyk belsendiligin arttyrudyñ didaktikalыk sharttary: 13.00.01: ped. ғыl. kand. ... avtoref. – Almaty, 2005. – 32 s
5. Ahmetov N.K. Teoriya i praktika igrovogo obucheniya v podgotovke uchitelya: dis. ... dok. ped. nauk: 13.00.01. – Almaty, 1996. – 196 s.
6. Byram M., Fleming M. Language Learning in Intercultural Perspective: Approaches Through Drama and Ethnography. – Cambridge, 1998. – 320 r.
7. Balaev A.A. Aktivnye metody obucheniya. – M., 1986. – 94 s.
8. Rubinshtejn C.L. Osnovy obshchej psihologii. – SPb.: Piter, 2004. – 713 s.
9. Mustoyarova A.S. Qazirgi kezeñde zhoғary synyp oqushylarynyn tanymdyk belsendiligin qalыptastyrudyñ pedagogikalыk sharttary: 13.00.01: ped. ғыl. kand. ... avtoref. – Almaty, 2003. – 32 s.
10. Ahmedbekova R.R. Nacional'no-regional'nyj komponent kak uslovie formirovaniya poznavatel'noj aktivnosti mladshih shkol'nikov: dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.01. / Dagestanskij gosudarstvennyj pedagogicheskij universitet. – Mahachkala, 2011. – 197 s.
11. Vyatkin L.G., Ol'neva A.B. Razvitie poznavatel'noj samostoyatel'nosti i tvorcheskoj aktivnosti pedagoga: ucheb. pos. – Saratov: Nauch. kn, 2003. – 194 b.
12. SHamova T.I. Aktivizaciya ucheniya shkol'nikov: pos. – M., 1976. – 100 s.
13. Mustoyarova A.S. Qazirgi kezeñde zhoғary synyp oqushylarynyn tanymdyk belsendiligin qalыptastyrudyñ pedagogikalыk sharttary: 13.00.01: ped. ғыl. kand. ... avtoref. – Almaty, 2003. – 32 s.
14. Imanbetov A.N., Bozhig ZH., Muskunov K.S., Sarmantaev A.S. Ylтыq kozfalmaly ojyндar arkyly bastauysh synyp oqushylarynyn tanymdyk belsendiligin arttyradaғы modul'dik oqytu tekhnologiyasy // Dene tәrbiesiniñ teoriyasy men әdistemesi. - 2022. - №1 (67). – B. 58-68.
15. Beknұrmanov N.S., Kuderiev ZH.K., Temirbaj N.M., Ylтыq kozfalmaly ojyндardyñ bastauysh synyp oqushylarynyn tanymdyk belsendiligin qalыptastyradaғы mұmkindikteri // Dene tәrbiesiniñ teoriyasy men әdistemesi. – 2022. - №4 (70). – B. 108-114.

Хат-хабарларға арналған автор (бірінші автор)	Автор для корреспонденции (первый автор)	The Author for Correspondence (The First Author)
<p style="text-align: center;">Иманбетов Аманбек Нұрқасымұлы, – педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Қарағанды Бөкетов университеті, Қарағанды қ., Қазақстан, e-mail: aman_ imanbetov@mail.ru ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0306-5734</p>	<p style="text-align: center;">Иманбетов Аманбек Нуркасимович – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, Карагандинский университет им. Е.А. Букетова, г. Карағанды, Казахстан, e-mail: aman_imanbetov@mail.ru ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0306-5734</p>	<p style="text-align: center;">Imanbetov Amanbek Nurkasimovich – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Karaganda Buketov University, Karaganda, Kazakhstan, e-mail: aman_imanbetov@mail.ru ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0306-5734</p>

¹Kadyrbekova D.S.^a , ¹Shalabayeva L.I. ¹Batyrbekova M.R.,
²Yevloyeva A.S., ¹Dyussekeyeva E.T.

¹Kazakh Academy of Sports and Tourism, Almaty, Kazakhstan

²Sh. Ualikhanov Kokshetau University, Kokshetau, Kazakhstan

SYSTEMATIC ANALYSIS OF THE EDUCATION AND TRAINING ROLE IN THE DEVELOPMENT OF ECOTOURISM

Kadyrbekova Dinara Serikovna, Shalabayeva Laura Ismailbekovna, Batyrbekova Madina Rinatkyzy, Yevloyeva Aza Sultanovna, Dyusekeyeva Yerkegul Talgatovna

Systematic analysis of the education and training role in the development of ecotourism

Abstract. The rapid growth of the tourism industry worldwide has opened up various opportunities for economic and social development. Among the various forms of tourism, ecotourism has been widely recognized for its respect for the environment and contribution to the well-being of local communities. The purpose of this article is to identify the key role of education and training in promoting the sustainable development of ecotourism. The results of the study confirmed that a well-structured educational system, including a curriculum that complies with the principles of sustainable tourism, practical experience and community involvement, plays an important role in the training of competent personnel for the ecotourism sector. In addition, the analysis highlights the need for joint efforts between academia, industry and government agencies to continuously improve educational programs that meet the changing requirements of ecotourism. This comprehensive study provides a framework for understanding the importance of a robust education and training infrastructure in advancing the goals of sustainable ecotourism, thereby contributing to a broader understanding of the sustainable development of the tourist landscape.

Key words: sustainable development, ecotourism, universities, education, training, educational programs.

Кадырбекова Динара Сериковна, Шалабаева Лаура Исмаилбековна, Батырбекова Мадина Ринатқызы, Евлоева Аза Султановна, Дюсекеева Еркегуль Талгатовна

Экотуризмнің дамуындағы білім беру мен кәсіптік даярлықтың рөлін жүйелі талдау

Аңдатпа. Бүкіл әлемде туризм индустриясының қарқынды өсуі экономикалық және әлеуметтік даму үшін әртүрлі мүмкіндіктер ашты. Туризмнің әртүрлі формаларының ішінде экотуризм қоршаған ортаны қорғауы және жергілікті қауымдастықтардың әл-ауқатына қосқан үлесі үшін кеңінен танылды. Мақаланың мақсаты - экотуризмнің тұрақты дамуына ықпал етудегі білім беру мен кәсіптік даярлықтың негізгі рөлін анықтау. Зерттеу нәтижелері тұрақты туризм принциптеріне сәйкес келетін оқу бағдарламасын, практикалық тәжірибені және қауымдастықты тартуды қамтитын жақсы құрылымдалған білім беру жүйесі экотуризм секторы үшін құзыретті кадрларды дайындауда маңызды рөл атқаратынын растады. Сонымен қатар, талдау экотуризмнің барлық талаптарына жауап беретін білім беру бағдарламаларын үнемі жетілдіру үшін академиялар, өнеркәсіп және мемлекеттік органдар арасында бірлескен күш-жігерді жолға қою қажеттілігін көрсетеді. Бұл жан-жақты зерттеу тұрақты экотуризм мақсаттарын ілгерілетуде білім беру инфрақұрылымы мен кәсіби дайындықтың маңыздылығын түсінуге негіз береді, осылайша туристік ландшафтың тұрақты дамуы туралы кеңірек түсінікке үлес қосады.

Түйін сөздер: тұрақты даму, экотуризм, университеттер, білім беру, кадрларды даярлау, білім беру бағдарламалары.

Кадырбекова Динара Сериковна, Шалабаева Лаура Исмаилбековна, Батырбекова Мадина Ринатқызы, Евлоева Аза Султановна, Дюсекеева Еркегуль Талгатовна

Систематический анализ роли образования и профессиональной подготовки в развитии экотуризма

Аннотация. Стремительный рост индустрии туризма во всем мире открыл различные возможности для экономического и социального развития. Среди разнообразных форм туризма экотуризм получил широкое признание за бережное отношение к окружающей среде и вклад в благосостояние местных сообществ. Цель данной статьи – выявить ключевую роль образования и профессиональной подготовки в содействии устойчивому развитию экотуризма. Полученные результаты исследования подтвердили, что хорошо структурированная образовательная система, включающая учебную программу, соответствующую принципам устойчивого туризма, практический опыт и вовлечение сообщества, играет важную роль в подготовке компетентных кадров для сектора экотуризма.

Кроме того, анализ подчеркивает необходимость налаживания совместных усилий между академическими кругами, промышленностью и государственными органами для постоянного совершенствования образовательных программ, отвечающих меняющимся требованиям экотуризма. Данное всестороннее исследование обеспечивает основу для понимания важности надежной инфраструктуры образования и профессиональной подготовки в продвижении целей устойчивого экотуризма, тем самым внося свой вклад в более широкое представление об устойчивом развитии туристского ландшафта.

Ключевые слова: устойчивое развитие, экотуризм, университеты, образование, подготовка кадров, образовательные программы.

Basic provisions:

– A brief overview of the global transition to sustainable tourism practices.

– Analysis of the current state of ecotourism education in Kazakhstan, identification of the main problems, including the lack of programs, insufficient practical training and the gap between academia and industry.

– «Recreational, sports and wellness tourism» program implementation by the Kazakh Academy of Sports and Tourism with an emphasis on the inclusion of the module «Ecotourism».

– Study of real initiatives, assessment of the role of practical experience and community participation in the education of comprehensively trained personnel for ecotourism.

Introduction. Tourism stands as one of the most expansive and rapidly expanding segments of the global economy, exerting a substantial influence over various spheres including the environment, culture, society, and economic domains. Recently, the pivotal role and the pressing need for the advancement of tourism ventures were highlighted in a directive from the head of state, K.K. Tokayev. This has necessitated the cultivation of skilled individuals well-versed in tourism dynamics. Gaining insight into the workings of tourism is instrumental in deciphering the interrelations between tourism and other sectors, reinforcing the notion that it operates as a multidisciplinary and interconnected industry. Furthermore, the sector continually garners attention from governmental agencies, urged by international bodies to integrate tourism into their economic agendas, attesting to its substantial role in economic strategization [1].

Currently, ecotourism is emerging as a foremost preference in the tourism landscape, propelled by heightened awareness and concern regarding the environmental repercussions of tourism activities. Ecotourism stands as a sustainable counterpart, mitigating adverse environmental effects while promoting conscientious travel habits. This branch not only facilitates a closer encounter with natural habitats but also fosters the initiatives aimed at environmental preservation.

Remarkably, there is a burgeoning trend in the number of ecotourists annually, a testament to the escalating consciousness about the imperative of safeguarding both natural and cultural heritage sites. Engaging in ecotourism also means delving into the heart of local communities, gaining an understanding of their customs, and contributing to their economic sustenance. This surge in ecotourism is indicative of a shifting preference amongst travelers towards more enriching and sustainable travel experiences that bear positive ramifications for both the environment and indigenous communities [2].

In this evolving narrative, ecotourism is progressively becoming an essential facet of contemporary tourism, steering it towards a path of sustainable development. Given the rising cognizance of ecological issues and a tilt towards eco-friendly practices, ecotourism is asserting itself as a vital constituent in the tourism strategies of numerous nations and territories [3].

However, to ensure ecotourism serves its purpose in nurturing and preserving the environment and cultural relics, it is imperative to foster a workforce adept in marrying tourism entrepreneurship with the principles of sustainable development. This discourse undertakes a meticulous scrutiny of the integral role universities hold in this endeavor. Universities emerge as pivotal entities in molding individuals for the ecotourism sector, a role that gains prominence as the demand for expertise in sustainable and environmentally responsible practices grows exponentially.

Research goals:

Conduct a historical analysis of the research and growth of the ecotourism sector.

Review the current educational frameworks in place in the Republic of Kazakhstan.

Discern the issues and hurdles encountered by educational institutions in preparing individuals for careers in ecotourism.

The endeavor seeks to pinpoint optimal strategies and practices to foster the enduring success of ecotourism through superior training avenues, a strategy central to the preservation of natural assets and the facilitation of a remarkable tourist experience.

Methodology and Research Structure:

Literature Review. The initial phase encompasses a comprehensive examination of literary sources, encompassing academic publications and scientific documents pertinent to ecotourism, pertinent training and education, and the doctrines of sustainable development, thereby delineating the present knowledge landscape, prevailing trends, and voids in existing literature.

Research Blueprint. The research employs quantitative methodologies, including the deployment of questionnaires and the analytical evaluation of statistical figures, facilitating the derivation of quantifiable metrics and statistical inferences.

Data Procurement. The data assembly process involved the formulation of questionnaires targeting a demographic of students, educators, alongside stakeholders and various other personnel within the tourism industry.

Analysis and Deductions. Subsequent to data scrutiny, interpretations are construed, and pivotal

deductions are drawn, elucidating the role and impact of academic establishments in fostering the sustainable advancement of ecotourism.

The theoretical basis of the research is the works of domestic authors: Kulmanova G.A., Berkinbay O., Abeuova Kh., Akoeva M.T., Azhayeva G.S., as well as foreign: Fennell D. A., Cater E.

Findings and discussion.

During the 1990s, ecotourism started garnering attention from the general populace, initiating a swift upsurge in the sector. The nomenclature “ecotourism” progressively received broader recognition, encouraging governmental bodies and tour facilitators to advocate for ecotourism as a viable and sustainable replacement to the conventional mass tourism that was prevalent then. Currently, there exists a diversity in the interpretation of “ecotourism,” with different organizations ascribing varied meanings to the term. A compilation of several such definitions can be seen in Table 1 [4].

Table 1 – Some definitions of the “Ecological tourism” concept [compiled by the authors on the basis of Internet sources]

Definition	Author
Responsible travel to natural areas that preserves the environment, supports the well-being of the local population and includes oral interpretation and education.	The International Ecotourism Society (TIES)
Tourism, which includes visiting natural areas for the purpose of studying, observing or participating in activities that do not harm the environment, contributes to the preservation of natural and cultural heritage and contribute to the well-being of local communities.	World Tourism Organization (UNWTO)
An environmentally responsible journey to relatively untouched natural areas to enjoy and appreciate nature (and any accompanying cultural features, both past and present), which promotes conservation, has a low negative impact on visitors and ensures beneficial active socio-economic involvement of local residents.	International Union for Conservation of Nature and Natural Resources (IUCN)
Tourism that promotes understanding of the environment and culture, appreciation and conservation.	Global Sustainable Tourism Council (GSTC)
A journey aimed at getting to know nature, culture and history, while minimizing the impact on the environment.	National Geographic Society

As indicated in Table 1, it is evident that the assorted definitions of ecotourism highlight its complex character, necessitating a harmonious integration of environmental conservation, educational endeavors, and active community participation.

Presently, numerous countries globally are home to noteworthy ecotourism development initiatives, serving as sterling illustrations of sustainable growth in the ecotourism sector (refer to Table 2).

Table 2 – Ecotourism development programs in different countries [compiled by the authors based on Internet sources]

Name of country	Regional Ecotourism Development Program
Costa Rica	Costa Rica has implemented a Sustainable Tourism Certification Program (CST). This program evaluates and certifies tourism businesses based on their commitment to sustainable development. It focuses on areas such as environmental protection, public engagement, and cultural preservation.
Australia	Australia has a certification program that provides certification to tourism operators that meet certain criteria for environmental protection and sustainable development. The program promotes sustainable practices, conservation of biodiversity and protection of natural and cultural heritage.
New Zealand	New Zealand has a Qualmark program, a national quality assurance system that provides certificates for travel companies. The program evaluates enterprises based on their environmental performance, social responsibility and economic viability.
Norway	Norway has a «Sustainable Destination» program, which aims to promote sustainable tourism in specific regions of the country. The program focuses on areas such as environmental management, community engagement, cultural preservation, and economic benefits for local communities.
Ecuador	Ecuador has an ecotourism certification program that evaluates and certifies tourism operators based on their compliance with sustainable development standards. The program focuses on aspects such as environmental conservation, social responsibility and cultural authenticity.

These instances reveal that the triumphant advancement of ecotourism is contingent upon a synergistic approach involving several elements such as robust environmental governance, active community involvement, and the education of visitors.

Kazakhstan has the potential to emulate the fruitful ecotourism strategies employed by the aforementioned nations by adhering to the guidelines delineated in Figure 3.

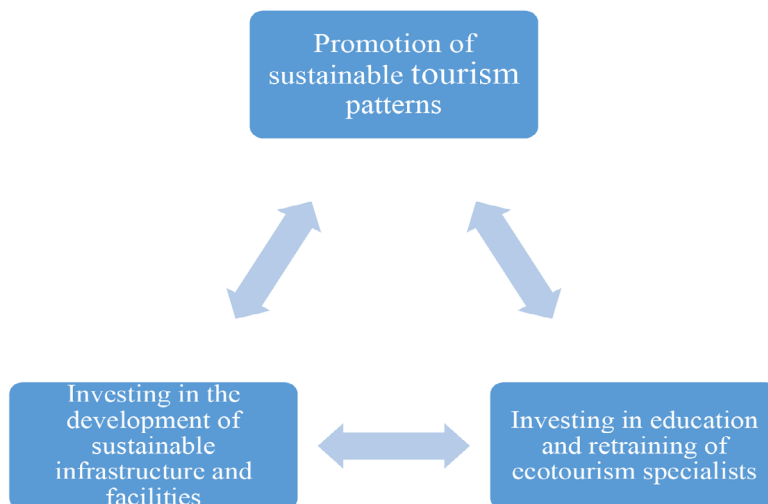

Figure 1 – Ecotourism development practices on the example of other countries [compiled by the authors based on Internet sources]

Kazakhstan has the opportunity to glean invaluable insights from the ecotourism development strategies undertaken by these countries, focusing on several pivotal aspects. Primarily, it can emphasize safeguarding and conserving its pristine landscapes and rich biodiversity, drawing parallels from the initiatives championed in nations like Costa Rica and Norway. Adherence to stringent norms and directives in the ecotourism sphere will foster environmental conservation and sustainability [5].

In addition, there is room for Kazakhstan to channel investments towards crafting sustainable infrastructures and amenities tailored to fulfill ecotourism prerequisites. Taking a leaf from the approaches adopted by New Zealand and Canada, Kazakhstan could envisage establishments like visitor hubs, eco-trails, and green lodging facilities that align with the principles of minimal environmental intrusion while offering educative experiences to tourists.

A concerted effort by the government to fuel educational endeavors and consciousness-raising campaigns would cultivate a culture of responsible ecotourism among tourists and local community stakeholders alike. Initiatives could encompass training for guides and operators in sustainable development practices, disseminating knowledge about the indigenous environment and heritage, and nurturing a sense of responsibility among tourists [6].

At the core of encouraging responsible ecotourism is the need for proficient personnel in Kazakh-

stan's ecotourism sector. With a burgeoning demand for green and responsible travel alternatives, it becomes imperative to nurture a competent workforce adept at overseeing and uplifting ecotourism locales efficaciously [7].

A critical rationale behind emphasizing the training of ecotourism personnel is the requisite to safeguard the natural habitats and cultural heritage integral to the destination. Ecotourism is centered around facilitating a deep understanding and appreciation for a locale's natural and cultural assets while mitigating adverse impacts. Well-educated personnel bring to the table the requisite expertise and acumen to enlighten tourists on the significance of preserving biodiversity and adhering to sustainable practices. Such guidance ensures a respectful and conscious engagement with the native environment and traditions [8].

Training programs for ecotourism professionals stand as potent avenues to elevate the level of professionalism and adherence to ethical norms in the sector. The dissemination of information on the tenets of sustainable tourism, coupled with instilling a sense of responsible conduct and safety protocols, nurtures a professional ethos grounded in accountability among individuals in the industry.

Bearing in mind the aforementioned considerations, a comprehensive training module for ecotourism has been conceptualized, as depicted in Figure 4.

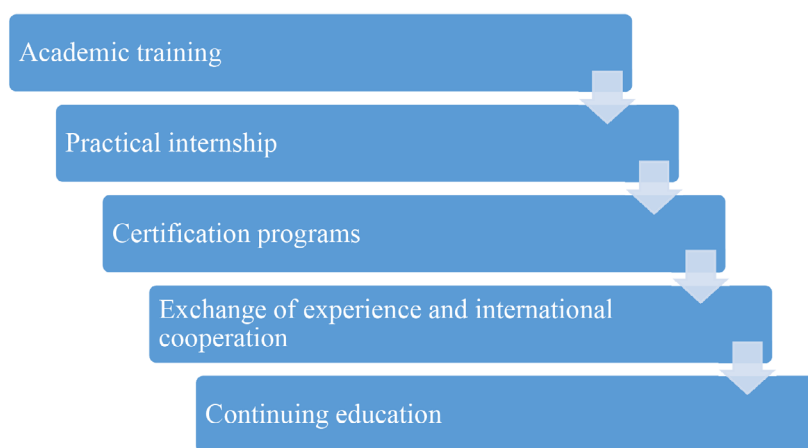

Figure 2 – Ecotourism training scheme (compiled by the author)

Subsequently, a meticulous breakdown of each element was undertaken:

Academic Education. Students have the avenue to pursue specialized academic pursuits in the realm of ecotourism through university curriculums and

courses. This encompasses learning about environmental stewardship, ecological settings, cultural heritage conservation, and proficient management of natural resources, among other pertinent subjects [9].

Hands-on Internship. Opportunities are crafted for students to undertake practical internships at entities such as ecotourism ventures, national parks, and nature preserves, establishing a foothold in the ecotourism sphere. These experiences facilitate first-hand exposure to the working dynamics of the industry and a platform to implement their theoretical learnings [10].

Certification Initiatives. There exists a spectrum of certification programs and courses targeted at honing specialized skill sets pivotal to ecotourism, encompassing facets like ecological guidance, nature interpretation, environmental assessment, and steering tourist enterprises on sustainable pathways [11].

Exchange of Expertise and Global Collaboration. Engaging in seminars, conferences, and other congregations centered on ecotourism allows for a fruitful exchange of expertise with industry stalwarts and networking opportunities. The international collaboration can further steer the direction towards assimilating the best practices and innovative strides globally in the realm of ecotourism.

Lifelong Learning. It stands imperative for professionals in ecotourism to foster a spirit of continuous learning post their formal educational phase. Engaging in lifelong learning avenues such as seminars, enrichment courses, and delving into specialized readings ensures their acumen remains attuned to the evolving trends and benchmarks in the industry.

Collaborative Endeavors. Forging partnerships between educational entities and enterprises in the ecotourism landscape proves beneficial in aligning educational agendas with the pulsating needs of the

job market. It paves the way for internship prospects, curriculum development input from industry veterans, and expert-led masterclass sessions [12].

In essence, this multifaceted approach serves to cultivate a cadre of ecotourism professionals adept at propelling the sector in Kazakhstan while adeptly navigating potential challenges.

Currently in Kazakhstan, a diverse array of higher and postgraduate educational programs are accessible through universities, colleges, and various other educational entities. These programs are crafted to facilitate students in acquiring profound knowledge and expertise in assorted domains, setting the stage for them to carve out successful careers.

Ecotourism has been garnering substantial focus in recent times, a result of its emphasis on fostering sustainable approaches, championing the conservation of natural resources, and enhancing environmental consciousness. This has given rise to an escalated demand for professionals endowed with a comprehensive understanding of the ecotourism sector and equipped with the requisite skill set to steward sustainable tourism practices effectively.

To delineate the level of engagement in the ecotourism coursework, the author embarked on an analysis of the educational program accountancy and distribution system (EPVO).

In the Kazakhstan domain, 91 educational offerings directed towards «Tourism» have been officially recorded. A breakdown of these reveals that 62 are existing programs, 25 have been recently introduced, and a niche segment comprises of 4 innovative initiatives, as illustrated in Figure 3 [13].

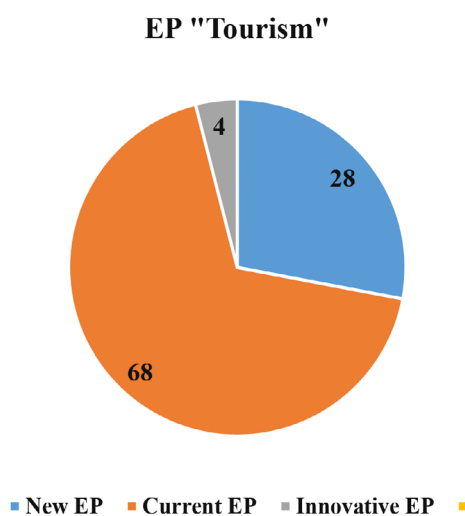

Figure 3 – EP «Tourism» [13]

The research reveals that of the 91 tourism-focused, educational programs available in Kazakhstan, merely 36 incorporate a course on «Ecological tourism». This situation highlights a pressing need to enhance and expand the coverage of ecotourism studies within these programs. Implementing a survey directed at employers and educators to gather insights on the essential qualifications for graduates in the tourism sector and the significance of ecotourism studies in university curriculums stands as a crucial initiative. It facilitates a deeper understanding of labor market demands and aids in the refinement of educational program content to meet these needs. Such a survey could effectively map out the priority skill sets and knowledge areas as per employer preferences in the industry.

Thus, to determine the results of the surveys conducted, the respondents' responses were ana-

lyzed, and it was revealed that: 1). Communication skills and the ability to work with clients are considered the most important for successful work in tourism. Effective communication with customers and the ability to meet their needs play a crucial role in achieving success in this area (Figure 4.1); 2). Quality management in the tourism industry, intercultural communication and language training are assessed as important disciplines for training in tourism (Figure 4.2); 3). The use of innovative technologies and digital tools in teaching requires more attention and improvement (Figure 4.3); 4). The majority of respondents support the inclusion of this discipline, which indicates recognition of the importance of environmental aspects in the field of tourism and the need for appropriate training of specialists (Figure 4.4).

WHAT TYPES OF TOURISM DO YOU THINK WILL BE IN DEMAND IN THE FUTURE?

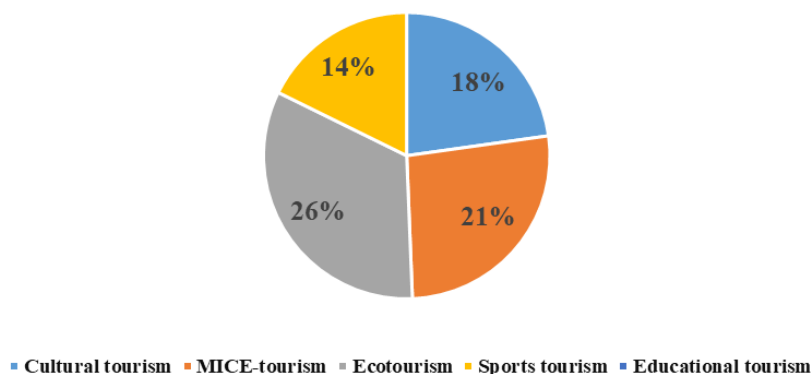

Figure 4.1 – What types of tourism do you think will be in demand in the future?

WHAT COURSES DO YOU THINK SHOULD BE STUDIED TO OPTIMIZE THE WORK OF GRADUATES IN THE FIELD OF TOURISM?

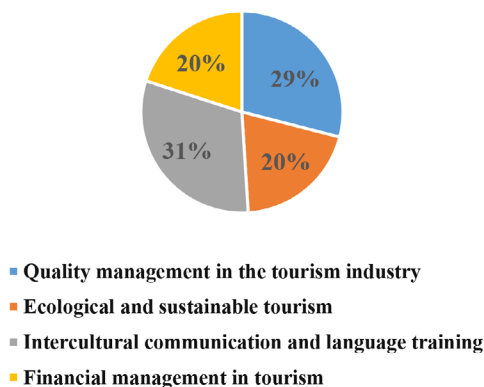

Figure 4.2 – What courses do you think should be studied to optimize the work of graduates in the field of tourism?

WHAT ASPECTS OF PERSONNEL TRAINING IN THE TOURISM INDUSTRY REQUIRE ADDITIONAL ATTENTION AND IMPROVEMENT?

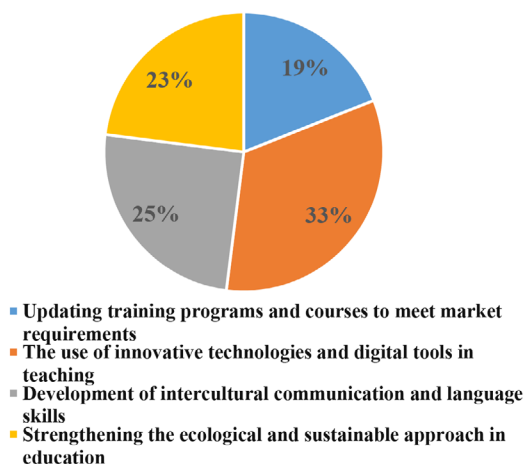

Figure 4.3 – What aspects of personnel training in the tourism industry require additional attention and improvement?

DO YOU CONSIDER IT NECESSARY TO INCLUDE THE STUDY OF THE COURSE "ECOLOGICAL TOURISM" IN THE CURRICULA OF ALL UNIVERSITIES?

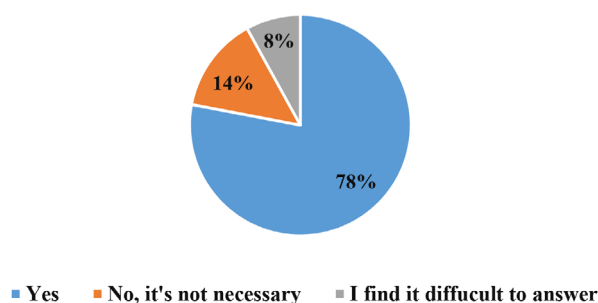

Figure 4.4 – Do you consider it necessary to include the study of the course “Ecological tourism” in the curricula of all universities?

The insights garnered from the research can guide educational establishments to fine-tune their approach to align more precisely with market demands, fostering graduates proficient in maneuvering the intricacies of the tourism sector while being cognizant of prevailing trends and consumer anticipations. Consequently, integrating the “Ecological Tourism” module into educational syllabi emerges as a pivotal stride in advancing Kazakhstan’s tourism sector and nurturing experts in ecotourism. This subject empowers learners to grasp and value the pivotal role of preserving nature, safeguarding biodiversity, and endorsing the sustainable exploitation of tourist assets.

Nonetheless, the pathway to cultivating expertise in ecotourism in Kazakhstan is marred by several hurdles, encompassing:

Program scarcity. The dearth of tailor-made educational agendas and courses crafted to mold individuals for roles in ecotourism translates to a shortage of adept professionals equipped to helm and evolve ecotourism endeavors [14].

Constricted educational reach. The distribution of ecotourism educational schemes is patchy across various Kazakh regions, engendering disparities in workforce education and the sector’s growth trajectory.

Suboptimal awareness levels. The critical notion of sustaining environmental and cultural assets

in ecotourism is not consistently grasped deeply by pupils, academics, and local populaces, a fact that dampens the sector's evolution.

Limited hands-on training. A substantial chunk of the educational portfolios leans heavily towards theory, offering insufficient avenues for learners to acquire real-world experience in the ecotourism domain [15].

Challenges in realizing sustainability. Implementing sustainable ecotourism necessitates a deep-seated understanding and skills to steward natural and cultural resources adeptly. Inadequately prepared personnel could spur environmental and cultural dilemmas in burgeoning ecotourism zones [16].

Fragmented collaboration between academia and the industry. Often, a disconnect prevails between academic content and the genuine requisites of the ecotourism landscape. This rift, propelled by inadequate synergy between educational hubs and ecotourism enterprises, can result in subpar workforce readiness [17].

To address the mentioned challenges, it is critical to craft and execute specific educational curriculums, guarantee access to education across diverse regions of the nation, emphasize hands-on learning experiences, and forge a stronger bond between the educational sphere and the ecotourism sector. Such initiatives will foster the growth of skilled personnel, further facilitating the sustainable evolution of ecotourism in Kazakhstan.

In 2022, the Kazakh Academy of Sports and Tourism initiated a fresh educational pathway titled «Recreation, sports, and wellness tourism». This program aims to nurture a cohort of high-caliber, competitive professionals skilled in orchestrating and overseeing endeavors in the recreation, sports, and wellness tourism arenas, in addition to other fields indirectly or directly linked to tourism [18].

Injecting the «Ecotourism» module into the «Recreation, sports, and wellness tourism» program harbors the significant benefit of cultivating environmental conscientiousness among the impending ecotourism experts. It equips learners with insights into the ecological repercussions of tourist activities and the approaches to alleviate these impacts. Students gain awareness of the cruciality of preserving biodiversity, steering sustainable resource management, and fostering community participation in ecotourism initiatives. This holistic education approach molds students into champions of sustainable operations in their forthcoming professional paths.

Moreover, incorporating the «Ecological Tourism» class enhances the marketability of the graduates in the job market. Given the escalating worldwide

appeal for sustainable tourism solutions, employers are on the hunt for candidates displaying profound comprehension of ecotourism doctrines and methodologies.

Therefore, the debut of the «Ecological tourism» syllabus in the «Recreation and sports tourism» educational plan stands as a pivotal move in grooming experts in the ecotourism sector. It endows pupils with the requisite expertise and acumen to advocate for sustainable tourism conduct and to be significant contributors to the ecotourism industry's expansion.

In 2023, the student body of the Kazakh Academy of Sports and Tourism actively participated in the «Stop Musor» environmental initiative, orchestrated by the Association of Environmental Organizations. This event, held in the scenic Ayusai Gorge, afforded students a prime platform for learning and skill acquisition. Accompanied by an environmental education session by the Association, this endeavor significantly broadened the ecological consciousness of the attendees. Initiatives like these underscore a critical pathway for obtaining hands-on experience in ecotourism, illustrating the potential for students to immerse themselves in real-world activities central to environmental conservation and sustainable tourism progression. It further reinforces the indispensable role of educational programs and workshops in fostering equipped and adept young professionals for ecotourism careers.

Conclusion. Ecotourism stands as not merely a gateway for individuals to relish the splendors of nature and the richness of diverse cultures but also as a vessel for safeguarding these treasures for ensuing generations. The educational realm holds a pivotal role in nurturing both ecological and cultural cognizance and in grooming professionals adept at steering ecotourism initiatives with a firm adherence to sustainability tenets. The confluence of dedicated educational syllabi, hands-on training sessions, and synergies between academic entities and the ecotourism sector emerge as the fundamental pillars in steering this sector's growth.

Nevertheless, the pathway is marred with hurdles including restricted educational accessibility, deviations from established environmental norms, and a fragmented connection between academia and the industry. Addressing these issues demands concerted efforts and focused strategies.

The enthusiastic engagement of the younger generation, demonstrated vividly through their proactive role in environmental drives, paints a hopeful picture for a future where ecotourism is both sustainable and enlightened globally, and specifically in Kazakhstan.

Incorporating “Ecological Tourism” studies is instrumental in bolstering sustainable tourism habits, conserving the vibrant natural and cultural tapestries, catalyzing economic growth, and fostering collaborations and innovations across diverse scholarly domains. It empowers students with the skill set and knowledge to architect and direct sustainable tourism endeavors, championing the ethos of responsible tourism in Kazakhstan.

Moving forward, it is imperative to invest in sound education and personnel training, the linchpins in realizing this vision and in bequeathing a rich natural and cultural heritage to coming generations, thereby nurturing the roots of sustainable ecotourism growth. Deep diving into understanding and unraveling the intricate role of education and training in sustainable proliferation necessitates further explorative studies in the ecotourism educational sphere.

References

1. Tourism and Global Environmental Change: Ecological, Social, Economic and Political Interrelationships, 2005. – 340 p.
2. Kropinova E.G., Anokhin, A.Y., Primak, T.K. Ecotourism - a 21st century necessity or responding to consumer demand // *GeoJournal of Tourism and Geosites*. – 2023. - №46(1), - pp. 37–45.
3. Carvache-Franco M., Carvache-Franco O., Carvache-Franco W. Exploring the satisfaction of ecotourism in protected natural areas // *GeoJournal of Tourism and Geosites*. - 2020. - №29(2), - pp. 672–683.
4. Weaver D. *Ecotourism: principles and practice*: John Wiley & Sons Australia, Milton, California, 2017. – 348 p.
5. Woodley A. *Tourism and sustainable development: the community perspective*, 2019. – 125 p.
6. Azhayeve G., Esimova D., Sonko S.M., Safarov R., Shomanova Zh., A. Sambou A. Geoecological environmental evaluation of Pavlodar region of the Republic of Kazakhstan as a factor of perspectives for touristic activity // *GeoJournal of Tourism and Geosites*. – 2020. – Vol. 28, - №1. – pp. 104-113.
7. Kulmanova G., Berkinbay A., Abeuov X., Akoev M. *Ecological tourism* // textbook. Edited by academician O. Berkinbay. - Almaty: «Nur-Print», 2017. - 450 p.
8. Yilmaz G. The Global Challenge and Re-Evaluation of Ecological Tourism in Line With Sustainable Development Goals // *Research Anthology on Measuring and Achieving Sustainable Development Goals*. – 2022. - Vol. 3. - pp. 1102-1121.
9. UNWTO Secretary General: The future of Kazakhstan is tourism. Electronic // *inbusiness.kz*. – URL: <https://inbusiness.kz/ru/last/generalnyj-sekretar-unwto-budushee-kazahstana-%E2%80%93-turizm> (accessed: 13.06.2023).
10. *Ecological tourism: modern vectors of development* / M.I. Abramova, G.V. Aleksushin, T.V. Antyufeeva [et al.]; Ural State Pedagogical University. – Yekaterinburg: Ural State Pedagogical University, 2022. – 798 p.
11. Cater E. *Nature-based tourism: conservation and sustainable development*. Routledge, 2019. – 211p.
12. Kochkorbaeva M. D. Sustainable tourism and social development // *Science, new technologies and innovations of Kyrgyzstan*. – 2020. – № 7. – pp. 121-128. – DOI 10.26104/NNTIK.2019.45.557.
13. Register of educational programs of higher and postgraduate education. – Text: electronic // EPVO: [web-site]. — URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/epvo.kz> (accessed: 03.09.2023).
14. Kitayeva A.G. *Fundamentals of sustainable tourism development: Textbook Donetsk National University of Economics and Trade named after Mikhail Tugan-Baranovsky*. – Donetsk: Donetsk National University of Economics and Trade named after Mikhail Tugan-Baranovsky, 2022. – 74 p.
15. *Ecological tourism: methodological guidelines for practical classes in the direction of Tourism*. Irkutsk: Irkutsk State Agrarian University named after A.A. Yezhevsky, 2019. – 31 p.
16. Asqarbek A.Sh. Problems and prospects of sustainable ecotourism development: a systematic literature review // *Central Asian Economic Review*. – 2022. – № 6(147). – pp. 89-99.
17. Burlakova M. S. Problems and prospects of ecotourism / M.S. Burlakova, A.V. Karachevtseva // *Bulletin of Science*. – 2023. – Т. 3, № 6(63). – pp. 1251-1254.
18. Official web-site of the Kazakh Academy of Sports and Tourism. – Text: electronic // <https://kazast.edu.kz/> (accessed: 03.09.2023).

Хат-хабарларға арналған автор (бірінші автор)	Автор для корреспонденции (первый автор)	The Author for Correspondence (The First Author)
<p>Кадырбекова Динара Сериковна – PhD докторы, қауымдастырылған профессор міндетін атқарушы, Қазақ спорт және туризм академиясы Алматы қ., Қазақстан, e-mail: 6537275@mail.ru, ORCID ID: 0000-0001-8641-253X</p>	<p>Кадырбекова Динара Сериковна – PhD, исполняющий обязанности ассоциированного профессора, Казахская академия спорта и туризма г. Алматы, Казахстан, e-mail: 6537275@mail.ru, ORCID ID: 0000-0001-8641-253X</p>	<p>Kadyrbekova Dinara – Ph.D., Acting Associate Professor, Kazakh Academy of Sports and Tourism, Almaty, Kazakhstan, e-mail: 6537275@mail.ru, ORCID ID: 0000-0001-8641-253X</p>

¹Круговых И.И.^{ORCID}, ¹Гусманов Т.И., ²Сайкина Е.Г., ³Габдуллин А.Б.,
⁴Жарменов Д.К.

¹Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

²Российский государственный педагогический университет им. А.И. Герцена, г. Санкт-Петербург, Россия

³Актюбинский региональный университет им. К. Жубанова, г. Актюбе, Казахстан

⁴Туркестанская областная специализированная детско-юношеская спортивная школа олимпийского резерва по водным видам спорта, г. Ленгер, Казахстан

АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ КЛАССИФИКАЦИИ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В ОБЛАСТИ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА В КАЗАХСТАНЕ

Круговых Илья Игоревич, Гусманов Токтар Исатайулы, Сайкина Елена Гавриловна,
Габдуллин Айбек Бокенбаевич, Жарменов Денис Касымович

Анализ развития системы классификации специальностей высшего образования в области физической культуры и спорта в Казахстане

Аннотация. В данной статье проведено сравнительное, ретроспективное исследование развития казахстанской системы классификации специальностей/направлений/программ подготовки в системе высшего и послевузовского образования, а также представительства физической культуры и спорта в системе классификации с периода независимости. Актуальность статьи обусловлена тем, что классификатор специальностей имеет ключевое значение для управления образовательными ресурсами и планирования приемной компании, а также для соответствия современным требованиям рынка труда и международным стандартам. Уполномоченные ведомства стремятся постоянно совершенствовать его, а исследователи активно изучают этот инструмент. Авторами изучена система развития и становления системы классификации страны, общее количество специальностей и представительство специальностей по подготовке кадров физкультурно-спортивного направления. Выявлено, что система классификации претерпела значительные изменения с момента независимости, помимо того, что классификатор стал более приближен к международным стандартам, а вместо специальностей действуют направления подготовки кадров, ныне действующий классификатор стал более укрупненным и сократился более чем в 2 раза с 1996 года. Представительство специальностей/направлений физкультурно-спортивного направления отличалось в разные годы функционирования системы классификации (от 1 до 3), а последнее внесенное изменение в классификатор 2018 года, добавившее направление подготовки кадров «Спорт», значительно расширило возможности по подготовке кадров.

Ключевые слова: классификатор, высшее образование, подготовка кадров, физическая культура, спорт.

Krugovykh Ilya, Gusmanov Toktar, Saykina Elena, Gabdullin Aibek, Zharmenov Denis

Analysis of the development of the classification system for areas of higher education in the field of physical education and sports in Kazakhstan

Abstract. This article presents a comparative, retrospective study of the development of the Kazakh classification system of specialties/directions/training programs in the system of higher and postgraduate education, as well as the representation of physical education and sports educational programs in the classification system since the period of independence. The relevance of the article is due to the fact that the classifier is of key importance for the management of educational resources and planning of the admission company, as well as for compliance with modern labor market requirements and international standards. Authorized agencies strive to constantly improve it, and researchers are actively studying this tool. The authors have studied the system of development and formation of the classification system of the country, the total number of fields and the representation of fields for the training of physical education and sports specialists. It is revealed that the classification system had significant changes since independence, in addition to the fact that the classifier has become closer to international standards, and instead of specialties there are training areas, the current classifier has become more enlarged and has decreased by more than 2 times since 1996. The representation of specialties/directions of the physical education and sports direction differed in different years of the functioning of the classification system (from 1 to 3), and the last change made to the classifier of 2018, which added the direction of training "Sport", significantly expanded the training opportunities.

Key words: classifier, higher education, staff training, physical culture, sport.

Круговых Илья Игоревич, Гусманов Тоқтар Исатайұлы, Сайкина Елена Гавриловна, Габдуллин Айбек Бокенбаевич, Жармөнов Денис Касымович

Қазақстандағы дене шынықтыру және спорт саласындағы жоғары білім беру мамандықтарын жіктеу жүйесінің дамуын талдау

Аңдатпа. Бұл мақалада жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру жүйесіндегі мамандықтарды/бағыттарды/даярлау бағдарламаларын жіктеудің қазақстандық жүйесінің дамуын, сондай-ақ тәуелсіздік кезеңінен бастап жіктеу жүйесіндегі дене шынықтыру мен спорттың өкілдігіне салыстырмалы, ретроспективті зерттеу жүргізілді. Мақаланың өзектілігі мамандықтардың жіктеу жүйесі білім беру ресурстарын басқару және қабылдау компаниясын жоспарлау үшін, сондай-ақ еңбек нарығының заманауи талаптары мен халықаралық стандарттарға сәйкес келу үшін маңызды болып табылады. Үкілетті ведомстволар оны үнемі жетілдіруге тырысады, ал зерттеушілер бұл құралға белсенді түрде зерттеулерді жүргізеді. Авторлар қалыптастыру мен елді жіктеу жүйелерін дамуын, сонымен қатар мамандықтардың жалпы санын және дене шынықтыру-спорт бағытындағы кадрларды даярлау жөніндегі мамандықтардың өкілдігін зерттеді. Жіктеу жүйесі тәуелсіздік алғаннан бері айтарлықтай өзгерістерге ұшырағаны анықталды, сонымен қатар жіктеу жүйесі халықаралық стандарттарға жақындай түсті, ал мамандықтардың орнына кадрларды даярлау бағыттары қолданылады. Қазіргі қолданыстағы жіктеу жүйесі 1996 жылдан бастап 2 еседен астам қысқарды. Дене шынықтыру-спорт бағытындағы мамандықтардың/бағыттардың өкілдігі жіктеу жүйесінің жұмыс істеуінің әр жылдарында ерекшеленді (1-ден 3-ке дейін), ал 2018 жылғы жіктеуішке енгізілген соңғы өзгеріс «Спорт» кадрларды даярлау бағытын қосып, кадрларды даярлау мүмкіндіктерін едәуір кеңейтті.

Түйін сөздер: жіктеуіш, жоғары білім, кадрларды даярлау, дене шынықтыру, спорт.

Основные положения. Классификация областей, направлений и специальностей образования является основой для определения управленческих моделей, стандартов и распределения ресурсов. Государства используют такие классификаторы для мониторинга образовательной системы и рынка труда, планирования приемной компании, регулирования деятельности образовательных организаций, а также в подготовке научных кадров.

Введение. В течение последних 5 лет казахстанская система высшего и послевузовского образования и науки, наряду с отраслью физической культурой и спорта, находится в динамическом процессе модернизации и активного совершенствования, а также адаптации к современным условиям функционирования рыночной экономики [1-5].

Основным фокусом последних лет в области физической культуры и спорта являются развитие массового спорта, увеличение числа людей, регулярно занимающихся физической культурой, и пропаганда здорового образа жизни среди всех слоев населения. На данный момент около 6,5 миллионов человек, или 34,2% населения страны, регулярно занимаются физическими упражнениями [6]. К 2025 году планируется увеличить эту долю до 45%. Для увеличения охвата детей и подростков занятиями спортом была внедрена концепция подушевого финансирования и разработана программа «ArtSport» [7-8].

Улучшение инфраструктуры спортивной отрасли также является одним из ключевых направлений работы. Принимаются меры по расширению сети спортивных объектов и увеличению доступности их использования для всех групп населения.

В 2022 году в Казахстане насчитывалось 43 071 спортивное сооружение, что обеспечивало население спортивной инфраструктурой на уровне 50%. Министерство культуры и спорта планирует увеличить этот показатель до 65% к 2029 году [9]. Усиление конкурентоспособности национально-го спорта на международном уровне, поддержка спортивных сообществ на региональном уровне и создание общенациональных спортивных брендов и клубов – все эти меры направлены на достижение указанной цели.

Если говорить об образовательной сфере, то за последние 5 лет можно отметить прогресс в существенном расширении академической и управленческой самостоятельности высших учебных заведений; в продолжении реализации основных принципов Болонской декларации; в разработке и введении нового государственного общеобязательного стандарта высшего образования на основе компетентностной модели подготовки кадров; в обновлении и внедрении новых образовательных программ (ОП) с учетом параллельно вводимых профстандартов. Дополнительно сформирована общая электронная информационная среда учета ОП высшего и послевузовского образования – Ресурсы ОП; объем нагрузки казахстанского кредита приравнен к кредиту ECTS; произошел рост филиалов зарубежных учебных заведений и значительное увеличение финансирования научной отрасли и т.д. [10, 11].

Все упомянутые действия предпринимаются для решения основной тенденции 21 века, а именно – повышения академической и трудовой мобильности будущих казахстанских специалистов и улучшения их конкурентоспособности на

внутреннем и международном рынках труда.

Отдельно следует отметить начавшуюся с 2012 года и продлившуюся почти 10 лет концептуальную работу по развитию Национальной системы квалификаций в Казахстане которая включает целостный комплекс таких инструментов, как Национальная рамка квалификаций, Отраслевая рамка квалификаций, Профессиональный стандарт, обеспечивающих взаимосвязь отраслей экономики, рынка труда и системы профессионального образования и обучения. Результаты данной работы нашли свое отражение в разработке и внедрении в практику целого ряда различных НПА, методических рекомендаций и документов (Методические рекомендации по разработке и оформлению профессиональных стандартов и отраслевых рамок квалификаций; Руководство по разработке образовательных программ в контексте НРК и потребностей рынка труда; Дорожная карта развития НСК и др.) [12, 13].

Однако, наряду с положительными достижениями, можно выделить одну из главных проблем, которая в том числе отражается в различных директивных документах страны и обсуждается в ходе работ различных профессиональных площадок, – дефицит квалифицированных кадров в отрасли физической культуры и спорта (спортивные тренеры, судьи, спортивные врачи, спортивные психологи), в том числе и в таких направлениях, как спортивный менеджмент и бизнес, фитнес и адаптивная физическая культура/спорт. Для решения данной проблемы одним из приоритетных направлений государственной политики в отрасли фигурирует кадровое обеспечение и формирование современного научного потенциала отрасли [14-16].

Пожалуй, особого внимания заслуживает переход на новый, соответствующий международному стандарту «Классификатор направлений подготовки кадров с высшим и послевузовским образованием» в 2018 году [17], который заменил используемый почти 10 лет (с 2009 по 2018 год) «Классификатор специальностей высшего и послевузовского образования РК». В новом классификаторе полностью изменена его структура и достигнуто значительное соответствие Международной стандартной классификации образования (МСКО 2011 и МСКО-О 2013), а вместо специальностей теперь внедрены направления подготовки, что позволило значительно упростить процедуру разработки и внедрения ОП организациями образования [18].

Классификатор областей и направлений образования выступает фундаментом при выборе

модели управления, стандартизации образования, распределении человеческих и финансовых ресурсов. Государства используют классификаторы образования при статистическом мониторинге и аналитике различных показателей как системы образования, так и конъюнктуры рынка труда; планируют приемную компанию в вузы в соответствии с запросами общества и работодателей; формируют госзаказ на подготовку специалистов, а также регламентируют и лицензируют деятельность различных организаций образования [19]. Более того, классификатор играет одну из значимых ролей и при подготовке научных кадров.

Значимость и актуальность исследуемой проблематики дополнительно подтверждаются тем, что уполномоченные ведомства многих стран в постоянном режиме работают над пересмотром, совершенствованием и реформированием своих классификаторов как в целях унификации квалификаций между различными государствами, так и для соответствия современным запросам конкурентного рынка труда и международным стандартам, а научное сообщество работает над исследованием данного инструмента [20-30].

Ко всему сказанному выше, настоящая статья является дополнением к уже ранее опубликованным работам по проблематике классификатора физкультурно-спортивных направлений/специальностей подготовки кадров в системе высшего образования в РК, в одной из которых авторами был проведен сравнительный анализ классификаторов стран зарубежья и Центральной Азии, а в другой рассматривался вопрос об имеющихся практических ограничениях в принятом казахстанском классификаторе направлений ВО 2018 года для подготовки кадров в сфере ФКиС [19, с. 46; 10, с. 33].

Внедренный в РК в 2018 году новый классификатор направлений подготовки кадров с высшим и послевузовским образованием приведен в соответствие последним версиям Международной стандартной классификации образования (МСКО 2011) и Национальной рамки квалификаций (НРК) [31]. Структура классификатора предусматривает создание образовательных программ, отвечающих новым вызовам развития экономики и требованиям рынка труда. В рамках направлений подготовки кадров в Реестре образовательных программ сформированы группы образовательных программ (ГОП) по соответствующему профилю. Таких групп на бакалавриате – 109, магистратуре – 156, докторантуре – 153. По состоянию на четвертый квартал 2023 года (ноябрь) в Реестр включено 8 276 образовательных программ, из

которых 5 464 действующие, 2 478 новые, 334 инновационные по всем уровням образования [32].

С момента внедрения нового классификатора в РК, по состоянию на ноябрь 2023 года, данный документ пересматривался и обновлялся в общей сложности 5 раз. Последние изменения, затрагивающие непосредственно содержательную часть направлений, были внесены 16 мая 2023 года и впервые (с 2018 года) затронули структуру подготовки кадров для физкультурно-спортивного сектора [33]. Так, одним из изменений было введение нового направления подготовки кадров «Спорт» в области образования «11 Услуги» на всех трех уровнях образования (бакалавриат, магистратура, докторантура), что также приближает казахстанский классификатор к международному (ранее в классификаторе существовала только одна укрупненная группа «Подготовка учителей/педагогов по физической культуре»). Внедрение нового, отдельного направления подготовки кадров позволит улучшить подготовку и переподготовку специалистов в области физической культуры и спорта, расширить возможности для организаций высшего и послевузовского образования, а также будет иметь положительное воздействие на систему образования, рынок труда и экономику в целом.

Последние внесенные изменения в систему классификации направлений подготовки кадров в высшей школе обусловили **цель настоящего исследования** – осуществить краткий ретроспективный анализ развития классификации специальностей/направлений системы высшего и послевузовского образования РК с периода независимости, а также проанализировать представительство укрупненных групп/направлений/специальностей, связанных с подготовкой кадров по физической культуре и спорту, в данных классификаторах до настоящего периода.

Литературный анализ имеющихся работ казахстанских авторов, посвященных изучению классификатора специальностей/направлений в системе высшего образования как предмета исследования, позволяет констатировать, что имеется недостаток в изучении данного инструмента как в целом, так и применительно к отрасли ФКиС. Классификатор либо частично упоминается в некоторых работах, либо вопросы о нем как об одном из структурных инструментов подготовки кадров поднимаются на площадках органов государственной власти [34-37]. Таким образом, настоящая работа позволит отчасти восполнить данный пробел, особенно по отрасли физической культуры и спорта; а также ретроспективный характер проведенного исследования позволит дополнить изучение истории

развития системы высшего образования страны по части системы классификации.

Методы и организация исследования. В ходе исследования использовались следующие методы теоретического уровня: анализ и синтез, ретроспективный (оценочный) анализ, индукция, сравнение и сопоставление, аналогии, обобщение и систематизация.

Информационной базой исследования послужили официальные электронные информационные ресурсы, нормативно-правовые акты (НПА), в том числе и архивные, а также литературный обзор имеющихся публикаций по проблематике исследования.

Исследование осуществлялось в два этапа.

На первом этапе с помощью электронных поисковых сервисов проанализированы открытые источники и официальные ресурсы в сети интернет на предмет поиска классификаторов специальностей/направлений подготовки кадров в системе высшего образования, соответствующих 6 (бакалавриат или его эквивалент), 7 (магистратура или ее эквивалент) и 8 (докторантура или ее эквивалент) уровням образования по МСКО (Международной стандартной классификации образования), действующих в Казахстане с момента обретения независимости. Было найдено 5 классификаторов, начиная только с 1999 года. Для поиска классификаторов, действующих в стране с 1991 до 1999 года, были осуществлены электронные запросы в Государственное учреждение «Министерство науки и высшего образования Республики Казахстан» и РГУ «Национальный архив Республики Казахстан» посредством электронного сервиса обращений «eOtinish». В качестве ответа на запросы были предоставлены архивные документы с приложением приказов еще 3 классификаторов (1996, 1995 и 1993 годов), где приложения, разграничивающие области образования и профессиональной подготовки и специальности/направления, сопровождали только классификатор 1996 года, а в остальных (1995 и 1993) содержался лишь текст приказа. Таким образом, в соответствии с задачами исследования для анализа были отобраны 6 классификаторов с 1996 по 2018 год. На данном этапе также проведен литературный анализ имеющихся работ и упоминаний классификатора специальностей в системе высшего образования.

На втором этапе проведен общий обзорный анализ отобранных документов и их приложений, а также проанализированы области/укрупненные направления и специальности, связанные со сферой ФКиС, изучены сопутствующие методические

рекомендации и сопровождения. Осуществлено обсуждение полученных результатов и сформулированы выводы.

Вся информация в настоящей работе по классификаторам представлена с учетом последней действующей редакции документов и не учитывает внесение изменений, за исключением классификатора 2018 года, где имеется информация по количеству изменений с момента принятия акта и упомянуты последние изменения, внесенные в 2023 году.

Результаты исследования и их обсуждение.

1991–1995 годы. Суверенитет, приобретенный в 1991 году, поставил перед Республикой Казахстан важнейшую задачу – интеграция в мировое сообщество, в том числе и образовательное. Следовательно, стояла задача гармонизации системы образования с международным образовательным пространством. Для достижения этой цели государственная политика в области образования была направлена на реформирование законодательной базы, системы управления и финансирования образования [38]. Наиболее активное проведение реформ в системе высшего образования Казахстана началось с 1995 года, когда началось принятие первых образовательных стандартов в Республике Казахстан для специальностей высшего профессионального образования. Годом ранее, в 1994 году, был утвержден Государственный стандарт высшего образования Республики Казахстан (Основные положения), а в 1993 году принят Закон «О высшем образовании» [39].

Что касается классификаторов, то за указанный период действовали как минимум 2 классификатора. Анализ, осуществлённый в рамках настоящего исследования, позволил найти только названия и даты принятия классификаторов. В 1993 году приказ Министерства образования от 13 августа 1993 года № 370 «Об утверждении перечня специальностей высших учебных заведений Республики Казахстан» вводит в действие очередной классификатор, который затем заменяется в 1995 году приказом Министерства образования от 15 февраля 1995 года № 36 «Об утверждении государственного образовательного стандарта в части Классификатора (перечня) специальностей и направлений подготовки высшего образования Республики Казахстан». Приложения, разграничивающие области образования и профессиональной подготовки и специальности/направления, к ним не прилагались. Однако, если учитывать, что в последующих годах (1996 и 1999) система классификации претерпевала не слишком значительные изменения, по крайней мере

по части ФКиС, а также тем, что в начале 90-х годов система классификации специальностей РК в какой-то степени продолжала следовать традициям советской системы классификации, то есть все основания предположить, что было максимум два направления подготовки кадров для физкультурно-спортивной отрасли, которые прослеживаются в системе классификации в дальнейшем, а именно – «Физическая культура и спорт» и «Начальная военная и физическая подготовка» [26, с. 3].

1996 год. Во временной период активной модернизации системы высшего образования республики и обновления её содержания приказ Министерства образования Республики Казахстан от 18 января 1996 года № 11 вводит в действие «Классификатор (перечень) специальностей высшего образования Республики Казахстан». Новый классификатор содержал в себе 47 групп специальностей (из них 3 резервные) и 289 специальностей. Для подготовки физкультурно-спортивных кадров были предусмотрены направления «0311 Физическая культура и спорт» и «0312 Начальная военная и физическая подготовка», внутри группы специальностей «0300 Специальности образования».

1999 год. В период, когда происходит реальная децентрализация системы управления организациями образования, кардинально изменились принципы приема в высшие учебные заведения, осуществляется переход к подготовке специалистов с высшим профессиональным образованием на основе государственного образовательного заказа – приказом Министерства образования и науки Республики Казахстан от 25 декабря 1999 года № 139 вводится в действие «Классификатор (перечень) специальностей высшего профессионального образования РК», включающий в себя 48 направлений подготовки специалистов и 234 специальности. В тексте документа отмечается, что классификатор гармонизирован в соответствии с действующей на тот период структурой подготовки специалистов по международным стандартам (МСКО 1997). В этот период подготовка кадров для отрасли физической культуры и спорта осуществляется в рамках направления «0300 Образование» уже по 3 специальностям: «0311 Физическая культура и спорт»; «0312 Начальная военная и физическая подготовка» и впервые введённой «0310 Валеология».

Специальность «Валеология» была введена как ответ на значительные темпы повышения технической оснащённости труда и мировую гипокинезию – снижение двигательной активности населения планеты. Следует отметить, что на тот временной период имели место дискуссия и

споры по вопросу о возможности существования валеологии как идеи нового направления научно-исследовательской и практической деятельности. В качестве основного предмета изучения данного направления служило здоровье человека и его резервы; факторы формирования здоровья и методы распространения ЗОЖ [40].

2001 год. Рубеж тысячелетий для казахстанской системы высшего образования ознаменован кардинальными переменами по многим ключевым направлениям. Так, в данный временной период наблюдается диверсификация управления системы высшего образования и появление частных образовательных учреждений, государственные высшие учебные заведения получили право осуществлять прием и обучение студентов на платной основе, законодательно закреплена ступенчатая и вариативная структура высшего профессионального образования (специалитет/академическая степень). Приказом Министерства образования и науки Республики Казахстан от 19 февраля 2001 года № 85 введен в действие «Классификатор направлений подготовки и специальностей высшего образования» в соответствии с Международной стандартной классификацией образования, утвержденной Генеральной конференцией ЮНЕСКО на ее 29-ой сессии в 1997 году [41]. Теперь изданный Классификатор содержал уже 283 специальности специального образования (специалитет), и параллельно впервые были включены 46 бакалаврских и 70 магистерских направлений подготовки. В соответствии с новым Классификатором была начата работа по разработке государственных стандартов образования (ГОСО) нового поколения. Главной особенностью данных стандартов являлось то, что при разработке образовательных программ он предусматривал 70% государственного компонента (обязательного) и 30% вариативного компонента, реализуемого вузами в соответствии с их профилем, научной школой и региональными условиями [42]. Такой подход повышает академическую свободу и мобильность вузов, а также позволяет более гибко реагировать на потребности рынка труда в том числе и в конкретных регионах, готовя соответствующих специалистов.

Подготовка кадров по высшему физкультурно-спортивному образованию одновременно велась в рамках специалитета и двухуровневой системы академических степеней (бакалавр и магистр). Так, в рамках подготовки дипломированных специалистов по специальности «031100 Физическая культура и спорт» была возможность получить квалификации «031141 Педагог по физической культуре» или «031142 Тренер (по видам спор-

та)» со сроком обучения 4 года, а сама специальность была включена в укрупненную группу «030000 Педагогические специальности». Также сохранились и прежние специальности: «031200 Начальная военная и физическая подготовка» с присвоением квалификации «Учитель начальной военной и физической подготовки» и «011500 Валеология» с квалификацией «Валеолог». Что касается бакалавриата и магистратуры, то имелось самостоятельное направление «521900 Физическая культура» с присвоением академических степеней «521930 Бакалавр физической культуры» и «521950 Магистр физической культуры» со сроком обучения 4 и 2 года соответственно.

2004 год. В 2004 году в Казахстане внедряется Единое Национальное тестирование – общий единовременный тест, который подводит итоги среднего образования и служит вступительным экзаменом в вузы страны. В рамках совершенствования системы классификации высшего образования произошло значительное укрупнение специальностей и отход от модели специалитета, в связи с чем Министерством образования и науки РК совместно с Комитетом по техническому регулированию и метрологии Министерства индустрии и торговли был разработан новый документ под названием «ГК РК 08-2004 Классификатор специальностей бакалавриата и магистратуры РК». Теперь данный инструмент находился в ведении другого ведомства и регулировал подготовку специалистов по двухуровневой структуре.

Новый классификатор представлял собой трехступенчатую классификацию с шестизначным цифровым кодом группировок уровней иерархического деления и включал в себя 10 групп и 135 специальности на уровне бакалавриата и 12 групп со 138 специальностями на уровне магистратуры. Отдельно классифицировались несколько специальностей высшего специального образования (медицина, военное дело). Подготовка специалистов для сферы физической культуры и спорта теперь велась в рамках одного направления – «050108 Физическая культура и спорт» как на бакалавриате, так и на магистратуре – «6N0108 Физическая культура и спорт». Согласно таблице соответствия между ранее действующим классификатором и вновь введенным, прежние специальности, классифицирующиеся в документе 2001 года («031100 Физическая культура и спорт», «511600 Валеология (новый код)» и «521900 Физическая культура»), были объединены и отнесены к теперь единственному имеющемуся направлению классификатора. А направление «031200 Начальная военная и физическая подготовка» было переиме-

новано и выделялось уже в отдельное направление «050114 Начальная военная подготовка».

2009 год. Следующие изменения системы классификации высшего образования произошли в 2009 году, за год до подписания Казахстаном Болонской декларации и вступления в европейское образовательное пространство. Приказом Комитета по техническому регулированию и метрологии Министерства индустрии и торговли Республики Казахстан от 20 марта 2009 г. № 131-од был утвержден и с нового учебного года введен в действие «Классификатор специальностей высшего и послевузовского образования Республики Казахстан ГК РК 08-2009». Инструмент также находился в ведении Минтруда и теперь регулировал подготовку специалистов по трехуровневой структуре: «бакалавр – магистр – доктор PhD/ доктор по профилю». Новый классификатор содержал 13 областей знаний на бакалавриате и по 12 на магистратуре и докторантуре. Количество специальностей теперь составляло 176 (бакалавриат) и 180 (магистратура и докторантура). Подготовка работников для физкультурно-спортивной сферы относилась к отрасли знаний «1 Образование» и велась внутри специальности «Физическая культура и спорт» на бакалавриате (5B010800), магистратуре (6M010800) и докторантуре (6D010800), а на основе ГОСО действовали стандарты (ТУПы), которые устанавливали требования к содержанию образования, объему учебной нагрузки и др. Дополнительно классификатор включал в себя код соответствия каждой специальности к перечням должностей по Государственному классификатору занятий.

Следует отдельно выделить, что в период функционирования данной системы классификации внутри специальностей действовал перечень различных возможных образовательных программ, по которым организации образования могли разрабатывать учебные программы (траектории) для подготовки специалистов с последующим присвоением квалификаций. Однако зачастую вузы формировали модульные образовательные программы на основе компетентного подхода по подготовке таких специалистов, как «5B010801 - тренер по избранному виду спорта, учитель физической культуры» или «5B010802 - преподаватель физической культуры». Согласно таблице соответствия между старым и новым классификаторами, направления 2004 года «050108 Физическая культура и спорт (бакалавриат)» и «6N0108 Физическая культура и спорт (магистратура)» относились к направлениям в классификаторе 2009 года «5B010800/6M010800 Физическая культура и спорт» соответственно.

Также важно отметить, что за это период, а именно в 2005 году, в рамках «Государственной программы развития образования в Республике Казахстан на 2005–2010 годы» началась реализация образовательных программ докторантуры PhD, имеющих образовательный и научный компонент, с присуждением академической степени доктора философии (PhD). После апробации в 2007 году данная модель была закреплена в Законе «Об образовании» как послевузовская подготовка и стала активно внедряться организациями образования в практику, а чуть позднее в 2011 году в Законе «О науке» степень доктора философии (PhD)/доктора по профилю была определена как единственная ученая степень, присуждаемая в Казахстане. До этого периода основной формой подготовки научно-педагогических и научных кадров являлась аспирантура при вузах [43].

2018 год. Далее, как уже было отмечено в начале, Приказом Министра образования и науки Республики Казахстан от 13 октября 2018 года № 569 в 2018 году в практику был введен новый классификатор – «Классификатор направлений подготовки кадров с высшим и послевузовским образованием», который является действующим и на сегодняшний день. В новой системе классификации отсутствуют специальности, вместо них действуют направления подготовки с ГОП. Классификатор снова вернулся в полную подведомственность уполномоченного органа по образованию и разделен на 3 + 1 уровни образования – бакалавриат, магистратура, докторантура (PhD) + резидентура, содержит 12 областей знаний, 45 направлений подготовки, которые являются идентичными на всех трех уровнях, а в рамках направлений подготовки кадров, в Реестре образовательных программ (ЕСУВО) сформированы группы образовательных программ (ГОП) по соответствующему профилю (бакалавриат – 109, магистратура – 156, докторантура – 153). Организации высшего и послевузовского образования (ОВПО) самостоятельно разрабатывают ОП в соответствии с профстандартами, требованиями работодателей и ожиданиями рынка труда и т.д. Также в этот период произошли и изменения ГОСО, адаптированные к условиям академической самостоятельности вузов при подготовке кадров. Согласно действующему стандарту, к этому моменту уже обязательный компонент программ составляет 20%, а содержание остальных 80% самостоятельно определяются организациями образования. Новый классификатор повлек изменение и механизма лицензирования (аккредитации). Так, если раньше лицензировалась специальность, то

теперь – направление. Подготовка физкультурных и спортивных кадров осуществляется внутри области образования «01 Педагогические науки» и направлений «6В014 Подготовка учителей с предметной специализацией общего развития» на бакалавриате; «7М014 /8D014 /Подготовка педагогов с предметной специализацией общего развития» на магистратуре и докторантуре. Внутри данных направлений действуют соответствующие ГОП «В/М/D005 Подготовка учителей/педагогов физической культуры».

В то же время следует заметить, что в рамках предоставления значительной академической свободы организациям высшего и послевузовского образования новый казахстанский классификатор не ограничивает возможности разработчиков ОП при выборе направления и области подготовки кадров, так как в документе сказано: «*вузом самостоятельно разрабатываются междисциплинарные образовательные программы на стыке двух и более областей образования или направлений*

подготовки кадров. «Принцип основного предмета» используется для определения области образования, к которой следует отнести междисциплинарное обучение. Основной предмет или предметы определяют область образования или направление. Критерием для определения одного или нескольких основных предметов является доля академических кредитов или нормированного учебного времени». Но, как показал анализ реестра образовательных программ, на сегодняшний день практически нет программ связанных с подготовкой физкультурных кадров в рамках других направлений и областей подготовки кадров [10, с. 34].

Ниже представлена сводная ретроспективная таблица (Таблица 1), включающая специальности/направления в Казахстане, касающиеся подготовки кадров для отрасли ФКиС, начиная только с 1996 года, т.к. приложения к действующим классификаторам до 1996 года найти не представилось возможным.

Таблица 1 – Сводная таблица ретроспективного анализа представительства специальностей/направлений/групп образовательных программ в классификаторах высшего образования РК для подготовки физкультурно-спортивных кадров

Государственный образовательный стандарт. Классификатор (перечень) специальностей высшего образования Республики Казахстан (1996 год)	<i>Номер п.п.</i>	<i>Направление группы специальностей (шифр)</i>	<i>Шифр и наименование специальностей</i>
	03	Специальности образования (0300)	0311 Физическая культура и спорт 0312 Начальная военная и физическая подготовка
Государственный стандарт. Классификатор (перечень) специальностей высшего профессионального образования Республики Казахстан (1999 год)	<i>Код</i>	<i>Направление подготовки специалистов</i>	<i>Шифр и наименование специальностей</i>
	03	Образование (0300)	0310 Валеология 0311 Физическая культура и спорт 0312 Начальная военная и физическая подготовка
Классификатор направлений подготовки и специальностей высшего профессионального образования Республики Казахстан (2001 год)	Перечень специальностей подготовки дипломированных специалистов		
	<i>Код и наименование специальности</i>	<i>Код и присваиваемые квалификации</i>	<i>Срок обучения</i>
	010000 Естественнаучные специальности		
	011500 Валеология	011540 Валеолог	5 лет
	030000 Педагогические специальности		
	031100 Физическая культура и спорт	031141 Педагог по физической культуре	4 года
		031142 Тренер (по видам спорта)	4 года

	031200 Начальная военная и физическая подготовка	031240 Учитель начальной военной и физической подготовки	4 года	
Перечень направлений подготовки бакалавров и магистров				
	<i>Код и наименование направления</i>	<i>Присваиваемая академическая степень</i>	<i>Срок обучения</i>	
	521900 Физическая культура	521930 Бакалавр физической культуры	4 года	
	521900 Физическая культура	521950 Магистр физической культуры	2 года	
Классификатор специальностей бакалавриата и магистратуры РК (2004 год)	<i>Код</i>	<i>Наименование групп специальностей и специальностей (бакалавриат и магистратура)</i>		
	<i>1 Образование</i>			
	050108	Физическая культура и спорт (бакалавриат)		
	6N0108	Физическая культура и спорт (магистратура)		
Классификатор специальностей высшего и послевузовского образования Республики Казахстан (2009 год)	Специальности высшего и послевузовского образования Специальности бакалавриата/магистратуры/докторантуры			
	<i>Код МСКО</i>	<i>Код по ГКЗ</i>	<i>Код специальности</i>	<i>Наименование специальности</i>
	<i>1 Образование</i>			
	5B	2429	5B010800	Физическая культура и спорт
	6M	2429	6M010800	Физическая культура и спорт
6D	3475	6D010800	Физическая культура и спорт	
Классификатор направлений подготовки кадров с высшим и послевузовским образованием (2018 год)	<i>Код и классификация области образования</i>	<i>Код и классификация направлений подготовки. Группа образовательных программ</i>	<i>Код в Международной стандартной классификации образования</i>	
	Направления подготовки в высшем/послевузовском образовании – бакалавриате/магистратуре/докторантуре			
	6B01 /7M01 /8D01 Педагогические науки	6B014 /7M014 /8D014 Подготовка учителей/педагогов с предметной специализацией общего развития	0114	
		B005 / M005 / D005 / Подготовка учителей/педагогов физической культуры		
6B11 /7M11 /8D11 Услуги	6B115 /7M115 /8D115 Спорт*	1014		
	B--- /M--- / D---	-**		
* <i>Примечание. Направления подготовки кадров «6B115 /7M115 /8D115 Спорт» были добавлены в классификатор 2018 года Приказом Министра науки и высшего образования Республики Казахстан от 16 мая 2023 года № 218.</i>				
** <i>Примечание. На момент написания статьи, коды и названия ГОП в рамках направления подготовки кадров 6B115 /7M115 /8D115 Спорт еще не выделены.</i>				

Выводы. Классификация образовательных программ является неотъемлемой частью образовательной политики многих государств, поскольку в условиях текущей глобализации и разнообразия систем образования необходим

инструмент для учета и разграничения многих параметров, начиная с планирования модели выпускника образовательной программы и его компетенций и заканчивая статистическими показателями о выпуске и взаимным признанием

полученного образования между разными государствами.

Исходя из полученных результатов, можно заключить, что Казахстан с обретением независимости начал развивать собственную систему классификации направлений/специальностей/программ высшего и послевузовского образования, которая в первую очередь отвечала бы интересам внутренней экономики страны, с одной стороны, и в то же время соответствовала международным стандартам – с другой. Несмотря на то, что система классификации претерпела значительные изменения с момента независимости и сегодня по некоторым критериям значительно отличается от стран Центральной Азии и СНГ, процесс ее гармонизации с международной системой произошел плавно, а каждое изменение сопровождалось сопроводительными документами по соответствию новых специальностей прежним.

В общей сложности казахстанская система классификации кардинально пересматривалась как минимум 6 раз без учета внесения изменений и дополнений. Как показал ретроспективный анализ, система классификации РК изменилась, став более укрупненной и полностью поменяв свою структуру к 2018 году (начав с групп специальностей вначале и перейдя к областям образования, направлениям подготовки кадров и группам образовательных программ в настоящий период). Интеграция на международные стандарты и ориентир на вхождение в Болонский процесс способствовали тому, что начиная уже с 2004 года помимо специалитета классификатор начал включать подготовку кадров с присвоением академических степеней бакалавра и магистра, а полный уход от модели специалитета был осуществлен уже к 2009 году. Все эти факторы, наряду с постепенным сокращением неактуальных для экономики, науки и социальной сферы специальностей, а также укрупнением общего количества специальностей и исключением дублирующих, свидетельствуют о снижении догматизма в системе высшей школы страны и расширении прав и свобод организаций высшего и послевузовского образования в подготовке кадров, поскольку текущая модель классификации позволяет в рамках одного направления подготовки кадров построить большое разнообразие образовательных программ для одной отрасли.

Поскольку структура классификатора полностью поменялась начиная с 1996 года и вместо специальностей на данный момент функционируют направления подготовки и ГОП, то говорить о количественных изменениях не совсем корректно. Однако если по аналогии принять за расчет ГОП

в классификаторе 2018 за специальности, то по сравнению с 1996 годом количество специальностей сократилось более чем в 2 раза.

Дополнительно следует отметить, что система классификации стала более универсальной, вобрав в себя уровни образования магистратуры и докторантуры PhD, что обеспечивает преемственность в подготовке кадров между уровнями образования. Большее количество ГОП на уровне магистратуры и докторантуры (в среднем почти на 1.5) по сравнению с бакалавриатом свидетельствует о более конкретной специализации в подготовки научно-педагогических и научных кадров.

Что касается подготовки кадров для физкультурно-спортивной сферы, то можно констатировать, что, начав с 2 специальностей на первых порах, затем имея 3 + 1 (специалитет / бакалавриат или магистратура) направлений в середине и включая на данный момент уже 2 направления подготовки (с учетом изменений в 2023 году), казахстанская система классификации программ является весьма адекватной как по части потребностей текущего уровня функционирования отраслей экономики страны, так и по части гармонизации с МСКО-2013, особенно после внедрения направления подготовки кадров «Спорт», которое, по мнению авторов, позволит разделить подготовку физкультурных кадров для образовательной сферы и профессионального спорта.

Также нельзя не заметить весьма полезную практику присваивания конкретных квалификаций в период функционирования классификатора 2001 года: «Педагог по физической культуре»; «Тренер (по видам спорта)» и «Бакалавр или магистр физической культуры», которая ныне значительно обобщилась, и выпускникам направлений 6B014 /7M014 /8D014 присваиваются степени «Бакалавр/магистр/доктор PhD образования по образовательной программе «Название ОП»».

Функционирующая ранее модель сопоставления специальностей в классификаторе 2009 года с государственным классификатором занятости также является весьма полезной практикой, поскольку позволяет разработчикам ОП и работодателям «видеть» четкую модель выпускника и связь специальности с конкретными профессиями, а абитуриентам и студентам выбирать программы обучения.

В качестве дальнейших исследований по данному направлению, следовало бы исследовать классификацию образовательных программ среднеспециального/ профессионального образования, соответствующего 4 и 5 уровням образования по МСКО как в части подготовки физкультур-

но-спортивных кадров, так и в целом, поскольку преемственность между различными уровнями образования в системе профессиональной подготовки является одним из ключевых моментов. Также введение нового направления в классификатор «Спорт» требует дальнейших мер, действий и мероприятий методического и практического характера по согласованию и взаимосвязи, например, по таким вопросам, как порядок приема в организации образования по данному направлению,

«родственность» нового направления с другими направлениями подготовки кадров, определение профильных дисциплин комплексного тестирования и др., что может лечь в основу дальнейших исследований.

Благодарности. Авторы выражают благодарность РГУ «Национальный архив Республики Казахстан» за полученные архивные документы из фонда «Министерство образования Республики Казахстан».

Литература

1. Матаев Т. Интервью о развитии ГЧП в Казахстане: состояние, тенденции и перспективы // Официальный информационный ресурс Премьер-Министра РК: [сайт]. – URL: <https://primeminister.kz/ru/news/interviews/intervyu-o-razvitie-gchp-v-kazahstane-sostoyanie-tendencii-i-perspektivy-1053646#> (дата обращения: 07.11.2023).
2. Бизнес придет на помощь. – Текст: электронный // ТОО ИА «Казахстан Спортивный»: [сайт]. – URL: <https://prosports.kz/news/441857-biznes-pridet-na-pomosch> (дата обращения: 07.11.2023).
3. Ешимова Д.А., Нурпейсов Р. А. Применение механизма государственно-частного партнерства для развития региональной инфраструктуры // Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. – 2017. – № 4. – С. 52-63. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/primenenie-mehanizma-gosudarstvenno-chastnogo-partnerstva-dlya-razvitiya-regionalnoy-infrastruktury> (дата обращения: 07.11.2023).
4. Жилкибаева М.А. Государственно-частное партнерство в Казахстане: оценка динамики, институциональное обеспечение, приоритеты развития // Экономика Центральной Азии. – 2020. – Том 4. – № 4. – С. 311-328. DOI: 10.18334/asia.4.4.41506.
5. Кангалакова Д.М., Ильяс А., Турдалина Ш.К. Модель социальной политики для улучшения демографической ситуации в Казахстане // Economics: the strategy and practice. – 2023. – № 18(1). – С. 196-209. DOI: 10.51176/1997-9967-2023-1-196-209.
6. Спортom занимаются 34,2 процента населения в Казахстане – МКС. – Текст: электронный // ИА BaigeNews.kz АО «Qazcontent»: [сайт]. – URL: https://baigenews.kz/sportom-zanimayutsya-342-protosenta-naseleniya-v-kazahstane-mks_137124/ (дата обращения: 07.11.2023).
7. Об утверждении Концепции развития физической культуры и спорта Республики Казахстан на 2023–2029 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 года № 251.
8. Об утверждении Правил размещения государственного спортивного заказа в спортивных секциях для детей и юношества и их функционирования. Приказ Министра культуры и спорта Республики Казахстан от 27 апреля 2021 года № 120.
9. В Казахстане до 2025 года планируют построить 113 спортобъектов – Текст: электронный // Центр деловой информации Kapital.kz: [сайт]. – URL: <https://kapital.kz/gosudarstvo/114018/v-kazahstane-do-2025-goda-planiruyut-postroit-113-sportob-yektov.html> (дата обращения: 07.11.2023).
10. Круговых И.И., Онгарбаева Д.Т., Сайкина Е.Г., Мадиева Г.Б. Обновление классификатора и образовательных программ по подготовке кадров сферы физической культуры и спорта в условиях преобразования системы высшего образования РК // Вестник КазНУ. Серия педагогическая – 2021. – № 3(68). – С. 31-39. DOI: 10.26577/JES.2021.v68.i3.03.
11. О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам расширения академической и управленческой самостоятельности высших учебных заведений. Закон Республики Казахстан от 4 июля 2018 года № 171-VI ЗРК.
12. Об утверждении Правил разработки и (или) актуализации профессиональных стандартов. Приказ Министра труда и социальной защиты населения Республики Казахстан от 7 сентября 2023 года № 377.
13. Национальная палата предпринимателей РК «Атамекен»: Национальная система квалификаций в Республике Казахстан: история, развитие, результаты: электронный // [сайт]. – URL: <https://atameken.kz/ru/services/16-professionalnyye-standarty-i-tsentry-sertifikatsii-nsk> (дата обращения 07.11.2023).
14. Об утверждении Концепции развития физической культуры и спорта Республики Казахстан до 2025 года. Указ Президента Республики Казахстан от 11 января 2016 года № 168.
15. Об утверждении правил подушевого нормативного финансирования спортивных секций для детей и юношества. Приказ Министра культуры и спорта Республики Казахстан от 27 апреля 2021 года № 121.
16. Об утверждении Плана мероприятий по реализации Концепции развития физической культуры и спорта Республики Казахстан до 2025 года (первый этап 2016-2020 годы). Постановление Правительства Республики Казахстан от 11 апреля 2016 года № 203.
17. Об утверждении Классификатора направлений подготовки кадров с высшим и послевузовским образованием Приказ от 13 октября 2018 года № 569.
18. Вузы РК получают академическую свободу. – Текст: электронный // ИКП Закон.kz: [сайт]. – URL: <https://www.zakon.kz/4915375-vuzy-rk-poluchat-akademicheskuyu-svobodu.html> (дата обращения: 07.11.2023).
19. Круговых И.И., Онгарбаева, Д.Т., Мадиева Г.Б., Мансуров Т.К. Классификация образовательных программ высшего образования в области физической культуры и спорта: опыт зарубежных стран и Центральной Азии // Теория и методика физической культуры. – 2023. – №2(72). – С. 32–50. DOI: 10.48114/2306-5540_2023_2_32.

20. Сазонов Б.А. Классификация профессиональных образовательных программ в Российской Федерации: проблемы и возможные решения // Высшее образование в России. – 2017. – № 11. – С. 20-30. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/klassifikatsiya-professionalnyh-obrazovatelnyh-programm-v-rossiyskoy-federatsii-problemy-i-vozmozhnye-resheniya> (дата обращения: 07.11.2023).
21. Новый классификатор специальностей и квалификаций принял Минобрнауки. – Текст: электронный // БелТА: [сайт]. – URL: <https://www.belta.by/society/view/novyy-klassifikator-spetsialnostej-i-kvalifikatsij-prinjalo-minobrazovaniya-493142-2022/> (дата обращения: 07.11.2023).
22. Холмухамедов М. Адаптироваться к меняющемуся миру / М. Холмухамедов. – Текст: электронный // Экономическое обозрение: [сайт]. – URL: <https://review.uz/post/adaptirovatsya-k-menayayushemusya-miru> (дата обращения: 07.11.2023).
23. Новые перечни специальностей и направлений подготовки высшего образования повысят гибкость образовательных программ. – Текст: электронный // Минобрнауки России: [сайт]. – URL: <https://minobrnauki.gov.ru/press-center/news/novosti-ministerstva/48034/> (дата обращения: 07.11.2023).
24. В Украине полностью просматривают классификатор профессий. – Текст: электронный // Интерфакс-Украина: [сайт]. – URL: <https://delo.ua/ru/economy/v-ukraine-polnostyu-prosmotryat-klassifikator-professii-401203/> (дата обращения: 07.11.2023).
25. Куцёв Н.П. Совершенствование системы классификации образовательных программ как элемента государственного управления развития высшего образования в России // Самоуправление. – 2021. – № 4(126) – С. 442-445.
26. Биглов Р.Р. О перечне специальностей и направлений подготовки высшего образования // Alma Mater (Вестник высшей школы). – 2022. – № 11 – С. 28-32. DOI:10.20339/AM.11-22.028.
27. Щенникова М.Ю., Евсеев С.П. Образовательная среда высшего образования в области физической культуры и спорта // Ученые записки университета Лесгафта. – 2016. – № 5(135) – С. 254-266. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/obrazovatel'naya-sreda-vysshego-obrazovaniya-v-oblasti-fizicheskoy-kultury-i-sporta> (дата обращения: 07.11.2023).
28. Кияненко К.В. Национальные классификаторы специальностей и структуры архитектурного образования: российско-англо-американские сравнения // Academia. Архитектура и строительство. – 2021. – № 3 – С. 50-53. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/natsionalnye-klassifikatory-spetsialnostej-i-struktury-arhitekturnogo-obrazovaniya-rossiysko-anglo-amerikanskije-sravneniya> (дата обращения: 07.11.2023).
29. Brasil A. Rethinking a national classification of research and graduate education // Profesional de la información. – 2023. – № 32(2). DOI:10.3145/epi.2023.mar.24.
30. Dourleijn E., Liefbroer A.C., Beets G.C.N. Comparing the 1988 International Standard Classification of Education (ISCED) With Retrospective Information from Educational Histories. In E. Klijsing, & M. Corijn (Eds.), Dynamics of Fertility and Partnership in Europe: Insights and Lessons From Comparative Research. New York and Geneva: United Nations. - 2002. - pp. 157–72
31. UNESCO Institute for Statistics: ISCED Fields of Education and Training 2013: электронный // [сайт]. – URL: <https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-fields-of-education-and-training-2013-detailed-field-descriptions-2015-en.pdf> (дата обращения: 07.11.2023).
32. Министерство науки и высшего образования РК: Единая платформа высшего образования. Реестр образовательных программ. [сайт]. URL: https://erpo.kz/#/register/education_program (дата обращения 07.11.2023).
33. О внесении изменений и дополнений в приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 13 октября 2018 года № 569 «Об утверждении Классификатора направлений подготовки кадров с высшим и послевузовским образованием». Приказ Министра науки и высшего образования Республики Казахстан от 16 мая 2023 года № 218.
34. Сыздыкова С.Ж. Научно-методическое обоснование системы подготовки специалистов адаптивной физической культуры: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. / КазАСТ. – Алматы, 2006. – 148 с.
35. Пестова А.А., Губаренко А.В., Имангулова Т.В. Современный профессиональный подход к подготовке специалистов для индустрии туризма // Вестник КазНУ. Серия географическая. – 2021. – № 63(4). – С. 56-69. DOI:10.26577/JGEM.2021.v63.i4.06.
36. Дюсембаев Г.И., Айтимова Б.С., Мукаев Е.Р., Нукетаева Д.Ж., Турегалиев Н. О необходимости внесения изменений в «Классификатор направлений подготовки кадров с высшим и послевузовским образованием», принятый 13 октября 2018 года (№ 569) в целях качественной подготовки кадров для аграрного сектора // депутатский запрос: электронный // [сайт]. – URL: <https://senate.parlam.kz/ru-RU/dep-requests/details/2180> (дата обращения 07.11.2023).
37. Омарбекова Ж.А. Утемисов Ш.А. Аронова И.П., Нуркина А.К., Нурманбетова Д.Н., Олейник В.И. О модернизации социальной работы // [сайт]. – URL: <https://www.parlam.kz/ru/mazhilis/question-details/18148> (дата обращения 07.11.2023).
38. Мямешева Г. Модернизация высшего образования в Республике Казахстан за годы независимости // Вестник Казахстанско-Немецкого Университета. – 2020. – № 2. – С. 51-60. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/modernizatsiya-vysshego-obrazovaniya-v-respublike-kazahstan-za-gody-nezavisimosti> (дата обращения: 07.11.2023).
39. Жакенов Г. Национальный доклад по развитию системы высшего образования Республики Казахстан / Г. Жакенов. – Текст: электронный // UNESCO: [сайт]. – URL: http://old.unesco.kz/education/he/kazakh/kazakh_ru.htm (дата обращения: 07.11.2023).
40. Бахтин Ю.К. Валеология – наука о здоровье: тридцать пять лет на трудном пути становления / Ю. К. Бахтин. – Текст: электронный // Молодой ученый. – 2015. – № 17 (97). – С. 36-42. – URL: <https://moluch.ru/archive/97/21893/> (дата обращения: 07.11.2023).
41. Records of the General Conference, 29th session, Paris, 21 October to 12 November 1997, v. 1: Resolutions (rus) – Текст: электронный // UNESCO: [сайт]. – URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000110220> (дата обращения: 07.11.2023).
42. Мукашева А.Б., Касен Г.А. Тенденции развития высшего образования в Республике Казахстан // Новости научной мысли: материалы научной конференции (Чехия, 27 окт. – 5 нояб. 2011 г.), 2011 – Текст: электронный // [сайт]. – URL: http://www.rusnauka.com/27_NNM_2011/Pedagogica/4_93587.doc.htm (дата обращения: 07.11.2023).
43. Еркинбаева Л.К. PhD докторантура: становление и развитие. – Текст: электронный // ТОО «ЗАҢ» Медиа-корпорация-сы»: [сайт]. – URL: <https://zanmedia.kz/zha-aly-tar/96361/> (дата обращения: 07.11.2023).

References

1. Mataev T. Interv'yu o razvitii GCHP v Kazahstane: sostoyanie, tendencii i perspektivy // Oficial'nyj informacionnyj resurs Prem'er-Ministra RK: [sajt]. – URL: <https://primeminister.kz/ru/news/interviews/intervyu-o-razvitie-gchp-v-kazahstane-sostoyanie-tendencii-i-perspektivy-1053646#> (data obrashcheniya: 07.11.2023).
2. Biznes pridet na pomoshch'. – Tekst: elektronnyj // TOO IA «Kazakhstan Sportivnyj»: [sajt]. – URL: <https://prosports.kz/news/441857-biznes-pridet-na-pomosch> (data obrashcheniya: 07.11.2023).
3. Eshimova D.A., Nurpejsov R. A. Primenenie mekhanizma gosudarstvenno-chastnogo partnerstva dlya razvitiya regional'noj infrastruktury // Vestnik Instituta zakonodatel'stva i pravovoj informacii Respubliki Kazahstan. – 2017. – № 4. – S. 52-63. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/primenenie-mehanizma-gosudarstvenno-chastnogo-partnerstva-dlya-razvitiya-regionalnoy-infrastruktury> (data obrashcheniya: 07.11.2023).
4. Zhilkibaeva M.A. Gosudarstvenno-chastnoe partnerstvo v Kazahstane: ochenka dinamiki, institucional'noe obespechenie, priority razvitiya // Ekonomika Central'noj Azii. – 2020. – Tom 4. – № 4. – S. 311-328. DOI: 10.18334/asia.4.4.41506.
5. Kangalakova D.M., Il'yas A., Turdalina SH.K. Model' social'noj politiki dlya uluchsheniya demograficheskoy situacii v Kazahstane // Economics: the strategy and practice. – 2023. – № 18(1). – S. 196-209. DOI: 10.51176/1997-9967-2023-1-196-209.
6. Sportom zanimayutsya 34,2 procenta naseleniya v Kazahstane — MKS. – Tekst: elektronnyj // IA BaigeNews.kz AO «Qazcontent»: [sajt]. – URL: https://baigenews.kz/sportom-zanimayutsya-342-protsenta-naseleniya-v-kazahstane-mks_137124/ (data obrashcheniya: 07.11.2023).
7. Ob utverzhdenii Konceptii razvitiya fizicheskoy kul'tury i sporta Respubliki Kazahstan na 2023–2029 gody. Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 28 marta 2023 goda № 251.
8. Ob utverzhdenii Pravil razmeshcheniya gosudarstvennogo sportivnogo zakaza v sportivnyh sekcijah dlya detej i yunoshstva i ih funkcionirovaniya. Prikaz Ministra kul'tury i sporta Respubliki Kazahstan ot 27 aprelya 2021 goda № 120.
9. V Kazahstane do 2025 goda planiruyut postroit' 113 sportob'ektov – Tekst: elektronnyj // Centr delovoj informacii Kapital.kz: [sajt]. – URL: <https://kapital.kz/gosudarstvo/114018/v-kazahstane-do-2025-goda-planiruyut-postroit-113-sportob-yektov.html> (data obrashcheniya: 07.11.2023).
10. Krugovyh I.I., Ongarbaeva D.T., Sajkina E.G., Madiyeva G.B. Obnovlenie klassifikatora i obrazovatel'nyh programm po podgotovke kadrov sfery fizicheskoy kul'tury i sporta v usloviyah preobrazovaniya sistemy vysshego obrazovaniya RK // Vestnik KazNU. Seriya pedagogicheskaya – 2021. – № 3(68). – S. 31-39. DOI: 10.26577/JES.2021.v68.i3.03.
11. O vnesenii izmenenij i dopolnenij v nekotorye zakonodatel'nye akty Respubliki Kazahstan po voprosam rasshireniya akademicheskoy i upravlencheskoy samostoyatel'nosti vysshih uchebnyh zavedenij. Zakon Respubliki Kazahstan ot 4 iyulya 2018 goda № 171-VI ZRK.
12. Ob utverzhdenii Pravil razrabotki i (ili) aktualizacii professional'nyh standartov. Prikaz Ministra truda i social'noj zashchity naseleniya Respubliki Kazahstan ot 7 sentyabrya 2023 goda № 377.
13. Nacional'naya palata predprinimatelej RK «Atameken»: Nacional'naya sistema kvalifikacij v Respublike Kazahstan: istoriya, razvitiye, rezul'taty.: elektronnyj // [sajt]. – URL: <https://atameken.kz/ru/services/16-professionalnyye-standarty-i-tsentry-sertifikatsii-nsk> (data obrashcheniya 07.11.2023).
14. Ob utverzhdenii Konceptii razvitiya fizicheskoy kul'tury i sporta Respubliki Kazahstan do 2025 goda. Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 11 yanvarya 2016 goda № 168.
15. Ob utverzhdenii pravil podushevogo normativnogo finansirovaniya sportivnyh sekcij dlya detej i yunoshstva. Prikaz Ministra kul'tury i sporta Respubliki Kazahstan ot 27 aprelya 2021 goda № 121.
16. Ob utverzhdenii Plana meropriyatij po realizacii Konceptii razvitiya fizicheskoy kul'tury i sporta Respubliki Kazahstan do 2025 goda (pervyj etap 2016-2020 gody). Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 11 aprelya 2016 goda № 203.
17. Ob utverzhdenii Klassifikatora napravlenij podgotovki kadrov s vysshim i poslevuzovskim obrazovaniem Prikaz ot 13 oktyabrya 2018 goda № 569.
18. Vuzy RK poluchat akademicheskuyu svobodu. – Tekst: elektronnyj // IKP Zakon.kz: [sajt]. – URL: <https://www.zakon.kz/4915375-vuzy-rk-poluchat-akademicheskuyu-svobodu.html> (data obrashcheniya: 07.11.2023).
19. Krugovyh I.I., Ongarbaeva, D.T., Madiyeva G.B., Mansurov T.K. Klassifikaciya obrazovatel'nyh programm vysshego obrazovaniya v oblasti fizicheskoy kul'tury i sporta: opyt zarubezhnyh stran i central'noj Azii // Teoriya i metodika fizicheskoy kul'tury. – 2023. – №2(72). – S. 32–50. DOI: 10.48114/2306-5540_2023_2_32.
20. Sazonov B.A. Klassifikaciya professional'nyh obrazovatel'nyh programm v rossijskoj Federacii: problemy i vozmozhnye resheniya // Vysshee obrazovanie v Rossii. – 2017. – № 11. – S. 20-30. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/klassifikatsiya-professionalnyh-obrazovatelnyh-programm-v-rossijskoj-federatsii-problemy-i-vozmozhnye-resheniya> (data obrashcheniya: 07.11.2023).
21. Novyj klassifikator special'nostej i kvalifikacij prinyalo Minobrazovaniya. – Tekst: elektronnyj // BelTA: [sajt]. – URL: <https://www.belta.by/society/view/novyy-klassifikator-spetsialnostej-i-kvalifikatsij-prinjalo-minobrazovaniya-493142-2022/> (data obrashcheniya: 07.11.2023).
22. Holmuhamedov M. Adaptirovat'sya k menyayushchemusya miru / M. Holmuhamedov. – Tekst: elektronnyj // Ekonomicheskoe obozrenie: [sajt]. – URL: <https://review.uz/post/adaptirovatsya-k-menyayushchemusya-miru> (data obrashcheniya: 07.11.2023).
23. Novye perechni special'nostej i napravlenij podgotovki vysshego obrazovaniya povysyat gibkost' obrazovatel'nyh programm. – Tekst: elektronnyj // Minobrnauki Rossii: [sajt]. – URL: <https://minobrnauki.gov.ru/press-center/news/novosti-ministerstva/48034/> (data obrashcheniya: 07.11.2023).
24. V Ukraine polnost'yu prosmotryat klassifikator professij. – Tekst: elektronnyj // Interfaks-Ukraina: [sajt]. – URL: <https://delo.ua/ru/economy/v-ukraine-polnostyu-prosmotryat-klassifikator-professii-401203/> (data obrashcheniya: 07.11.2023).
25. Kushchuyov N.P. Sovershenstvovanie sistemy klassifikacii obrazovatel'nyh programm, kak elementa gosudarstvennogo upravleniya razvitiya sistemy vysshego obrazovaniya v Rossii // Samoupravlenie. – 2021. – № 4(126) – S. 442-445.

26. Biglov R.R. O perechne special'nostej i napravlenij podgotovki vysshego obrazovaniya // Alma Mater (Vestnik vysshej shkoly). – 2022. – № 11 – S. 28-32. DOI:10.20339/AM.11-22.028.
27. SHCHennikova M.YU., Evseev S.P. Obrazovatel'naya sreda vysshego obrazovaniya v oblasti fizicheskoj kul'tury i sporta // Uchenye zapiski universiteta Lesgafu. – 2016. – № 5(135) – S. 254-266. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/obrazovatel'naya-sreda-vysshego-obrazovaniya-v-oblasti-fizicheskoj-kul'tury-i-sporta> (data obrashcheniya: 07.11.2023).
28. Kiyanenko K.V. Nacional'nye klassifikatory special'nostej i struktury arhitekturnogo obrazovaniya: rossijsko-anglo-amerikanskije sravneniya // Academia. Arhitektura i stroitel'stvo. – 2021. – № 3 – S. 50-53. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/natsionalnye-klassifikatory-spetsialnostej-i-struktury-arhitekturnogo-obrazovaniya-rossijsko-anglo-amerikanskije-sravneniya> (data obrashcheniya: 07.11.2023).
29. Brasil A. Rethinking a national classification of research and graduate education // Profesional de la información. – 2023. – № 32(2). DOI: 10.3145/epi.2023.mar.24.
30. Dourleijn E., Liefbroer A.C., Beets G.C.N. Comparing the 1988 International Standard Classification of Education (ISCED) With Retrospective Information from Educational Histories. In E. Klijsing, & M. Corijn (Eds.), Dynamics of Fertility and Partnership in Europe: Insights and Lessons From Comparative Research. New York and Geneva: United Nations. - 2002. - pp. 157–72
31. UNESCO Institute for Statistics: ISCED Fields of Education and Training 2013: elektronnyj // [sajt]. – URL: <https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-fields-of-education-and-training-2013-detailed-field-descriptions-2015-en.pdf> (data obrashcheniya: 07.11.2023).
32. Ministerstvo nauki i vysshego obrazovaniya RK: Edinaya platforma vysshego obrazovaniya. Reestr obrazovatel'nyh programm. [sajt]. URL: https://epvo.kz/#/register/education_program (data obrashcheniya 07.11.2023).
33. O vnesenii izmenenij i dopolnenij v prikaz Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan ot 13 oktyabrya 2018 goda № 569 «Ob utverzhdenii Klassifikatora napravlenij podgotovki kadrov s vysshim i poslevuzovskim obrazovaniem». Prikaz Ministra nauki i vysshego obrazovaniya Respubliki Kazahstan ot 16 maya 2023 goda № 218.
34. Syzdykova S.ZH. Nauchno-metodicheskoe obosnovanie sistemy podgotovki specialistov adaptivnoj fizicheskoj kul'tury: dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. / KazAST. – Almaty, 2006. – 148 s.
35. Pestova A.A., Gubarenko A.V., Imangulova T.V. Sovremennyy professional'nyj podhod k podgotovke specialistov dlya industrii turizma // Vestnik KazNU. Seriya geograficheskaya. – 2021. – № 63(4). – S. 56-69. DOI:10.26577/JGEM.2021.v63.i4.06.
36. Dyusembaev G.I., Ajtimova B.S., Mukaev E.R., Nuketaeva D. ZH., Turegaliev N. O neobходимosti vnoseniya izmenenij v «Klassifikator napravlenij podgotovki kadrov s vysshim i poslevuzovskim obrazovaniem» prinyatom 13 oktyabrya 2018 goda (№ 569) v celyah kachestvennoj podgotovki kadrov dlya agrarnogo sektora // deputatskij zapros: elektronnyj // [sajt]. – URL: <https://senate.parlam.kz/ru-RU/dep-requests/details/2180> (data obrashcheniya 07.11.2023).
37. Omarbekova ZH.A. Utemisov SH.A. Aronova I.P., Nurkina A.K., Nurmanbetova D.N., Olejnik V.I. O modernizacii social'noj raboty // [sajt]. – URL: <https://www.parlam.kz/ru/mazhilis/question-details/18148> (data obrashcheniya 07.11.2023).
38. Myamesheva G. Modernizaciya vysshego obrazovaniya v Respublike Kazahstan za gody nezavisimosti // Vestnik Kazahstansko-Nemeckogo Universiteta. – 2020. – № 2. – S. 51-60. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/modernizatsiya-vysshego-obrazovaniya-v-respublike-kazahstan-za-gody-nezavisimosti> (data obrashcheniya: 07.11.2023).
39. Zhakenov G. Nacional'nyj doklad po razvitiyu sistemy vysshego obrazovaniya Respubliki Kazahstan / G. Zhakenov. – Tekst: elektronnyj // UNESCO: [sajt]. – URL: http://old.unesco.kz/education/he/kazakh/kazakh_ru.htm (data obrashcheniya: 07.11.2023).
40. Bahtin YU. K. Valeologiya — nauka o zdorov'e: tridcat' pyat' let na trudnom puti stanovleniya / YU. K. Bahtin. — Tekst: elektronnyj // Molodoy uchenyj. — 2015. — № 17 (97). — S. 36-42. — URL: <https://moluch.ru/archive/97/21893/> (data obrashcheniya: 07.11.2023).
41. Records of the General Conference, 29th session, Paris, 21 October to 12 November 1997, v. 1: Resolutions (rus) – Tekst: elektronnyj // UNESCO: [sajt]. – URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000110220> (data obrashcheniya: 07.11.2023).
42. Mukasheva A.B., Kasen G.A. Tendencii razvitiya vysshego obrazovaniya v respublike Kazahstan // Novosti nauchnoj mysli: materialy nauchnoj konferencii (CHEkhiya, 27 okt. – 5 noyab. 2011 g.), 2011 – Tekst: elektronnyj // [sajt]. – URL: http://www.rusnauka.com/27_NNM_2011/Pedagogica/4_93587.doc.htm (data obrashcheniya: 07.11.2023).
43. Erkinbaeva L.K. PhD doktorantura: stanovlenie i razvitie. – Tekst: elektronnyj // TOO “ZAH” Media-korporaciyasy”: [sajt]. – URL: <https://zanmedia.kz/zha-aly-tar/96361/> (data obrashcheniya: 07.11.2023).

Хат хабарға арналған автор (бірінші автор)	Автор для корреспонденции (первый автор)	The Author for Correspondence (The First Author)
<p>Круговых Илья Игоревич – докторант, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: krugovyh.ilya@kaznu.kz ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3495-8300</p>	<p>Круговых Илья Игоревич – докторант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан, e-mail: krugovyh.ilya@kaznu.kz ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3495-8300</p>	<p>Krugovykh Ilya Igorevich – PhD student, al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: krugovyh.ilya@kaznu.kz ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3495-8300</p>

¹Марчибаева У.С.^a , ¹Отаралы С.Ж., ²Садыков С.К., ³Потелюнене С.В.,
¹Уалиева А.К.

¹Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан

²Национальный научно-практический центр физической культуры Министерства просвещения РК, г. Астана, Казахстан.

³Университет Витовта Великого, г. Каунас, Литва

НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: РЕТРОСПЕКТИВНЫЙ АНАЛИЗ

Марчибаева Улбосын Саметхановна, Отаралы Светлана Жұбатырқызы, Садыков Сагдат Кабирович, Потелюнене Снегина Владовна, Уалиева Айгерим Канатовна

Нормативно-правовое регулирование физической культуры и спорта в Республике Казахстан: ретроспективный анализ

Аннотация. В представленном исследовании проводится комплексный анализ нормативно-правовых актов Республики Казахстан, касающихся качества физического воспитания. Основное внимание уделяется систематическому развитию законодательных инициатив, преимущественно Закону «О физической культуре и спорте». В рамках анализа выявлены положительные динамики в области массового спорта и популяризации национальных спортивных традиций, а также адаптация к международным стандартам. Результаты исследования отражают последовательное развитие в секторе массового спорта, основное внимание которого направлено на сохранение и популяризацию национальных спортивных методологий, учитывая их соответствие глобальным нормативам. При этом акцентированы проблемные аспекты, в частности финансирование и инфраструктурные вопросы. Опираясь на экспертные заключения и анализ нормативно-правового регулирования физической культуры и спорта в Республике Казахстан, были сформулированы предложения по усовершенствованию текущего законодательного механизма.

Ключевые слова: закон «О физической культуре и спорте», нормативно-правовые акты, физическая культура, Республика Казахстан, массовый спорт.

Marchibayeva Ulbossyn Sametkhanovna, Otaryly Svetlana Zhubatyrqyzy, Sadykov Sagdat Kabirovich, Poteliuniene Sniegina, Ualiyeva Aigerim Kanatovna

Regulatory and legal regulation of physical culture and sports in the republic of kazakhstan: retrospective analysis

Abstract. The presented study provides a comprehensive analysis of the regulatory legal acts of the Republic of Kazakhstan concerning the quality of physical education. The main attention is paid to the systematic development of legislative initiatives, mainly the Law "On Physical Culture and Sports". The analysis revealed positive dynamics in the field of mass sports and popularization of national sports traditions, as well as adaptation to international standards. The results of the study reflect the consistent development in the mass sports sector, the focus of which is aimed at preserving and popularizing national sports methodologies, taking into account their compliance with global standards. At the same time, problematic aspects are emphasized, in particular financing and infrastructure issues. Based on expert opinions and analysis of the regulatory and legal regulation of physical culture and sports in the Republic of Kazakhstan, proposals were formulated to improve the current legislative mechanism.

Key words: the law "On Physical Culture and sports", regulatory legal acts, physical culture, the Republic of Kazakhstan, mass sports.

Марчибаева Ұлбосын Саметханқызы, Отаралы Светлана Жұбатырқызы, Садыков Сагдат Кабирович, Потелюнене Снегина Владовна, Уалиева Айгерим Канатовна

Қазақстан Республикасындағы дене шынықтыру мен спортты нормативтік-құқықтық реттеу: ретроспективті талдау

Аңдатпа. Ұсынылған зерттеуде дене тәрбиесінің сапасына қатысты Қазақстан Республикасының нормативтік-құқықтық актілеріне кешенді талдау жүргізіледі. Негізгі назар заңнамалық бастамаларды жүйелі дамытуға, негізінен «Дене шынықтыру және спорт» туралы заңға аударылады. Талдау шеңберінде бұқаралық спорт және ұлттық спорт дәстүрлерін дәріптеу, сондай-ақ халықаралық стандарттарға бейімделу саласындағы оң динамика анықталды. Зерттеу нәтижелері бұқаралық спорт секторындағы дәйекті дамуды көрсетеді, оның негізгі бағыты жаһандық стандарттарға сәйкестігін ескере отырып, ұлттық спорт әдістемелерін сақтауға және насихаттауға бағытталған. Бұл ретте проблемалық аспектілерге, атап айтқанда қаржыландыру мен инфрақұрылымдық мәселелерге баса назар аударылды. Қазақстан Республикасында дене шынықтыру мен спортты нормативтік-құқықтық реттеудің сараптамалық қорытындылары мен талдауына сүйене отырып, ағымдағы заңнамалық тетікті жетілдіру жөнінде ұсыныстар тұжырымдалды.

Түйін сөздер: «дене шынықтыру және спорт туралы» заң, нормативтік-құқықтық актілер, дене шынықтыру, Қазақстан Республикасы, бұқаралық спорт.

Основные положения. В контексте регулятивного управления деятельностью в сфере физической культуры и спорта Республики Казахстан реализуется комплекс нормативно-правовых актов, определяющих фундаментальные принципы, регулятивные рамки и стандарты. Актуальные тенденции исследования свидетельствуют о динамичном расширении и адаптации законодательной базы, основанной на разнообразных инициативах. Республика Казахстан осуществляет активную модернизацию законодательных норм в указанной сфере с учетом социальных, экономических и идеологических аспектов. Стратегическая ориентация государства направлена на гарантирование прав граждан и формирование устойчивых отношений между государственными структурами и обществом. В данной перспективе физическая культура и спорт представляются как центральные механизмы для поддержания физической и психоэмоциональной устойчивости населения, а также для укрепления национального здоровья.

Введение. Сфера физической культуры и спорта в современном мире занимает особое место в жизни стран и народов, активно влияя на их социальное, культурное и экономическое состояние. В этом плане Казахстан с первых лет независимости демонстрирует приверженность прогрессивным взглядам на огромную роль физической культуры и спорта в духовном и социальном развитии обществ, становлении и укреплении государств, улучшении международных и межгосударственных отношений. Здесь явным показателем стало принятие Казахстана в 1993 году в Международный олимпийский комитет, что послужило хорошей мотивацией для быстрого и успешного вовлечения отечественных спортсменов и физкультурников в мировое спортивное движение. К примеру, в 2002 году Казахстан перешел из Азиатской региональной лиги в Союз европейских футбольных ассоциаций, после чего национальная сборная страны и ее клубы получили право на участие в крупнейших футбольных турнирах с привлечением инвестиций.

Актуальность исследования нормативной базы, регулирующей качество физического воспитания в Республике Казахстан, обусловлена необходимостью выявления возможных пробелов и потенциальных проблем в действующих нормах и стандартах, а также важностью выработки рекомендаций по их оптимизации в соответствии с современными требованиями и лучшими мировыми практиками.

Нормативно-правовая база физической культуры и спорта всегда отражала стратегические приоритеты государства, но по мере развития данной сферы, социокультурной трансформации общества и изменений в международном спортивном окружении проявляется потребность в рассмотрении соответствия правового регулирования новым реалиям. Здесь необходимо учитывать такие глобальные тренды, как усиление роли спорта в международной дипломатии, значимость мегаспортивных событий для национального бренда, а также рост общественного интереса к здоровому образу жизни [1-4].

Так, в Республике Казахстан физической культуре и спорту уделяется особое внимание, что подтверждается наличием обширной правовой базы, регулирующей её деятельность. Однако с течением времени расширение и усложнение социальных отношений, глобализация спорта, увеличение инвестиций и интенсивное развитие инфраструктуры в этой сфере потребовали пересмотра и коррекции действующего законодательства. Принятая 30 августа 1995 года Конституция Республики Казахстан (с поправками от 5 июня 2022 года) стала фундаментом для формирования всего комплекса законодательных и нормативных актов, регулирующих до настоящего времени физическую культуру и спорт в стране [5]. В соответствии со статьей 29 Конституции Республики Казахстан основные принципы охраны здоровья граждан включают право на бесплатную медицинскую помощь в государственных учреждениях здравоохранения. Основной Закон также предусматривает возможность получения платной медицинской помощи в соответствии с установленными законом процедурами [6].

Кроме того, Республика Казахстан активно поддерживает развитие частного здравоохранения, стимулирует мероприятия по укреплению здоровья, а также финансирует программы, направленные на развитие физической культуры и спорта. Ключевыми документами, регулирующими сферу физической культуры и спорта, являются Законы Республики Казахстан «О физической культуре и спорте» и «Об образовании», а также Кодексы Республики Казахстан о здоровье народа и системе здравоохранения и об административных правонарушениях [7-11].

В этом плане Приказом Министерства просвещения Республики Казахстан от 3 августа 2022 года № 348 утверждены государственные стандарты для различных уровней образования, начиная от дошкольного и заканчивая послесредним образованием. Этот документ акцентирует вни-

мание на необходимости интеграции физической культуры в учебный процесс высших учебных заведений, предписывая проведение занятий по «Физической культуре» на протяжении не менее 4 часов еженедельно [12]. Дополнительно студентам предоставляется возможность посещать спортивные секции на протяжении не более 4 часов в неделю. Оценка уровня подготовки студентов осуществляется путем проведения экзаменов по завершению каждого семестра. Такое внимание к физической подготовке подчеркивает стремление к повышению качества образования через гармоничное развитие личности, укрепление физического и психологического состояния студентов.

Кроме того, существует ряд подзаконных актов, в том числе приказы и постановления, регулирующие различные аспекты данной сферы [13-16]. Эти документы формируют основу стратегического развития физической культуры и спорта в Республике Казахстан.

Все вышеперечисленные нормативные документы являются фундаментальными для отрасли и относятся к базовым документам, определяющим стратегическое развитие физической культуры и спорта в нашей стране.

Цель исследования: определить необходимость внесения изменений в действующую нормативно-правовую базу физической культуры и спорта Республики Казахстан с учетом исторического опыта и в соответствии с современными социально-экономическими, научно-технологическими и международно-правовыми условиями и тенденциями.

Задачи: 1) анализ эволюции нормативно-правового регулирования в сфере физической культуры и спорта Республики Казахстан и установление ключевых законодательных актов в спортивной политике за период;

2) анализ состояния и соответствия действующей нормативно-правовой базы физической культуры и спорта современными социально-экономическими, научно-технологическими и международно-правовыми условиями и тенденциями;

3) изучение экспертных оценок по состоянию и улучшению нормативно-правовой базы физической культуры и спорта;

4) выработка мер по улучшению правового регулирования физической культуры и спорта в Казахстане.

Методы исследования: ретроспективный анализ развития нормативно-правовой базы физической культуры и спорта, статистический анализ, изучение научной литературы и анализ

нормативно-правовых документов, регулирующих физическое воспитание в Республике Казахстан.

Результаты исследования и их обсуждение. На основе проведенного исследования был проанализирован Закон Республики Казахстан «О физической культуре и спорте», утвержденный 2 декабря 1999 года под индексом № 490-І. Данный нормативный акт включает в себя 7 глав и 34 статьи. Несмотря на определенные недоработки в тексте закона, данный документ сыграл решающую роль в регулировании ряда ключевых аспектов в сфере физической культуры и спорта. В частности, он устанавливает рамки государственной поддержки данной отрасли, основы регулирования и финансирования спортивных организаций, предоставляет рекомендации относительно льготной поддержки спортивных объектов, а также определяет методы пропаганды физической культуры и спорта. В рамках усилий по оптимизации законодательного регулирования в сфере физической культуры и спорта Республики Казахстан были предложены и в последующем реализованы коррективы и дополнения к Закону Республики Казахстан «О физической культуре и спорте», датированному 3 июля 2014 года. Следует отметить, что к указанному Закону № 228-V от 3 июля 2014 года были приняты дополнительные изменения по состоянию на 03.09.2023 года.

Данный нормативный акт представляет собой результат глубокой ревизии и актуализации регулятивных статей, что отражено в следующих пунктах:

Регламентация спортивной деятельности среди инвалидов, военнослужащих и сотрудников правоохранительных и специальных государственных органов (статьи 12, 13).

Аспекты антидопингового контроля и вопросы спортивной медицины (статьи 14, 22).

Процедуры подготовки спортсменов высокой квалификации (статья 16).

Формирование и функционирование национальных сборных команд по различным видам спорта (статья 18).

Особенности регулирования профессионального спорта (статья 19).

Продвижение и развитие спортивной науки (статья 20).

Классификация спортивных достижений (статья 22-1).

Механизмы формирования спортивного резерва (статья 21).

Основы деятельности и аккредитации спортивных федераций (статья 24).

Программы подготовки спортивных кадров (статья 28).

Рамки международного сотрудничества в сфере спорта (статья 32).

Особенности функционирования Национального Олимпийского комитета (статья 33).

Меры социальной поддержки в сфере физической культуры и спорта (статья 30-1).

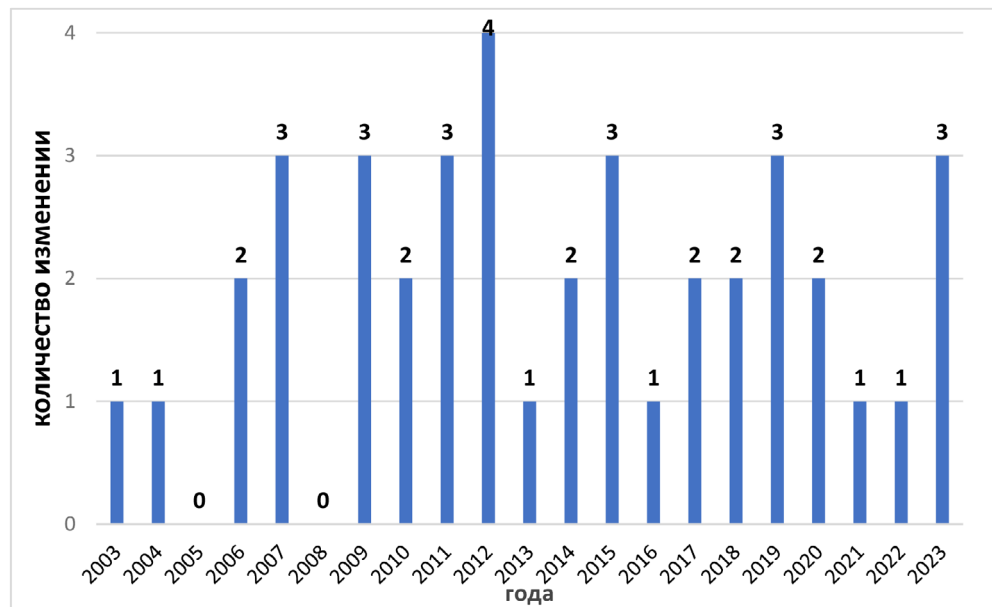

Рисунок 1 – Количество изменений в Законе «О физической культуре и спорте» по годам

Данный законодательный акт стал значимым шагом в структурировании и усовершенствовании отраслевого регулирования, отражая актуальные потребности и тренды развития физической культуры и спорта на территории Республики Казахстан. Данная диаграмма (рисунок 1) показывает количество изменений в законе по годам

начиная с 2003 года и заканчивая 2023 годом, в которые вносились изменения и дополнения [17]. Диаграмма наглядно демонстрирует динамику изменений в законе со временем. На основе этой информации можно сделать вывод о том, в какие периоды законодательство было наиболее активно модифицировано.

Таблица 1 - Динамика законодательных изменений в контексте Закона «О физической культуре и спорте»

Год, месяц	Законы, которыми внесены изменения в Закон «О физической культуре и спорте»
2003, июль	ЗПК № 471-II
2004, декабрь	ЗПК № 13-III (введен в действие с 1 января 2005 года)
2006 январь, июль	ЗПК № 125-III, ЗПК № 165-III
2007, январь, май, июль	ЗПК № 222-III, ЗПК № 255-III, ЗПК № 255-III
2009, июль, декабрь	ЗПК № 181-IV, ЗПК № 188-IV, ЗПК № 211-IV
2010, март, декабрь	ЗПК № 258-IV, ЗПК № 372-IV
2011, январь, июль	ЗПК № 378-IV, ЗПК № 452-IV, ЗПК № 461-IV
2012, декабрь, апрель, июнь, июль	ЗПК № 546-IV, ЗПК № 15-V, ЗПК № 24-V, ЗПК № 36-V

2013, июль	ЗПК № 121-V
2014, январь, сентябрь	ЗПК № 159-V, ЗПК № 239-V
2015, май, октябрь, ноябрь	ЗПК № 315-V, ЗПК № 376-V, ЗПК № 403-V
2016, январь	ЗПК № 446-V
2017, май, июль	ЗПК № 65-VI, ЗПК № 91-VI
2018, май, декабрь	ЗПК № 156-VI, ЗПК № 240-VI
2019, апрель, ноябрь, декабрь	ЗПК № 273-VI, ЗПК № 273-VI, ЗПК № 280-VI
2020, декабрь	ЗПК № 395-VI, ЗПК № 397-VI
2021, ноябрь	ЗПК № 75-VII
2022, июнь	ЗПК № 129-VII
2023, апрель, июль	ЗПК № 223-VII, ЗПК № 226-VII, ЗПК № 15-VIII

Для каждого года указано количество изменений и соответствующие номера законов (Таблица 1). Наиболее частым изменениям и дополнениям подвергались статья 1 и статья 7 «Основные понятия, используемые в настоящем Законе» и «Компетенция уполномоченного органа в области физической культуры и спорта». В 2003, 2004, 2013, 2016, 2021 и 2022 годах было внесено по одному изменению в закон. В 2006, 2010, 2014, 2017, 2018 и 2020 годах было внесено по два изменения. В 2007, 2009, 2011, 2015 и 2019 годах было внесено по три изменения. В 2012 году было внесено максимальное количество изменений – четыре. В 2023 году на момент предоставления данных было внесено три изменения.

В целом, за годы независимости Казахстана в сфере физической культуры и спорта реализовано несколько государственных программ. Так, в первые постсоветские годы самым значимым документом, направленным на развитие физической культуры и спорта, стала программа развития массового спорта на период 1996–2000 годов. Главная идея данной программы заключалась в формулировке стратегических и тактических направлений развития физической культуры и спорта на территории страны, а также в выработке методологии эффективного управления данной отраслью. В указанный период актуальными оставались вопросы, касающиеся дефицита спортивных и физкультурно-оздоровительных объектов, необходимости качественной спортивной продукции и отсутствия высококвалифицированных специалистов в данной области. Анализ инфраструктуры показал, что лишь 56,5% учебных заведений обладали стандартными спортивными залами, в то время как менее 15% имели специ-

ализированные помещения для спортивных тренировок. Целью принятой программы было не только решение вышеупомянутых проблем, но и формирование стратегических направлений для совершенствования детско-юношеского спорта, стимулирование активного вовлечения молодежи в спортивные секции, оптимизация системы подготовки спортивных кадров и создание условий для долгосрочного устойчивого развития сферы физической культуры.

В контексте продолжающихся усилий по развитию физической культуры и спорта в Республике Казахстан была разработана и утверждена Программа на период 2001–2005 годов [18].

Учитывая существующую в указанный период ситуацию, была выявлена потребность в экстренной разработке и внедрении конкретных мер, направленных на интенсификацию деятельности в данной сфере, а также на формирование качественного спортивного резерва. Одним из ключевых ожидаемых результатов реализации этой программы было создание специализированных образовательных учреждений в виде школ-интернатов для детей, проявивших выдающиеся спортивные способности. Кроме того, предполагалось активное продвижение принципов здорового образа жизни среди населения и мотивация молодежи к систематическим занятиям физической культурой и спортом.

По результатам стратегического анализа состояния физической культуры и спорта Республики Казахстан были выработаны Программы на периоды 2007–2011 и 2011–2015 годов [19, 20].

Исследовательская постановка данных программ предполагала решение комплекса проблем, таких как ограниченность систематического во-

влечения населения в спортивную деятельность, нехватка специализированных кадров, дефицит спортивного инвентаря в образовательных учреждениях сельских территорий, а также проблемы, ассоциированные с недостаточной развитостью спортивной инфраструктуры.

Аналитический обзор международного опыта в данной сфере указывал на критическую значимость инвестиций в инфраструктурные проекты и кадровое обеспечение, что влечёт за собой необходимость значительных бюджетных ассигнований. Помимо этого, на основе проведенного анализа было выявлено, что организация мероприятий, таких как дни открытых дверей в спортивных комплексах, активное поддержание и продвижение выдающихся спортивных личностей на национальной арене, а также другие интеграционные стратегии могут оказать положительное воздействие на перспективы развития данной отрасли.

В рамках стратегического развития сферы физической культуры и спорта в Республике Казахстан были предприняты решительные шаги в направлении ее четкого законодательного регулирования. Для 2018–2019 гг. был утвержден республиканский перечень приоритетных видов спорта, а также разработаны методические рекомендации по ранжированию спортивных дисциплин на территории республики [21].

В 2014 году в целях соответствия международным стандартам и предотвращения допинга в спорте были разработаны соответствующие Антидопинговые правила, которые регламентируют меры по предотвращению и контролю за использованием запрещенных веществ, а также обязывают все спортивные федерации строго соблюдать их требования.

В соответствии с Законом Республики Казахстан от 2014 года «О физической культуре и спорте» граждане нашей страны имеют право заниматься профессиональной спортивной деятельностью как на территории страны, так и за ее пределами на основе договорных отношений. Здесь же прописаны критерии и квалификации для спортсменов, тренеров и спортивных судей. При этом трудовые отношения между профессиональными спортсменами, тренерами и другими специалистами регулируются гражданским законодательством, в том числе Конституцией, Трудовым, Административным и другими кодексами республики, а также Указами и Постановлениями органов исполнительной власти.

Приказом Министра культуры и спорта Республики Казахстан от 3 ноября 2014 года № 68 «Об утверждении Правил безопасности при проведе-

нии занятий по физической культуре и спорту» регламентируется порядок мер по созданию благоприятных и безопасных условий для участников спортивных соревнований.

На основе анализа реализации стратегических концепций в сфере физической культуры и спорта Республики Казахстан можно констатировать позитивную динамику [22].

Анализ данных за 2020 год свидетельствует о росте числа граждан, систематически занимающихся физическими упражнениями и спортом. Статистически, в рамках реализации программы было организовано свыше 25 тысяч массовых спортивных мероприятий, охвативших более 1,2 миллионов человек, из которых 12 тысяч мероприятий прошли в сельских районах с участием свыше 600 тысяч граждан [23].

Данные Министерства культуры и спорта подтверждают, что дети школьного возраста являются наиболее активной категорией населения в данной области: за отчетный период было охвачено около двух миллионов детей, что составляет около 60% от общего числа учащихся [24].

С момента получения независимости Казахстаном было реализовано множество инфраструктурных проектов в сфере спорта: 77 стадионов, свыше 7 тысяч спортивных площадок, 38 спортивных дворцов и более 2 тысяч спортзалов. В период 2014–2015 годов в 8 регионах было введено в эксплуатацию 118 физкультурно-оздоровительных комплексов при 70% финансировании из республиканского бюджета, а в период 2018–2020 годов – еще 125 таких комплексов [25].

К 2023 году, в соответствии с анализом действующего законодательства и стратегических документов, были достигнуты следующие ключевые результаты:

В Закон Республики Казахстан «О физической культуре и спорте» были внесены поправки, акцентирующие внимание на развитие массового спорта.

Была утверждена спортивная этика для атлетов.

Реализована система ранжирования и финансирования видов спорта.

Национальные виды спорта, такие как казакша курес, тогызкумалак и охота с ловчими птицами, были внесены в список нематериального культурного наследия ЮНЕСКО, что способствовало их мировому признанию.

На территории Казахстана функционируют девять специализированных спортивных клубов и тринадцать школ по национальным видам спорта, занимающихся 20 национальными видами спорта,

что содействует их популяризации и распространению.

Таким образом, правовое регулирование сферы физической культуры и спорта Республики Казахстан со времени обретения независимости до настоящего времени демонстрирует последовательный и комплексный подход в формировании ее нормативной базы на всех уровнях в соответствии с современными условиями и тенденциями, что подтверждается принятыми законодательными актами и инициативами, стратегическими документами и реализованными проектами с целью повышения качества физического воспитания граждан страны.

Выводы:

1. Исторический опыт: нормативно-правовая база в сфере физкультуры и спорта Республики Казахстан прошла значительное развитие, отражаясь в последовательности принятия и адаптации законодательных инициатив. При этом фундаментальной основой ее формирования была и остается Конституция страны. Принятый в 2014 году Закон Республики Казахстан «О физической культуре и спорте» представляет собой основной регуляторный инструмент, который учитывает потребности развития массового спорта, устанавливает спортивную этику и регулирует финансирование и ранжирование видов спорта.

2. Характеристика и оценка нормативно-правовой базы: действующая нормативно-правовая база соответствует современным социально-экономическим, научно-технологическим и международно-правовым условиям и тенденциям, что нашло отражение в мировом признании и включении казахских национальных видов спорта в список нематериального культурного наследия ЮНЕСКО, реализации системы ранжирования и финансирования видов спорта, а также модернизации инфраструктуры.

3. Главные проблемы в сфере физкультуры и спорта: несмотря на позитивную динамику развития, существуют определенные проблемы. К ним можно отнести необходимость дальнейшей адаптации к международным стандартам, недостаточное финансирование в некоторых областях, а также проблемы с инфраструктурой в отдаленных регионах страны.

4. Анализ различных точек зрения: различные эксперты и исследователи в сфере физкультуры и спорта акцентируют внимание на разные аспекты правового регулирования. Некоторые подчеркивают значимость государственной поддержки и инвестиций в инфраструктуру, в то время как другие считают, что ключевое значение имеет развитие массового спорта и вовлечение молодежи.

5. Пути решения проблем правового регулирования: среди предложенных путей решения можно выделить следующие: доработка нормативно-правовой базы с учетом международного опыта, повышение эффективности государственного финансирования, активизация международного сотрудничества в сфере спорта, а также стимулирование частных инвестиций в спортивную инфраструктуру.

С учетом вышеизложенного нормативно-правовая база Республики Казахстан в области физкультуры и спорта демонстрирует системный и целенаправленный подход к развитию данной сферы. Однако для достижения еще больших результатов требуется дополнительная адаптация и оптимизация действующего законодательства.

Данное исследование финансировалось Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (грант № АР 19677800 «Мониторинг физического здоровья детей и подростков: модификация национальных измерительных инструментов»).

Литература

1. Ещанов А.Ш., Бегалиев Е.Н., Меирманов Р.К. К вопросу о понятии и системе действующего законодательства Республики Казахстан // Вестник Академии правоохранительных органов. – 2021. – №4 (22). – С. 17-25. URL: <https://academy-ger.kz/chapter.php?id=4>
2. Авсиевич В.Н., Дельвер П.А., Плахута Г.А., Мухамбет Ж.С. Нормативно-правовое регулирование спорта и физической культуры в Казахстане // Молодой ученый. – 2018. – № 4 (227). – С. 211-214. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=36289919>
3. Национальный отчет «Факторы образа жизни школьников Казахстана, их физическое, психическое здоровье и благополучие»: национальный отчет // Калмакова Ж.А., Абдрахманова Ш.З., Адаева А.А., Слажнева Т.И., Назарова С.А., Раисова К.А., Шамгунова Д.М., Сулейманова Н.А. // Астана – Алматы: Национальный центр общественного здравоохранения МЗ РК. – 2023. – 121 с. URL: <https://hls.kz/wp-content/uploads/2023/03/>
4. Есентаева Д.А., Плужин А.Е. Правовые основы физического воспитания и спорта в странах Западной Европы // Вестник КГПУ. – 2013. – №3(31). – С. 85-88. URL: <https://press.ksu.edu.kz/files/vestnik/2013-3.pdf>
5. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.09.2022). URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_

6. Кодекс Республики Казахстан от 7 июля 2020 года № 360-VI «О здоровье народа и системе здравоохранения» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.09.2023). URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2000000360>
7. Закон Республики Казахстан от 2 декабря 1999 года № 490-I «О физической культуре и спорте» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 13.01.2014 г.) (утратил силу). Опубликовано: «Казахстанская правда» от 7 декабря 1999 года № 283; Ведомости Парламента Республики Казахстан, 1999 г., № 24, ст. 1065. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1015814
8. Закон Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 228-V «О физической культуре и спорте» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.09.2023 г.). Опубликовано: «Казахстанская правда» от 10 июля 2014 г. № 133 (27754); Ведомости Парламента Республики Казахстан, 2014 год, июль, № 14 (2663), ст. 85. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31576150
9. Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года №319 III «Об образовании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.09.2023 г.) URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30118747&pos=19;-76#pos=19;-76
10. Кодекс Республики Казахстан «Об административных правонарушениях» от 5 июля 2014 года №235-V ЗПК. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235>
11. Приказ Министра культуры и спорта Республики Казахстан от 3 ноября 2014 года № 68 «Об утверждении Правил безопасности при проведении занятий по физической культуре и спорту». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1400009923>
12. Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 3 августа 2022 года № 348. Об утверждении государственных общеобязательных стандартов дошкольного воспитания и обучения, начального, основного среднего и общего среднего, технического и профессионального, послесреднего образования. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 5 августа 2022 года № 29031. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029031>
13. Бакирова А.М., Ерманова С.Т. Сборник нормативно-правовых актов в сфере физической культуры и спорта. Республиканский учебно-методический и аналитический центр по физической культуре и спорту. – Астана, 2016. – 404 с.
14. Приказ Министра культуры и спорта Республики Казахстан от 30 октября 2017 года № 290 «Об утверждении республиканского перечня приоритетных видов спорта на 2018–2019 годы». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029031>
15. Приказ Министра культуры и спорта Республики Казахстан от 26 июля 2017 года № 216 «Об утверждении Правил ранжирования видов спорта в Республике Казахстан». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1700015509>
16. Марчибаева У.С., Бектенова А.Б. Действующая система поощрений спортсменов за высокие спортивные результаты в Республике Казахстан // Теория и методика физической культуры. – 2018. – №4. – С. 32-37.
17. Эталонный контрольный банк нормативных правовых актов Республики Казахстан в электронном виде / URL: <http://law.gov.kz/client/#!/history/4761/rus>
18. О государственной программе развития физической культуры и спорта в Республике Казахстан на 2001-2005 годы. Комментарий общественно-политического отдела Администрации Президента Республики Казахстан к Указу Президента Республики Казахстан от 12 марта 2001 г., № 570 («Казахстанская правда» от 17 марта 2001 года № 71-72) URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/T010000570_
19. О проекте Указа Президента Республики Казахстана «О Государственной программе развития физической культуры и спорта в Республике Казахстан на 2007-2011 г.» Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 ноября 2006 года №1140. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U060>
20. Об утверждении отраслевой Программы развития физической культуры и спорта в Республике Казахстан на 2011-2015 годы. Постановления Правительства Республики Казахстан от 30 ноября 2011 №1399 URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1100001399>
21. Об утверждении республиканского перечня приоритетных видов спорта на 2018-2019 годы. Приказ Министра культуры и спорта Республики Казахстан от 30 октября 2017 года №290. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1700015983>
22. Казахстан: физкультура и спорт (правительственный час) URL: <https://nomad.su/?a=3-201310220036>
23. Нужно продолжать обустройство парков, улиц, набережных и дворов уличными тренажерами – Алихан Смаилов о развитии массового спорта в РК. – Текст: электронный // Официальный информационный ресурс Премьер-Министра Республики Казахстан: [сайт]. – URL: <https://primeminister.kz/ru/news/nuzhno-prodolzhat-obustroystvo-parkov-ulits-naberezhnykh-i-dvorov-ulichnymi-trenazherami-alikhan-smailov-o-razvitiy-massovogo-sporta-v-rk-24907> (дата обращения: 02.08.2023).
24. В Министерстве культуры и спорта рассмотрели основные итоги работы за 2021 год. URL: <https://primeminister.kz/ru/news/reviews/v-ministerstve-kultury-i-sporta-rassmotreli-osnovnye-itogi-raboty-za-2021-god-223520> (дата обращения: 02.08.2023).
25. Спорт в Казахстане: самые яркие достижения за 30 лет Независимости. <https://www.nur.kz/society/1901113-sport-v-kazahstane-samy-e-yarkie-dostizeniya-za-30-let-nezavisimosti/> (дата обращения: 02.08.2023).

References

1. Eshchanov A.SH., Begaliev E.N., Meirmanov R.K. K voprosu o ponyatii i sisteme dejstvuyushchego zakonodatel'stva Respubliki Kazahstan // Vestnik Akademii pravoohranitel'nyh organov. - 2021.- №4 (22), - S.17-25. URL: <https://academy-rep.kz/chapter.php?id=4>
2. Avsievich V.N., Del'ver P.A., Plahuta G.A., Muhambet ZH.S. Normativno-pravovoe regulirovanie sporta i fizicheskoy kul'tury v Kazahstane // Molodoj uchenyj. - 2018. - № 4 (227). - S. 211-214. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=36289919>
3. Nacional'nyj otchet «Faktory obraza zhizni shkol'nikov Kazahstana, ih fizicheskoe, psihicheskoe zdorov'e i blagopoluchie»: nacional'nyj otchet // Kalmakova ZH.A., Abdrahmanova SH.Z., Adaeva A.A., Slazhneva T.I., Nazarova S.A., Raisova K.A., SHamgunova D.M., Sulejmanova N.A. // Astana - Almaty: Nacional'nyj centr obshchestvennogo zdavoohraneniya MZ RK. - 2023. - 121 s. URL: <https://hls.kz/wp-content/uploads/2023/03/>
4. Esentaeva D.A., Pluzhinov A.E. Pravovye osnovy fizicheskogo vospitaniya i sporta v stranah Zapadnoj Evropy // Vestnik KGPPU. - 2013. - №3(31). - S. 85-88. URL: <https://press.ksu.edu.kz/files/vestnik/2013-3.pdf>
5. Konstituciya Respubliki Kazahstan (prinyata na respublikanskom referendume 30 avgusta 1995 goda) (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 19.09.2022). URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_

6. Kodeks Respubliki Kazahstan ot 7 iyulya 2020 goda № 360-VI «O zdorov'e naroda i sisteme zdravoohraneniya» (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 03.09.2023). URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2000000360>
7. Zakon Respubliki Kazahstan ot 2 dekabrya 1999 goda № 490-I «O fizicheskoy kul'ture i sporte» (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 13.01.2014 g.) (ustratil silu) Opublikovan: «Kazahstanskaya pravda» ot 7 dekabrya 1999 goda № 283; Vedomosti Parlamenta Respubliki Kazahstan, 1999 g., № 24, st. 1065. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1015814
8. Zakon Respubliki Kazahstan ot 3 iyulya 2014 goda № 228-V «O fizicheskoy kul'ture i sporte» (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 03.09.2023 g.) Opublikovan: «Kazahstanskaya pravda» ot 10 iyulya 2014 g. № 133 (27754); Vedomosti Parlamenta Respubliki Kazahstan, 2014 god, iyul', № 14 (2663), st. 85. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31576150
9. Zakon Respubliki Kazahstan ot 27 iyulya 2007 goda №319 III «Ob obrazovanii» (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 10.09.2023 g.) URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30118747&pos=19;-76#pos=19;-76
10. Kodeks Respubliki Kazahstan «Ob administrativnyh pravonarusheniyah» ot 5 iyulya 2014 goda №235-V ZRK. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235>
11. Prikaz Ministra kul'tury i sporta Respubliki Kazahstan ot 3 noyabrya 2014 goda № 68 «Ob utverzhdenii Pravil bezopasnosti pri provedenii zanyatij po fizicheskoy kul'ture i sportu». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1400009923>
12. Prikaz Ministra prosveshcheniya Respubliki Kazahstan ot 3 avgusta 2022 goda № 348. Ob utverzhdenii gosudarstvennyh obshcheobyazatel'nyh standartov doskol'nogo vospitaniya i obucheniya, nachal'nogo, osnovnogo srednego i obshchego srednego, tekhnicheskogo i professional'nogo, poslesrednego obrazovaniya Zaregistririvan v Ministerstve yusticii Respubliki Kazahstan 5 avgusta 2022 goda № 29031. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029031>
13. Bakirova A.M., Ermanova S.T. Sbornik normativno-pravovyh aktov v sfere fizicheskoy kul'tury i sporta. Respublikanskij uchebno-metodicheskij i analiticheskij centr po fizicheskoy kul'ture i sportu. - Astana. - 2016. – 404 s.
14. Prikaz Ministra kul'tury i sporta Respubliki Kazahstan ot 30 oktyabrya 2017 goda № 290 «Ob utverzhdenii respublikanskogo perechnya prioritetnyh vidov sporta na 2018–2019 gody». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029031>
15. Prikaz Ministra kul'tury i sporta Respubliki Kazahstan ot 26 iyulya 2017 goda № 216 «Ob utverzhdenii Pravil ranzhirovaniya vidov sporta v Respublike Kazahstan». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1700015509>
16. Marchibaeva U.S., Bektenova A.B. Dejstvuyushchie sistema pooshchrenij sportsmenov za vysokie sportivnye rezul'taty v Respublike Kazahstan // Teoriya i metodika fizicheskoy kul'tury. - 2018. - №4. - S. 32-37.
17. Etalonnij kontrol'nyj bank normativnyh pravovyh aktov Respubliki Kazahstan v elektronnom vide/ URL: <http://law.gov.kz/client/#!/history/4761/rus>.
18. O gosudarstvennoj programme razvitiya fizicheskoy kul'tury i sporta v Respublike Kazahstan na 2001-2005 gody. Kommentarij obshchestvenno-politicheskogo otdela Administracii Prezidenta Respubliki Kazahstan k Ukazu Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 12 marta 2001 g., № 570 (“Kazahstanskaya pravda” ot 17 marta 2001 goda № 71-72) URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/T010000570>
19. O proekte Ukaza Prezidenta Respubliki Kazahstana «O Gosudarstvennoj programme razvitiya fizicheskoy kul'tury i sporta v Respublike Kazahstan na 2007-2011 g» Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 30 noyabrya 2006 goda №1140. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U060>
20. Ob utverzhdenii otraslevoj Programma razvitiya fizicheskoy kul'tury i sporta v Respublike Kazahstan na 2011-2015 gody. Postanovleniya Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 30 noyabrya 2011 №1399 URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1100001399>
21. Ob utverzhdenii respublikanskogo perechnya prioritetnyh vidov sporta na 2018-2019 gody. Prikaz Ministra kul'tury i sporta Respubliki Kazahstan ot 30 oktyabrya 2017 goda №290. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1700015983>
22. Kazahstan: fizkul'tura i sport (pravitel'stvennyj chas) URL: <https://nomad.su/?a=3-201310220036>
23. Nuzhno prodolzhat' obustrojstvo parkov, ulic, naberezhnyh i dvorov ulichnymi trenazherami – Alihan Smailov o razvitii massovogo sporta v RK. – Tekst: elektronnyj // Oficial'nyj informacionnyj resurs Prem'er-Ministra Respubliki Kazahstan: [sajt]. – URL: <https://primeminister.kz/ru/news/nuzhno-prodolzhat-obustrojstvo-parkov-ulits-naberezhnykh-i-dvorov-ulichnymi-trenazherami-alikhan-smailov-o-razvitii-massovogo-sporta-v-rk-24907> (data obrashcheniya: 02.08.2023).
24. V Ministerstve kul'tury i sporta rassmotreli osnovnye itogi raboty za 2021 god.URL: <https://primeminister.kz/ru/news/reviews/v-ministerstve-kultury-i-sporta-rassmotreli-osnovnye-itogi-raboty-za-2021-god-223520> (data obrashcheniya: 02.08.2023).
25. Sport v Kazahstane: samye yarkie dostizheniya za 30 let Nezavisimosti. <https://www.nur.kz/society/1901113-sport-v-kazahstane-samye-yarkie-dostizheniya-za-30-let-nezavisimosti/> (data obrashcheniya: 02.08.2023).

Хат-хабарларға арналған автор (бірінші автор)	Автор для корреспонденции (первый автор)	The Author for Correspondence (The First Author)
<p>Марчибаева Ұлбосын Саметханқызы - педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор м.а.; Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті, Астана қ., Қазақстан, e-mail: marchibayeva_us@enu.kz, ORCID ID: 0000-0003-4697-8904</p>	<p>Марчибаева Улбосын Саметхановна – кандидат педагогических наук, и.о. профессора; Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан, e-mail: marchibayeva_us@enu.kz, ORCID ID: 0000-0003-4697-8904</p>	<p>Marchibayeva Ulbossyn Sametkhanovna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor; L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.e-mail: marchibayeva_us@enu.kz, ORCID ID: 0000-0003-4697-8904</p>

¹Моисеева Н.А. , ¹Отаралы С.Ж., ¹Аликей А., ¹Тунгышмуратова Л.С.,
²Потелюнене С.В.

¹Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан

²Университет Витовта Великого, г. Каунас, Литва

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫХ АКТОВ, ОПРЕДЕЛЯЮЩИХ КАЧЕСТВО ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В ШКОЛЬНОЙ СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Моисеева Наталья Анатольевна, Отаралы Светлана Жубатырқызы, Аликей Айбек, Тунгышмуратова Ляйла Сериковна, Потелюне Снегина Владовна

Сравнительный анализ нормативно-правовых актов, определяющих качество физического воспитания в школьной системе образования Республики Казахстан

Аннотация. В статье анализируются программно-нормативные основы системы образования Республики Казахстан в области физического воспитания детей школьного возраста, а также нормативно-правовые документы, определяющие развитие физической культуры и спорта за последнее десятилетие. В ходе исследования установлены изменения и дополнения, которые были внесены в нормативные документы, определяющие качество и содержание школьного физического воспитания. Дана оценка тем изменениям, которые действительно положительно отразились на содержании предмета «Физическая культура» для учащихся уровней начального, основного среднего и общего среднего образования. Также выявлены неблагоприятные условия, влияющие на проведение уроков физической культуры, оценку физической подготовленности школьников. Внесено предложение о необходимости разработки мониторинговых мероприятий физического здоровья детей и подростков Республики Казахстан.

Ключевые слова: модернизация образования, обновленное содержание образования, физическая культура, учебный предмет.

Moiseeva Natalia Anatolyevna, Otalary Svetlana Zhubatyrkyzy, Alikey Aibek, Tungyshmuratova Leila Serikovna, Potelune Snegina Vladovna

Comparative analysis of normative legal acts determining the quality of physical education in the school education system of the Republic of Kazakhstan

Abstract. The article analyzes the program and regulatory foundations of the education system of the Republic of Kazakhstan in the field of physical education of school-age children, as well as regulatory documents defining the development of physical culture and sports over the past decade. In the course of the study, changes and additions were made to the normative documents defining the quality and content of school physical education. The assessment is given to those changes that have really had a positive impact on the content of the subject "Physical Culture" for students at the levels of primary, basic secondary and general secondary education. Unfavorable conditions affecting the conduct of physical education lessons and the assessment of physical fitness of schoolchildren were also identified. A proposal was made on the need to develop monitoring measures for the physical health of children and adolescents of the Republic of Kazakhstan.

Key words: modernization of education, updated content of education, physical culture, academic subject.

Моисеева Наталья Анатольевна, Отаралы Светлана Жубатырқызы, Аликей Айбек, Тунгышмуратова Ляйла Сериковна, Потелюне Снегина Владовна

Қазақстан Республикасының мектеп білім беру жүйесіндегі дене тәрбиесінің сапасын айқындайтын нормативтік-құқықтық актілерді салыстырмалы талдау

Аңдатпа. Мақалада мектеп жасындағы балалардың дене тәрбиесі саласындағы Қазақстан Республикасының Білім беру жүйесінің бағдарламалық-нормативтік негіздері, сондай-ақ соңғы онжылдықта дене шынықтыру мен спорттың дамуын айқындайтын нормативтік-құқықтық құжаттары талданады. Зерттеу барысында мектептегі дене тәрбиесінің сапасы мен мазмұнын анықтайтын нормативтік құжаттарға енгізілген өзгерістер мен толықтырулар анықталды. Бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім деңгейлеріндегі оқушылар үшін "дене шынықтыру" пәнінің мазмұнына шынымен оң әсер еткен өзгерістерге баға берілді. Сондай-ақ, дене шынықтыру сабақтарын өткізуге, оқушылардың дене дайындығын бағалауға әсер ететін қолайсыз жағдайлар анықталды. Қазақстан Республикасының балалары мен жасөспірімдерінің дене денсаулығының мониторингтік іс-шараларын әзірлеу қажеттілігі туралы ұсыныс енгізілді.

Түйін сөздер: білім беруді жаңғырту, білім берудің жаңартылған мазмұны, дене шынықтыру, оқу пәні.

Основные положения. Учебный предмет «Физическая культура» является единственным в своем роде предметом, направленным на сохранение и укрепление здоровья, совершенствование физического развития и физической подготовленности, формирование здорового образа жизни детей и подростков. Однако в последние годы эволюция нормативно-правовых, содержательных аспектов этого предмета перестала способствовать решению возложенных на него задач. В связи с этим появилась объективная необходимость анализа изменений и дополнений в ряде государственных документов Республики Казахстан, касающихся качества и содержания физического воспитания школьников, оценки их физической подготовленности.

Введение. За годы казахстанской независимости произошли существенные изменения во всех сферах общественной жизни: экономической, социальной, политической и культурной. Всего за 30 лет Казахстан прошел сложный путь от отсталой периферийной союзной республики до сильного и стабильного государства, являющегося полноправным членом мирового сообщества и обладающего развитой экономикой. основополагающие инициативы, реализуемые в рамках Стратегии «Казахстан-2050», направлены на совершенствование всех сторон функционирования государства, включая национальную безопасность, экономический рост, развитие транзитных возможностей и новую социальную модель. Однако культурная модернизация является важной областью, сфокусированной в первую очередь на образовании.

Один из активно развивающихся секторов культурной жизни в стране – это спорт и физическая культура, которые представляют основу для полноценного развития детей и молодежи, способствуя формированию здорового и сильного народа. Особое внимание уделяется решению проблем здоровья населения, популяризации здорового образа жизни и развитию массового спорта, как отмечено в Послании Президента Касым-Жомарта Токаева [1].

Решение этих приоритетных задач возлагается на систему физического воспитания, организационными основами которой являются государственные, общественные и частные организации страны.

Начальным звеном этой системы в Казахстане является физическое воспитание детей дошкольного возраста. В детских садах проводится последовательная работа по развитию основных двигательных навыков и качеств через общеразвивающие, музыкально-ритмичные упражнения,

активные игры, танцы и спортивные занятия, учитывая возраст и индивидуальные особенности развития каждого ребенка.

Физическое воспитание детей и подростков в организациях образования осуществляется в рамках предмета «Физическая культура» для всех учащихся, в спортивных секциях при школах, в детских спортивных школах и физкультурно-оздоровительных общественных и частных организациях.

Организации технического и профессионального образования, а также высшие учебные заведения являются следующим звеном привлечения молодежи к занятиям физической культурой и спортом [2].

Осуществляя модернизацию системы образования, Казахстан стремится интегрироваться в мировое образовательное пространство и приблизить свои стандарты к международным требованиям [3]. Модернизация же школьного образования включает в себя и модернизацию физического воспитания в рамках предмета «Физическая культура», изменение его целей, задач, содержания, количества часов и др. в соответствии с требованиями современности, формированием национальной культуры и возрождением национальных традиций.

Важнейшей проблемой школьного физического воспитания на современном этапе развития является повышение его значимости в школьной программе, признание предмета «Физическая культура» как важного учебного предмета, единственного в своем роде, направленного на сохранение и укрепление здоровья, совершенствование физического развития детей и подростков.

В связи с этим возникает необходимость детального изучения изменений и дополнений, внесенных в нормативно-правовые акты (НПА) в сфере школьного образования, физической культуры и спорта за последнее десятилетие, что позволит лучше понять правовую эволюцию в данной области.

Цель исследования – проведение анализа нормативно-правовых основ, определяющих качество физического воспитания в школьной системе образования Республики Казахстан за последнее десятилетие.

Задачи исследования:

1. Изучить основные действующие нормативно-правовые акты, определяющие содержание учебного предмета «Физическая культура» в школьном образовании, а также НПА, регулирующие развитие отрасли физической культуры и спорта РК.

2. Провести сравнительный анализ действующих нормативно-правовых актов и утративших силу для выявления внесенных изменений и дополнений.

Методы и организация исследования. Для решения задач исследования применялся метод научного познания – сравнительный анализ нормативных документов, который

осуществлялся с помощью источников информационно-правовой системы нормативно-правовых актов Республики Казахстан «Әділет».

Аналізу была подвергнута нормативно-правовая база системы образования, сферы физической культуры и спорта в Республике Казахстан за период с 2013 по 2023 год (таблица 1).

Таблица 1 – Нормативно-правовые акты в области образования, сферы физической культуры и спорта в Республике Казахстан

№	Наименование НПА	Дата и номер утверждения документа
1	«Об утверждении государственных общеобязательных стандартов образования соответствующих уровней образования» (Утративший силу) Постановление Правительства Республики Казахстан.	от 23 августа 2012 года № 1080.
2	«Об утверждении типовых учебных планов начального, основного среднего, общего среднего образования Республики Казахстан». Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан.	от 8 ноября 2012 года № 500
3	Учебная программа по предметам образовательной области «Физическая культура» для 1–4 классов общеобразовательной школы. – Астана, 2013. – 20 стр. Утверждена приказом Министра образования и науки Республики Казахстан.	от 3 апреля 2013 года № 115
4	Учебные программы по предметам образовательной области «Физическая культура» для 5–9 классов общеобразовательной школы. – Астана, 2013. – 33 стр. Утверждена приказом Министра образования и науки Республики Казахстан	от 3 апреля 2013 года № 115
5	Учебные программы по предметам образовательной области «Физическая культура» для 10–11 классов общественно-гуманитарного и естественно-математического направлений общеобразовательной школы. – Астана, 2013. – 15 стр. Утверждена приказом Министра образования и науки Республики Казахстан	от 3 апреля 2013 года № 115
6	«О физической культуре и спорте». Закон Республики Казахстан	от 3 июля 2014 года № 228-V ЗРК
7	«Об утверждении Правил проведения тестов Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы». Приказ и.о. Министра культуры и спорта Республики Казахстан	от 21 ноября 2014 года № 103
8	«Концепции развития физической культуры и спорта Республики Казахстан до 2025 года». Указ Президента Республики Казахстан	от 11 января 2016 года № 168
9	«Об утверждении государственных общеобязательных стандартов образования всех уровней образования» (Утратил силу). Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан	от 31 октября 2018 года № 604
10	Типовая учебная программа по предмету «Физическая культура» для 1-4 классов уровня начального образования (Приложение 11 к приказу Министра образования и науки Республики Казахстан)	от 10 мая 2018 года № 199
11	Типовая учебная программа по учебному предмету «Физическая культура» для 5-9 классов уровня основного среднего образования по обновленному содержанию (Приложение 22 к приказу и.о. Министра образования и науки Республики Казахстан)	от 25 октября 2017 года № 545

12	Типовая учебная программа по учебному предмету «Физическая культура» для 10-11 классов уровня общего среднего образования по обновленному содержанию (общественно-гуманитарное направление, естественно-математическое направление). Приложение 206 к приказу Министра образования и науки Республики Казахстан	от 27 июля 2017 года № 352
13	«Комплексный план по развитию физической культуры и массового спорта на 2020–2025 годы». Утвержден постановлением Правительства Республики Казахстан	от 23 апреля 2020 года № 242
14	«Об утверждении государственных общеобязательных стандартов дошкольного воспитания и обучения, начального, основного среднего и общего среднего, технического и профессионального, послесреднего образования». Приказ Министра просвещения Республики Казахстан	от 3 августа 2022 года № 348
15	«Об утверждении Концепции развития образования Республики Казахстан на 2022–2026 годы» (Утратил силу). Постановление Правительства Республики Казахстан	от 24 ноября 2022 года № 941
16	«Концепция развития дошкольного, среднего, технического и профессионального образования Республики Казахстан на 2023–2029 годы». Утверждена постановлением Правительства Республики Казахстан	от 28 марта 2023 года № 249
17	«Об утверждении Концепции развития физической культуры и спорта Республики Казахстан на 2023–2029 годы». Постановление Правительства Республики Казахстан	от 28 марта 2023 года № 251

Результаты исследования и их обсуждение.

В сфере физической культуры и спорта Казахстана можно проследить и указать на ряд изменений в качестве и содержании начального, основного среднего и общего среднего образования:

1. Установлена трехчасовая нагрузка в неделю по предмету «Физическая культура» с целью увеличения количества часов во 2-11 классах с 2 ч. в неделю до 3 ч., что привело соответственно к увеличению объема годовой учебной нагрузки с 68 часов до 102 часов [4]. Такое решение, принятое в 2013 году, полностью удовлетворило и учителей, и учеников школ, так как каждый третий час позволяет реализовать школьникам свои двигательные навыки посредством занятий спортивными и подвижными играми, а также занятий современными оздоровительными методиками.

2. Внедрение новых Типовых учебных программ (ТУПр) по предмету «Физическая культура» для общеобразовательных школ по обновленному содержанию при поэтапном переходе школ, основанном на образовательном опыте Назарбаев интеллектуальных школ (НИШ).

За 4 года школьное образование в Казахстане претерпело процесс постепенного обновления, который начался в 2016 году с упором на совершенствование учебной программы для 1-го класса. Изменения в 2, 5 и 7 классах коснулись учащихся с 1 сентября 2017-2018 учебного года. В 2018-2019

учебном году изменения затронули 3, 6, 8 и 10 классы, в 2019-2020 году – 4, 9, 11 классы.

В новые ТУПр по уровням начального и основного среднего образования были включены «Долгосрочные планы по реализации Типовой учебной программы по предмету «Физическая культура» с обозначенными разделами, содержанием и целями обучения. Система целей обучения в ТУПр представлена в виде цифровых кодировок [5].

Изменение структуры плана-конспекта урока, или в новой интерпретации «краткосрочного плана», коснулось всех предметов, в том числе и учебного предмета «Физическая культура». Многие специалисты, учителя физической культуры считают, что такая структура не подходит для предмета, так как потерял важнейший компонент урока «дозировка физических упражнений», который просто необходим для учебной деятельности.

Важно отметить, что из содержания ТУПр по обновленному содержанию образования для учащихся 2-9 классов были исключены учебные нормативы по освоению двигательных умений и навыков, качеств. При этом они были оставлены в старших классах. Каким образом ученик или ученица 10-11 класса сдаст нормативы по общей физической подготовке, если предыдущие 9 лет они их не сдавали? Организм школьников не будет готов к предъявляемым нормам ни физически, ни

психологически из-за отсутствия в течение 9 лет направленности на эту цель.

Выявленное противоречие отрицательно сказывается на результате и оценке физической подготовленности школьников.

Кроме того, в 2017 году в учебную программу начальной школы некоторых регионов РК был включен «Урок футбола». С инициативной внедрения «Урок футбола» выступила Казахстанская Федерация футбола. Министерство образования и науки РК оказало поддержку этому инновационному проекту [6]. Запущенный в 2006 году и в настоящее время реализуемый в 8 регионах Казахстана проект направлен на укрепление здоровья детей за счет популяризации футбола среди младших школьников, поиска талантливых учеников для специализированных учебно-тренировочных занятий в спортивных школах и академиях футбола.

3. Внедрение в Казахстане инклюзии в образовательный процесс с 2016 года [7]. Страна подписала несколько международных договоров, которые обеспечивают равные возможности получения образования для всех детей независимо от их происхождения, состояния здоровья и других особенностей.

В последние годы инклюзия коснулась и физической культуры, и спорта с целью доступа к спортивной инфраструктуре детей и взрослых с инвалидностью. Примерами являются созданные спортивные секции для совместных занятий детей с инвалидностью и здоровых детей, использование отдельными квалифицированными учителями физической культуры в школах на практике приёмов организации индивидуального дифференцированного подхода к обучающимся с особыми образовательными потребностями (ООП) при реализации инклюзивного образования [8].

Занятия физической культурой для учащихся с особыми потребностями позволяют улучшить функционирование органов и систем организма, способствуют укреплению здоровья и дают детям возможность общаться со сверстниками. Однако механизмы внедрения данной инициативы до сих пор до конца не отработаны.

4. Разработка и внедрение в 2017-2018 году новых Типовых специальных программ для детей с ООП в специальных (коррекционных) школах РК, куда были включены предмет «Адаптивная физическая культура» и «Лечебная физическая культура» для обучающихся разных нозологических групп всех классов – с 1 по 10 класс [9].

Адаптивная физическая культура и спорт являются приоритетным направлением государственной политики республики, включающей

содействие развитию этих сфер. Адаптивная физическая культура является достаточно новым направлением для Казахстана, но ее важность и необходимость подчеркиваются в ряде государственных документов, в том числе в Законе Республики Казахстан «О физической культуре и спорте» и «Концепции развития физической культуры и спорта Республики Казахстан на 2023–2029 годы».

Несмотря на необходимость развития данного направления, вопросы организационно-методического сопровождения занятий физической культуры с детьми, имеющими особые образовательные потребности, не ясны.

Распределение учеников в соответствии с группами здоровья также определено в «Стандарте оказания медицинской помощи в организациях среднего образования», утвержденном приказом и.о. Министра здравоохранения МЗ РК от 14 марта 2023 года № 37, согласно которому для занятий физической культурой учащиеся 1 и 2 групп здоровья распределяются в основную группу, а учащиеся 3 и 4 групп здоровья – в специальную медицинскую группу [10].

Вместе с тем, механизмы реализации законодательных основ физической культуры и спорта, предусматривающих занятия обучающихся и воспитанников с ослабленным здоровьем в специальных медицинских группах и группах лечебной физической культуры, на данный момент в практике не урегулированы.

5. Особо актуальным стало внедрение в 2020 году в содержание всех типовых учебных программ казахских национальных подвижных и интеллектуальных игр, поскольку национальные игры приобщают к истокам национальной культуры, формируют чувство уважения к Родине. Об исторической роли и значении казахских национальных игр в педагогическом процессе школьников упоминается в работах Абушева А.Н., Амреновой А.Д., Кушнир М.П., Шегенбаева Н.Б., Турдиматов Д.Б. и многих других отечественных авторов [11-13]. По мнению Турдиматова Д.Б., «... Использование в системе физического воспитания средней общеобразовательной школы казахских национальных игр дает возможность воспитания гармонично развитой личности, формирования широкого мировоззрения, нравственных качеств, развития ее творческих сил и способностей» [14].

6. Кроме того, изменения коснулись и системы оценок в школьном образовании. С 2022 года по предмету «Физическая культура» в конце каждой четверти и учебного года учителем выставляется оценка «зачет» / «незачет» в электрон-

ных журналах во всех классах, кроме 1-го класса, первоклассники не оцениваются [15].

Подобная практика используется в некоторых школах России, но именно для программ по адаптивной физической культуре для детей с ограниченными возможностями здоровья.

По мнению Мкртчян В.Г., такой подход в оценивании здоровых детей имеет как положительную, так и отрицательную сторону. Автор считает, что, с одной стороны, такое оценивание отразится не лучшим образом как на мотивах посещения уроков физкультуры школьниками, так и на желании совершенствовать свои способности. Однако, с другой стороны, отойдя от традиционных баллов, дети будут более творчески подходить к заданиям, без боязни получить плохую оценку [16].

7. Внедрение нового ГОСО РК в школах в 2022 году, в котором отсутствует деление учащихся по гендерному принципу на уроках физической культуры [17]. Необходимо отметить, что деление класса на две группы по половому признаку осуществлялось в школах при проведении уроков физической культуры в течение последних десяти лет. В новом же ГОСО РК этот пункт был исключен. Такое новшество снижает качество обучения, под угрозой находится безопасность здоровья школьников, так как одному учителю при большой наполняемости классов просто физически невозможно обеспечить полноценную страховку и помощь, уделить всем внимание, особенно на уроках гимнастики и лыжной подготовки. К этому вопросу нужно подходить с научной точки зрения, то есть учитывать психологические и анатомо-физиологические особенности развития мальчиков и девочек и содержание учебных программ.

8. Изменения в Правилах проведения тестов Первого Президента РК, определяющих уровень физической подготовленности населения. Содержание документа претерпело множество изменений. Так, в 2017 году Приказом Министром культуры и спорта РК была утверждена система оценки физической подготовленности населения по трем уровням. К имеющимся на тот момент «президентскому» и «национальному» уровням готовности добавили «уровень начальной готовности», нормативы которого снижены и позволяют учащимся школ со средней и слабой физической подготовленностью осваивать нормативные требования тестов.

В 2023 году были оптимизированы виды контрольных физических упражнений для всех возрастных групп: исключены тесты, которые вызывали затруднение при их сдаче, такие как

«стрельба из пневматической винтовки», «плавание», «бег на лыжах», «метание мяча, гранаты», в связи с отсутствием материально-технической базы для их принятия [18]. Однако действующие на сегодняшний день Правила проведения тестов Первого Президента РК, предусматривающие выполнение двух контрольных упражнений на выбор, не позволяют получить актуальную информацию о физической подготовленности детей школьного возраста. Тесты не являются информативным инструментом оценки физической подготовленности данного контингента занимающихся физической культурой.

В дополнение, не определена регулярность приема тестов Первого Президента для детей школьного возраста, отсутствует система мониторинга физической подготовленности детей и подростков, тогда как именно мониторинговые мероприятия позволяют выявить информацию, необходимую для эффективного управления процессом физического воспитания, и таким образом повысить его качество [19].

Сегодня как никогда весьма актуальным является вопрос проведения систематического мониторинга здоровья и физической подготовленности детей школьного возраста, так как состояние физического здоровья детского населения Казахстана ухудшается из года в год, о чем свидетельствуют результаты последних исследований, проводимых отечественными учеными системы здравоохранения. Так, по данным авторов, в 2020 году на 100 тысяч детей в возрасте от 0 до 18 лет приходилось 76592,7 детей, имеющих заболевания, а из 100 тысяч подростков в возрасте 15-17 лет 61637,1 человек имеют различные заболевания [20].

Выводы. Таким образом, проведенный сравнительный анализ эволюции нормативно-правовых актов, определяющих содержание учебного предмета «Физическая культура» в школьном образовании, а также нормативно-правовых документов, регулирующих развитие отрасли физической культуры и спорта республики за последнее десятилетие, позволил выявить существенные изменения и дополнения в организации физического воспитания детей школьного возраста.

В частности, включение инклюзивного образования в физическом воспитании, распределение детей по медицинским группам позволяет решить вопрос с доступностью физической культуры и спорта для детей с особыми образовательными потребностями и предоставления равных условий в физическом образовании для всех детей.

Однако несмотря на необходимость развития адаптивной физической культуры, вопросы орга-

низационно-методического сопровождения занятий физической культурой с детьми, имеющими особые образовательные потребности, не ясны.

Установление трехчасовой нагрузки в неделю по предмету «Физическая культура» позволило увеличить объем двигательной активности детей и подростков, но вместе с тем меры, исключаящие деление класса на две группы по половому признаку, могут отрицательно сказаться на качестве и безопасности учебного процесса.

Таким образом, нормативно-правовые основы, касающиеся качества и содержания фи-

зического воспитания школьников, оценки их физической подготовленности, отражающие государственную политику в области физической культуры и спорта, требуют дальнейшего совершенствования.

Данное исследование финансировалось Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (грант № АР 19677800 «Мониторинг физического здоровья детей и подростков: модификация национальных измерительных инструментов»).

Литература

1. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 1 сентября 2020 г. «Казахстан в новой реальности: время действий». URL: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g (дата обращения: 10.09.2023)
2. Об утверждении Концепции развития физической культуры и спорта Республики Казахстан на 2023 – 2029 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 года № 251. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000251> (дата обращения 10.09.2023)
3. Примбетова С.Ч., Сейткалиева Г.М. Модернизация системы общего среднего образования в Казахстане и ее роль в повышении качества образования // Место социально-гуманитарных наук в развитии современной цивилизации: сборник научных трудов по материалам международной научно-практической конференции. – Белгород: ООО Агентство перспективных научных исследований (АПНИ), 2020. – С. 75-77. URL: <https://apni.ru/article/432-modernizatsiya-sistemi-obshchego-srednego-obr> (дата обращения 15.09.2023)
4. Об утверждении типовых учебных планов начального, основного среднего, общего среднего образования РК. Приказ МОН РК № 296 от 25 июля 2013 года о внесении изменений в приказ МОН РК от 8 ноября 2012 года № 500. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029916> (дата обращения: 15.09.2023)
5. Об утверждении типовых учебных программ по общеобразовательным предметам, курсам по выбору и факультативам для общеобразовательных организаций. Приказ МОН РК от 3 апреля 2013 года № 115. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1300008424> (дата обращения: 15.09.2023)
6. О проведении апробации на каждом третьем часе физической культуры «Урока футбола» в 1-4 классах организаций среднего образования. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 11 августа 2017 года № 405 (с дополнениями от 30.10.2017г.) URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34553571 (дата обращения: 20.09.2023)
7. Об утверждении Концептуальных подходов к развитию инклюзивного образования в Республике Казахстан. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 1 июня 2015 года № 348. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39711662 (дата обращения: 20.09.2023).
8. Лашко В.И. Особенности работы учителя физической культуры при реализации инклюзивного образования – Текст: электронный // URL: https://www.prosveshenie.kz/article?id_article=30356 (дата обращения: 22.09.2023).
9. О внесении изменения и дополнений в приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 3 апреля 2013 года № 115. «Об утверждении типовых учебных программ по общеобразовательным предметам, курсам по выбору и факультативам для общеобразовательных организаций». Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 27 июля 2017 года № 352. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1700015982> (дата обращения: 22.09.2023).
10. Об утверждении стандарта оказания медицинской помощи в организациях среднего образования. Приказ и.о. Министра здравоохранения Республики Казахстан от 14 марта 2023 года № 37. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2300032069> (дата обращения: 24.09.2023).
11. Ерменова Б.О. Казахские народные подвижные игры как средство повышения двигательной активности учащихся 5-6 классов (на примере уроков физического воспитания): диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук: 13.00.01 – Бишкек, 2019. – 137 с.
12. Амренова А.Д., Кушнир М.П. Казахские национальные игры как средство умственного развития детей младшего школьного возраст // Вестник Карагандинского университета. Серия Педагогика. – 2013. – № 1(69). – С. 73-78. URL: <http://rep.ksu.kz/handle/data/8022> (дата обращения: 24.09.2023).
13. Шегенбаев Н.Б. Развитие системы физического воспитания школьников на основе казахских национальных игр: автореферат на соискание ученой степени кандидата педагогических наук: 13.00.01. – Курган-Тюбе, 2015. – 23 с.
14. Турдиматов Д.Б. Воспитательная функция национальных казахских игр в жизни молодежи. – Текст: непосредственный // Молодой ученый. – 2016. – № 7 (111). - С. 712-714. URL: <https://moluch.ru/archive/111/24271/> (дата обращения: 25.09.2023).
15. Об особенностях учебного процесса в организациях образования Республики Казахстан в 2020-2021 учебном году: Инструктивно-методическое письмо. – Нур-Султан: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2020. – 329 с.
16. Мкртчян В.Г. О внедрении в школах системы «зачет - незачет» / В.Г. Мкртчян. – Текст: непосредственный // Молодой ученый. – 2020. – № 21 (311). – С. 683-685. URL: <https://moluch.ru/archive/311/70386/> (дата обращения: 27.09.2023).

17. Об утверждении государственных общеобязательных стандартов дошкольного воспитания и обучения, начального, основного среднего и общего среднего, технического и профессионального, послесреднего образования. Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 3 августа 2022 года № 348. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029031> (дата обращения: 27.09.2023).
18. Об утверждении Правил проведения тестов Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы. Приказ и.о. Министра культуры и спорта Республики Казахстан от 21 ноября 2014 года № 103. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1400009988> (дата обращения: 27.09.2023).
19. Семенов Л.А. Организация мониторинга состояния физического здоровья образовательных учреждениях Свердловской области: проблемы и пути их решения / Л. А. Семенов // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – 2002. – № 3. – С. 41-45.
20. Муханова Г.Т., Оспаналиева М.С., Камалиева М.Р., Дуйсенбаева Б.С., Кенжекулова Р.Н., Саханова Л.Х. Структура заболеваемости среди детей и подростков // Journal of health development. – 2022. – №45. – С. 36-45. URL: <https://cyberleninka.ru/article/structura-zabolevaemosti-sredi-detei-i-podrostkov-v-respublike-kazahstan> (дата обращения: 30.09.2023).

References

1. Poslanie Glavy gosudarstva Kasym-Zhomarta Tokaeva narodu Kazahstana ot 1 sentyabrya 2020 g. «Kazahstan v novoj real'nosti: vremya dejstvij». URL: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g (data obrashcheniya: 10.09.2023)
2. Ob utverzhdenii Konceptii razvitiya fizicheskoy kul'tury i sporta Respubliki Kazahstan na 2023 – 2029 gody. Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 28 marta 2023 goda № 251. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000251> (data obrashcheniya 10.09.2023)
3. Primbetova S.CH., Sejtkalieva G.M. Modernizatsiya sistemy obshchego srednego obrazovaniya v Kazahstane i ego rol' v povyshenii kachestva obrazovaniya // Mesto social'no-gumanitarnykh nauk v razvitiy sovremennoy civilizatsii: sbornik nauchnykh trudov po materialam mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii. – Belgorod: OOO Agentstvo perspektivnykh nauchnykh issledovaniy (APNI), 2020. – S. 75-77. URL: <https://apni.ru/article/432-modernizatsiya-sistemi-obshchego-srednego-obr> (data obrashcheniya 15.09.2023)
4. Ob utverzhdenii tipovykh uchebnykh planov nachal'nogo, osnovnogo srednego, obshchego srednego obrazovaniya RK. Prikaz MON RK № 296 ot 25 iyulya 2013 goda o vnesenii izmeneniy v prikaz MON RK ot 8 noyabrya 2012 goda № 500. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029916> (data obrashcheniya: 15.09.2023)
5. Ob utverzhdenii tipovykh uchebnykh programm po obshcheobrazovatel'nym predmetam, kursam po vyboru i fakul'tativam dlya obshcheobrazovatel'nykh organizatsiy. Prikaz MON RK ot 3 aprelya 2013 goda № 115. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1300008424> (data obrashcheniya: 15.09.2023)
6. O provedenii aprobatsii na kazhdom tret'em chase fizicheskoy kul'tury «Uroka futbol» v 1-4 klassakh organizatsiy srednego obrazovaniya. Prikaz Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan ot 11 avgusta 2017 goda № 405 (s dopolneniyami ot 30.10.2017g.) URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34553571 (data obrashcheniya: 20.09.2023)
7. Ob utverzhdenii Konceptual'nykh podhodov k razvitiyu inklyuzivnogo obrazovaniya v Respublike Kazahstan. Prikaz Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan ot 1 iyunya 2015 goda № 348. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39711662 (data obrashcheniya: 20.09.2023).
8. Lashko V.I. Osobennosti raboty uchitelya fizicheskoy kul'tury pri realizatsii inklyuzivnogo obrazovaniya – Tekst: elektronnyy // «Pedagogicheskij mir Kazahstana». URL: https://www.prosveshenie.kz/article?id_article=30356 (data obrashcheniya: 22.09.2023).
9. O vnesenii izmeneniya i dopolneniy v prikaz Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan ot 3 aprelya 2013 goda № 115. «Ob utverzhdenii tipovykh uchebnykh programm po obshcheobrazovatel'nym predmetam, kursam po vyboru i fakul'tativam dlya obshcheobrazovatel'nykh organizatsiy» Prikaz Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan ot 27 iyulya 2017 goda № 352. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1700015982> (data obrashcheniya: 22.09.2023).
10. Ob utverzhdenii standarta okazaniya medicinskoy pomoshchi v organizatsiyah srednego obrazovaniya. Prikaz i.o. Ministra zdravoohraneniya Respubliki Kazahstan ot 14 marta 2023 goda № 37. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2300032069> (data obrashcheniya: 24.09.2023).
11. Ermenova B.O. Kazahskie narodnye podvizhnye igry kak sredstvo povysheniya dvigatel'noj aktivnosti uchashchihsya 5-6 klassov (na primere urokov fizicheskogo vospitaniya): dissertatsiya na soiskanie uchenoy stepeni kandidata pedagogicheskikh nauk: 13.00.01 – Bishkek, 2019, – 137 s.
12. Amrenova A.D., Kushnir M.P. Kazahskie nacional'nye igry kak sredstvo umstvennogo razvitiya detej mladshego shkol'nogo vozrast // Vestnik Karagandinskogo universiteta. Seriya Pedagogika. – 2013. – № 1(69). – S. 73-78. URL: <http://rep.ksu.kz/handle/data/8022> (data obrashcheniya: 24.09.2023).
13. Shegenbaev N.B. Razvitie sistemy fizicheskogo vospitaniya shkol'nikov na osnove kazahskikh nacional'nykh igr: avtoreferat na soiskanie uchenoy stepeni kandidata pedagogicheskikh nauk: 13.00.01. – Kurgan-Tyube, 2015. – 23 s.
14. Turdimatov D.B. Vospitatel'naya funktsiya nacional'nykh kazahskikh igr v zhizni molodezhi. – Tekst: neposredstvennyy // Molodoj uchenyj. – 2016. – № 7 (111). – S. 712-714. URL: <https://moluch.ru/archive/111/24271/> (data obrashcheniya: 25.09.2023).
15. Ob osobennostyah uchebnogo processa v organizatsiyah obrazovaniya Respubliki Kazahstan v 2020-2021 uchebnom godu: Instruktsionno-metodicheskoe pis'mo. – Nur-Sultan: Nacional'naya akademiya obrazovaniya im. I. Altynsarina, 2020. – 329 s.
16. Mkrtychyan V.G. O vnedrenii v shkolah sistemy «zachet - nezachet» / V.G.Mkrtychyan. – Tekst: neposredstvennyy // Molodoj uchenyj. – 2020. – № 21 (311). – S. 683-685. URL: <https://moluch.ru/archive/311/70386/> (data obrashcheniya: 27.09.2023).
17. Ob utverzhdenii gosudarstvennykh obshcheobyzatel'nykh standartov doskol'nogo vospitaniya i obucheniya, nachal'nogo, osnovnogo srednego i obshchego srednego, tekhnicheskogo i professional'nogo, poslesrednego obrazovaniya. Prikaz Ministra prosveshcheniya Respubliki Kazahstan ot 3 avgusta 2022 goda № 348. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029031> (data obrashcheniya: 27.09.2023).

18. Ob utverzhdenii Pravil provedeniya testov Pervogo Prezidenta Respubliki Kazahstan – Elbasy. Prikaz i.o. Ministra kul'tury i sporta Respubliki Kazahstan ot 21 noyabrya 2014 goda № 103. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1400009988> (data obrashcheniya: 27.09.2023).
19. Semenov L.A. Organizaciya monitoringa sostoyaniya fizicheskogo zdorov'ya obrazovatel'nyh uchrezhdeniyah Sverdlovskoj oblasti: problemy i puti ih resheniya / L. A. Semenov // Fizicheskaya kul'tura: vospitanie, obrazovanie, trenirovka. – 2002. – № 3. – S. 41-45.
20. Muhanova G.T., Ospanalieva M..S., Kamalieva M.R., Dujsenbaeva B.S., Kenzhekulova R.N., Sahanova L.H. Struktura zaboлеваemosti sredi detej i podrostkov // Journal of health development. – 2022. – №45. – S. 36-45. URL:<https://cyberleninka.ru/article/struktura-zaboлеваemosti-sredi-detei-i-podrostkov-v-respublike-kzakhstan> (data obrashcheniya: 30.09.2023).

Хат-хабарларға арналған автор (бірінші автор)	Автор для корреспонденции (первый автор)	The Author for Correspondence (The First Author)
<p>Моисеева Наталья Анатольевна – педагогика ғылымдарының магистрі, дене шынықтыру және спорт кафедрасының аға оқытушысы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана Қ., Қазақстан e-mail: n.mendybaeva@yandex.ru ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6621-0786</p>	<p>Моисеева Наталья Анатольевна – магистр педагогических наук, старший преподаватель кафедры физической культуры и спорта, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан e-mail: n.mendybaeva@yandex.ru ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6621-0786</p>	<p>Moiseeva Natalia Anatolyevna – Master of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Physical Culture and Sports, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan e-mail: n.mendybaeva@yandex.ru ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6621-0786</p>

Нурашева К.К. , Шалабаева Л.И., Агелеуова А.Т., Кадырбекова Д.С.,
Омарова Н.А.

Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан

ЭЛЕМЕНТЫ ИННОВАЦИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПРОГРАММАХ ПО ТУРИЗМУ БАКАЛАВРИАТА И МАГИСТРАТУРЫ

Нурашева Кулянда Кулбосыновна, Шалабаева Лаура Исмаилбековна, Агелеуова Айгуль Токтархановна, Кадырбекова Динара Сериковна, Омарова Назым Асхатовна

Элементы инноваций в образовательных программах по туризму бакалавриата и магистратуры

Аннотация. Исследование посвящено всестороннему анализу образовательных программ в области туризма, изучению структуры программ, системе отбора и внесения дисциплин в учебный план. В системе разработки образовательных программ и реализации идей обучения существуют определенные проблемы: 1) в погоне за новыми модульными программами вузы придумывают разные дисциплины, иногда предмет является главой, разделом базовой дисциплины; 2) в образовательных программах слабо просматриваются активные методы обучения, т.е. деловые игры, учебные конкретные ситуации; 3) несмотря на то, что отрасль туризма, индустрия гостеприимства достаточно насыщены применением IT-технологий, дисциплины, которые углубляют знания и компетенции в области использования информационных ресурсов, слабо представлены в программах как бакалавриата, так и магистратуры. Предложены принципы разграничения предметов по ступеням на примере специальности «Туризм», умения формулировать программы, исходя из миссии, цели и ценностей университета, таких, как открытость, креативность, академическая свобода, партнерство, социальная ответственность. Внесены предложения по разработке нового поколения модульных программ, в которых включены развитие способности обучающегося к интеллектуальному, культурному, нравственному и профессиональному саморазвитию и самосовершенствованию. Предлагается совершенствовать Концепцию образовательной программы, включив элементы таксономии Блума, а также четко разграничить дисциплины, которые дают концептуальные знания, когнитивные знания, процедурные знания и профессиональные компетенции.

Ключевые слова: образовательная программа, дисциплина, элективный курс, знания, компетенции, индустрия туризма.

Nurasheva Kulyanda Kulbosynovna, Shalabayeva Laura Ismailbekovna, Ageleuova Aigul Toktarkhanovna, Kadyrbekova Dinara Serikovna, Omarova Nazym Askhatovna

Elements of innovation in undergraduate and graduate tourism educational programs

Abstract. The study is devoted to a comprehensive analysis of educational programs in the field of tourism, study of the structure of programs, the system of selection and inclusion of disciplines in the curriculum. There are certain problems in the system of developing educational programs and implementing teaching ideas: 1) in pursuit of new modular programs, universities come up with different disciplines, sometimes the subject is a chapter, a section of the basic discipline; 2) active learning methods are poorly visible in educational programs, i.e. business games, educational specific situations; 3) despite the fact that the tourism industry and the hospitality industry are quite saturated with the use of IT technologies, disciplines that deepen knowledge and competencies in the field of using information resources are poorly represented in both undergraduate and graduate programs. The principles of delineating subjects by level are proposed using the example of the specialty "Tourism", the ability to formulate programs based on the mission, goals and values of the university, such as openness, creativity, academic freedom, partnership, social responsibility. Proposals have been made for the development of a new generation of modular programs, which include the development of the student's ability for intellectual, cultural, moral and professional self-development and self-improvement. It is proposed to improve the Concept of the educational program by including elements of Bloom's taxonomy, as well as to clearly distinguish between disciplines that provide conceptual knowledge, cognitive knowledge, procedural knowledge and professional competencies.

Key words: educational program, discipline, elective course, knowledge, competencies, tourism industry.

Нұрашева Кулянда Кулбосыновна, Шалабаева Лаура Исмаилбековна, Агелеуова Айгуль Токтархановна, Қадырбекова Динара Сериковна, Омарова Назым Асхатовна

Бакалавриат және магистратура туризмі бойынша білім беру бағдарламаларындағы инновация элементтері

Андатпа. Зерттеу туризм саласындағы білім беру бағдарламаларын жан-жақты талдауға, бағдарламалар құрылымын, оқу жоспарына пәндерді таңдау және енгізу жүйесін зерттеуге арналған. Білім беру бағдарламаларын жасау және оқыту идеяларын жүзеге асыру жүйесінде белгілі бірнеше проблемалар бар: 1) жаңа модульдік бағдарламаларды игеру барысында университеттер әртүрлі пәндерді шығарады, кейде пән негізгі пәннің тарауы, бөлімі болып табылады; 2) белсенді оқыту әдістері білім беру бағдарламаларында нашар көрінеді, яғни. іскерлік ойындар, білім беретін нақты жағдайлар; 3) туризм индустриясы мен қонақжайлылық индустриясы IT-технологияларды қолданумен жеткілікті түрде қаныққанына қарамастан, ақпараттық ресурстарды пайдалану саласындағы білім мен құзыреттерді тереңдететін пәндер бакалавриат және магистратура бағдарламаларында нашар ұсынылған. Деңгей бойынша пәндерді бөлу принциптері «Туризм» мамандығының мысалында, университеттің миссиясына, мақсаттарына және құндылықтарына негізделген ашықтық, шығармашылық, академиялық еркіндік, серіктестік, әлеуметтік жауапкершілік қарастырылды. Студенттің интеллектуалдық, мәдени, адамгершілік және кәсіби өзін-өзі дамыту және өзін-өзі жетілдіру қабілетін дамытуды қамтитын модульдік бағдарламалардың жаңа буынын өзірлеу бойынша ұсыныстар жасалды. Блум таксономиясының элементтерін қосу арқылы білім беру бағдарламасының тұжырымдамасын жетілдіру, сонымен қатар концептуалды білім, когнитивтік білім, процедуралық білім және кәсіби құзыреттіліктерді қамтамасыз ететін пәндерді нақты ажырату ұсынылады.

Түйінді сөздер: білім беру бағдарламасы, пән, элективті курс, білім, құзыреттілік, туризм индустриясы

Основные положения. Исследование основывается на анализе образовательных программ (ОП) специальности «Туризм» отечественных и зарубежных университетов, выдаче рекомендаций по составу и содержанию дисциплин для обучающихся в бакалавриате и магистратуре. Методика исследования включает применение аналитического, системного и комплексного подходов к изучению тенденций в развитии образования в Казахстане. Проанализированы образовательные программы ряда ведущих вузов евразийского пространства. Анализ показал идентичность базовых дисциплин, большое разнообразие элективных предметов.

Введение. Более 600 новых и около 100 образовательных программ за минувшие два года внедрили вузы Казахстана [1]. К новым относятся те программы, по которым ранее подготовка кадров не осуществлялась. Наибольшее количество новых образовательных программ открыто по направлениям «Педагогические науки» (20%), «Бизнес, управление и право» (18%) и «Инженерные, обрабатывающие и строительные отрасли» (16%). Такая тенденция связана с повышением статуса педагогов и со спросом на развитие обрабатывающей и строительной отраслей экономики страны [2].

Они включены в Реестр образовательных программ высшего и послевузовского образования. Это подтверждает их соответствие квалификационным требованиям, которые предъявляются к образовательной деятельности вузов. Важным преимуществом является то, что внедряемые программы разработаны совместно с работодателями, с учетом их запросов и требований к специалистам.

Передовые вузы Казахстана начали подготовку специалистов по таким инновационным образовательным программам, как «Киберпедагогика», «Проектирование цифровых аналитических образовательных систем», «Технологии искусственного интеллекта», «Динамика полета и управление движением летательных аппаратов», «Медицинский инжиниринг» и другие.

В рамках специальности магистратуры вузами самостоятельно разрабатываются различные образовательные программы в соответствии с Национальными рамками-квалификации, профессиональными стандартами и согласованные с Дублинскими дескрипторами и Европейской рамкой квалификации. Образовательные программы должны быть ориентированы на результат обучения и структурированы по принципу модульного обучения. В свете реализации задач Государственной программы развития образования и науки на 2020-2025 годы вузы активно обновляют такие образовательные программы, как «Цифровая педагогика», «STEM-образование», «Информационная безопасность», «Управление человеческими ресурсами» и другие [3].

Проведенный нами анализ работ современных исследователей показывает, что авторы, как правило, делают акцент на те или иные стороны управления образовательной программой вуза, например: управление разработкой и реализацией учебного процесса в рамках образовательной программы; управление качеством программы и т.д. При этом отдельные аспекты неизбежно остаются за пределами рассмотрения. Мы предлагаем на примере ОП «Туризм» провести ревизию

программ и упорядочить перечень дисциплин в соответствии с уровнями подготовки, принимая во внимание таксономию Блума [4]. При этом не следует забывать о выполнении рекомендаций Болонской декларации [5].

Цель исследования – проанализировать образовательные программы специальности «Туризм» вузов Казахстана и предложить принципы разграничения программ бакалавриата и магистратуры с учетом таксономии Блума.

Задачи исследования:

1. Проанализировать образовательные программы по специальности «Туризм» ведущих вузов Казахстана и западных университетов.

2. Сформулировать принципы разграничения – какой предмет изучать в магистратуре по специальности «Туризм», а какой – в бакалавриате.

3. Предложить структуру ОП бакалавриата, сформулировать концепцию программы.

4. Использовать таксономию Блума для составления модульных ОП.

Методы и организация исследований. Данное исследование проводилось в рамках действующих нормативно-правовых и законодательных актов в области образования РК, а именно: Закона Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 г. № 319-III (с изм. и доп. по состоянию на 26.11.2019) [6]; Национальной рамки квалификаций Республики Казахстан [7]; Квалификационной рамки Европейского пространства высшего образования (A Framework for Qualification of the European Higher Education Area) [8]; Европейской квалификационной рамки для образования в течение всей жизни (The European Qualification Framework for Life long Learning) [9], Дублинских дескрипторов [10] и Болонской декларации [5]. Также была принята во внимание Государственная программа «Развитие туристской отрасли РК на 2019-2025 гг.» [11].

Организация исследований строилась в следующей последовательности: вначале были изучены образовательные программы ведущих отечественных вузов Казахстана по специальности «Туризм», затем ознакомились с учебными планами и программами вузов США и западных стран по данной специальности. Важным было изучение структуры и содержания образовательных программ, определение списка профильных предметов и каталога элективных дисциплин. Это позволило авторам выработать собственный взгляд на подготовку кадров по специальности «Туризм».

Применен системный подход в анализе структуры образовательных программ к определению содержания конкретной дисциплины. В ходе ис-

следования нами рекомендовано правило, прежде чем предлагать ту или иную дисциплину, необходимо производить структурирование знаний на обособленные элементы. В статье авторами показано ясно выраженное обязательное условие сотрудничества преподавателя и обучающихся. Комплексный подход проявлен в целях обеспечения методически рационального согласования видов учебных занятий внутри каждого модуля, достижения гибкости модульного курса и самих образовательных программ. Продумана функция эффективного контроля знаний обучающихся, рациональное распределение по семестрам контрольных мероприятий. Системность и логика проявлены в реализации принципов развивающего и продвинутого обучения, при которых создаются предпосылки для творческой деятельности студентов.

Результаты исследования и их обсуждение.

Отрасль туризма, представляющая не только туристскую индустрию, но и ресторанный и гостиничный бизнес, на сегодня – самая динамично развивающаяся сфера. Поэтому вопросы подготовки кадров для этой отрасли становятся актуальными, растет востребованность в профессионалах, способных быстро адаптироваться к изменениям окружающего мира, готовых к содержательной деятельности, принимать оперативные и эффективные решения. В этом плане процесс совершенствования образовательных программ (ОП) отвечает потребностям индустрии услуг. Любая образовательная программа ставит цель развить у студентов личностных качеств, сформировать общекультурные и профессиональные навыки. В данном исследовании нас интересуют задачи формирования профессиональных компетенций – проектных, научно-исследовательских, коммуникативных, организационно-управленческих, навыков критического подхода к решению профессиональных проблем, а также задачи приобретения опыта реализации полученных знаний и компетенций в практической деятельности.

Для анализа нами рассмотрены образовательные программы ряда ведущих вузов евразийского пространства: Российского экономического университета им. Г.В. Плеханова, Белгородского государственного университета, Полесского государственного университета (Белоруссия), Северо-Кавказского федерального университета (Ставрополь), КазНУ им. аль-Фараби, Казахской академии спорта и туризма и других вузов Казахстана.

По специальности туризм в бакалавриате подготовку кадров в Казахстане ведут более 20 вузов, которые расположены во всех регионах Казахста-

на. Во многих из них есть продолжение обучения в магистратуре.

Изучение образовательных программ показало идентичность базовых дисциплин: основы туризмологии, основы техники и тактики активных видов туризма, экскурсоведение, психология туристской деятельности. Имеются также общие элективные дисциплины: природные туристско-рекреационные ресурсы, страноведение, составление туристских карт, заповедное дело, география туризма Казахстана, этика и этикет в туризме. Есть общие профильные дисциплины: инфраструктура туризма, ценообразование в туризме, стандартизация, сертификация и лицензирование в туризме, транспортное обслуживание в туризме, налогообложение в ресторанном деле и гостиничном бизнесе, правовые отношения в туризме, анимационная деятельность в туризме, проектный маркетинг, рекламная деятельность в туризме, страхование в туризме, финансовый анализ ресторанного дела и гостиничного бизнеса.

Вызывают интерес элективные дисциплины, которые отличаются большим разнообразием и вкладываемым в них содержанием. Например, в КазНУ им. аль-Фараби есть такие интересные предметы, как: география мировой культуры, геополитика и политическая география, этнография народов мира, Казахстан в древности и средневековье по сведениям исторической картографии, туристские формальности, экология и устойчивое развитие, латинская графика, потребительские предпочтения в услугах, индустрия досуга и развлечений [12].

Можно отметить целый список привлекательных дисциплин в вузах Казахстана: Социальный туризм; Основы туристского планирования; Курортно-рекреационное хозяйство Казахстана; Музееведение; Планирование и организация парков мира; Туристские центры мира; Перспективные виды туризма; Игровой бизнес и туризм; Новые технологии в гостиничном хозяйстве; Особо охраняемые природные территории (ООПТ); Запо-

ведное дело; Курортология и оздоровительный туризм Казахстана.

Позитивную оценку вызывает ведение занятий на английском языке, это практикуется во многих вузах. Например, в КазНУ им. аль-Фараби это дисциплины «Hotel Business», «Tourism Infrastructure», «Food & Beverage», «Management Tourism Industry», «Survey and Travel in Tourism», «Accommodation and Catering».

На наш взгляд, часть из вышеуказанных дисциплин больше подходит для магистратуры, так как ориентирована на более искушенного, образованного специалиста: например, игровой бизнес и туризм, новые технологии в гостиничном хозяйстве, эколого-экономическая оценка туристских ресурсов. В качестве новых дисциплин для бакалавриата рекомендуем: маркетинг гостеприимства, история международного туризма, традиции и обычаи народов Казахстана, экологический мониторинг туристских предприятий, мировые гостиничные цепи, международные туристские организации (возможно, в каком-то университете они есть, так как учебные планы корректируются, происходит постоянное совершенствование ОП).

Образовательные программы магистратуры должны быть более насыщены дисциплинами институционального характера, мировоззренческими предметами, исследовательскими смыслами, направленными на развитие творческого поиска. В качестве таких предлагаются: госрегулирование туризма и туристская политика (устойчивое развитие и государственное управление туристской отраслью), деловое и профессиональное общение в туризме, научные исследования в сфере туризма, проектный менеджмент в туризме. Тут возникает вопрос: как все-таки определить, какой предмет предложить в магистратуре, а какой в бакалавриате. Проанализируем образовательные программы. Если мы посмотрим образовательную программу бакалавриата, то обычно ее структура выглядит в следующей последовательности (рисунок 1):

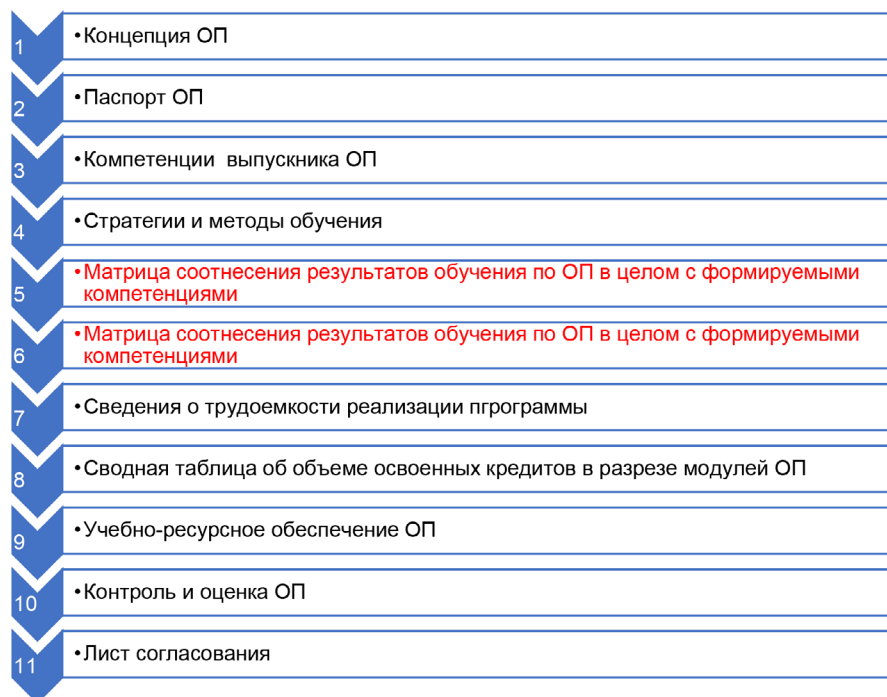

Рисунок 1 - Структура образовательной программы бакалавриата

Концепция программы бакалавриата включает миссию, которая, например, в программе Южно-Казахстанского университета им. М. Ауэзова сформулирована как «Генерация новых компетенций, подготовка лидера, транслирующего исследовательское и предпринимательское мышление и культуру» [13, 14]. По нашему мнению, Концепция программы должна включать следующие компоненты (рисунок 2). В настоящее время в университетах Казахстана в какой-то мере присутствуют все компоненты данной Концепции, хотя трактовка понятий, смысл, который вкладывается, могут различаться.

Ценности университета обобщенно выражаются в следующем: это открытость, креативность, академическая свобода, партнерство, социальная ответственность. Модель выпускника каждый вуз формулирует по-своему, поэтому мы приводим определение из Википедии: «Модель выпускника – это система качеств личности специалиста – выпускника высшего профессионального учебного заведения, это цель, идеальное представление результата деятельности образовательной системы» [15]. При этом схематическое изображение модели имеет большое множество в Интернете.

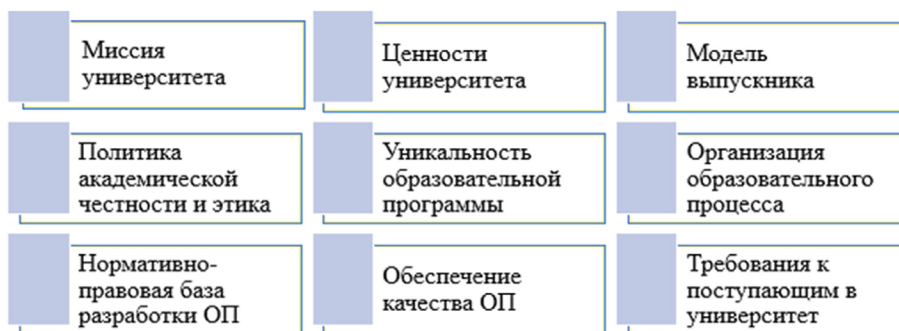

Рисунок 2 - Составные элементы концепции образовательной программы бакалавриата

В паспорте ОП определены цели, задачи.
 Предусмотрена гармонизация ОП с:
 Национальной рамкой квалификаций РК, 6-й уровень;

Дублинскими дескрипторами, 6-й уровень квалификации;

Квалификационной рамкой Европейского пространства высшего образования, 6-й уровень;

Европейской квалификационной рамкой для образования в течение всей жизни.

Отраслевая рамка квалификаций «Туризм» в Казахстане утверждена 31 июля 2019 года, а Профессиональный стандарт «Туризм» утвержден приказом Председателя Национальной палаты предпринимателей «Атамекен» № 262 от 26 декабря 2019 года.

В этих документах определена связь образовательных программ с профессиональной сферой, указан примерный Перечень квалификаций и должностей, а также сфера, объекты, виды профессиональной деятельности специалиста. Отдельно представлены результаты обучения. Казалось бы, все есть для эффективной подготовки подкованного специалиста.

По нашему мнению, разница в ОП магистратуры и бакалавриата заключается в уровне подготовки, в программе магистратуры больше дисциплин и методов преподавания, ориентированных на исследования, поиск инноваций, подготовку проектов и решение актуальных проблем отрасли. По Блуму процесс обучения разбит на этапы, которые связаны друг с другом и идут от простого к сложному. В основании пирамиды лежат про-

стые навыки, а выше – сложные и практические. Учебный процесс успешен, когда обучающимся тема усвоена на всех этапах таксономии. Важно, чтобы каждый следующий уровень был сложнее предыдущего. Простое запоминание информации – это первый уровень. После простого запоминания идет еще 5 уровней, вплоть до самой высокой оценки [16]. Если у основания пирамиды расположены самые легкие навыки, то наверху все более сложные, осваивать которые рекомендуется в строгой последовательности. Применительно к подготовке специалистов для отрасли туризма таксономию можно представить в виде рисунка 3.

Например, уровень знаний: после чтения литературы составить список туристских объектов региона. Уровень понимания: определить признаки, к какому типу относится туристический объект, например, этнографический, экологический или оздоровительный. Уровень использования: применить полученные знания и навыки, чтобы решить задачу улучшения, благоустройства курорта. Уровень анализа: проделать анализ развития отрасли туризма в стране и сравнить его с соседними странами. На этом уровне обучающиеся способны разделять сложные идеи на составные части, понимают взаимосвязь частей, используют критическое мышление и могут найти логические ошибки. Обучающийся выполняет различные операции: разбивает информацию, сравнивает, дифференцирует, делает выводы, так как способность анализировать – важное условие для принятия решений.

Рисунок 3 - Таксономия Блума в применении к ОП туристской отрасли

Уровень синтеза: если на предыдущем уровне цель заключалась в обучении разделению информации на части, то здесь, наоборот, нужно научиться ее комбинировать. Синтез – это творческий процесс создания идей и концепций с помощью обобщения, группировки, планирования. Синтез предполагает создание турпродукта или, например, разработку плана действий по совершенствованию законодательства в отрасли. На уровне оценки обучающийся делает суждения об идеях или методах с учетом критериев, которые в состоянии сам сформулировать. Обучающийся может показать логику построения материала, сделать четкие выводы, показать разницу между фактами и просто суждениями. Например, определить ценность данного турпродукта для здоровья нации, отстоять свою точку зрения, продвинуть ее на уровне парламентских слушаний с принятием поправок в закон.

Известно, что таксономия Блума помогает оценить качество обучения в целом [4]. Об этом отмечается в статье «Таксономия Блума: как ставить цели в образовании»: преподаватели могут выбирать подходящие способы измерения результатов обучения в зависимости от их уровня. Если студент находится на уровне знания, то достаточно теста; на уровне оценки студента можно проверить с помощью эссе, сочинения, научного доклада. Важный навык на этом уровне – использование знаний в новых ситуациях, за пределами учебных сценариев. Для этого обучающийся может задействовать демонстрацию, эксперимент, объяснение, вычисление [17].

Следует отметить, что в системе разработки образовательных программ и реализации идей обучения существуют определенные проблемы: 1) в погоне за новыми модульными программами вузы придумывают разные дисциплины, иногда предмет является главой, разделом базовой дисциплины; 2) в образовательных программах слабо просматриваются активные методы обучения, т.е. деловые игры, учебные конкретные ситуации; 3) несмотря на то, что отрасль туризма, индустрия гостеприимства достаточно насыщены применением IT-технологий, дисциплины, которые углубляют знания и компетенции в области использования информационных ресурсов, слабо представлены в программах как бакалавриата, так и магистратуры.

Для преодоления трудностей в реализации образовательных программ нами рекомендуется на стадии разработки учесть, что ряд дисциплин дает знание фактов, это базовый материал, чтобы овладеть новым, более сложным материалом или решить определенную задачу, близкую к будущей

специальности. Здесь положено знать термины, определения, символы, обозначения. Поэтому надо четко определить перечень дисциплин.

Определенный блок дисциплин дает концептуальные знания, т.е. связывает базовый материал с общей структурой дисциплин по специальности. Обучающийся приобретает способность связать часть подготовки с целым пластом компетенций. В данном случае следует опираться на предметы, которые формируют профессиональные компетенции.

Кроме того, большое значение имеют процедурные знания, которые указывают, как выполнить то или иное действие, какие критерии, алгоритмы и технику следует применить, чтобы что-то сделать практически. Например, предметы, которые помогают рассчитать экономический эффект от предложений по созданию нового турпродукта, определить прибыль и возможные сроки окупаемости.

В 2001 году к таксономии Блума был добавлен пункт «Метакогнитивные знания» – понимание того, как работает мышление и как сам обучающийся мыслит для осознанного подхода к учебе, что особенно важно для магистрантов. К примеру, на самом высоком уровне это означает его оценку материала по заданным критериям и стандартам, а также рациональный и критический подход к решению проблемы. Действиями на этом уровне могут быть проверка, разбор ситуации, критика, планирование и выработка решения.

Нам думается, что при разработке образовательных программ следует обеспечить соблюдение принципов академической честности и научной этики, для чего необходимо заложить морально-нравственные нормы и общечеловеческие ценности, которые являются основой поведения всех членов университетского сообщества, в том числе важнейшие – отсутствие обмана и плагиата, строгое следование академическим стандартам, объективность, порядочность и принципиальность в проведении научных исследований и написании статей. Сегодня политика академической честности и этики закреплена в Кодексе академической честности каждого вуза. Из собственного опыта мы знаем, что академическая честность – ключевой критерий в научно-образовательном процессе.

Выводы. Существующие в настоящее время образовательные программы бакалавриата и магистратуры по специальности «Туризм» нуждаются в совершенствовании. Путь улучшения нам видится в разработке нового поколения модульных программ, которые развивают спо-

способности обучающегося к интеллектуальному, культурному, нравственному и профессиональному саморазвитию и самосовершенствованию. При составлении учебных планов и программ следует принимать во внимание таксономию Блума, больше включать предметы, развивающие способность человека понимать и анализировать мировоззренческие, социально значимые философские проблемы, использовать основные законы естественнонаучных дисциплин в профессиональной деятельности. Концепция образовательной программы для бакалавриата должна включать миссию, ценности университета, модель выпускника, правила академической честности, уникальность, обеспечение качества ОП, требования к поступающим.

Современное состояние и развитие отечественной туристской отрасли, необходимость практических действий, направленных на развитие инфраструктуры туризма и рынка туристских услуг, внедрение эффективного международного опыта по устойчивому инновационному развитию туристской индустрии, требует разработки обучающих программ по теории и практике устойчивого развития туризма, а также профессиональных знаний от бакалавров и магистрантов – основ туристского права страны, государственного регулирова-

ния и действующих международных нормативных актов в сфере туризма.

Для магистратуры рекомендуется включать больше занятий на английском языке, например, такие дисциплины, как «Hotel Business», «Tourism Infrastructure», «Food & Beverage», «Management Tourism Industry», «Survey and Travel in Tourism», «Accommodation and Catering». Дисциплины магистратуры следует ориентировать на более искушенного, образованного специалиста, например: игровой бизнес и туризм, новые технологии в гостиничном хозяйстве, эколого-экономическая оценка туристских ресурсов. Здесь рекомендуются предметы институционального характера, насыщенные мировоззренческими вопросами, исследовательскими смыслами, чтобы развивать творческий поиск. В качестве таких предлагаются: госрегулирование туризма и туристская политика, деловое и профессиональное общение в туризме, научные исследования в сфере туризма, проектный менеджмент. В качестве новых дисциплин для бакалавриата рекомендуются дисциплины: маркетинг гостеприимства, история международного туризма, традиции и обычаи народов Казахстана, экологический мониторинг туристических предприятий, мировые гостиничные цепи, международные туристские организации.

Литература

1. Какие новые образовательные программы появились в казахстанских вузах. МИА «Казинформ». Опубликовано 14 июля 2021 https://forbes.kz/news/2021/07/14/newsid_254110 (дата обращения 20.10.2023).
2. Вааль Т. Казахские вузы будут самостоятельно разрабатывать образовательные программы. Опубликовано 25.04.2018 <https://vlast.kz/novosti/27750-kazhstanskije-vuzy-budut-samostoatelno-razrabatyvat-obrazovatelnye-programmy.html> (дата обращения 20.10.2023).
3. Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020-2025 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 988.
4. Мурзагалиева А.Е., Утегенова Б.М. Сборник заданий и упражнений. Учебные цели согласно таксономии Блума. – Астана: АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы» Центр педагогического мастерства, 2015. – 54 с.
5. Зона европейского высшего образования. Совместное заявление европейских министров образования (Болонская декларация). Болонья, 19 июня 1999 г. URL: https://enickazakhstan.kz/ru/bologna_process/documents (дата обращения 20.10.2023).
6. Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 г. № 319-III. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.09.2023 г.) URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_
7. Национальная рамка квалификаций Республики Казахстан: утв. протоколом от 16 марта 2016 г. Республиканской трехсторонней комиссией по социальному партнерству и регулированию социальных и трудовых отношений. URL: <https://atameken.kz/uploads/content/files/2016.pdf>
8. Квалификационная рамка Европейского пространства высшего образования (A Framework for Qualification of the European Higher Education Area). Revised 2018 <https://europa.eu/europass/en/europass-tools/european-qualifications-framework> (дата обращения 20.10.2023).
9. Европейская квалификационная рамка для образования в течение всей жизни (The European Qualification Framework for Life long Learning) <https://europa.eu/europass/system/files/2020-05/EQF-Archives-EN.pdf> (дата обращения 20.10.2023).
10. Дублинские дескрипторы. Педагогическая энциклопедия. <https://didacts.ru/termin/ dublinskije-deskriptory.html> (дата обращения 20.10.2023).
11. Государственная программа «Развитие туристской отрасли РК на 2019-2025 гг.» Постановление Правительства Республики Казахстан от 31 мая 2019 года №360. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000360> (дата обращения 20.10.2023).
12. Образовательные программы КазНУ им. аль Фараби. Портал https://www.kaznu.kz/ru/ education_programs/magistracy (дата обращения 20.10.2023).

13. Назарбекова С.П., Адырбекова Г.М., Абдижаппарова Б.Т. Методические рекомендации по разработке модульных образовательных программ. – Шымкент: Южно-Казахстанский государственный университет имени М. Ауэзова, 2018. – 51 с.
14. Тулекбаева А.К., Мещерякова Е.В. Особенности разработки образовательных программ в Республике Казахстан // Высшее техническое образование». – 2020. Т. 4. – № 2. – С. 23–35.
15. Википедия «Модель выпускника» <https://didacts.ru/termin/model-vypusknika.html> (дата обращения 20.10.2023).
16. Что такое таксономия Блума и как ею пользоваться в реальной жизни. <https://lpgenerator.ru/blog/chto-takoe-taksonomiya-bluma/> (дата обращения 20.10.2023).
17. Таксономия Блума: как ставить цели в образовании. <https://dzen.ru/a/Y8Frre5P3VXT3Rrf> (дата обращения 20.10.2023).

References

1. Kakie novye obrazovatel'nye programmy poyavilis' v kazhstanskikh vuzah. MIA «Kazinform». Opublikovano 14 iyulya 2021 https://forbes.kz/news/2021/07/14/newsid_254110 (data obrashcheniya 20.10.2023).
2. Vaal' T. Kazhstanskije vuzy budut samostoyatel'no razrabatyvat' obrazovatel'nye programmy. Opublikovano 25.04.2018 <https://vlast.kz/novosti/27750-kazhstanskije-vuzy-budut-samostoyatelno-razrabatyvat-obrazovatelnye-programmy.html> (data obrashcheniya 20.10.2023).
3. Gosudarstvennaya programma razvitiya obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan na 2020-2025 gody. Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 27 dekabrya 2019 goda № 988.
4. Murzagaliev A.E., Utegenova B.M. Sbornik zadaniy i uprazhnenij. Uchebnye celi soglasno taksonomii Bluma. Astana: AOO «Nazarbaev Intellektual'nye shkoly» Centr pedagogicheskogo masterstva, 2015. – 54 s.
5. Zona evropejskogo vysshego obrazovaniya. Sovmestnoe zayavlenie evropejskikh ministrov obrazovaniya (Bolonskaya deklaraciya). Bolon'ya, 19 iyunya 1999 g. URL: https://enickazahstan.kz/ru/bologna_process/documents (data obrashcheniya 20.10.2023).
6. Zakon Respubliki Kazahstan «Ob obrazovanii» ot 27 iyulya 2007 g. № 319-III). (sizmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 10.09.2023 g.) URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_
7. Nacional'naya ramka kvalifikacij Respubliki Kazahstan: utv. protokolom ot 16 marta 2016 g. Respublikanskoj trekhstoronnej komissiej po social'nomu partnerstvu i regulirovaniyu social'nyh i trudovyh otnoshenij. URL: <https://atameken.kz/uploads/content/files/2016.pdf>
8. Kvalifikacionnaya ramka Evropejskogo prostranstva vysshego obrazovaniya (A Framework for Qualification of the European Higher Education Area). Revised 2018 <https://europa.eu/europass/en/europass-tools/european-qualifications-framework> (data obrashcheniya 20.10.2023).
9. Evropejskaya kvalifikacionnaya ramka dlya obrazovaniya v techenie vsej zhizni (The European Qualification Framework for Life long Learning) <https://europa.eu/europass/system/files/2020-05/EQF-Archives-EN.pdf> (data obrashcheniya 20.10.2023).
10. Dublinskie deskriptory. Pedagogicheskaya enciklopediya. <https://didacts.ru/termin/dublinskie-deskriptory.html> (data obrashcheniya 20.10.2023).
11. Gosudarstvennaya programma «Razvitie turistskoj otrasli RK na 2019-2025 gg.» Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 31 maya 2019 goda №360. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000360> (data obrashcheniya 20.10.2023).
12. Obrazovatel'nye programmy KazNU im. al' Farabi. Portalhttps://www.kaznu.kz/ru/education_programs/magistracy (data obrashcheniya 20.10.2023).
13. Nazarbekova S.P., Aдыrbekova G.M., Abdizhapparova B.T. Metodicheskie rekomendacii po razrabotke modul'nyh obrazovatel'nyh programm. SHymkent: YUzhno-Kazahstanskij gosudarstvennyj universitet imeni M. Auezova, 2018. - 51 s.
14. Tulekbaeva A.K., Meshcheryakova E.V. Osobennosti razrabotki obrazovatel'nyh programm v Respublike Kazahstan // Vysshee tekhnicheskoe obrazovanie». - 2020, T.4, - № 2, - S. 23–35.
15. Vikipediya «Model' vypusknika» <https://didacts.ru/termin/model-vypusknika.html> (data obrashcheniya 20.10.2023).
16. CHto takoe taksonomiya Bluma i kak eyu pol'zovat'sya v real'noj zhizni. <https://lpgenerator.ru/blog/chto-takoe-taksonomiya-bluma/> (data obrashcheniya 20.10.2023).
17. Taksonomiya Bluma: kak stavit' celi v obrazovanii. <https://dzen.ru/a/Y8Frre5P3VXT3Rrf> (data obrashcheniya 20.10.2023).

Хат-хабарға арналған автор (бірінші автор)	Автор для корреспонденции (первый автор)	Author for correspondence (first author)
<p>Нурашева Кулянда Кулбосыновна - экономика ғылымының докторы, профессор, Қазақ спорт және туризм академиясы, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: kulyanda.nurasheva@gmail.com, ORCID ID: http://orcid.org/0000-0002-4639-467X</p>	<p>Нурашева Кулянда Кулбосыновна – доктор экономических наук, профессор, Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан, e-mail: kulyanda.nurasheva@ gmail.com, ORCID ID: http://orcid.org/0000-0002-4639-467X</p>	<p>Nurasheva Kulyanda Kulbosynovna - Doctor of Economic Sciences, Professor, Kazakh Academy of Sports and Tourism, Almaty, Kazakhstan, e-mail: kulyanda.nurasheva@ gmail.com, ORCID ID: http://orcid.org/0000-0002-4639-467X</p>

¹Токарева С.В.^а, ¹Авсиевич В.Н., ²Соколовская С.В., ³Габдуллин А.Б.,
⁴Орлов А.И.

¹Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан

²Национальный исследовательский Нижегородский государственный университет им. Н.И. Лобачевского, г. Нижний Новгород, Россия

³Актюбинский региональный университет им. К. Жубанова, г. Актобе, Казахстан

⁴Казахский Национальный женский педагогический университет, г. Алматы, Казахстан

ОРГАНИЗАЦИОННО-УПРАВЛЕНЧЕСКИЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ПРОФЕССИОНАЛЬНУЮ ПОДГОТОВКУ ТРЕНЕРОВ В ВУЗАХ В ОБЛАСТИ ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ СПОРТСМЕНОВ

Токарева Светлана Витальевна, Авсиевич Виталий Николаевич, Соколовская Светлана Владимировна, Габдуллин Айбек Бокенбаевич, Орлов Александр Иванович

Организационно-управленческие и педагогические условия, влияющие на профессиональную подготовку тренеров в вузах в области педагогико-психологического сопровождения спортсменов

Аннотация. В статье представлен обзорный материал на основе теоретического анализа исследовательских данных, касающихся вопроса современного состояния развития системы подготовки тренеров в области педагогико-психологического сопровождения спортсменов как в Казахстане, так и за его пределами. Определены критерии оценки эффективности работы тренеров в контексте педагогико-психологического сопровождения спортсменов и организационно-управленческие и педагогические условия, влияющие на профессиональную подготовку тренеров в вузах. Уточнено научное определение термина «педагогико-психологическое сопровождение спортсменов». Для решения вопроса повышения профессиональной готовности тренеров к полноценному педагогико-психологическому сопровождению спортсменов предложены организационно-управленческие идеи, касающиеся вопросов оценки уровня развития компетенций и разработки и внедрения программ (методик) подготовки тренеров, направленных на получение комплексных методических знаний в области исследуемого вопроса.

Ключевые слова: тренер, спортсмены, педагогико-психологическое сопровождение, профессиональная деятельность.

Tokareva Svetlana Vitalievna, Avsiyevich Vitaliy Nikolaevich, Sokolovskaia Svetlana Vladimirovna, Gabdullin Aibek Bokenbaevich, Orlov Alexander Ivanovich

Organizational, managerial and pedagogical conditions affecting the professional training of coaches at universities in the field of pedagogical and psychological support for athletes

Abstract. The article presents review material based on a theoretical analysis of research data concerning the issue of the current state of development of the system of training coaches in the field of pedagogical and psychological support for athletes both in Kazakhstan and abroad. The criteria for assessing the effectiveness of coaches in the context of pedagogical and psychological support for athletes and the organizational, managerial and pedagogical conditions that influence the professional training of coaches in universities are determined. The scientific definition of the term "Pedagogical and psychological support of athletes" has been clarified. To address the issue of increasing the professional readiness of coaches for full-fledged pedagogical and psychological support of athletes, organizational and managerial ideas are proposed regarding the issues of assessing the level of development of competencies and the development and implementation of programs (methods) for training coaches aimed at obtaining comprehensive methodological knowledge in the field of the issue under study.

Key words: coach, athletes, pedagogical and psychological support, professional activities.

Токарева Светлана Витальевна, Авсиевич Виталий Николаевич, Соколовская Светлана Владимировна, Габдуллин Айбек Бокенбаевич, Орлов Александр Иванович

Спортшыларды педагогикалық-психологиялық сүйемелдеу саласындағы жоғары оқу орындарында жаттықтырушылардың кәсіби даярлығына әсер ететін ұйымдастырушылық-басқарушылық және педагогикалық жағдайлары

Аңдатпа. Мақалада Қазақстанда да, одан тыс жерлерде де спортшыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу саласында жаттықтырушыларды даярлау жүйесін дамытудың қазіргі жай-күйі мәселесіне қатысты зерттеу деректерін теориялық сараптама жүргізу негізіндегі шолу материалы ұсынылған.

Спортшыларды педагогикалық-психологиялық сүйемелдеу контекстінде жаттықтырушылар жұмысының тиімділігін бағалау критерийлері мен жоғары оқу орындарында жаттықтырушылардың кәсіби даярлығына әсер ететін ұйымдастырушылық-басқарушылық және педагогикалық жағдайлар анықталды. «Спортшыларды педагогикалық-психологиялық сүйемелдеу» терминінің ғылыми анықтамасы нақтыланды. Жаттықтырушылардың спортшыларды толыққанды педагогикалық-психологиялық сүйемелдеуге кәсіби даярлығын арттыру мәселесін шешу үшін құзыреттердің даму деңгейін бағалау мен зерттелетін мәселе саласында кешенді әдістемелік білім алуға бағытталған жаттықтырушыларды даярлау бағдарламаларын (әдістемелерін) өзірлеу және енгізу мәселелеріне қатысты ұйымдастырушылық-басқарушылық идеялар ұсынылды.

Түйін сөздер: жаттықтырушы, спортшылар, педагогикалық-психологиялық сүйемелдеу, кәсіби қызмет

Основные положения. Основные положения обзорного исследования базируются на анализе казахстанских и зарубежных источников. На основе проведенного анализа уточнено научное определение термина «педагогико-психологическое сопровождение спортсменов», определены организационно-управленческие и педагогические условия, влияющие на профессиональную подготовку тренеров в вузах и критерии оценки эффективности работы тренеров в контексте педагогико-психологического сопровождения спортсменов. Педагогико-психологическое сопровождение спортсменов на современном этапе развития спорта – это разносторонний по содержанию управленческий комплексный системный процесс (не исключаящий при этом и ситуативности), который включает в себя методологию профессиональной деятельности тренера, направленную на создание условий для успешной деятельности спортсменов как в тренировочный, так и в соревновательный периоды, в котором используются методы работы, как педагогические, так и психологические (но не ограничиваясь только данными отраслями знаний и с обязательным учетом психофизиологических показателей, характеризующих функциональное состояние организма и психики), при этом итоговым «продуктом» данного процесса является спортивный результат во всех его многогранных аспектах.

Введение. Спортивная деятельность является одновременно специфическим видом человеческой деятельности и важным социальным явлением, способствующим не только самореализации личности спортсмена, но и утверждению престижа государства на международной арене [1].

Результаты казахстанской сборной команды на Летних Олимпийских Играх в г. Токио (Япония) можно без преувеличения назвать худшими после обретения Казахстаном независимости. По количеству медалей было меньше только в г. Сиднее в 2000 году, когда казахстанские спортсмены завоевали 7 медалей, но в их числе были 3 золотые и 4 серебряные. На Токийской Олимпиаде 2020

года впервые в истории независимого Казахстана наши спортсмены не завоевали ни одной золотой и ни одной серебряной медали. После неудачного выступления казахстанских спортсменов на Олимпиаде-2020 в Токио вопросы развития спорта, в том числе и массового, взяты под особый контроль правительства РК, было поручено пересмотреть подходы к подготовке профессиональных спортсменов, полагаясь на положительный международный опыт. А также было поручено подготовить отраслевую программу по подготовке специалистов по такому направлению, как спортивная психология, биомеханика, биохимия, диетология, как для массового спорта, так и для спорта высших достижений [2].

В марте 2023 г было принято постановление об утверждении новой Концепции развития физической культуры и спорта Республики Казахстан на 2023–2029 годы.

В данной концепции отмечается, что в настоящее время в Казахстане практически нет таких узких специалистов, как спортивный врач, спортивный психолог, диетолог, нутрициолог, спортивный юрист и другие. При составлении программы подготовки спортсменов необходимо учитывать их биоритмы, физические, физиологические и анатомические особенности, медико-биологическое обеспечение и рекомендации вышеуказанных специалистов. В Казахстане отмечается дефицит данных специалистов, и работа в этом направлении проводится недостаточная, что показывает неразвитость научно-методического и медико-биологического обеспечения [3].

В Казахстане не хватает квалифицированных спортивных тренеров. Наставлять на должном уровне профессиональных атлетов почти некому, говорят в Союзе спортсменов страны. Прошедшие летние и зимние олимпиады в Токио и Пекине обнажили проблемы казахстанского спорта. Чтобы воспитать сильное поколение атлетов, необходимо сначала взрастить высококвалифицированных тренеров [4].

Подготовка профессиональных кадров, в том числе спортивных, – болезнь нынешнего вузов-

ского образования Казахстана. У нас выпускаются недотренеры, недопреподаватели... А знаете почему? Многие жалуются, что они ничего толком не знают, ничего не умеют. Сегодня подготовку специалистов по физической культуре и спорту осуществляют более 40 вузов страны, многие из которых не имеют профильного отношения к данной специальности, не располагают достаточно квалифицированными кадрами и материально-технической базой, что и приводит к неготовности их выпускников [5].

В настоящее время существует противоречие между массовым характером подготовки тренерских кадров в вузах и потребностями спорта в профессиональных, творчески подходящих к своей деятельности тренерах, при практическом отсутствии которых в спорт привлекается большое количество высокооплачиваемых тренеров из-за рубежа. При этом необходимо отметить тот факт, что высокооплачиваемый зарубежный тренер не

всегда является высокоэффективным в плане своей профессиональной деятельности.

Говоря об итогах Азиады 2023 г. в Китае (рисунок 1), где в условиях высокой конкуренции казахстанские спортсмены завоевали 10 золотых, 22 серебряные, 48 бронзовых медалей, президент Казахстана Касым-Жомарт Токаев отметил, что целом показатели нашей страны как на прошлых Олимпийских играх, так и на Азиаде могли быть лучше. Ежегодно на развитие спорта выделяются значительные средства. Однако, по мнению Главы государства, показатели страны в спорте не на самом высоком уровне. «Очевидно, что наши результаты в профессиональном спорте говорят о крайне низкой эффективности использования государственных ресурсов. Такая ситуация неприемлема, необходимы кардинальные реформы в отрасли. Профильному министерству нужно детально проанализировать ситуацию и выработать новое видение развития спорта» [6].

МЕДАЛЬНЫЙ ЗАЧЕТ АЗИАДЫ-2023 В ХАНЧЖОУ

Ранг	Страна	Золото	Серебро	Бронза
1	Китай	201	111	71
2	Япония	52	67	69
3	Корея	42	59	89
4	Индия	28	38	41
5	Узбекистан	22	18	31
6	Китайский Тайбэй	19	20	28
7	Иран	13	21	20
8	Таиланд	12	14	32
9	Бахрейн	12	3	5
10	Северная Корея	11	18	10
11	Казахстан	10	22	48

Рисунок 1 – Медальный зачет Азиады-2023 в Китае

Показанный результат на прошедших в Китае Азиатских играх является самым низким показателем Казахстана за всю историю участия в Азиатском первенстве. В предыдущие годы по итогам Летних Азиатских игр у Казахстана не было менее 15 золотых наград.

По нашему мнению, негативная динамика результатов казахстанских спортсменов в спорте

высших достижений, и в частности на Азиатских и Олимпийских Играх, обусловлена значительным количеством факторов, в том числе снижением эффективности подготовки тренеров в вузах. Данный факт определяет повышенные профессиональные требования к уровню подготовки тренерских кадров абсолютно для всех видов спорта.

При этом здесь необходимо также отметить, что даже тренеры, имеющие существенный тренерский профессиональный опыт, не всегда могут обеспечить надлежащее педагогико-психологическое сопровождение спортсменов. В силу таких факторов, как: 1) изменение мотивации спортсменов, которая претерпела значительные изменения за последние 15-20 лет; 2) изменение первоначального уровня развития функциональных возможностей организма, ведь не для кого не секрет, что современная молодежь с каждым годом становится все более слабой в плане физического развития и в любом виде спорта тренер сталкивается с этим как на этапе отбора спортсменов, так и на этапе их перехода с детско-юношеского спорта в спорт высших достижений; 3) изменение психофизиологических показателей спортсменов, так как среда обитания современного спортсмена претерпела значительные изменения за последние десятилетия (в силу изменения экологии, появления новых болезней и вирусов, повсеместного внедрения всевозможных электронных устройств в жизнь человека); 4) значительно претерпело изменение питание современной молодежи как в плане самого режима, так и в плане потребления отдельных продуктов, что также порой отрицательно сказывается на спортивных результатах по причине того, что без полноценного питания, обеспечивающего повышенные потребности организма спортсменов в полном объеме, невозможно показать высокий спортивный результат. И все это действующий тренер должен учитывать при организации тренировочного процесса, который, по своей сути, является не чем иным как комплексным процессом педагогико-психологического сопровождения спортсменов.

В настоящее время среди тренеров и выпускников специальности «Физическая культура и спорт» по направлению тренерской деятельности фиксируется неспособность передачи и внедрения в тренировочный процесс накопленных при подготовке в вузе знаний в области педагогико-психологического сопровождения спортсменов, и связано это с выраженной спецификой спортивной деятельности, заметно отличающейся от сугубо физкультурного направления, что, по своей сути, и определяет **актуальность исследования**. При этом педагогико-психологическое сопровождение спортсменов в их спортивной деятельности ни в коем случае не должно строго ограничиваться пределами лишь педагогики и психологии, так как данный вид деятельности не разделим со знаниями в области анатомии, общей и спортивной физиологии, биохимии, кинезиологии, спортив-

ной медицины, по причине того, что спортивная деятельность подразумевает работу с живым организмом, т.е. организмом спортсменов.

Цель – провести анализ современного состояния развития системы подготовки тренеров в области педагогико-психологического сопровождения спортсменов.

Задачи исследования:

1. Провести анализ данных научных исследований, посвященных вопросам специфики педагогико-психологического сопровождения спортсменов.

2. Определить критерии оценки эффективности работы тренеров в контексте педагогико-психологического сопровождения спортсменов и организационно-управленческие и педагогические условия, влияющие на профессиональную подготовку тренеров в вузах.

3. Уточнить научное определение термина «педагогико-психологическое сопровождение спортсменов».

Методы и организация исследования. Исследование выполнено на базе Казахской академии спорта и туризма в 2023 г. Проведен теоретический анализ исследовательских данных, касающихся вопроса современного состояния развития системы подготовки тренеров в области педагогико-психологического сопровождения спортсменов как в Казахстане, так и за рубежом, на основе 15 источников, включающих как статьи в научных журналах, диссертационные исследования, так и электронные ресурсы, поднимающие проблемы развития спорта. На основе проведенного анализа и собственного практического опыта в области спорта определены критерии оценки эффективности работы тренеров в контексте педагогико-психологического сопровождения спортсменов и организационно-управленческие и педагогические условия, влияющие на профессиональную подготовку тренеров в вузах, а также уточнено научное определение термина «педагогико-психологическое сопровождение спортсменов».

Результаты исследования и их обсуждение. Профессиональная деятельность тренера весьма широкомасштабна, в связи с чем и возникает сложность изучения проблемы формирования профессиональной грамотности. Сегодня требования к профессиональным компетенциям тренеров должны переформатироваться с учетом изменений социального и экономического развития современного общества. И данное обстоятельство требует перехода на более высокий уровень подготовки тренеров.

Сегодня по-прежнему наблюдается определенная ущербность старых подходов к подготовке будущих тренеров при овладении знаниями, умениями и навыками, необходимыми для предстоящей профессиональной деятельности. Недостатками этой системы обучения являются отсутствие целостного представления и системного построения процесса освоения знаний, формирования профессиональных умений и навыков, монопредметность и профильная направленность в содержании образования, несвязанный на межпредметной и метапредметной основе учебный материал отдельных дисциплин, не обеспечивающий целевой направленности на формирование устойчивой, возрастающей профессиональной компетентности. В связи с этим возникает острая потребность проведения экспериментальных исследований с целью оптимизации и приближения профессиональной подготовки тренеров к уровню, соответствующему современным требованиям. Как указывает автор, анализ специальной научной литературы, методических материалов и собственный педагогический опыт показывают, что многообразие профессиональных функций тренера, а также изменение потребностей общества к его профессиональным знаниям и умениям требуют модернизации и преобразования системы профессиональной подготовки специалистов по спорту [7].

Достижение максимального спортивного результата обусловлено неперенным наличием трех условий, каждое из которых имеет психологическое содержание:

- 1) биопсихические свойства личности;
- 2) готовность к максимальной мобилизации волевых усилий;
- 3) способность к психической саморегуляции [8].

Профессиональная деятельность тренера по любому виду спорта относится к педагогической, так как она направлена на решение профессиональных педагогических задач (оздоровительных, образовательных и воспитательных), решаемых в учебно-тренировочном и соревновательном процессе спортсменов. В связи с этим возрастают требования, предъявляемые к процессу формирования основных структурных компонентов его деятельности и личностному росту [9].

Специфика спорта как особого вида деятельности состоит в высочайшей мотивации, позволяющей подвергать себя многолетним ежедневным физическим и психическим нагрузкам с целью достижения победы на соревнованиях. Благодаря этой мотивации спорт стал своего рода естествен-

ной лабораторией человеческих возможностей. В основе возникновения этой мотивации – сопоставление своих результатов с достижениями других спортсменов, включенность спортсмена и команды в многовековые достижения физической культуры, ежедневное проникновение в таинства человеческого организма, природы и техники, возможность реализации своих способностей и самоутверждения, а также познание мира, обеспечение дальнейших жизненных перспектив: личностных, материальных, образовательных [10].

Применение педагогической психологии в тренировках спортсменов не имеет себе равных по глубине понимания процесса преподавания и обучения в спорте способов его применения на практике [11].

Традиционно во многих странах за подготовку тренеров отвечали спортивные федерации и национальные спортивные организации. В этих программах подготовки тренеры получают сертификаты для работы в различных условиях, например в контексте участия, направленного на досуг, образование и аспекты здоровья детей, подростков, взрослых, а также в контексте развития, направленного на улучшение подготовки спортсменов. Несмотря на большое количество тренеров, получивших сертификаты, качество этих процессов развития в последние годы подвергается сомнению. Среди основных критических замечаний выделяются используемые стратегии преподавания, которые рассматривают тренеров как простых приемников информации, имеющих мало времени для практической деятельности, в которых опыт тренеров и предыдущие знания мало изучены. На данный момент содержание абстрактно развито, что в конечном итоге приводит к торможению рефлексивного процесса и осмысления, а также поддержанию поверхностного уровня обучения [12].

Тренеры могут быть чрезвычайно подготовлены в плане технических знаний и навыков в спорте и иметь идеальное видение тренировочного и соревновательного процесса, но если они не смогут донести эту информацию до своих спортсменов, вероятность высоких результатов значительно снизится. Существует положительная корреляция между хорошими навыками межличностного общения и более высокими уровнями командной работы. Спортсмен и тренер говорят на общем языке конкретного вида спорта, которым они занимаются, но общение должно быть сформулировано таким образом, чтобы спортсмены не только слышали, но и мгновенно понимали тренера [13].

Применение новых технологий в образовательной сфере вызвало необходимость исследования возникновения новых форм передачи знаний. В настоящее время почти все информация доступна в Интернете. Следовательно, получение информации больше не является проблемой. Задача состоит в том, зная, как собирать, систематизировать и адаптировать информацию к потребности практического применения, необходимо также научить спортсменов предоставлять тренерам соответствующую обратную связь [14].

Сегодня казахстанская модель подготовки специалистов в области физической культуры и спорта находится на пороге, когда необходимо усовершенствовать и развивать систему образования, поглощая все необходимое, что можно почерпнуть в зарубежных странах, но в то же время учитывать свою национальную, ранее разработанную и утвердившуюся образовательную систему и существующие научные достижения, что должно помочь Казахстану выйти на высокий уровень подготовки научно-педагогических кадров и занять соответствующую нишу на международном образовательном рынке [15].

Одним из противоречий в системе профессиональной подготовки тренерских кадров в данное время также является факт отсутствия подхода к подготовке тренеров в разрезе комплексного взаимодействия между педагогической и психологической подготовкой в вузах по специальности «Физическая культура и спорт», при том что в системе подготовки присутствует как педагогическая, так психологическая составляющая.

К сожалению, в настоящее время при подготовке в вузах специалистов в области физической культуры и спорта утрачивается межпредметная связь со смежными науками, что негативно сказывается не только на уровне компетенций выпускников данных учебных заведений, но и, что более непозволительно, на спортсменах, которые под руководством тренеров осуществляют свою тренировочную и соревновательную деятельность.

Кроме того, должен учитываться факт того, что физическая культура и спорт все-таки если и имеют в своей основе общие педагогические и психологические подходы к обеспечению деятельности, то при переходе исключительно на спортивную специализацию методология педагогико-психологического сопровождения значительно будет отличаться от методологии, применяемой в физической культуре.

При этом даже внутри самой спортивной деятельности с точки зрения обеспечения педагогико-психологического сопровождения необходимо

разделять спорт на две категории – спорт высших достижений (профессиональный спорт) и массовый спорт (в том числе детско-юношеский и студенческий спорт), которые требуют различных подходов со стороны тренерского состава к методологии построения тренировочного и соревновательного процесса. Связан данный аспект прежде всего с мотивацией, которая сподвигла людей на занятия спортом либо физической культурой. И здесь мотивы будут значительно отличаться у лиц, занимающихся физической культурой, и лиц, занимающихся массовым и тем более профессиональным спортом.

Также, несомненно, как основополагающий должен учитываться факт так называемого конечного результата от занятий физической культурой и спортом. Если в физической культуре конечным результатом являются формирование физической культуры личности, повышение двигательной активности занимающегося с целью сохранения уровня здоровья и повышения уровня положительного эмоционального состояния. То в массовом спорте конечным результатом является улучшение физического развития, повышение уровня физической подготовленности и включение активного отдыха в систему жизнедеятельности занимающихся. В спорте высших достижений (профессиональном спорте) конечным результатом будет являться определение потенциальной возможности спортсмена в том или ином виде спорта, достижение высоких спортивных результатов, установление спортивных рекордов, получение материального дохода спортсменами, тренерами, спортивными функционерами.

Принятая во всем мире система подготовки спортсменов содержит 4 основных блока: 1) систему спортивного отбора и ориентации на определенную специализацию; 2) тренировочный процесс; 3) соревновательный процесс; 4) вне-тренировочные и внесоревновательные аспекты спортивной деятельности. Безусловным фактом является то, что в каждом из указанных блоков активное участие принимается тренерским составом на уровне организации педагогико-психологического сопровождения спортсменов.

Реализация научного исследования обусловлена необходимостью совершенствования профессиональной подготовки будущих и действующих тренеров, конечным результатом которого будет являться формирование профессиональных компетенций, позволяющих успешно осуществлять педагогико-психологическое сопровождение спортсменов в процессе тренировочной и соревновательной деятельности с целью повышения

результативности в спорте. Критерии оценки эффективности работы тренеров в контексте психо-

лого-педагогического сопровождения спортсменов представлены на рисунке 2.

Рисунок 2 - Критерии оценки эффективности работы тренеров в контексте педагогико-психологического сопровождения спортсменов

Основополагающая задача психолого-педагогического сопровождения спортсменов заключается в максимальной реализации спортивного потенциала индивидуума в условиях спортивной деятельности. Решение данной задачи должно обеспечить: 1) полноценное развитие необходимых спортивных индивидуальных способностей личности; 2) увеличение надежности и стабильности тренировочных результатов; 3) наличие со-

ревновательной стабильности и эффективности; 4) увеличение максимальной мобилизации психологических ресурсов; 5) повышение физиологических функциональных резервов и ресурсов энергообеспечения организма в тренировочный и соревновательный периоды.

При этом эффективность деятельности обусловливается степенью развития функциональных компонентов, представленных на рисунке 3.

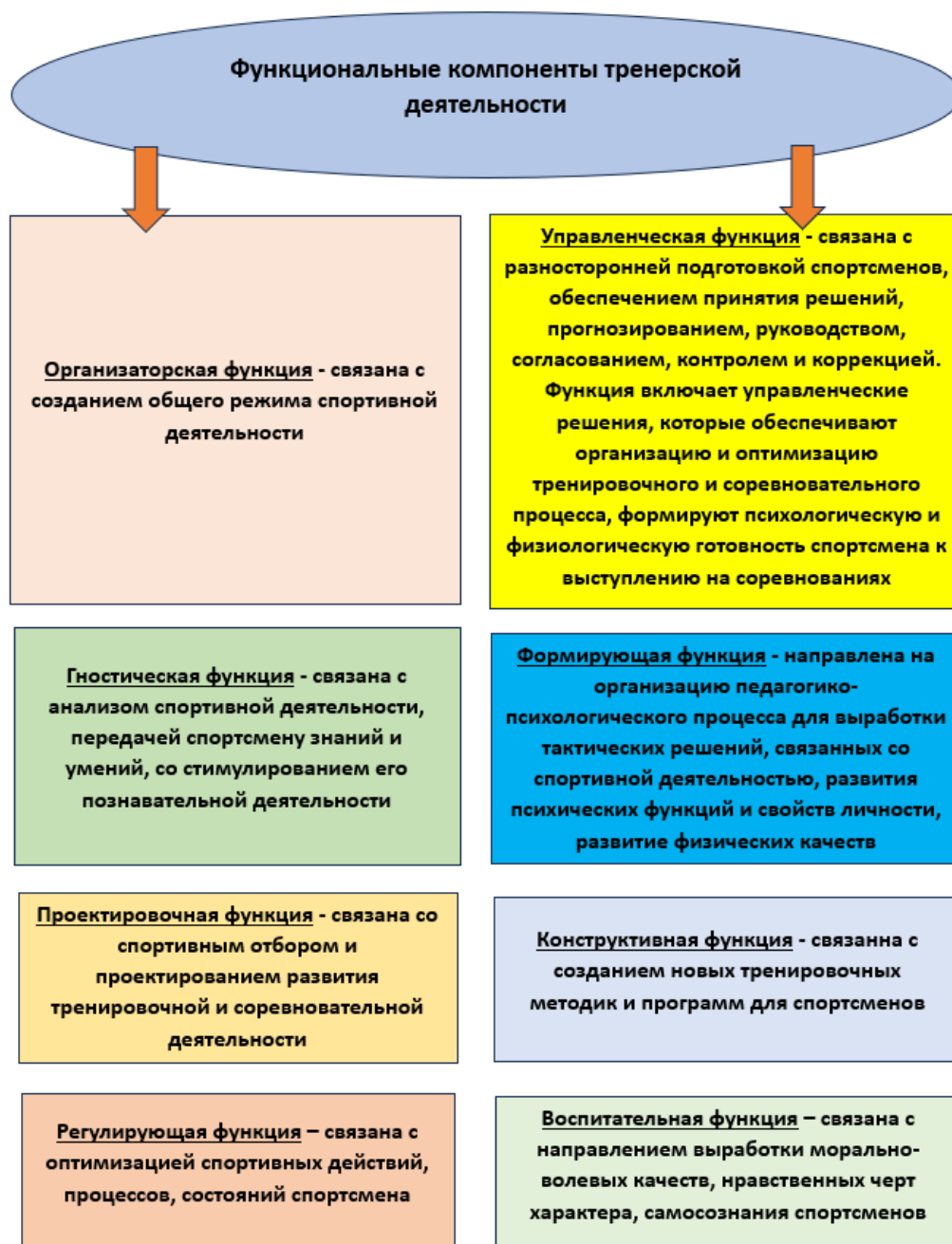

Рисунок 3 – Функциональные компоненты тренерской деятельности

Рисунок 4 – Основные условия, влияющие на профессиональную подготовку тренеров в вузах

Представленные на рисунке 4 организационно-управленческие и педагогические условия окажут обстоятельное воздействие на формирование профессиональной компетентности тренерских кадров в процессе обучения в вузе. В ходе реализации данных условий будут созданы объективные предпосылки того, что будущий специалист-тренер будет понимать постановку самой задачи обучения в вузе, что в конечном результате скажется на уровне его компетенций в области обеспечения педагогико-психологического сопровождения спортсменов в процессе их спортивной деятельности.

Выводы:

1. Анализ данных научных исследований казахстанских и зарубежных ученых показал, что педагогико-психологическое сопровождение спортсменов в настоящее время имеет недостаточную степень академической разработки и во многом реализуется исключительно с теоретических и методических сторон педагогики и психологии, без учета взаимосвязи данных областей знаний применительно к спорту, а также без учета данных смежных наук и практического опыта как самих тренеров, так и спортсменов. Что позволяет сделать вывод об отсутствии полноценного

практикоориентированного подхода к подготовке тренерских кадров.

2. Педагогико-психологическое сопровождение спортсменов на современном этапе развития спорта – это разносторонний по содержанию управленческий комплексный системный процесс (не исключающий при этом и ситуативности), который включает в себя методологию профессиональной деятельности тренера, направленную на создание условий для успешной деятельности спортсменов как в тренировочный, так и в соревновательный периоды, в котором используются методы работы, как педагогические, так и психологические (но не ограничиваясь только данными отраслями знаний и с обязательным учетом психофизиологических показателей, характеризующих функциональное состояние организма и психики), при этом итоговым «продуктом» данного процесса является спортивный результат во всех его многогранных аспектах.

3. Определен комплекс критериев, состоящий из 8 пунктов, для оценки эффективности работы тренеров в контексте педагогико-психологического сопровождения спортсменов. Оценка профессиональной деятельности тренеров в соответствии с определенными критериями позволит достаточно информативно диагностировать уровень профессиональной квалификации и способность успешно решать задачи педагогико-психологического сопровождения спортсменов.

Определены организационно-управленческие и педагогические условия, состоящие из 6 направлений, влияющих на профессиональную подготовку тренеров в вузах и способствующих успешной реализации педагогического процесса и обеспечению повышения качества профессио-

нальной подготовки тренеров. Уровень подготовки тренеров в значительной мере определяется результативностью многостороннего процесса подготовки спортсменов.

Для решения вопроса повышения профессиональной готовности тренеров к полноценному педагогико-психологическому сопровождению спортсменов необходимо: 1) разработать комплекс тестов для оценки уровня компетенций в области педагогико-психологического сопровождения спортсменов будущих и действующих тренеров; 2) разработать и внедрить программу (методику) подготовки тренеров, направленную на получение комплексных методических знаний в области педагогико-психологического сопровождения спортсменов.

Единицей анализа педагогико-психологического сопровождения спортсменов является общность, выражающаяся во взаимодействии «спортсмен-тренер», в которой тренер находится прежде всего в педагогической позиции. Поэтому представленная теория претендует более всего на педагогическое, а не на психологическое направление, так как уклон на психологическую систему взглядов должен был бы ассоциироваться с многогранным анализом механизмов психологических проявлений спортивной деятельности и трансформации личности спортсменов в результате воспитательного взаимодействия с тренером, что не являлось, по своей сути, задачей данного исследования. Но при этом в числе психологического направления должны безусловно рассматриваться индивидуально-типологические особенности спортсменов и мотивация к занятиям спортом, так как без анализа данных аспектов невозможно выстроить педагогический процесс тренерской деятельности.

Литература

1. Пашута В.Л., Никольская А.С. Психолого-педагогическое сопровождение спортсменов как фактор преодоления стресса в условиях спортивной деятельности // Ученые записки университета Лесгафта. – 2017. – №7(149). – С. 236-240.
2. Мухамбет Ж.С., Авсневич В.Н. Факторы, влияющие на формирование и развитие мотивации студентов к самостоятельной физкультурно-спортивной деятельности // Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Педагогические науки». – 2021. – №3 (71). – С. 97-107. DOI: 10.51889/2021-3.1728-5496.11
3. Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 года № 251 «Об утверждении Концепции развития физической культуры и спорта Республики Казахстан на 2023–2029 годы».
4. Накипов А., Горшняков А., Алиев Р. Квалифицированных спортивных тренеров не хватает в Казахстане. – Текст: электронный // 24.kz: [сайт]. – URL: <https://24.kz/ru/news/sport/item/571533-kvalifitsirovannykh-sportivnykh-trenerov-ne-khvataet-v-kazahstane> (дата обращения: 25.09.2023).
5. Трофимов А. Кайрат Закирьянов: Спорт в Казахстане вне закона? – Текст: электронный // Общественно-политическая газета Казахстана – Время: [сайт]. – URL: <https://time.kz/articles/sport/2021/03/16/kajrat-zakiryjanov-sport-v-kazahstane-vne-zakona> (дата обращения: 25.09.2023).
6. Токаев об итогах Азиады: Показатели могли быть лучше. – Текст: электронный // news.mail.ru: [сайт]. – URL: <https://news.mail.ru/politics/58167846/?frommail=1> (дата обращения: 20.10.2023).
7. Михайлова Т.В. Концепция подготовки тренеров в условиях интегрированной образовательной системы институтов спорта: дис. ... док. пед. наук: 13.00.08: ФГБОУ ВО «Московский педагогический государственный университет» – М., 2019. – 458 с.

8. Сопов В.Ф. Теория и методика психологической подготовки в современном спорте: методическое пособие. – М., 2010. – 116 с.
9. Мельник Е.В. Личность тренера: обучение и профессиональная деятельность: монография / Белорус. гос. ун-т физ. культуры. – Минск: БГУФК, 2022. – 189 с. ISBN 978-985-569-554-8.
10. Ал Арджа Мохаммед Али Мохаммед. Психолого-педагогическое сопровождение юных спортсменов командных видов спорта (на примере футбола и хоккея): дис. ... канд. псих. наук: 13.00.04: Национальный государственный Университет физической культуры, спорта и здоровья им. П.Ф. Лесгафта. – СПб., 2016. – 148 с.
11. Jeffrey J. Huber. Applying Educational Psychology in Coaching Athletes, 2012. – 440 p. ISBN 9780736079815
12. Milistetd M., Galatti L., Collet C., Tozetto A., Vieira J. Sports coach education: guidelines for the systematization of pedagogical practices in bachelor program in physical education // Journal of Physical Education – 2017. – Vol 28. – №1. – e2849. DOI: 10.4025/jphyseduc.v28i1.2849
13. Johnson S., Wojnar P., Price W., Foley T., Moon J., Esposito E., Cromartie F. A coach's responsibility: learning how to prepare athletes for peak performance // The Sport Journal. – 2011. – Vol. 14. ISSN: 1543-9518]
14. Pérez-Camarero J., Martínez-Gallego R., Guzmán J.F., Crespo M. Online Training of Sports Coaches: Bibliographic Review // Apunts Educación Física y Deportes. – 2022. – №147. – Pp. 26-35. DOI:10.5672/apunts.2014-0983.es.(2022/1).147.03
15. Авсиевич В.Н., Мухамбет Ж.С. Совершенствование подготовки научно-педагогических кадров в области физической культуры и спорта в Республике Казахстан // Теория и методика физической культуры. – 2018. – № 4(54). – С. 17-23.

References

1. Pashuta V.L., Nikol'skaya A.S. Psihologo-pedagogicheskoe soprovozhdenie sportsmenov kak faktor preodoleniya stressa v usloviyah sportivnoj deyatel'nosti // Uchenye zapiski universiteta Lesgafta. – 2017. – №7(149). – S. 236-240.
2. Muhambet ZH.S., Avsievich V.N. Faktory vliyayushchie na formirovanie i razvitie motivacii studentov k samostoyatel'noj fizkul'turno-sportivnoj deyatel'nosti // Vestnik KazNPU im. Abaya, seriya «Pedagogicheskie nauki». – 2021. – №3 (71). – S. 97-107. DOI: 10.51889/2021-3.1728-5496.11
3. Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 28 marta 2023 goda № 251. Ob utverzhdenii Konceptii razvitiya fizicheskoy kul'tury i sporta Respubliki Kazahstan na 2023–2029 gody.
4. Nakipov A., Gorshnyakov A., Aliev R. Kvalificirovannykh sportivnykh trenerov ne hvataet v Kazahstane. – Tekst: elektronnyj // 24.kz: [sajt]. – URL: <https://24.kz/ru/news/sport/item/571533-kvalifitsirovannykh-sportivnykh-trenerov-ne-khvataet-v-kazahstane> (data obrashcheniya: 25.09.2023).
5. Trofimov A. Kajrat Zakir'yanov: Sport v Kazahstane vne zakona? – Tekst: elektronnyj // Obshchestvenno-politicheskaya gazeta Kazahstana – Vremya: [sajt]. – URL: <https://time.kz/articles/sport/2021/03/16/kajrat-zakiryanov-sport-v-kazahstane-vne-zakona> (data obrashcheniya: 25.09.2023).
6. Tokaev ob itogah Aziady: Pokazateli mogli byt' luchshe. – Tekst: elektronnyj // news.mail.ru: [sajt]. – URL: <https://news.mail.ru/politics/58167846/?frommail=1> (data obrashcheniya: 20.10.2023).
7. Mihajlova T.V. Konceptiya podgotovki trenerov v usloviyah integrirovannoj obrazovatel'noj sistemy institutov sporta: dis. ... dok. ped. nauk: 13.00.08: FGBOU VO «Moskovskij pedagogicheskij gosudarstvennyj universitet» – Moskva., 2019. – 458 s.
8. Sopov V.F. Teoriya i metodika psihologicheskoy podgotovki v sovremennom sporte / Metodicheskoe posobie. – Moskva, 2010. – 116 s.
9. Mel'nik E.V. Lichnost' trenera: obuchenie i professional'naya deyatel'nost': monografiya / Belorus. gos. un-t fiz. kul'tury. – Minsk: BGUFK, 2022. – 189 s. ISBN 978-985-569-554-8.
10. Al Ardza Mohammed Ali Mohammed. Psihologo-pedagogicheskoe soprovozhdenie yunyh sportsmenov komandnykh vidov sporta (na primere futbola i hokkeya): dis. ... kan. psih. nauk: 13.00.04: Nacional'nyj gosudarstvennyj Universitet fizicheskoy kul'tury, sporta i zdorov'ya im. P.F. Lesgafta. – Sankt-Peterburg, 2016. – 148 s.
11. Jeffrey J. Huber. Applying Educational Psychology in Coaching Athletes, 2012. – 440 p. ISBN 9780736079815
12. Milistetd M., Galatti L., Collet C., Tozetto A., Vieira J. Sports coach education: guidelines for the systematization of pedagogical practices in bachelor program in physical education // Journal of Physical Education – 2017. – Vol 28. – №1, – e2849. DOI: 10.4025/jphyseduc.v28i1.2849
13. Johnson S., Wojnar P., Price W., Foley T., Moon J., Esposito E., Cromartie F. A coach's responsibility: learning how to prepare athletes for peak performance // The Sport Journal. – 2011. – Vol. 14. ISSN: 1543-9518]
14. Pérez-Camarero J., Martínez-Gallego R., Guzmán J.F., Crespo M. Online Training of Sports Coaches: Bibliographic Review // Apunts Educación Física y Deportes. – 2022. – №147. – pp. 26-35. DOI:10.5672/apunts.2014-0983.es.(2022/1).147.03
15. Avsiyevich V.N., Muhambet ZH.S. Sovershenstvovanie podgotovki nauchno-pedagogicheskikh kadrov v oblasti fizicheskoy kul'tury i sporta v Respublike Kazahstan // Teoriya i metodika fizicheskoy kul'tury. – 2018. – № 4(54). – S. 17-23.

Хат-хабарларға арналған автор (бірінші автор)	Автор для корреспонденции (первый автор)	The Author for Correspondence (The First Author)
Токарева Светлана Витальевна – 1 курс докторанты, педагогика ғылымдарының магистрі, Қазақ спорт және туризм академиясы Алматы қ., Қазақстан e-mail: atevs_83@mail.ru	Токарева Светлана Витальевна – докторант 1 курса, магистр педагогических наук, Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан, e-mail: atevs_83@mail.ru	Tokareva Svetlana Vitalievna – 1st year doctoral student, Master of Pedagogical Sciences, Kazakh Academy of Sports and Tourism, Almaty, Kazakhstan e-mail: atevs_83@mail.ru

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУДЫҢ
МЕДИЦИНАЛЫҚ-БИОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

МЕДИКО-БИОЛОГИЧЕСКИЕ
ПРОБЛЕМЫ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

MEDICAL AND BIOLOGICAL PROBLEMS
OF PHYSICAL EDUCATION

¹Орлов А.И.^{ORCID}, ²Гунина Л.М., ¹Есельбаева А.К., ³Авсиевич В.Н., ⁴Тутибаев К.А.

¹Казахский Национальный женский педагогический университет, г. Алматы, Казахстан

²Государственный налоговый университет Украины, г. Ирпень, Украина

³Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан

⁴Казахский Национальный педагогический университет им. Абая, г. Алматы, Казахстан

МЕТОДЫ ПРОФИЛАКТИКИ НЕКОНТРОЛИРУЕМЫХ МЫШЕЧНЫХ СОКРАЩЕНИЙ ПРИ ФИЗИЧЕСКИХ НАГРУЗКАХ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ТРЕНЕРА И СПОРТИВНОГО ФАРМАКОЛОГА

Орлов Александр Иванович, Гунина Лариса Михайловна, Есельбаева Алия Керимбековна, Авсиевич Виталий Николаевич, Тутибаев Кайрат Аблекимович

Методы профилактики неконтролируемых мышечных сокращений при физических нагрузках с точки зрения тренера и спортивного фармаколога

Аннотация. Статья посвящена вопросу профилактики неконтролируемых мышечных сокращений при физических нагрузках. Подходы к профилактике и, при необходимости, коррекции этого неприятного явления должны базироваться на принципах рационализации и индивидуализации процесса подготовки занимающихся, с одной стороны, и доказательной медицины – с другой, и соответственно включать взаимосвязанный алгоритм педагогических, а также патофизиологически и патобиохимически обоснованных воздействий. При этом определено, что первичным должен быть комплекс последовательных и систематичных действий тренера, направленных на профилактику нарушений протекания постнагрузочного восстановления (индивидуализация тренировочного процесса с предоставлением достаточного времени для восстановления, особенно у юных спортсменов), а также наличие достаточно активной разминки перед тренировочным занятием и стретчингом (упражнениями на растяжку) после тренировочного занятия.

Ключевые слова: физические нагрузки, судороги, нарушения обмена веществ, микроповреждения мышц, пищевые добавки.

Orlov Alexander Ivanovich, Gunina Larisa Mikhailovna, Eselbaeva Aliya Kerimbekovna, Avsiyevich Vitaliy Nikolaevich, Tutibaev Kairat Ablekimovich

Methods for prevention of uncontrolled muscle contractions during physical activity from the point of view of a trainer and sports pharmacologist

Abstract. The article is devoted to the issue of preventing uncontrolled muscle contractions during physical activity. Approaches to prevention and, if necessary, correction of this unpleasant phenomenon should be based on the principles of rationalization and individualization of the training process for students, on the one hand, and evidence-based medicine, on the other, and accordingly include an interconnected algorithm of pedagogical, as well as pathophysiological and pathobiochemically based influences. At the same time, it was determined that the primary one should be a set of consistent and systematic actions of the trainer aimed at preventing violations of the course of post-load recovery (individualization of the training process with provision of sufficient time for recovery, especially for young athletes), the presence of a sufficiently active warm-up before the training session and stretching (exercises) for stretching) after a training session.

Key words: physical activity, cramps, metabolic disorders, muscle microdamage, supplements.

Орлов Александр Иванович, Гунина Лариса Михайловна, Есельбаева Алия Керимбековна, Авсиевич Виталий Николаевич, Тутибаев Кайрат Аблекимович

Дене жүктемесі кезіндегі бақыланбайтын бұлшық ет жиырылуын жаттықтырушы мен спорттық фармакологтың көзқарасы тұрғысынан алдын алу әдістері

Аңдатпа. Мақала дене жүктемесі кезінде бақыланбайтын бұлшық ет жиырылуының алдын алу мәселесіне арналған. Алдын алу тәсілдері және қажет болған жағдайда бұл жағымсыз құбылысты түзету бір жағынан, дәлелді медицинамен айналысатындарды даярлау процесін ұтымды ету мен даралау принциптеріне негізделуі керек және екінші жағынан, сәйкесінше педагогикалық, сондай-ақ патофизиологиялық және патобиохимиялық негізделген әсерлердің өзара байланысты алгоритмін қамтуы керек. Бұл ретте жаттықтырушының жүктемеден кейінгі қалпына келу процесі жүруінің бұзылуын алдын алуға (әсіресе жас спортшыларда қалпына келтіруге жеткілікті уақыт бөре отырып, жаттығу процесін дараландыру), жаттығу сабағы алдында жеткілікті бөлсенді бой қыздырудың және жаттығудан кейін созылудың (созылу жаттығуларының) болуына бағытталған дәйекті және жүйелі іс-қимылдарының кешені болуы бастапқы болып айқындалды.

Түйін сөздер: дене жүктемелері, құрысулар, зат алмасудың бұзылуы, бұлшық еттердің ұсақ зақымдалулары, тағамдық қоспалар.

Основные положения. К сожалению, неконтролируемым мышечным спазмам, или судорогам, при физических нагрузках уделяется не слишком большое внимание и тренерами, и спортивными врачами. Данное состояние может быть предшественником или спутником синдромов микроповреждения мышц и отсроченной мышечной болезненности, приводящих, при отсутствии педагогической и фармакологической коррекции, к переутомлению и перенапряжению спортсмена. Особое внимание спортивного врача к судорогам должно быть привлечено по причине частого наличия у спортсменов венозной (или реже – артериальной) недостаточности нижних конечностей, а также дисфункции щитовидной железы. На этом фоне крайне важной является нутритивно-метаболическая поддержка параметров гомеостаза, в первую очередь уровня лактата, накопления токсических продуктов обмена, поддержания электролитного баланса. С точки зрения тренерских действий особо важными являются проведение качественной разминки перед нагрузкой и стретчинга по ее окончании, а также строгий педагогический контроль процессов постнагрузочного восстановления, на чем сделан особый акцент как на первичном этапе профилактики судорог у спортсменов. В работе, помимо детального описания механизмов развития неконтролируемых мышечных спазмов, намечены также коррекционные пути профилактики этого явления с использованием самых современных средств нутритивно-метаболической поддержки тренировочного процесса и оценена реальная эффективность их влияния на частоту развития судорог у спортсменов в динамике процесса подготовки.

Введение. Важным элементом развития двигательных, или физических, качеств, на чем акцентируют внимание исследователи, является возможность применения разнообразных по направленности нагрузок, приводящих к трансформации многочисленных биохимических и физиологических факторов, определяющих развитие мышечной силы, выносливости, ловкости и др. Однако, как свидетельствует практика, применяемые нагрузки достаточно часто однообразны, т.е. невариативны, и могут приводить к преждевременному переутомлению занимающихся и вызывать у них потерю интереса к занятиям [1-5].

Поэтому непрерывным варьированием применяемых нагрузок в динамике тренировочного процесса создаются условия, при которых уменьшается возможность развития переутомления, активизируются восстановительные процессы в организме, ускоряются адаптационные перестройки

различных функций и структур, лежащих в основе развития соответствующих физических способностей [2, 6, 7]. При этом можно констатировать, что отсутствие своевременной диагностики формирования переутомления и перенапряжения приводит к ухудшению состояния здоровья и педагогических показателей физической и функциональной подготовленности, а также психофизиологического состояния спортсменов [8].

При многолетних занятиях спортом, видами боевых искусств, большое значение приобретает решение проблемы адаптации организма занимающегося к прогрессирующему действию многократно используемых вариантов физической нагрузки. Чем выше квалификационный уровень спортсмена, тем ближе к границе его биологических возможностей находится функциональное состояние организма и тем сложнее ждать адекватного эффекта от применения вариантов повторяющихся тренировочных нагрузок; в то же время интенсификация нагрузки часто приводит к переутомлению, включая его мышечную компоненту, в частности встречающиеся у спортсменов судороги, в значительном проценте случаев определяющие исход соревновательной борьбы [9, 10].

Неконтролируемые мышечные сокращения (мышечные спазмы, судороги) являются обычным явлением в разных видах спорта у атлетов разной квалификации – начиная от юных и оканчивая олимпийскими чемпионами. Связанные с физической нагрузкой мышечные спазмы в научной литературе определяют как болезненные спазмы и непроизвольные сокращения скелетных мышц, возникающие во время или сразу после тренировочного занятия или соревновательного упражнения [11].

Многие спортсмены сталкивались с этой проблемой во время занятий в зале или на беговой дорожке, в бассейне или во время плавания на открытой воде, при прохождении полу- и марафонских дистанций; для нециклических видов спорта (теннис, виды единоборств и др.) это явление также очень характерно. Окончательно точные причины возникновения мышечных спазмов при физических нагрузках пока неизвестны. Судороги могут длиться в течение короткого (от нескольких секунд до нескольких минут) или более длительного (более 7–10 минут) промежутка времени и зависят от множества взаимовлияющих факторов [12]. Определять причину развития судорог у занимающихся в каждом случае нужно индивидуально, наблюдая за организмом и проводя определенный диагностический алгоритм. Достаточно

часто развитие судорог наблюдается в крупных мышцах (икроножной, бедренной), хотя мышцы ягодиц, брюшного пресса, мелкие мышцы стопы также находятся в зоне риска, что может приводить к снижению общей работоспособности, заставляет спортсмена преждевременно заканчивать тренировочное занятие и соревновательное упражнение [13].

Цель работы: сформировать современные представления о причинах развития мышечных спазмов у спортсменов и наметить пути профилактики этого явления.

Реализация поставленной цели исследования стала возможной при решении **следующих задач:**

Проанализировать и обобщить имеющиеся в современной литературе сведения относительно генеза и методологии коррекции неконтролируемых мышечных спазмов у спортсменов.

Опираясь на особенности патофизиологических механизмов этого явления, предложить комплексную методологию его фармакологической профилактики и коррекции.

Оценить результаты рандомизированного двойного слепого плацебо-контролируемого исследования (РДСПКИ) оценки эффективности предложенной тренерам методологии в динамике тренировочного процесса спортсменов.

Объект исследования – тренировочный процесс спортсменов.

Предмет исследования – нарушение регуляторных характеристик мышечного сокращения.

Методы и организация исследования.

Для достижения цели исследовательской работы были применены следующие методы:

- *теоретические:* анализ и обобщение методологической, педагогической и научно-методической отечественной и зарубежной литературы, систематизация научных данных, обобщение опыта практики, сравнение разных взглядов на исследуемую проблему, анализ содержания с целью соотношения предварительных и дальнейших предположений и получения новой информации по теме исследования;

- *эмпирические:* педагогические наблюдения с целью исследования физического и функционального состояния организма и частоты выявления судорог у занимающихся;

- *экспериментальные:* педагогический сравнительный эксперимент для изучения частоты изменения показателей, характеризующий развитие неконтролируемых мышечных спазмов в ходе тренировочных занятий со спортсменами;

- *методы статистической обработки данных:* описательная статистика.

Научное изыскание проводилось на протяжении 7 лет (2015-2022 гг.). Исследования у спортсменов, специализирующихся в циклических видах, проводились на Украине, на базе лаборатории стимуляции работоспособности и адаптационных реакций в спорте высших достижений НИИ Национального университета физического воспитания и спорта Украины (г. Киев) и на базе спортивного комплекса кафедры физического воспитания, спорта и здоровья Государственного налогового университета (г. Ирпень, Украина), у представителей единоборств – на двух базах (клуб самозащиты «Альянс», г. Переяслав, Украина, и Центр изучения боевых искусств «Бушинкан Казахстан», г. Алматы, Казахстан).

Результаты исследования и их обсуждение.

Специалисты в области спортивной медицины говорят, что может быть несколько причин возникновения судорог. Первой и, на наш взгляд, одной из основных причин является синдром отсроченной мышечной болезненности (DOMS, от англ. *Delayed Onset of Muscle Soreness* – отсроченная мышечная болезненность), сопровождающийся судорогами нескольких общих триггеров, возникающими в результате активизации процессов липоксигенации и накопления молочной кислоты в интенсивно работающих сократительных волокнах [14, 15], которые вызывают первичное поражение мышц (EIMD – индуцированное нагрузкой микроповреждение мышечных волокон; от англ. *Exercise-Induced Muscle Damage*). При этом в мышцах возникают микротравмы, нарушается передача нервных импульсов, регулирующих сокращение и расслабление мышц. Вместо привычного цикла сокращения и расслабления возникает неконтролируемый гипертонус – мышечный спазм [16]. Судороги также могут появляться от систематического переутомления, недостаточно качественного проведения разминки и подготовки спортсменов перед тренировочными занятиями и соревновательными упражнениями, когда мышечные структуры не успевают восстанавливаться между отдельными нагрузками, что является одним из проявлений мышечного утомления [15].

Во-вторых, причиной возникновения судорог во время тренировочного занятия или в ходе соревнований является недостаточная предварительная разминка и растяжка по окончании нагрузки. Причиной судорог может также стать дисбаланс мышц и другие анатомо-физиологические отклонения, самое распространенное из которых – плоскостопие. Из-за опущения свода стопы не может амортизировать, заваливается внутрь, на-

грузка распределяется неравномерно, что приводит к судорогам в перегруженных мышцах [17].

В-третьих, ещё одной важной причиной судорог является нарушение водно-электролитного баланса с возникновением нехватки жидкости в организме, а также минералов, в первую очередь калия и магния [18].

В-четвертых, нельзя исключать ишемическую природу мышечных спазмов, что характерно и для клинических пациентов [19], а также и спортсменов, особенно страдающих венозной (или реже – артериальной) недостаточностью нижних конечностей [20].

В-пятых, наличие дисфункции щитовидной железы может являться провоцирующим фактором развития судорог у спортсменов. Поэтому в перечень анализов при углубленном медико-биологическом обследовании спортсменов и при составлении программ нутритивно-метаболической поддержки (НМП) необходимо всегда включать тиреотропный гормон (ТТГ) и гормоны щитовидной железы (Т3 и Т4) [9].

Некоторые исследователи полагают, что спазмы скелетных мышц – это комбинация нескольких факторов, сливающихся в некий идеальный «шторм», перевозбуждение альфа-мотонейронов (они напрямую ответственны за сокращение мышц), что в конечном итоге приводит к спазмам [21]. Самыми важными условиями для этого являются:

- неадекватные погодные условия (жара или тренировки в условиях высокогорья);
- повреждение мышц;
- предшествующие травмы спазмируемых мышц или группы компенсирующих мышц;
- приём некоторых лекарственных препаратов (альбутерол, эстроген – оба запрещены в спорте, а также статины – гиполипидемические лекарственные препараты);
- методологические нарушения проведения «текунды» (закаливания ударных частей тела, способность к нанесению и принятию ударов, в том числе разными видами холодного оружия) – важного раздела многих видов боевых искусств.

Эти переменные могут легко усиливать друг друга, приводя к быстрому развитию мышечных спазмов, особенно в день соревнований, поединков [22]. Исходя из этого, превентивными мерами относительно развития судорог у спортсменов, по нашему мнению, должен быть определенный алгоритм действий команды специалистов:

Сочетанная работа тренера и врача команды в отношении недопущения развития переутомления и перенапряжения спортсменов.

Осмотр флеболога и врача-ортопеда с последующей коррекцией выявленных нарушений со стороны венозной системы и опорно-двигательного аппарата соответственно (при наличии).

3. Метаболическая терапия, направленная на патогенетические звенья развития DOMS и EIMD, с использованием антиоксидантов и средств коррекции лактат-ацидоза.

4. Поддержание водно-электролитного баланса до начала, а также в динамике любых физических нагрузок, особенно высокой интенсивности, с использованием изотонических витаминно-минеральных спортивных напитков (хорошо себя зарекомендовали продукты фирм Nutrend, SiS, Sponser, Olimp и др.).

5. Коррекция гормонального фона, в первую очередь функционального состояния щитовидной железы, при указаниях в анамнезе на частое появление мышечных спазмов.

6. Применение только препаратов и специальных добавок, не входящих в Запрещенный список Всемирного антидопингового агентства, а также других фармакологических средств лишь при соотношении критериев пользы / риска.

К сожалению, не всегда обоснованными являются рекомендации включать в рацион продукты с высоким содержанием кальция, натрия, калия и магния. Чем это можно обосновать с точки зрения доказательной медицины? Кальций содержится в сыре твердом, твороге и кисломолочных продуктах, причем желателен необезжиренных, капусте белокочанной, в т.ч. и квашеной, яичных желтках, бобовых и орехах [23]. Это продукты из обычного рациона спортсмена, и при сбалансированном питании в организме занимающихся кальция вполне достаточно (исключение обычно составляют представители видов спорта с ограничением рациона, такие как гимнастика спортивная, гимнастика художественная, реже – фигурное катание, в которых снижение употребления подобных продуктов питания приводит даже к разрежению, т.е. снижению плотности, костной ткани, так называемой остеопении, часто сопровождающейся выраженными и на первый взгляд немотивированными болями в костях, чаще в длинных трубчатых) [24]. Таким образом, при правильном построенном с помощью спортивного нутрициолога рационе уже ничего в него включать дополнительно не нужно [25]. Избыток продуктов, богатых кальцием, и необоснованное применение препаратов и пищевых добавок на основе кальция без лабораторного контроля на содержание в сыворотке

крови кальция ионизированного (ионизированного, ибо как раз это является активной формой данного минерала), а не общего, запрещено [26]. Это может привести к отложению «песка» в почечных лоханках, уплотнению структуры связок (снижается их эластичность, растёт количество разрывов, ухудшается гибкость как двигательное качество), способствует повышению свертывания крови с ростом ее вязкости, что увеличивает нагрузку на миокард, замедляет скорость движения крови по сосудам и, как следствие, приводит к снижению аэробной, а следовательно, и общей работоспособности [27, 28].

При этом рекомендации спортсменам бесконтрольно принимать Панангин (*seu* аспаркам) должны быть обоснованы соответствующей лабораторной базой, поскольку это достаточно серьезный кардиологический препарат (калия-магния аспарагинат). Для его применения необходимо иметь заключение кардиолога, расшифровку электрокардиограммы, результаты лабораторных исследований на содержание контролируемых электролитов (калия и магния) [29]. Чрезмерное повышение уровня калия чревато нарушениями сердечного ритма, вплоть до развития аритмии и асистолии [30]. Повышение уровня магния также далеко не безопасно, особенно если спортивный врач или спортивный фармаколог ранее обоснованно рекомендовали применение для снижения выраженности психофизиологического стресса (предстартовое волнение – состояние динамического покоя, нарушение засыпания и др.) прием препарата МагнеВ6, содержащего магний.

Мы весьма успешно проводим нормализацию электролитного баланса в динамике тренировочного процесса с помощью специальной пищевой добавки «Salt Caps» (Nutrend, США). Она включается в постоянную программу НМП подготовки спортсмена и в значительной степени предупреждает возникновение судорог. Также достаточно эффективна специальная добавка «No Cramp» (STC Nutrition, Франция), которая содержит натуральные растительные экстракты, витамин В6 и минералы. Входящий в состав добавки экстракт женьшеня повышает выносливость, способствуя ликвидации излишков молочной кислоты, экстракт хинного дерева и магний способствуют ускорению передачи нервных импульсов в мышечном волокне и улучшению нервно-мышечного и межмышечного взаимодействия, арника снимает воспаление и отёки в мышцах, суставах и сосудах, борется с мышеч-

ным утомлением. Подобным действием обладает специальная патентованная пищевая добавка «MUSCLE RELAX» (Sponser, Швейцария) на основе адаптированной смеси солевого раствора и сока лимона и огурца, с добавлением уксусной кислоты, горькой субстанции хинина и солей магния. Важно помнить о правилах применения этой добавки: 1–2 флакона перед или во время физических нагрузок желательно подержать во рту около 10 сек, затем проглотить. Перед высокоинтенсивной нагрузкой этот продукт следует принимать заблаговременно, не менее чем за один час до тренировочного занятия или соревнования. Следует отметить возможность негативной реакции на пищевую добавку «MUSCLE RELAX» у представителей единоборств в условиях работы с «капой» (защитным челюстно-лицевым протезом), что может способствовать появлению позывов на рвоту у некоторых особо чувствительных спортсменов.

Эффективным, с нашей точки зрения, является профилактическое применение для соревновательного процесса специальной добавки «Lactate Buffer» (Sponser, Швейцария), принимать которую необходимо в течение 5–6 дней до соревнований и во время стартов. Необходимо помнить, что размер разовой порции (и суточной дозировки) этой добавки определяется в зависимости от массы тела и длительности соревновательного упражнения, содержания контролируемых электролитов у каждого отдельного спортсмена, что требует постоянного контроля со стороны врача спортивной медицины.

Предлагаемый нутритивно-метаболический комплекс был апробирован у 285 квалифицированных украинских и казахских спортсменов, специализирующихся в циклических видах спорта (бег на длинные и марафонские дистанции, плавание) и нециклических (в единоборствах ушу, джиуджитсу и боевом искусстве дзю-дзюцу), разделенных на две рандомные группы – контрольную и основную (таблица 1).

Главное концептуальное положение, на котором базировалось наше исследование, заключалось в необходимости снижения частоты неконтролируемых мышечных спазмов в динамике процесса подготовки, и особенно на протяжении этапа непосредственной подготовки к соревнованиям и самих соревнований, когда нагрузки особенно высоки по объему и интенсивности, что приводит к увеличению частоты возникновения судорог и, соответственно, ухудшению соревновательного результата.

Таблица 1 - Характеристика групп и количество обследованных спортсменов

Показатель	Группы спортсменов	
	контрольная	основная
Обследованных спортсменов, всего	285	
Количество представителей циклических видов спорта	98	95
Количество представителей нециклических видов спорта	45	47
Пол	м	м
Средний возраст, годы	22,8±4,6	21,4±4,9
Квалификация, всего спортсменов, в том числе:	142	143
<i>мастер спорта</i>	45	42
<i>кандидат в мастера спорта</i>	57	60
<i>I спортивный разряд</i>	40	41

Дизайн, согласно требованиям, предъявляемым к научным медицинским исследованиям на постсоветском пространстве и со стороны Всемирной организации здравоохранения, отвечал стандартам рандомизированного двойного слепого рандомизированного плацебо-контролируемого исследования. Рандомизация участников обследования проведена методом простой стратификации. Группы были сопоставимы по полу (все мужчины), возрасту, квалификации и специализации. Группа плацебо-контроля получала перед тренировочным занятием только капсулы с крахмалом, в основной группе спортсменов в динамике исследования применяли предложенный комплекс нутритивно-метаболической поддержки, состоящий из специальных пищевых добавок

«MUSCLE RELAX», «Salt Caps», «Lactate Buffer», изотонический напиток «Unisport» (Nutrend). Длительность приема плацебо и специальных пищевых добавок в обеих группах составила 12 дней в динамике предсоревновательного микроцикла и самих соревнований (за исключением добавки «Lactate Buffer», которую начинали применять в течение 5-6 дней перед соревновательным периодом и в его динамике).

Использование предложенного комплекса нутритивно-метаболической поддержки привело к существенному снижению частоты развития судорог в основной группе у представителей обеих исследованных групп видов спорта по сравнению с данными в контрольной (таблица 2, рисунок 1).

Таблица 2 - Частота возникновения судорог у представителей контрольной и основной групп спортсменов в динамике исследования при использовании профилактического комплекса специальных пищевых добавок

Частота проявления неконтролируемых мышечных спазмов	Группы спортсменов	
	контрольная, абс.	основная, абс.
Представители циклических видов спорта	47	21
Представители единоборств	29	14

Нужно отметить, что в нашем исследовании частота возникновения неконтролируемых мышечных спазмов была выше у представителей единоборств, причем как в основной, так и в контрольной группе, что, на наш взгляд, обусловлено большим вкладом гликолитического лактатного механизма в энергообеспечение мышечной дея-

тельности [1, 3, 9], а во-вторых, эксцентрическим характером движений, при котором накопление лактата и токсических метаболитов обычно выше по сравнению с данными у представителей циклических видов спорта с аэробным механизмом энергообеспечения.

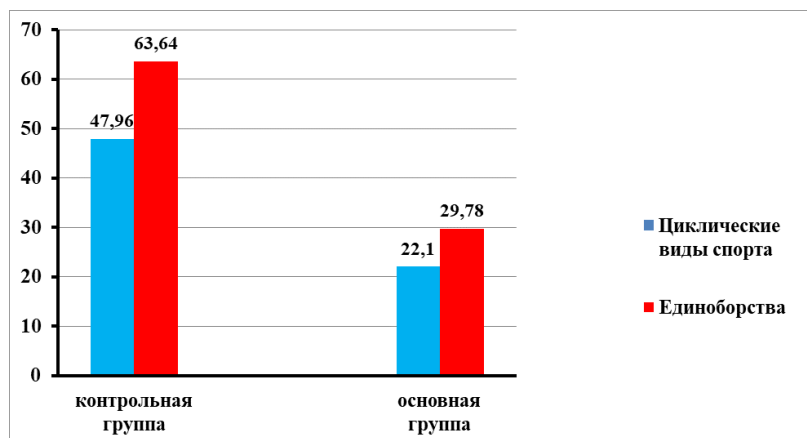

Рисунок 1 - Соотношение частоты возникновения судорог в основных и контрольных группах спортсменов, специализирующихся в разных видах спорта, %

Выводы и практические рекомендации.

Как следует из представленных данных, профилактика развития мышечных спазмов (судорог) при интенсивных физических нагрузках является прерогативой не только тренера, но и, в значительной степени, врача спортивной медицины. Подходы к профилактике и, при необходимости, коррекции этого неприятного явления должны базироваться на принципах рационализации и индивидуализации процесса подготовки занимающихся, с одной стороны, и доказательной медицины – с другой, и, соответственно, включать взаимосвязанный алгоритм педагогических, а также патофизиологически и патохимически обоснованных воздействий. Именно исходя из этого, нами был определен комплекс первостепенных нутритивно-метаболических воздействий, который влиял на уровень лактата и состояние ионного баланса – важнейших метаболических факторов поддержания гомеостаза, влияющего на появление синдрома DOMS и судорожного статуса у спортсменов. Однако, ко-

нечно же, первичным должен быть комплекс последовательных и систематических действий тренера, направленных на профилактику нарушений протекания постнагрузочного восстановления (индивидуализация тренировочного процесса с предоставлением достаточного времени для восстановления, особенно у юных спортсменов), а также наличие достаточно активной разминки перед тренировочным занятием и стретчингом (упражнениями на растяжку) после него, что, с точки зрения современных ученых, является действенным методом профилактики формирования синдрома микроповреждения мышц.

Перспективы дальнейших исследований

лежат в изучении частоты возникновения неконтролируемых мышечных сокращений у представителей разных видов спорта и отдельных соревновательных дисциплин равной квалификации на этапах годового макроцикла и формирования системы лабораторных критериев, помогающих оценить степень риска развития данного состояния у спортсменов.

Литература

1. Платонов В.Н. Двигательные качества и физическая подготовка спортсменов. – М.: Спорт, 2019. – 656 с.
2. Sharlo K., Tyganov S.A., Tomilovskaya E., Popov D.V., Saveko A.A., Shenkman B.S. Effects of Various Muscle Disuse States and Countermeasures on Muscle Molecular Signaling // *International Journal of Molecular Sciences* – 2021. – V. 23, N 1. – P. 468. doi: 10.3390/ijms23010468.
3. Никитин Н.А., Рыбицкий Н.В, Тагирова Н.П., Данилова Г.Р. Развитие двигательных качеств студентов: учебное пособие. – Набережные Челны, 2017. – 256 с.
4. Chien C.H., Lee T.Y., Lin M.T. Factors affecting motor development of toddlers who received cardiac corrective procedures during infancy // *Early Human Development*. – 2021. – V. 158:105392. doi: 10.1016/j.earlhumdev.2021.105392.
5. Kellmann M., Bertollo M., Bosquet L., Brink M., Coutts A.J. [et al.]. Recovery and Performance in Sport: Consensus Statement // *International Journal of Sports Physiology and Performance*. – 2018. – V. 13, N 2. – P. 240–245. doi: 10.1123/ijsp.2017-0759.
6. Сейфулла Р.Д., Орджоникидзе З.Г., Эмирова Л.Р., Рожкова Е.А., Сейфулла А.Р. Мониторинг и фармакологическая коррекция факторов, лимитирующих спортивную работоспособность. – М.: Советский спорт, 2005. – 168 с.

7. Орлов А.И., Есельбаева А.К., Абдыкадырова Д.Р., Тауасарова Д.А., Тутубаев К.А. Особенности периодизации тренировочных нагрузок студенческой молодежи на разных этапах занятий боевым искусством Дзю-дзюцу // Теория и методика физической культуры. – 2022. – № 4(70). – С. 123–132. doi: 10.48114/2306-5540_2022_4_6.
8. Liu L, Wu ZH, Huang QM, Liu QG, Wang LN, Jin XH. Clinical observations in treatment of lower extremity varicose veins with trigger points acupuncture // *Phlebology*. – 2023. – N 9. – P. 2683555231198615. doi: 10.1177/02683555231198615.
9. Рыбина И.Л., Гунина Л.М. Лабораторные маркеры контроля и управления тренировочным процессом спортсменов: наука и практика. – М.: Спорт, 2021. – 372 с.
10. Gomes N.M., Durães A.R., Conceição L.S.R., Saquetto M.B., Ellingsen Ø., Carvalho V.O. High intensity interval training versus moderate intensity continuous training on exercise capacity and quality of life in patients with heart failure with reduced ejection fraction: A systematic review and meta-analysis // *International Journal of Cardiology*. – 2018. – V. 261. – P. 134–141. doi: 10.1016/j.ijcard.2018.02.076.
11. Malanga G.A., Yan N., Stark J. Mechanisms and efficacy of heat and cold therapies for musculoskeletal injury // *Postgraduate Medicine*. – 2015. – V. 127, N 1. – P. 57–65. doi: 10.1080/00325481.2015.992719.
12. Garber C.E., Blissmer B., Deschenes M.R., Franklin B.A., Lamonte M.J. [et al.]; American College of Sports Medicine. American College of Sports Medicine position stand. Quantity and quality of exercise for developing and maintaining cardiorespiratory, musculoskeletal, and neuromotor fitness in apparently healthy adults: guidance for prescribing exercise // *Medicine & Science in Sports & Exercise*. – 2011. – V. 43, N 7. – P. 1334–1359. doi: 10.1249/MSS.0b013e318213fefb.
13. Платонов В.Н. Перетренированность в спорте // Наука в олимпийском спорте. – 2015. – № 1. – С. 19-34.
14. Hotfiel T., Freiwald J., Hoppe M.W., Lutter C., Forst R. [et al.]. Advances in Delayed-Onset Muscle Soreness (DOMS): Part I: Pathogenesis and Diagnostics // *Sportverletz Sportschaden*. – 2018. – V. 32, N 4. – P. 243–250. doi: 10.1055/a-0753-1884.
15. Heiss R., Lutter C., Freiwald J., Hoppe M.W., Grim C [et al.]. Advances in Delayed-Onset Muscle Soreness (DOMS) – Part II: Treatment and Prevention // *Sportverletz Sportschaden*. – 2019. – V. 33, N 1. – P. 21–29. doi: 10.1055/a-0810-3516.
16. Мышечные спазмы: причины и профилактика. – Текст: электронный // Спорт-Марафон: [сайт]. – URL: <https://sportmarafon.ru/article/myshechnye-spazmy-prichiny-i-profilaktika/> (дата обращения: 12.11.2022).
17. Li S., Myerson M.S. Excision of a Middle Facet Tarsal Coalition // *JBJS Essent. Surg. Tech*. – 2020. – V. 10, N 1. – P. e0114-14. doi: 10.2106/JBJS.ST.18.00114.
18. Höger S.A., Gast L.V., Marty B., Hotfiel T., Bickelhaupt S. [et al.]. Sodium and quantitative hydrogen parameter changes in muscle tissue after eccentric exercise and in delayed-onset muscle soreness assessed with magnetic resonance imaging // *NMR in Biomedicine*. – 2023. – V. 36, – N 2. – e4840. doi: 10.1002/nbm.4840.
19. Coletti R.H. The ischemic model of chronic muscle spasm and pain // *European Journal of Translational Myology*. – 2022. – V. 32, N 1. – 10323. doi: 10.4081/ejtm.2022.10323.
20. Lee J.A., Kong D.S., Lee S., Park S.K., Park K. Association of Thyroid Hypofunction with Clinical Outcomes after Microvascular Decompression for Hemifacial Spasm // *European Journal of Neurology*. 2021. – V. 84, N 4. – P. 288–294. doi: 10.1159/000516135.
21. Kang Y.M., Wheeler J.D., Pickar J.G. Stimulation of chemosensitive afferents from multifidus muscle does not sensitize multifidus muscle spindles to vertebral loads in the lumbar spine of the cat // *Spine (Phila Pa 1976)*. – 2001. – V. 26, N 14. – P. 1528–1536. doi: 10.1097/00007632-200107150-00005.
22. Войтенко В.Л., Гунина Л.М. Зміни ультраструктури тканин литкового м'язу та міокарда під впливом фізичного навантаження в експерименті // Актуальні проблеми медицини. – 2020. – № 20(2). – С. 114–118.
23. Gunina Larisa M., Kudina Lyudmila V. Nutrition and pharmacological support of athletes training: the problems of science, practices and educational sphere // *Russian Journal of Physical Education and Sport*. – 2019. – V. 14, N 1. – P. 169–174. doi: 10.14526/2070-4798-2019-14-1-198-206
24. Гунина Лариса, Рыбина Ирина. Современные технологии оценки плотности костной ткани у спортсменов: диагностическая ценность функциональных и лабораторных критериев // Наука в олимпийском спорте. – 2021. – № 2. – С. 51–59. doi: 10.32652/olympic2021.2_5.
25. Gunina L.M., Milashius K.M., Chernozub A.A., Danylchenko S.I., Voitenko V.L. Improving the training of qualified athletes-students by modern nutritional technologies // *Journal of Metabolic and Bariatric Surgery*. – 2021. – V. 6, N 5. – P. 445–449. doi: 10.26693/jmbs06.05.445
26. Бсленічев І.Ф., Гунина Л.М., Горчакова Н.О., Бухтіярова Н.В., Самура І.Б. [та ін.]. Спортивна фармакологія. Підручник; в 2-х томах. – Вінниця: Нова книга, 2023. – Т. 1. – 325 с.
27. Beck K.L., von Hurst P.R., O'Brien W.J., Badenhorst C.E. Micronutrients and athletic performance: A review // *Food and Chemical Toxicology*. – 2021. – V. 158. – P. 112618. doi: 10.1016/j.fct.2021.112618.
28. Дмитриев А., Гунина Л. Синдромы микроповреждения мышц и отсроченной мышечной болезненности в спорте высших достижений: роль в развитии утомления и профилактика // Наука в олимпийском спорте. – 2020. – № 1. – С. 57–71. doi: 10.32652/olympic2020.1_5.
29. Clancy C.E., Chen-Izu Y., Bers D.M., Belardinelli L., Boyden P.A. [et al.]. Deranged sodium to sudden death // *Journal of Physiology*. – 2015. – V. 593, N 6. – P. 1331–1345. doi: 10.1113/jphysiol.2014.281204.
30. Meeusen R., Duclos M., Foster C., Fry A., Gleeson M. [et al.]; European College of Sport Science; American College of Sports Medicine. Prevention, diagnosis, and treatment of the overtraining syndrome: joint consensus statement of the European College of Sport Science and the American College of Sports Medicine // *Medicine & Science in Sports & Exercise*. – 2013. – V. 45, N 1. – P. 186–205. doi: 10.1249/MSS.0b013e318279a10a.

References

- 1 Platonov V.N. Dvigatel'nye kachestva i fizicheskaya podgotovka sportsmenov. Moskva: Sport, 2019. - 656 s.
- 2 Sharlo K., Tyganov S.A., Tomilovskaya E., Popov D.V., Saveko A.A., Shenkman B.S. Effects of Various Muscle Disuse States and Countermeasures on Muscle Molecular Signaling // *International Journal of Molecular Sciences* – 2021. – V. 23, N 1. – P. 468. doi: 10.3390/ijms23010468.

- 3 Nikitin N.A., Rybickij N.V., Tagirova N.P., Danilova G.R. Razvitie dvigatel'nyh kachestv studentov: uchebnoe posobie. Naberezhnye Chelny, 2017. - 256 s.
- 4 Chien C.H., Lee T.Y., Lin M.T. Factors affecting motor development of toddlers who received cardiac corrective procedures during infancy // *Early Human Development*. – 2021. – V. 158:105392. doi: 10.1016/j.earlhumdev.2021.105392.
- 5 Kellmann M., Bertollo M., Bosquet L., Brink M., Coutts A.J. [et al.]. Recovery and Performance in Sport: Consensus Statement // *International Journal of Sports Physiology and Performance*. – 2018. – V. 13, N 2. – P. 240–245. doi: 10.1123/ijspp.2017-0759.
- 6 Sejfulla R.D., Ordzhonikidze Z.G., Emirova L.R., Rozhkova E.A., Sejfulla A.R. Monitoring i farmakologicheskaya korekciya faktorov, limitiruyushchih sportivnuyu rabotosposobnost'. Moskva: Sovetskij sport, 2005. - 168 s.
- 7 Orlov A.I., Esel'baeva A.K., Abdykadyrova D.R., Tauasarova D.A., Tutibaev K.A. Osobennosti periodizacii trenirovochnyh nagruzok studencheskoj molodyozhi na raznyh etapah zanyatij boevym iskusstvom Dzyu-dzyucu // *Teoriya i metodika fizicheskoj kul'tury*. – 2022. – № 4(70). – S. 123–132. doi: 10.48114/2306-5540_2022_4_6.
- 8 Liu L, Wu ZH, Huang QM, Liu QG, Wang LN, Jin XH. Clinical observations in treatment of lower extremity varicose veins with trigger points acupuncture // *Phlebology*. – 2023. – N 9. – R. 2683555231198615. doi: 10.1177/02683555231198615.
- 9 Rybina I.L., Gunina L.M. Laboratornye markery kontrolya i upravleniya trenirovochnym processom sportsmenov: nauka i praktika. - Moskva: Sport, 2021. - 372 s.
- 10 Gomes N.M., Durães A.R., Conceição L.S.R., Saquette M.B., Ellingsen Ø., Carvalho V.O. High intensity interval training versus moderate intensity continuous training on exercise capacity and quality of life in patients with heart failure with reduced ejection fraction: A systematic review and meta-analysis // *International Journal of Cardiology*. – 2018. – V. 261. – P. 134–141. doi: 10.1016/j.ijcard.2018.02.076.
- 11 Malanga G.A., Yan N., Stark J. Mechanisms and efficacy of heat and cold therapies for musculoskeletal injury // *Postgraduate Medicine*. – 2015. – V. 127, N 1. – P. 57–65. doi: 10.1080/00325481.2015.992719.
- 12 Garber C.E., Blissmer B., Deschenes M.R., Franklin B.A., Lamonte M.J. [et al.]; American College of Sports Medicine. American College of Sports Medicine position stand. Quantity and quality of exercise for developing and maintaining cardiorespiratory, musculoskeletal, and neuromotor fitness in apparently healthy adults: guidance for prescribing exercise // *Medicine & Science in Sports & Exercise*. – 2011. – V. 43, N 7. – P. 1334–1359. doi: 10.1249/MSS.0b013e318213fefb.
- 13 Platonov V.N. Peretrenirovannost' v sporte // *Nauka v olimpijskom sporte*. – 2015. – № 1. – S. 19–34.
- 14 Hotfiel T., Freiwald J., Hoppe M.W., Lutter C., Forst R. [et al.]. Advances in Delayed-Onset Muscle Soreness (DOMS): Part I: Pathogenesis and Diagnostics // *Sportverletz Sportschaden*. – 2018. – V. 32, N 4. – P. 243–250. doi: 10.1055/a-0753-1884.
- 15 Heiss R., Lutter C., Freiwald J., Hoppe M.W., Grim C [et al.]. Advances in Delayed-Onset Muscle Soreness (DOMS) – Part II: Treatment and Prevention // *Sportverletz Sportschaden*. – 2019. – V. 33, N 1. – P. 21–29. doi: 10.1055/a-0810-3516.
- 16 Myshechnye spazmy: prichiny i profilaktika. – Tekst: elektronnyj // *Sport-Marafon: [sajt]*. – URL: <https://sport-marafon.ru/article/myshechnye-spazmy-prichiny-i-profilaktika/> (data obrashcheniya: 12.11.2022).
- 17 Li S., Myerson M.S. Excision of a Middle Facet Tarsal Coalition // *JBJS Essent. Surg. Tech*. – 2020. – V. 10, N 1. – P. e0114.1-14. doi: 10.2106/JBJS.ST.18.00114.
- 18 Höger S.A., Gast L.V., Marty B., Hotfiel T., Bickelhaupt S. [et al.]. Sodium and quantitative hydrogen parameter changes in muscle tissue after eccentric exercise and in delayed-onset muscle soreness assessed with magnetic resonance imaging // *NMR in Biomedicine*. – 2023. – V. 36, - N 2. – e4840. doi: 10.1002/nbm.4840.
- 19 Coletti R.H. The ischemic model of chronic muscle spasm and pain // *European Journal of Translational Myology*. – 2022. – V. 32, N 1. – 10323. doi: 10.4081/ejtm.2022.10323.
- 20 Lee J.A., Kong D.S., Lee S., Park S.K., Park K. Association of Thyroid Hypofunction with Clinical Outcomes after Microvascular Decompression for Hemifacial Spasm // *European Journal of Neurology*. 2021. – V. 84, N 4. – P. 288–294. doi: 10.1159/000516135.
- 21 Kang Y.M., Wheeler J.D., Pickar J.G. Stimulation of chemosensitive afferents from multifidus muscle does not sensitize multifidus muscle spindles to vertebral loads in the lumbar spine of the cat // *Spine (Phila Pa 1976)*. – 2001. – V. 26, N 14. – P. 1528–1536. doi: 10.1097/00007632-200107150-00005.
- 22 Vojtenko V.L., Gunina L.M. Zmini ul'trastrukturi tkanin litkovogo m'yazu ta miokarda pid vplivom fizichnogo navantazhennya v eksperimenti // *Aktual'ni problemi medicini*. – 2020. – № 20(2). – S. 114–118.
- 23 Gunina Larisa M., Kudina Lyudmila V. Nutrition and pharmacological support of athletes training: the problems of science, practices and educational sphere // *Russian Journal of Physical Education and Sport*. – 2019. – V. 14, N 1. – R. 169–174. doi: 10.14526/2070-4798-2019-14-1-198-206
- 24 Gunina Larisa, Rybina Irina. Sovremennye tekhnologii ocenki plotnosti kostnoj tkani u sportsmenov: diagnosticheskaya cennost' funkcional'nyh i laboratornyh kriteriev // *Nauka v olimpijskom sporte*. – 2021. – № 2. – S. 51–59. doi: 10.32652/olympic2021.2_5.
- 25 Gunina L.M., Milashius K.M., Chernozub A.A., Danylchenko S.I., Voitenko V.L. Improving the training of qualified athletes-students by modern nutritiological technologies // *Journal of Metabolic and Bariatric Surgery*. – 2021. – V. 6, N 5. – P. 445–449. doi: 10.26693/jmbs06.05.445
- 26 Belenichev I.F., Gunina L.M., Gorchakova N.O., Buhtiyarova N.V., Samura I.B. [ta in.]. Sportivna farmakologiya. Pidruchnik; v 2-h tomah. Vinnicya: Nova kniga, 2023. - T. 1. - 325 s.
- 27 Beck K.L., von Hurst P.R., O'Brien W.J., Badenhorst C.E. Micronutrients and athletic performance: A review // *Food and Chemical Toxicology*. – 2021. – V. 158. – P. 112618. doi: 10.1016/j.fct.2021.112618.
- 28 Dmitriev A., Gunina L. Sindromy mikropovrezhdeniya myshe i otsrochennoj myshechnoj bolezennosti v sporte vysshih dostizhenij: rol' v razvitii utomleniya i profilaktika // *Nauka v olimpijskom sporte*. – 2020. – № 1. – S. 57–71. doi: 10.32652/olympic2020.1_5.
- 29 Clancy C.E., Chen-Izu Y., Bers D.M., Belardinelli L., Boyden P.A. [et al.]. Deranged sodium to sudden death // *Journal of Physiology*. – 2015. – V. 593, N 6. – P. 1331–1345. doi: 10.1113/jphysiol.2014.281204.

- 30 Meeusen R., Duclos M., Foster C., Fry A., Gleeson M. [et al.]; European College of Sport Science; American College of Sports Medicine. Prevention, diagnosis, and treatment of the overtraining syndrome: joint consensus statement of the European College of Sport Science and the American College of Sports Medicine // *Medicine & Science in Sports & Exercise*. – 2013. – V. 45, N 1. – P. 186–205. doi: 10.1249/MSS.0b013e318279a10a.

Хат-хабарларға арналған автор (бірінші автор)	Автор для корреспонденции (первый автор)	The Author for Correspondence (The First Author)
<p>Орлов Александр Иванович – педагогика ғылымдарының кандидаты, Украина еңбек сіңірген жаттықтырушысы, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: alexalians007@gmail.com, ORCID: https://orcid.org/0009-0003-3965-2620</p>	<p>Орлов Александр Иванович – кандидат педагогических наук, заслуженный тренер Украины, Казахский Национальный женский педагогический университет, г. Алматы, Казахстан, e-mail: alexalians007@gmail.com, ORCID: https://orcid.org/0009-0003-3965-2620</p>	<p>Orlov Alexander Ivanovich – Candidate of Pedagogical Sciences, Honored Trainer of Ukraine, Kazakh National Women’s Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: alexalians007@gmail.com, ORCID: https://orcid.org/0009-0003-3965-2620</p>

ХАЛЫҚТЫҢ
ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ

ФИЗИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ
НАСЕЛЕНИЯ

PHYSICAL EDUCATION
OF THE POPULATION

¹Бобырева М.М. , ¹Дема Е.В., ¹Колдасбаева Б.Д., ²Хакимова З.А.,
¹Молдагазина Н.А.

¹НАО «Западно-Казахстанский медицинский университет им. М. Оспанова», г. Актобе, Казахстан

²Актюбинский региональный университет им. К. Жубанова, г. Актобе, Казахстан

СРАВНЕНИЕ ДАННЫХ ПО САМООЦЕНКЕ УРОВНЯ ЗДОРОВЬЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ ПО ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМ ПРОГРАММАМ «МЕДИЦИНА», «ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И СПОРТ» И «ХОРЕОГРАФИЯ»

Бобырева Марина Михайловна, Дема Елена Владимировна, Колдасбаева Багила Джумабаевна, Хакимова Зура Адлановна, Молдагазина Нурсулу Айтмухамбетовна

Сравнение данных по самооценке уровня здоровья обучающихся по образовательным программам «Медицина», «Физическая культура и спорт» и «Хореография»

Аннотация. В целях выяснения разницы в самооценке уровня здоровья между обучающимися Западно-Казахстанского медицинского университета им. М. Оспанова по образовательной программе «Медицина» и Актюбинского регионального университета имени К. Жубанова по образовательным программам «Физическая культура и спорт» и «Хореография» авторами проведено анкетирование первокурсников. Выявлены существенные различия не только в непосредственной самооценке уровня здоровья, но и в отношении к собственному здоровью, состоянию психологического настроения, а также выявлены мнения студентов о причинах, влияющих на состояние здоровья. По результатам анкетирования выяснилось, что студенты-медики более критичны в своих оценках, чем обучающиеся педагогических направлений. Физкультурники и хореографы ожидаемо меньше болеют, но у них выше процент негативного морально-психологического климата в учебной группе. Авторы пришли к выводу, что в обоих вузах во время всего периода обучения необходимы специальные мероприятия, направленные на активное привитие молодежи привычек вести здоровый образ жизни.

Ключевые слова: студенты, первокурсники, медицинский университет, физическая культура и спорт, самооценка здоровья.

Bobyreva Marina, Koldasbaeva Bagila, Djoma Elena, Khakimova Zura, Moldagazina Nursulu

Comparison of data on self-assessment of the level of health of students in the educational programs "Medicine", "Physical culture and sports" and "Choreography"

Abstract. In order to find out the difference in self-assessment of the level of health between students of the West Kazakhstan Medical University named after M. Ospanov under the educational program "Medicine" and Aktobe Regional University named after K. Zhubanov under the educational programs "Physical culture and sports" and "Choreography", the authors conducted a survey of first-year students. Significant differences were revealed not only in the direct self-assessment of the level of health, but also in the attitude to one's own health, the state of psychological mood, as well as the opinions of students about the reasons affecting the state of health. According to the results of the survey, it turned out that medical students are more critical in their assessments than students of pedagogical directions. Physical education students and choreographers are expected to get sick less, but they have a higher percentage of negative moral and psychological climate in the study group. The authors came to the conclusion that in both universities, during the entire period of study, special measures are needed aimed at actively instilling in young people habits to lead a healthy lifestyle.

Key words: students, first-year students, medical university, physical culture and sports, self-assessment of health.

Бобырева Марина Михайловна, Дема Елена Владимировна, Колдасбаева Багила Джумабаевна, Хакимова Зура Адлановна, Молдагазина Нурсулу Айтмухамбетовна

«Медицина», «Дене шынықтыру және спорт» және «Хореография» білім беру бағдарламалары бойынша білім алушылардың денсаулық деңгейін өзін-өзі бағалау бойынша деректерді салыстыру

Аңдатпа. Батыс Қазақстан медицина университетінің білім алушылары арасындағы денсаулық деңгейін өзін-өзі бағалаудағы айырмашылықты анықтау мақсатында М.Оспанова «Медицина» білім беру бағдарламасы және Қ.Жубанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті «Дене шынықтыру және спорт» және «Хореография» білім беру бағдарламалары бойынша бірінші курс студенттеріне сауалнама жүргізді.

Денсаулық деңгейін тікелей өзін-өзі бағалауда ғана емес, сонымен қатар өз денсаулығына, психологиялық кеніл-күйге қатысты айтарлықтай айырмашылықтар анықталды, сонымен қатар студенттердің денсаулық жағдайына әсер ететін себептер туралы пікірлері анықталды. Сауалнама нәтижелері бойынша медицина студенттері педагогикалық бағыттағы студенттерге қарағанда өз бағаларын сыни тұрғыдан бағалайтыны белгілі болды. Дене шынықтыру және хореографтар аз ауырады деп күтілуде, бірақ олардың оқу тобындағы жағымсыз моральдық-психологиялық климаттың пайызы жоғары. Авторлар екі университетте де бүкіл оқу кезеңінде жастарды салауатты өмір салтын ұстануға белсенді тәрбиелеуге бағытталған арнайы іс-шаралар қажет деген қорытындыға келді.

Түйін сөздер: студенттер, бірінші курс студенттері, медициналық университет, дене шынықтыру және спорт, денсаулықты өзін-өзі бағалау.

Основные положения. Здоровье всегда являлось и будет являться одним из самых значимых столпов в подготовке специалистов медицинских и педагогических специальностей. Врачи и педагоги обязаны прививать привычку к ведению здорового образа жизни и подавать личный пример для тех, с кем работают. Так, для учителей физической культуры это молодое поколение, а для будущих врачей – люди самых разных возрастных групп.

Введение. Сокращение времени, отводимого на прохождение дисциплины «Физическая культура» в высших учебных заведениях, вопреки п. 2. ст. 15 «Закона о физической культуре и спорте», неотвратимо ведет к снижению уровня физической подготовленности и состояния физических качеств обучающихся, что уже отмечается преподавателями кафедр физического воспитания. Напомним содержание этого пункта: «Физическое воспитание проводится: ... в высших учебных заведениях, реализующих программы высшего образования, – не менее четырех часов в неделю для обучающихся первого и второго года обучения». По факту занятия были сокращены ровно вдвое. Подчиняясь требованиям кредитной технологии обучения, вузы (в данном случае медицинские) приравнивали чисто практическую дисциплину «Физическая культура» к остальным общеобразовательным дисциплинам, где много времени отводится на самостоятельную работу обучающегося и самостоятельную работу обучающегося с преподавателем, что, по нашему мнению, неправильно. В вузах, где обучают по педагогическим направлениям, тоже прошли значительные сокращения часов, отведенных на физическую активность. Доказательство этому – потеря лидирующих позиций в спартакиадах вузов и городских соревнованиях студентами, обучающимися по программе «Физическая культура и спорт».

Не только сама проблема сохранения и улучшения здоровья молодых людей студенческого возраста является актуальной, но и отношение и мотивация самих студентов к приумножению резервов собственного здоровья.

Целью исследования стало изучение самооценки уровня здоровья студентов-первокурсников, обучающихся в ЗКМУ им. М. Оспанова и в АРУ им. К. Жубанова.

Задачи исследования:

- провести аналитический обзор литературных данных на тему самооценки уровня здоровья обучающихся;
- провести анкетирование обучающихся первых курсов разных специальностей;
- обработать и проанализировать результаты анкетирования.

Данные, которые абитуриенты предоставляют в приемные комиссии при зачислении в медицинский вуз, свидетельствуют о здоровом молодом поколении, за редчайшим исключением (инвалидность из-за врожденных пороков развития). Вопреки этим данным, с середины сентября с практических занятий начинают исчезать обучающиеся, у которых оказывается имеются хронические заболевания, не позволяющие им заниматься физической культурой в основном медицинском отделении. Что касается педагогических специальностей, то там тоже начинают выявляться обучающиеся с хроническими недугами и застарелыми недоленными травмами, серьезно ограничивающими их физическую активность.

В связи с этим мы приняли решение провести анкетирование обучающихся первых курсов двух вузов, чтобы узнать, как они сами оценивают собственный уровень здоровья. Мы предположили, что обучающиеся двух вузов, расположенных в Актобе, в самооценке своего здоровья окажутся примерно на том же уровне, что и их сверстники из других вузов; а также думаем, что студенты медицинского профиля окажутся более щепетильны в своих оценках, чем обучающиеся по образовательным программам «Физическая культура и спорт» и «Хореография».

Вопрос самооценки уровня здоровья интересует не только нас. Например, в Кубанском государственном медицинском университете физкультурой, спортом или фитнесом, вне расписания занятий, занимаются 69,3% студентов; только

50,8% указали, что не имеют хронических заболеваний; половина опрошенных оценила состояние своего здоровья как хорошее или очень хорошее; заботятся о своем здоровье 17,9%, в то время как остальные не уделяют этому внимания [1].

Полностью здоровыми себя считают 60,5% студентов Курского государственного медицинского университета и Харьковского национального медицинского университета. 50,9% студентов-медиков на достаточном уровне уделяют внимание собственному здоровью, но авторы делают вывод о неискренности ответов ввиду большого количества данных из того же опроса, свидетельствующих о нерациональном режиме дня, наличии вредных привычек и неправильном питании. Будущие медики запускают болезненные состояния, не обращаясь за врачебной помощью, когда это необходимо, пренебрегая профилактикой и своевременным лечением [2].

Похожий опрос был проведен в медицинском колледже и техническом вузе Смоленска со студентами 1 курса, и вот что авторы выяснили: большинство обучающихся технического университета указали, что их здоровье отличное и хорошее, в отличие от студентов медицинского колледжа, где преобладают более осторожные оценки «хорошее» и «удовлетворительное» [3].

Если обратиться к научным исследованиям самооценки здоровья в вузах педагогического профиля, то здесь ситуация немного другая. К примеру, первокурсники факультета физической культуры Чувашского государственного педагогического университета в системе ценностей ставят физическую культуру на первое место, затем идут полноценное питание, соблюдение режима дня и самоконтроль здоровья. Интересные сведения получены о самооценке уровня здоровья: высокий и выше среднего – 17%, средний – 47,8%, ниже среднего и неудовлетворительный – 35,2%. Среди факторов, отрицательно влияющих на здоровье обучающиеся 1 курса поставили на первое место курение, неправильное питание и физическое перенапряжение, затем избыточный вес, нежелание заниматься своим здоровьем, конфликтность, недостаток времени и отсутствие интереса к здоровью [4].

Проанкетировав первокурсников Воронежского государственного педагогического университета, исследователи получили следующие данные: всего 19,2% абсолютно довольны своим здоровьем, 53,8% оценивают свое здоровье как хорошее, 23% как удовлетворительное. Основная часть (84,6%) опрошенных страдает от хронического недосыпания. 36,5% студентов не придержи-

живаются правил рационального питания и предпочитают быстрые перекусы снеками, сладостями и газировкой. Отсутствие рационального питания объясняют нехваткой времени [5].

В Тувинском государственном университете проанкетировали студентов физкультурного направления и будущих историков, юристов и учителей математики и биологии. С утренней зарядки свой день начинают всего 15% студентов нефизкультурников, остальные либо вообще не делают, либо делают редко и нерегулярно. Большие сроки болезни выявлены у физкультурников из-за получения травм. Причины такого травматизма авторы не назвали. Студенты других специализаций болели менее недели 49,5% и не болели совсем 39,9%. Многие пропускают завтрак, правда, в отличие от физкультурников нефизкультурники делают это реже [6]. Таким образом, физкультурники относятся к своему здоровью довольно безответственно.

Большинство авторов, занимающихся вопросом сохранения здоровья молодежи, в основном предлагают разрабатывать специальные программы, включающие как теоретическую, так и практическую деятельность по здоровому образу жизни и захватывающие все курсы обучения.

Методы и организация исследования. Анкетирование было проведено в конце октября 2023 года. В опросе приняли участие обучающиеся 1 курса образовательной программы «Медицина» Западно-Казахстанского медицинского университета им. М. Оспанова (90 человек) и образовательной программы «Физическая культура и спорт» и «Хореография» Актюбинского регионального университета им. К. Жубанова (всего 88 человек). Возраст респондентов – в диапазоне 16-18 лет. Соотношение по половой принадлежности респондентов – 55-57% женщин и 43-45% мужчин. Как показало анкетирование, ответы у девушек и юношей оказались практически одинаковы, поэтому гендерные различия нами в этом исследовании не учитывались.

Анкета состояла из 16 вопросов, которые прошли пилотное исследование, чтобы протестировать анкету на предмет пригодности для сбора данных. После внесения корректив ссылка на анкету была отправлена респондентам через мессенджер.

Все данные по вариантам ответов и результатам опроса студентов двух вузов приведены в таблице 1. Опрос проведен с помощью интернет-ресурса Google формы с автоматической обработкой результатов.

Таблица 1 - Ответы на вопросы анкеты «Самооценка уровня здоровья» обучающихся в ЗКМУ им. М. Оспанова и АРУ им. К. Жубанова

Вопросы анкеты	Варианты ответа	1 курс ЗКМУ, %	1 курс АРУ, %
Как Вы оцениваете свое здоровье?	Очень хорошее	26,6	80
	Скорее хорошее, чем плохое	64,4	16,6
	Скорее плохое, чем хорошее	9	3,4
	Очень плохое	0	0
Есть ли у Вас хронические заболевания?	Более 3-х	2,2	0
	1-2	24,5	9,1
	Ни одного	73,3	90,9
Часто ли Вы болеете простудными заболеваниями в течение года?	Более 5 раз	6,6	0
	4-5 раз	26,6	9,1
	2-3 раза	42,2	13,6
	1 раз	22,2	27,3
	Ни одного	2,4	50
Сколько дней в году Вы в среднем болеете?	3 месяца и более	4,4	4,5
	2-3 месяца	2,2	0
	1 месяц	13,4	4,5
	От 2 недель до 1 месяца	35,6	18,3
	Менее 2 недель	42,2	40,9
	Совсем не болею	2,2	31,8
Какие причины, на Ваш взгляд, влияют на Ваше состояние здоровья в большей степени? (Отметьте не более трех причин).	Плохая наследственность	24	9,1
	Нерациональное питание	36,2	22,7
	Не занимаюсь ни спортом, ни физической культурой	18,9	4,5
	Не слежу за своим здоровьем	31,3	18,2
	Не всегда вовремя обращаюсь к врачу	29,3	45,5
	Веду неправильный образ жизни	6,9	9,1
	Постоянные нервные нагрузки и стресс	50	9,1
	Низкий уровень знаний о себе, своем организме, возможных заболеваниях	12,1	36,4
Следите ли Вы за своим здоровьем?	Постоянно	15,7	22,7
	Часто	48,8	36,4
	Иногда	24,4	36,4
	Редко	11,1	4,5
	Никогда	0	0
Насколько рационально Вы питаетесь и придерживаетесь ли определенного режима питания?	Питаюсь 3 или более раз в день в одно и то же время	26,7	54,5
	Питаюсь 2 раза в день, когда получится	66,7	27,3
	Иногда некогда поесть в течение дня, только 1 раз вечером	6,6	18,2

Если занимаетесь спортом, физической культурой, то как? Можно выбрать несколько ответов	Занимаюсь спортом регулярно независимо от занятий физической культурой в университете	17,2	54,4
	Занимаюсь физической культурой по расписанию занятий в университете	95,5	40,9
	Делаю зарядку почти каждый день	10,3	27,3
	Занимаюсь изредка, нерегулярно	26,6	4,5
Часто ли Вы испытываете психоэмоциональное напряжение (беспокойство, тревогу, страхи, стрессы и т.п.)?	Постоянно	2,2	9,5
	Часто	24,6	9,1
	Иногда	42,2	22,3
	Редко	24,4	31,8
	Никогда	6,6	27,3
Страдаете ли Вы от бессонницы?	Постоянно	2,2	4,5
	Часто	11,1	4,5
	Иногда	17,7	18,3
	Редко	17,7	31,8
	Никогда	51,3	40,9
Каков морально-психологический климат в Вашей учебной группе?	Благоприятный	62,2	59,1
	Скорее благоприятный, чем нет	35,6	18,2
	Скорее неблагоприятный	2,2	0
	Неблагоприятный	0	22,7
Часто ли у Вас бывает плохое настроение (апатия, хандра и т.п.)?	Постоянно	6,6	0
	Часто	11,1	18,2
	Иногда	35,5	22,7
	Редко	38	22,7
	Никогда	8,8	36,4
Часто ли Вы чувствуете себя одиноким?	Постоянно	4,4	0
	Часто	6,7	13,6
	Иногда	17,9	27,3
	Редко	42,2	36,4
	Никогда	28,8	22,7
Часто ли Вы чувствуете себя счастливым человеком?	Постоянно	33,3	50
	Часто	42,2	31,8
	Иногда	17,9	18,2
	Редко	6,6	4,7
	Никогда	0	0
Интересуетесь ли Вы информацией о здоровом образе жизни (просматриваете в интернете публикации, следуете некоторым рекомендациям блогеров по здоровому образу жизни)?	Постоянно	22,2	4,6
	Часто	31,1	22,7
	Иногда	26,6	45,5
	Редко	17,9	18,2
	Никогда	2,2	9
Болели ли Вы новой коронавирусной инфекцией?	Да	11,1	0
	Нет	88,9	100

Результаты исследования и их обсуждение.

Согласно полученным ответам, первокурсники медицинского и педагогического университетов оценивают свое здоровье как: очень хорошее – 26,6% студентов медицинского университета и 80% физкультурников; скорее хорошее, чем плохое – 64,4% и 16,6% соответственно; скорее плохое, чем хорошее – 10,3% и 9% соответственно. Здесь мы видим существенные различия в ответах. Будущие медики подходят к оценке собственного здоровья более критично, чем физкультурники. Тем не менее, 3,4% обучающихся на «Физкультуре и спорт» и «Хореография» признают, что у них есть недостатки.

На наличие хронических заболеваний у себя указывают 24,5% первокурсников медицинского университета и 9,1% студентов АРУ. Ни одного хронического заболевания нет у 73,3% студентов-медиков и у 90,9% студентов физкультурников и хореографов. Более трех заболеваний в хронической форме у 20,2% обучающихся на 1 курсе медицинского университета. Таким образом, мы видим в медицинском вузе 29,3% молодых людей с хроническими заболеваниями. Если проанализировать статистику по годам, то этот показатель примерно одинаков и составляет от 25% до 35% от общего количества зачисленных на 1 курс. Традиционно в медицинский вуз поступает часть молодых людей с серьезными недугами, которые иногда не позволяют им заниматься физической культурой и тем более спортом.

Что касается частоты простудных заболеваний в течение 2023 года. Примерно одинаковые показатели у первокурсников медицинского и регионального университетов – 1 раз простужались 22,2% и 27,3% соответственно; 2-3 раза болели 42,2% первокурсников из ЗКМУ и 13,6% первокурсников из АРУ; 4-5 раз – 26,6% и 9,1%; более 5 раз успели переболеть ОРВИ 6,6% студентов-медиков. 2,4% обучающихся медицине и 50% будущих преподавателей физической культуры не болели за год ни разу. Как видно, у физкультурников и хореографов здоровье оказалось гораздо лучше.

В среднем болели менее 2 недель практически равное количество обучающихся двух вузов – это 42,2% и 40,9% соответственно; в варианте ответа «от 2 недель до месяца» результаты уже разнятся – 35,6% и 18,3% соответственно; 1 месяц в целом проболели – 13,4% и 4,5% первокурсников соответственно; 2-3 месяца пришлось болеть 2,2% медиков. Более 3 месяцев болели 4,4% студентов-медиков и 4,5% физкультурников. Совсем не болели 2,2% и 31,8% первокурсников. У представителей специальности «Физическая культура и спорт» и

«Хореография» сроки болезненных состояний за один год гораздо меньше, чем у тех, кто учится в медицинском университете. Возможно, в некоторой степени это зависит еще и от известной мнительности медицинских работников, чьи дети в основном выбирают ту же профессию, что и родители. У физкультурников и здоровье получше в силу своих увлечений, и отношение к болезни более спокойное, что в молодом возрасте пока еще не несет негативных последствий. К тому же, в силу специфики занятий физкультурники чаще бывают на свежем воздухе и в просторных помещениях, где больше воздуха. Двигательная активность у них намного выше.

На вопрос «Какие причины, на Ваш взгляд, влияют на Ваше состояние здоровья в большей степени?» можно было выбрать несколько ответов. Среди причин, влияющих на состояние здоровья в большей степени, были предложены: плохая наследственность, нерациональное питание, отсутствие в жизни занятий физической культурой и спортом, ведение неправильного образа жизни, наличие постоянных нервных нагрузок и стрессов, низкий уровень знаний о своем организме и возможных заболеваниях, несвоевременные обращения к врачу, не слезу за своим здоровьем. Рассмотрим ответы обучающихся в ЗКМУ и АРУ. На плохую наследственность указывают 24% и 9,1% первокурсников. О нерациональном питании заявляют 36,2% и 22,7% студентов. Не занимаются физкультурой и спортом 18,9% и 4,5% студентов, на момент прохождения опроса являющихся освобожденными от занятий физической культурой на разные сроки. Примечательно, что не следят за своим здоровьем гораздо большее количество медиков – 31,03% к 18,2% физкультурников. Не всегда вовремя обращаются к врачу – 29,3% и 45,5%. Неправильный образ жизни ведут – 6,9% и 9,1% молодых людей, что не так уж и много и это радует. При более детальном опросе выяснилось, что большая часть давших такой вариант ответа имеют в виду поздний отход ко сну (около 2-3 ч ночи) и наличие вредной привычки курить (вейпы и сигариллы). Постоянные нервные нагрузки и стресс испытывают 50% медиков и всего 9,1% физкультурников и хореографов, что можно объяснить разной сложностью учебных программ в вузах. О низком уровне знаний о себе, своем организме и возможных заболеваниях заявили 12,1% и 36,4% соответственно. Как гласит шуточный тезис: «Здоровье – это отсутствие знаний про свои заболевания», и физкультурники это признают.

Постоянно следят за здоровьем 15,7% первокурсников-медиков и 22,7% первокурсников

физкультурников и хореографов; часто – 48,8% медиков и 36,4% физкультурников; иногда – 24,4% и 36,4%; очень редко – 11,1% и 4,5%. Как выяснилось студенты-медики относятся к своему здоровью хуже, чем физкультурники и хореографы, хотя в идеале этот показатель должен быть примерно одинаковым, ведь и те, и другие получают профессии, имеющие отношение к поддержанию здоровья будущих поколений.

На вопрос о рациональности и режиме питания 26,7% медиков и 54,5% физкультурников и хореографов отметили «питаюсь 3 или более раз в день» в одно и то же время. Видно, что у большинства студентов педагогического направления лучше распланирован день, нежели у медиков. Это можно было бы отнести к привычке нормально питаться в одно и то же время у спортсменов. Большинство же медиков 66,7% питаются дважды в день, когда получится, 27,3% физкультурников тоже выбрали этот вариант ответа. Иногда некогда поесть в течение дня, только 1 раз вечером – 6,6% и 18,2% первокурсников. При ближайшем рассмотрении оказалось, что эти студенты являются активистами и состоят не менее чем в двух студенческих организациях своих университетов. Здесь у физкультурников загруженность больше из-за участия в организации спортивных соревнований, что занимает много времени.

Всего 17,2% первокурсников и 54,4% первокурсников занимаются спортом независимо от занятий физической культурой в вузе. В медицинском университете этот показатель очень мал. По расписанию занимаются 95,5% медиков и 40,9% физкультурников и хореографов. Что касается последних, то это те, кто не имеет спортивного прошлого. Утреннюю зарядку делают только 10,3% и 27,3% первокурсников. Нерегулярно занимаются 26,6% медиков (освобожденные от практических занятий по состоянию здоровья) и 4,5% физкультурников, тех, кто временно освобожден от занятий из-за травм.

На вопрос о частоте психоэмоционального напряжения вроде беспокойства, тревоги, страха и т.п. обучающиеся двух университетов дали следующие ответы: постоянно испытывают такие состояния 2,2% медиков и 9,5% физкультурников и хореографов; часто – 24,6% и 9,1%; иногда – 42,2% и 22,3%; очень редко – 24,4% и 31,8%; никогда еще не испытывали психоэмоционального напряжения всего 6,6% и 27,3% первокурсников. У обучающихся по специальности «Физкультура и спорт», а также «Хореография» психоэмоциональное состояние немного стабильнее, чем у медиков.

В большинстве своем не имеют проблем со сном 51,3% медиков и 40,9% физкультурников. Очень редко отмечают бессонницу 17,7% и 31,8% первокурсников. Но есть и студенты, страдающие от бессонницы: постоянно – 2,2% и 4,5%; часто – 11,1% и 4,5%; иногда – 17,7% и 18,3% первокурсников. В целом складывается такая картина: 69% медиков и 72,7% физкультурников с хореографами не имеют нарушений сна. Остальные, скорее всего, не могут наладить собственный режим дня из-за ряда причин, среди которых: невысокая успеваемость, лень, неумение планировать свой день, увлечения социальными сетями, переутомление, нежелание учиться по данной специальности, плохой климат в группе или по месту проживания.

О качестве морально-психологического климата отрицательно отзываются 2,2% медика и 22,7% студентов АРУ. Мы считаем, что для педагогической специальности это недопустимо. Здесь необходимо проводить опросы и профилактику. У остальных вполне хорошие оценки: за благоприятный высказались 62,2% медиков и 59,1% физкультурников; за скорее благоприятный, чем нет – 35,6% и 18,2% первокурсников. Студенты-медики оказались гораздо более дружелюбнее и терпимее друг к другу, что, несомненно, характеризует их с лучшей стороны.

Обучающиеся дали довольно объективные сведения о плохом настроении (апатии и хандре). Иногда бывают в плохом настроении 35,5% медиков и 22,7% физкультурников и танцоров; очень редко – 38% и 22,7%; 8,8% и 36,4% первокурсников отметили, что плохого настроения у них не бывает никогда. 6,6% первокурсников медицинского университета постоянно находятся в плохом настроении. Среди физкультурников таких не оказалось. Часто имеют плохой настрой только 11,1% медиков и 18,2% физкультурников и хореографов.

О наличии чувства одиночества заявляют 4,4% первокурсников медицинского вуза. Часто чувствуют себя одиночками 4,4% медиков и 13,6% физкультурников и хореографов. В обоих университетах учатся иногородние студенты и те, кто проживает в дальних районах области и редко бывает дома, поэтому вполне естественно, что некоторые испытывают тоску по родным.

Иногда чувство одиночества посещает 17,9% и 27,3% первокурсников. Редко чувство одиночества возникает у 42,2% и 36,4% первокурсников. И только 28,8% медиков и 22,7% физкультурников не испытывают подобных чувств.

Счастливыми себя чувствуют постоянно 33,3% медиков и 50% физкультурников и хорео-

графов; часто – 42,2% и 31,8% студентов; иногда – 17,9% и 18,2%; очень редко – 6,6% и 4,7%; ответ «никогда» не выбрал никто. У обучающихся в АРУ положительных ответов больше, чем у медиков.

Заинтересованность информацией о ведении здорового образа жизни студентами разных специальностей проявляют разную. Статистика такова: постоянно интересуются и следуют некоторым рекомендациям 22,2% медиков и 4,6% физкультурников; часто – 31,1% и 22,7%; иногда – 26,6% и 45,5%; очень редко – 17,9% и 18,2%; никогда не пользуются и не интересуются 2,2% медиков и 9% физкультурников. Физкультурникам хватает занятий и тренировок по избранным видам спорта, которые обеспечивают их двигательной активностью ежедневно, и дополнительной информацией они особо не интересуются. Хореографы тоже слабо интересуются спортом, их больше увлекают танцевальные ролики с новыми элементами. У медиков иная ситуация. Практически все они посещают физическую культуру по расписанию в вузе, но этого, естественно, мало. Из соцсетей первокурсники знают о способах повышения двигательной активности и иногда даже о методах, но на практике их не применяют. Так что интерес остается чисто теоретическим. Единственное, что они переняли, – это наличие индивидуальной бутылки с водой на каждом занятии.

Из всех участников опроса в медицинском университете коронавирусной инфекцией переболели 11,1% первокурсников. Среди студентов Актюбинского университета им. К. Жубанова переболевших коронавирусом не оказалось.

Выводы. Проведя анализ литературных данных за последние десять лет, мы пришли к выводу, что существует противоречие между осознанием молодыми людьми важности высокого уровня здоровья и реальностью, в которой молодежь пренебрегает рекомендациями ведения здорового образа жизни, что уже оказывает влияние на их здоровье. Проще говоря, обучающиеся

вуза прекрасно осведомлены о необходимости заботиться о своем здоровье, но практически ничего для этого не делают, предпочитая пассивный образ жизни и поощряя свою лень. Чтобы достичь хорошей физической формы, необходимо работать над собой не только физически, но и психологически.

Молодые люди часто склонны жалеть себя, принимают на веру вредные установки современных интернет-психологов, неизвестно с каким образованием и неизвестно с какими целями публикующихся, абсолютно не стремясь разобраться в них в виду отсутствия умения критически мыслить. Склонность к возвеличиванию собственных страданий и убежденность в том, что «весь мир против тебя» иногда доходит до абсурда. В своей работе преподаватели часто сталкиваются с нежеланием обучающихся бороться за результат, даже если от этого зависит оценка. Ведь для этой борьбы нужно приложить усилия, дополнительно заниматься, искать и анализировать информацию. Вместо этого студенты независимо от курса предпочитают жаловаться на «несправедливого» преподавателя, плохую наследственность, недоедание, недосып, погоду, однокурсников или тяжелую жизнь, а некоторые прибегают к откровенному давлению на преподавателей с помощью связей родителей. Плохо, что такие поступки родителями обучающихся поддерживаются.

Отрицательную роль играют также такие факторы, как нерациональное питание, проблемы со сном и плохой климат в учебной группе. Все это обнаруживается уже на первом году обучения и вызывает тревогу. Работу по профилактике несоблюдения основ здорового образа жизни необходимо вести непрерывно, начиная в первого курса. Иначе на выпуске из вуза мы получим молодых специалистов с различными нарушениями в работе систем организма, а то и психики, что недопустимо как для медиков, так и для педагогов в равной степени.

Литература

1. Сабгайда Т.П., Зубко А.В., Землянова Е.В., Ходакова О.В., Музыкантова Н.Н., Губарев С.В., Редько А.Н. Приверженность студентов с разной самооценкой состояния здоровья к занятиям физическими упражнениями // Социальные аспекты здоровья населения [сетевое издание] – 2022. – №68(1).: URL: <http://vestnik.mednet.ru/content/view/1343/30/lang.ru/> DOI: 10.21045/2071-5021-2022-68-1-9).
2. Летаго А.В., Чернущий В.Г., Говаленкова О.Л. и другие. Самооценка состояния здоровья студентов-медиков по результатам анкетирования // Карельский научный журнал. – 2019. – Т. 8. – №. 3(28). – С. 35-37.
3. Соколова Т.М., Дорохов А.Р. Самооценка здоровья студентами профессиональных и высших учебных заведений // Международный научно-исследовательский журнал. – 2021. – №11 (113). – Часть 3. – С. 124-127.
4. Антонова Т.В., Кожанов В.В. Самооценка здоровья студентов ЧГПУ им. И.Я. Яковлева // Актуальные проблемы физической культуры и спорта: Матер. V междунар. науч.-практич. конф. / Под ред. Г.Л. Драндрова, А.И. Пьянзина. – Чебоксары: Чуваш. гос. пед. ун-т, 2015. – С. 499-503.

5. Картышева С.И., Попова О.А., Грошева Е.С. Самооценка здоровья и образа жизни студентов педагогического университета // Гигиена и санитария. – 2015. – №94(9). – С. 20-21.
6. Будук-оол Л.К., Ховалыг А.М. Самооценка физического развития студентов физкультурного и нефизкультурного профиля университета // Педагогико-психологические и медико-биологические проблемы физической культуры и спорта. – 2020. – №15 (1). – С. 89-95. DOI: 10.14526/2070-4798-2020-15-1-89-95

References

- 1 Sabgajda T.P., Zubko A.V., Zemlyanova E.V., Hodakova O.V., Muzykantova N.N., Gubarev S.V., Red'ko A.N. Priverzhenost' studentov s raznoj samoocenкой sostoyaniya zdorov'ya k zanyatiyam fizicheskimi uprazhneniyami // Social'nye aspekty zdorov'ya naseleniya [setevoe izdanie] – 2022. - №68(1):. URL: <http://vestnik.mednet.ru/content/view/1343/30/lang.ru/> DOI: 10.21045/2071-5021-2022-68-1-9).
- 2 Letyago A.V., Chernuskij V.G., Govalenkova O.L. i drugie. Samoocenka sostoyaniya zdorov'ya studentov-medikov po rezul'tatam anketirovaniya // Karel'skij nauchnyj zhurnal. – 2019. – Т. 8. – №. 3(28). – С. 35-37.
- 3 Sokolova T.M., Dorohov A.R. Samoocenka zdorov'ya studentami professional'nyh i vysshih uchebnyh zavedenij // Mezhdunarodnyj nauchno-issledovatel'skij zhurnal. – 2021. – №11 (113). – CHast' 3. – С. 124-127.
- 4 Antonova T. V., Kozhanov V. V. Samoocenka zdorov'ya studentov CHGPU im. I.YA. YAKovleva // Aktual'nye problemy fizicheskoy kul'tury i sporta: Mater. V mezhdunar. nauch. - praktich. konf. / Pod red. G. L. Drandrova, A. I. P'yanzina. – СНеboksary: СHuvash. gos. ped. un-t., 2015. – С. 499-503.
- 5 Kartysheva S.I., Popova O.A., Grosheva E.S. Samoocenka zdorov'ya i obraza zhizni studentov pedagogicheskogo universiteta // Gигиена i sanitariya. – 2015. – №94(9). – С. 20-21.
- 6 Будук-оол Л.К., Ховалыг А.М. Самооценка физического развития студентов физкультурного и нефизкультурного профиля университета // Педагогико-психологические и медико-биологические проблемы физической культуры и спорта. – 2020. – №15 (1). – С. 89-95. DOI: 10.14526/2070-4798-2020-15-1-89-95

Хат-хабарларга арналган автор (бірінші автор)	Автор для корреспонденции (первый автор)	The Author for Correspondence (The First Author)
<p>Бобырева Марина Михайловна - педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент; Марат Оспанов атындағы Батыс Қазақстан медицина университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан, e-mail: wilwarin79@gmail.com, ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6573-0248</p>	<p>Бобырева Марина Михайловна – кандидат педагогических наук, доцент; Западно-Казахстанский медицинский университет имени Марата Оспанова, г. Актөбе, Казахстан, e-mail: wilwarin79@gmail.com, ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6573-0248</p>	<p>Bobyreva Marina Mikhailovna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor; West Kazakhstan Marat Ospanov Medical University; Aktobe, Kazakhstan, e-mail: wilwarin79@ gmail.com ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6573-0248</p>

Тажигулова Б.М.^a , Базарбаева К.К., Жұмадилханов А.А., Имангаликова И.Б.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., Қазақстан

ДАУН СИНДРОМЫ БАР 11-12 ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ШАҒЫН-ФУТБОЛ АРҚЫЛЫ ФИЗИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ТЕХНИКАЛЫҚ ДАЙЫНДЫҚТАРЫН ЖЕТІЛДІРУ

Тажигулова Батима Мажитқызы, Базарбаева Клара Коңарқызы, Жұмадилханов Асқар
Әнесұлы, Имангаликова Индира Бекенқызы

Даун синдромы бар 11-12 жастағы балалардың шағын-футбол арқылы физикалық және техникалық дайындықтарын жетілдіру

Аңдатпа. Бұл мақалада Даун синдромы бар балалардың дене қабілеттерін арттыру және әдіс-тәсілдік орындау дайындықтарын шағын-футбол арқылы жетілдіру қарастырылған. Зерттеу барысында осы мәселе бойында әдебиеттер қарастырылып, талданды. Даун синдромы, физикалық және техникалық дайындықтар, шағын-футбол және басқа да ұғымдарға сипаттама берілді. Даун синдромы бар балалардың дене қабілеттерін арттыру және әдіс-тәсілдік орындау дайындықтарын жетілдіру үшін тиімді әдістер балалардың ерекшеліктеріне байланысты бейімделіп қолданылды. Дене қабілеттерін арттыру және әдіс-тәсілдік орындау дайындықтарын жетілдіру үшін сынама жаттығулары құрастырылып, 11-12 жастағы балалар қатыстырылып, зерттеуге дейінгі және кейінгі салыстырмалы көрсеткіштер анықталып кестелер және диаграммалар арқылы көрсетілді. Зерттеудің нәтижесінде қолданылған әдістердің тиімділігін шағын-футбол арқылы педагогикалық эксперименттің сынама арқылы анықталған салыстырмалы көрсеткіштері арқылы дәлелденді. Шағын-футбол командалық ойын болғандықтан, Даун синдромы бар балалардың дене қабілеттерін арттыру және әдіс-тәсілдік орындау дайындықтарын жетілдіріп қана қоймай, сонымен қатар олардың қоғамда әлеуметтенуіне ықпал ететіні өте маңызды болып саналады.

Түйін сөздер: Даун синдромы, шағын футбол, физикалық, техникалық дайындықтар

Tazhigulova Batima Mazhitovna, Bazrabaeva Klara Konarovna, Zhumadilhanov Askar
Anesovich, Imangalikova Indira Bekenovna

Improving the physical and technical training of children aged 11-12 with down syndrome with the help of mini-football

Abstract. This article is devoted to the improvement of physical and technical training of children with Down syndrome with the help of mini-football. In the course of the study, the literature on this problem was reviewed and analyzed. Concepts such as Down syndrome, physical and technical training, mini-football and others were described. To improve the physical and technical training of children with Down syndrome, effective methods adapted depending on the characteristics of children were used. To improve the technical and physical training of children with Down syndrome aged 11-12, exercises were compiled, comparative indicators were determined before and after the study, which were displayed in tables and diagrams. The effectiveness of the methods used as a result of the study was proved with the help of comparative indicators of pedagogical experiment, determined by test exercises. Since mini-football is a team game, it is very important that children with Down syndrome not only improve their technical and physical fitness, but also contribute to socialization in society.

Key words: Down syndrome, mini-football, physical, technical training.

Тажигулова Батима Мажитовна, Базарбаева Клара Коңаровна, Жұмадилханов Асқар
Әнесович, Имангаликова Индира Бекеновна

Совершенствование физической и технической подготовки детей 11-12 лет с синдромом Дауна с помощью мини-футбола

Аннотация. Данная статья посвящена совершенствованию физической и технической подготовки детей с синдромом Дауна с помощью мини-футбола. В ходе исследования была рассмотрена и проанализирована литература по данной проблеме. Были описаны такие понятия, как синдром Дауна, физическая и техническая подготовка, мини-футбол и другие. Для совершенствования физической и технической подготовки детей с синдромом Дауна применялись эффективные методы, адаптированные в зависимости от особенностей детей. Для совершенствования технической и физической подготовки детей с синдромом Дауна 11-12 лет были составлены упражнения, определены сравнительные показатели до и после исследования, которые были отображены в таблицах и диаграммах. Эффективность методов, применяемых в результате исследования, была доказана с помощью сравнительных показателей педагогического эксперимента и определены тестовыми упражнениями. Поскольку мини-футбол – это командная игра, то очень важно, чтобы дети с синдромом Дауна не только улучшали свою техническую и физическую подготовку, но и занятия способствовали социализации в обществе.

Ключевые слова: синдром Дауна, мини-футбол, физическая, техническая подготовка.

Негізгі ережелер. Даун синдромы бар балалар қоғамда араласу барысында үлкен қиындық сезінетін болғандықтан, қазіргі уақытта мемлекет мүмкіндігі шектеулі балаларды дамыту және әлеуметтендіру үшін жағдай жасауда. Себебі Даун синдромы бар балалар қоғамда араласу барысында үлкен қиындық сезінетіні белгілі. Ал командалық спорттық ойындар балалардың физикалық дамуына ғана емес, сонымен қатар өзара қарым -қатынас жасауына, олардың әлеуметтену мәселелерінің шешімін табуға ынталандырады. Даун синдромы бар адамдар командада өзара іс-әрекет жасау мүмкіндігінің болмауы стереотипін ескере отырып, Қазақстанда аталған мүгедектер санатының арасында командалық спорттық ойындар сирек қолданылады. Командалық ойынның арасында аталған мәселені шешуде мини-футболдың маңызы зор. Себебі Даун синдромы бар балалардың мини футбол арқылы тиімді әдістерді қолдану нәтижесінде балалардың техникалық және физикалық дайындығын жетілдіруге болады.

Кіріспе. Біріккен Ұлттар Ұйымының соңғы деректері бойынша дүние жүзінде 5,4 миллионға жуық адамдар Даун синдромымен ауырады. Соңғы кезеңде аталған диагноз бойынша Қазақстанда алдыңғы орындарды иемденіп отыр, яғни Денсаулық сақтау министрлігінің мәліметтері бойынша 14 жасқа дейінгі балалардың 3863 Даун синдромы диагнозы қойылған.

Мини-футбол командалық ойыны танымал спорт түрі ретінде стереотипті бұзудың тиімді құралы ретінде қарастыруға болады, себебі көптеген шет мемлекеттерінде кеңінен қолданылуда.

А.С. Махов, Э.Г. Алиев, М.Б. Зубенко және басқалардың еңбектерінде Даун синдромы бар балаларды оқыту әдістері қарастырылып, теориялық және қолданбалы аспектілері талданған.

Даун синдромы бар балаларға мини-футболдан дайындықтың бастапқы кезеңіндегі әдістемесі допты тоқтатуға, аяқпен жүргізуге, аяқтың ішкі және сыртқы жағымен допты беру, сонымен қатар қақпаға допты тебу сияқты басқа да техникалық тәсілдерге негізделген [1].

Шағын-футболдың ерекшелігі допты төмен берумен негізделгендіктен, ойыншылардың міндеттерін жеңілдетеді.

Аталған спорт допшен жабық алаңда және паркте ойналатын футбол түрі. Бұл спорттың техникалық әдістеріне қойылған мақсатқа жету үшін ойын барысында қолданылатын арнайы тәсілдердің жиынтығын жатқызады.

Шағын - футбол бойынша физикалық дайындық – дене қасиеттерінің жиынтығын арнайы жаттығулар арқылы дамыту.

Денсаулығында ауытқуы бар балалар, соның ішінде Даун синдромы бар адамдарды бейімдік дене шынықтыру және спорт арқылы қоғамда оңалту және әлеуметтік бейімдеу өзекті мәселелердің бірі болып келеді.

Мақсаты: Даун синдромы бар 11-12 жастағы балаларды шағын-футбол командалық спорт түрлері арқылы дене қабілеттерін арттыру және әдіс-тәсілдік дайындықтарының негізгі жолдарын анықтау және жетілдіру.

Міндеттері:

-Даун синдромы бар балаларға командалық спорт түрлері арқылы дене қабілеттерін арттыру және әдіс-тәсілдік дайындықтарын жетілдіру жолдарын талдау;

- Даун синдромы бар балаларға командалық спорт түрлері бойынша жаттығулар әдістемесін дайындау;

- Даун синдромы бар балалардың дене қабілеттерін арттыру және әдіс-тәсілдік дайындықтарын жетілдіру үшін таңдалған әдістердің тиімділігін педагогикалық эксперимент арқылы дәлелдеу.

Зерттеу әдістері мен ұйымдастырылуы: әдебиеттерді талдау; педагогикалық бақылау, педагогикалық эксперимент, математикалық-статистикалық әдіс, сынамалар қолдану.

Даун синдромы тұқымқуалаушылыққа тәуелсіз ақыл-ой дамуынан артта қалумен сипатталатын ауру. Осыған қарамастан бұл диагнозы бар балалардың көпшілігі басқа адамдармен байланыс орнатуға дайын болумен қатар оларға еліктеуге тырысады. Бұндай балалармен сөйлескенде нақты, анық сөйлеп, мимиканы қолдана отырып, сөзді қимылмен білдірген жөн [2].

Жалпы Даун синдромы бар балаларды мини-футболға үйретуде арнайы әдебиет көздерінде денсаулығы қалыпты балалардан көп айырмашылық жоқ. Бірақ көру қабілетінің бұзылуына қарамастан Даун синдромы бар балаларға көрнекілік әдісті басымырақ қолданған жөн, себебі көрген қозғалысты қайталау, ақпаратты көру арқылы қабылдау қабілетіне ие [3].

Шағын-футбол бойынша әдіс-тәсілдік орындау дайындығы- ойын барысында қойылған мақсатқа қол жеткізу үшін ықпал ететін арнайы тәсілдер жиынтығы.

Үйретудің алғашқы кезеңінде мына жағдайларды ескеру қажет:

Жаңадан келгендерге сәйкес келетін жаттығуларды таңдау;

Жаттығушылар негізгі техникалық әдістерді игеру міндеттілігі және спорттың негізгі мазмұнын түсінуі. Бұл мәселенің негізінде арнайы дене дайындығының маңызы зор.

Жаттығу үдерісін және әдіс-тәсілдік орындауды игеруді жеделдету үшін негізгі қарапайым жаттығуларды қолдану қажет.

Барлық жас спортшылар үшін бірдей әдістерді қолданбай жеке ерекшеліктерді ескеру қажет [4].

Әдіс-тәсілдік орындау дайындығын игеру келесі тәртіпте жүргізілуі тиіс:

Әдіс-тәсілдік орындауда негізгі күш түсетін тірек-қимыл аппараты бұлшық ет топтарының арнайы физикалық қасиеттерін дамыту.

Жетекші жаттығулардың көмегімен оңай қозғалыстарды игеру үшін жағдай жасау.

Жетекші жаттығуларды бірыңғай қозғалыс-қимылға қосу (әдіс-тәсілдік орындау бойынша жаттығулар).

Жеке техниканы қолдану дағдыларын дамытуға ықпал ету (әдіс-тәсілдік орындау және тактика бойынша жаттығулар).

Әр түрлі ойын жағдайларында (екіжақты және жарыстар) әдіс-тәсілдік орындаудың тиімді әдістерін қолдануға бейім дағдылар мен біліктерді қалыптастыруға ықпал ету [5].

Алғашқы кезеңде әрбір жаттығушы әдіс-тәсілдік орындау әрекеттердің базалық деңгейінен өтуі тиіс. Әдіс-тәсілдік орындау дайындығын дамытудың негізгі жаттығулары: допты тебудің түрлері, допты тоқтату, доппен жүру, допты аяқпен беру, тартып алу, қақпаға тебу.

Дене даму ерекшеліктері бар балаларды дене жаттығулары мен спортқа тарту, сыртқы ортамен қарым-қатынасты қалпына келтірудің тиімді құралы болып саналады.

Даун синдромы бар балаларға жаттығуларды бейімдей отырып, балалардың жеке ерекшеліктерін ескеру қажет, себебі олардың әрқайсысының белгілі бір денсаулық жағдайы және өзіндік

физикалық мүмкіндіктері бар. Дене қабілеттерін арттыруды дамыту үшін келесі жаттығулар қолданылды: лақтыру, жылдамдықты дамыту үшін жаттықтырушының артынан жүгіру, әртүрлі эстафеталар мен қозғалыс ойындары [6].

Аталған диагнозы бар балалармен әдіс-тәсілдік орындау және дене қабілеттерін дамытудың негізгі мақсаты- дене қимылдарын дамыту, спортқа тарту, қоғаммен жоғалған байланысты қалпына келтіру.

Жүргізілген эксперименттің міндеттері:

- шағын-футболмен айналысатын Даун синдромы бар 11-12 жастағы бар балалардың сынамалар бойынша көрсеткіштерін анықтау;

- эксперимент барысында алынған көрсеткіштерді талдау;

- шағын футболдың Даун синдромы бар 11-12 жастағы балаларға әдіс-тәсілдік орындау және дене қабілеттерінің дамуына әсерін дәлелдеп көрсету [6].

Зерттеу жұмысы Астана қаласы Паралимпиадалық жаттығу орталығында жүргізіліп, экспериментке 11-12 жастағы жастағы Даун синдромы бар 8 бала қатысты. Эксперимент оқу-жаттығу жұмыстары барысында жүргізіліп, ұзақтығы 3 айға болды (2023 жылдың наурыз, сәуір, мамыр айлары). Тестілеу екі кезеңде жүргізілді: бастапқы-наурыз, қорытынды-мамыр айлары.

Даун синдромы бар балалардың әдіс-тәсілдік орындау және физикалық дене қабілеттерін арттыру қозғалыс әрекеттері бағаланды: допты жүргізу жылдамдығы, допты серіктесіне беру әдіс-тәсілдері, допты қабылдау, қақпаға дәл тебу және допты тартып алуды әдіс-тәсілдік орындау. Педагогикалық эксперимент барысындағы қолданылған сынамалар: «Допты серіктесіне беру», «Допты қабылдау», «Допты тебу», «Арқамен артқа иректен жүру» және «Допты тартып алу». Сынамалардың қорытындылары 1, 2 кестелерде көрсетілген.

1-кесте - Даун синдромы бар балалардың техникалық дайындығын анықтау үшін жүргізілген бастапқы сынама көрсеткіштері (2023 жылдың наурызы)

№	Допты серіктесіне беру (допты дәл беру саны, 20 рет)	Допты қабылдау (дұрыс қабылдау қимылдары, 15 рет)	Тебу (қақпаға дәл тебудің саны, 6 метрден 10 рет)	Арқамен артқа иректен жүру, 10 рет (6 м)	Допты тартып алу (2 шабуылшыдан допты тартып алу уақыты, сек)
1	11	6	2	12,5/2	19,7
2	12	7	4	10,5/1	17,8
3	10	6	3	11,7/1	24,5

4	11	6	1	11,9/2	27,9
5	7	4	0	15,2/2	35,4
6	8	5	1	13,7/1	31,6
7	8	4	1	13,9/1	34,3
8	10	6	1	12,1/1	24,1
Авторлар деректері негізінде құрастырылған					

1-кестеде педагогикалық эксперименттегі сынамадағы әрбір ойыншының бастапқы көрсеткіштері айқындалды.

Эксперимент басталғаннан кейін 3 айдан соң қайтадан сынамалар көрсеткіштер бойынша қорытынды нәтижелер алынды (Кесте 2).

2-кесте - Даун синдромы бар балалардың дене қабілеттері дайындығын анықтау үшін жүргізілген қорытынды сынама көрсеткіштері (2023 жылдың наурызы)

№	Допты серіктесіне беру (допты дәл беру саны, 20)	Допты қабылдау (дұрыс қабылдау қимылдары, 10 рет)	Тебу (қақпаға дәл тебудің саны, 6 метрден 10 рет)	Арқамен артқа иректеліп жүру, 10 рет (6 м)	Допты тартып алу (2 шабуылшыдан допты тартып алу уақыты, сек)
1	17	8	6	11,5/1	18,6
2	17	9	8	9,8/0	16,9
3	12	8	4	10,7/1	18,4
4	14	6	3	11,1/2	22,2
5	10	7	4	14,3/2	32,1
6	14	5	4	12,8/1	27,9
7	13	6	3	12,8/1	32,3
8	12	6	3	11,2/1	23,0

Экспериментке қатысқан Даун синдромы бар балалардың дене дайындығын анықтау үшін келесі көрсеткіштер пайдаланылды: 10 м-ге жүгіру, қайталап жүгіру, 250г салмақтағы қапты лақтыру, төзімділік.

Жаттықтырушы балалардың «ерекшеліктеріне» байланысты, яғни ақпаратты көру арқылы басымырақ қабылдайтын болғандықтан, барлық сынаманы кем дегенде 2-3 рет көрсетіп, үнемі бағыттап отыруы тиіс.

Даун синдромы бар балаларда жылдамдық және төзімділік қасиеттерін дамыту үшін «10 м жүгіру», «Қайталап жүгіру 5м (сек)» сынамалары (3 рет қайталауға рұқсат беріледі) қолданылды. «10 м жүгіру» сынамасының ең жоғары қарқындылығы 10-сек аспайды. Бұл жаттығуларды орындамас бұрын бұлшық еттерді қыздырып, созу керек. Жылдамдықты дамыту жаттығуларын Даун синдромы бар балалар тез шаршауға бейім

болғандықтан машықтанудың бастапқы кезеңінде орындау қажет, себебі соңында орындай алмайды. Бұл балаларға жылдамдықты дамытуға бағытталған жаттығулар көлемі өте ұзақ болмауы керек. Жаттығу барысында оны біркелкі бөліп, жүктемені дұрыс мөлшерлеу қажет.

«250г салмақтағы қапты лақтыру (м)» сынамасы бойынша экспериментке қатысушы балалар күш қасиеттерін анықтау үшін шағын футбол залында белгіленген сызыққа 250 г қапты басынан жоғары көтеріп лақтырады және қашықтығын өлшегіш құралдармен жаттықтырушылар өлшейді. Бұл сынамада «ерекшелікке» байланысты балалардың қасында жаттықтырушы және көмекшісі балалардың қасында болулары қажет. 3 рет қайталауға рұқсат беріледі.

«Төзімділік» сынамасы бойынша Даун синдромы бар балалардың бұл дене қасиетін дамыту үшін бастапқы спорттық дайындық кезеңінде

негізгі құралы-жаттықтырушының артынан жай жылдамдықпен ұзақ жүгіру. Бұл жүгірудің ұзақтығы толық тоқтау уақытына дейін біртіндеп артады. Балалардың ойынға төзімділігін арттыру үшін әртүрлі әдістемелік тәсілдерді қолданады. Бұл тәсілдерді қолдану арқылы, әртүрлі жаттығуларды және демалған жаңа қарсыластарын енгізу арқылы жаттығу ойындарының уақыты 6-12 минутқа ұзартуға болады. Жаттығу барысында дені сау балаларды (ағасын немесе әпкесін) ойынға кіргізу арқылы инклюзивті әдістерді қолдану ұтымды болып саналады.

«Арқамен артқа иректөп жүру» сынаамасы арқылы жылдамдық, үйлестіру және төзімділік дене қасиеттерін дамытуға болады. 6 м.

ұзындыққа 3 түрлі-түсті күмбез пішінді белгілерді жылдамдықпен айналып арқамен жүреді. Даун синдромы бар балалардың координациялары әртүрлі деңгейде болғандықтан, қастарында бала құлап қалмас үшін жаттықтырушы көмекшісі қатар жүреді. Жылдамдықпен құлатқан күмбез пішінді белгілерді «қате» ретінде - 0, 1,2 рет қайталанғаны кестеде көрсетілген.

11-12 жастағы Даун синдромы бар экспериментке қатысқан балалардың дене дайындығының экспериментке дейінгі және кейінгі «10 м жүгіру», «Қайталап жүгіру 5м (сек)», «250г салмақтағы қапты лақтыру (м)», «Төзімділік (м)» сынаамаларының көрсеткіштері 3,4 Кестелерде көрсетіліп, қорытынды жасалды.

3-кесте - Даун синдромы бар балалардың физикалық дайындығын анықтау үшін жүргізілген бастапқы сынама көрсеткіштері (2023 жылдың наурызы)

№	10 м жүгіру (сек)	Қайталап жүгіру 5м (сек)	250г салмақтағы қапты лақтыру (м)	Төзімділік (м)
1	3,20	6,85	10,26	202
2	2,85	9,65	11,23	83
3	3,30	8,45	8,63	155
4	4,40	10,39	8,55	148
5	4,33	10,01	3,89	100
6	3,55	10,95	5,17	120
7	4,38	8,82	7,88	160
8	4,43	8,88	7,83	158

3-кестеде эксперимент басында «10 м жүгіру» сынаамасы бойынша 8-ойыншының көрсеткіші төмен болса, «Қайталап жүгіру 5м» сынаамасында 6-ойыншының көрсеткіші төмен

екенін, «250г салмақтағы қапты лақтыру» және «Төзімділік» сынаамалары бойынша 5 және 2 ойыншылардың көрсеткіштері төмен болды.

4-кесте - Даун синдромы бар балалардың физикалық дайындығын анықтау үшін жүргізілген қорытынды сынама көрсеткіштері (2023 жылдың мамыры)

№	10 м жүгіру (сек)	Қайталап жүгіру 5м (сек)	250г салмақтағы қапты лақтыру (м)	Төзімділік (м)
1	2,98	6,45	11,27	235
2	2,45	9,46	12,43	124
3	3,04	7,95	9,02	190
4	4,17	10,05	9,59	178
5	4,75	9,8	4,22	151
6	3,38	10,64	5,84	161
7	4,12	8,43	8,04	212
8	4,32	8,74	8,23	202

Педагогикалық эксперимент соңында Кесте 4 көрсеткіштеріне келетін болсақ, «10 м жүгіру» сынамасы бойынша жоғары көрсеткіш 2-ойыншыда, «Қайталап жүгіру 5м» сынамасы 1-ойыншыда, «250г салмақтағы қапты лақтыру» сынамасы 1-ойыншыда, «Төзімділік» сынамасы 1-ойыншыда жоғары болғанын көруге болады. Салыстырмалы түрде басқаларға қарағанда 1 ойыншының дене қабілеттерін арттыру дайындығы жоғары деңгейде екенін көруге болады.

Жоғарыда көрсетілген кестелердегі көрсеткіштер эксперимент басталарда және аяқталғанда хаттама түрде тіркеліп алынды.

Зерттеу нәтижелері мен оларды талқылау.

Педагогикалық эксперименттің «Допты серіктесіне беру», «Допты қабылдау», «Допты тебу», «Арқамен артқа иректөп жүру», «Допты тартып алу» сынамалары бойынша салыстырмалы көрсеткіштері Кесте 4 нақты көрсетілген.

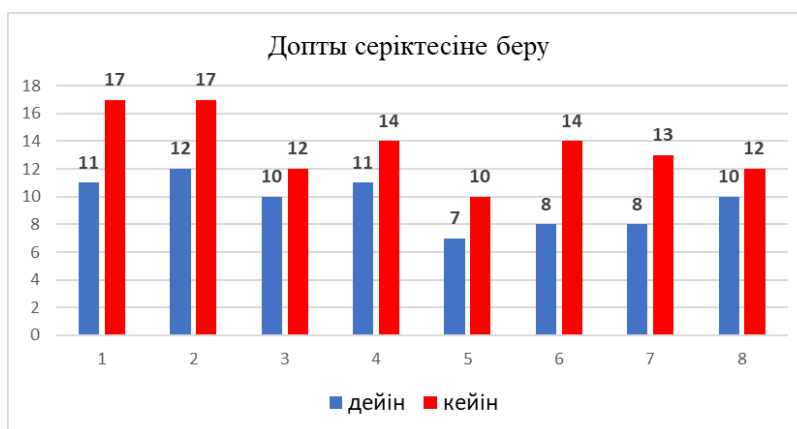
5-кесте - Даун синдромы бар балалардың техникалық дайындығын анықтау үшін жүргізілген бастапқы және қорытынды сынамалардың салыстырмалы көрсеткіштері

№	Допты серіктесіне беру(допты дәл беру саны, 20 рет)		Допты қабылдау (дұрыс қабылдау қимылдары, 15 рет)		Допты тебу (қақпаға дәл тебудің саны, 6 метрден 10 рет)		Арқамен артқа иректөп жүру, 10 рет (сек)		Допты тартып алу (2 шабуылшыдан допты тартып алу уақыты, сек)	
	дейін	кейін	дейін	кейін	дейін	кейін	дейін	кейін	дейін	кейін
1	11	17	6	8	2	6	12,5	11,5	19,7	18,6
2	12	17	7	9	4	8	10,5	9,8	17,8	16,9
3	10	12	6	8	3	4	11,7	10,7	24,5	48,4
4	11	14	6	6	1	3	11,9	11,1	27,9	22,2
5	7	10	4	7	0	4	15,2	14,3	35,4	32,1
6	8	14	5	5	1	4	13,7	12,8	31,6	27,9
7	8	13	4	6	1	3	13,9	12,8	34,3	32,3
8	10	12	6	6	1	3	12,1	11,2	24,1	23

Педагогикалық эксперимент барысында шағын-футбол бойынша Даун синдромы бар балаларға қолданылған тиімді әдістер нәтижесінде «Допты серіктесіне беру» сынамасында барлық ойыншылардың көрсеткіштері өскенін, «Допты қабылдау» сынамасы бойынша №1, 2, 3, 5, 6 ойыншылардың көрсеткіштері жақсарғанын, «Допты тебуді» барлық ойыншы-

лар жылдам игергенін, «Арқамен артқа иректөп жүру» сынамасы бойынша №2 ойыншының, «Допты тартып алу» сынамасында №1 ойыншының көрсеткіші жоғары болғанына көз жеткізуге болады.

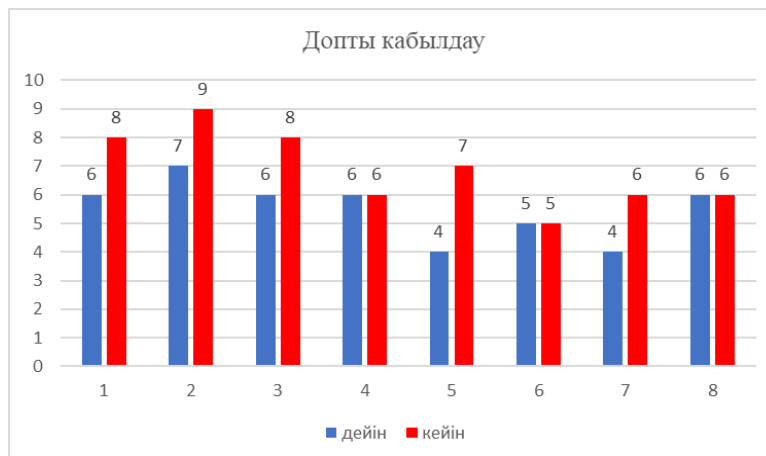
Жоғарыда көрсетілген талдауларға сәйкес, «Допты серіктесіне беру» сынамасын талдау көрнекі түрде Сурет 1 көрсетілді.

1-сурет - Даун синдромы бар балалардың «Допты серіктесіне беру» техникасын игеру салыстырмалы көрсеткіштерін талдау

Бұл суретте допты серіктесіне беру әдіс-тәсілдік орындау эксперимент соңында жақсы көрсеткіштерге жеткенін көруге болады, яғни қолданылған әдістердің оң нәтиже бергенін

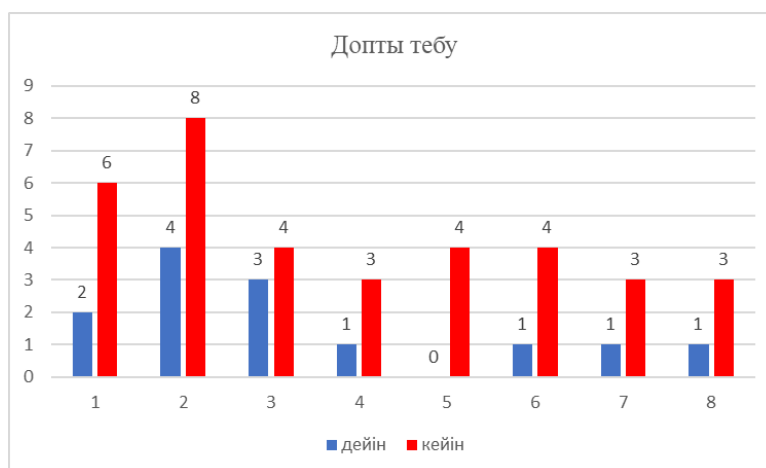
дәлелдейді. Допты тебу сынамаcының экспериментке дейінгі және кейінгі салыстырмалы көрсеткіштері Сурет 2 көрсетілген.

2-сурет - Даун синдромы бар балалардың «допты қабылдау» сынамаcының салыстырмалы көрсеткіштері

Сурет 2-де Даун синдромы бар балалардың көру қабілеті төмен болғандықтан қозғалып келе жатқан допты қабылдау 3 балада қиындық туғызып, өзгеріссіз қалған, ал қалған 5 балада допты қабылдау техникасы жақсарғанын көруге болады. Бұл жерде көрсеткіштері өзгеріссіз қалған балалардың кейбіреуі дайындықты науқастануға

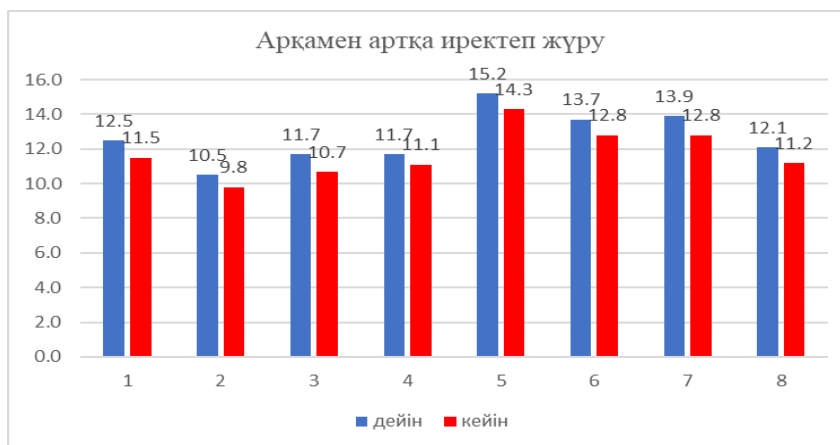
байланысты жіберіп алғандарын да ескеру қажет. Ал допты тебу сынамаcы бойынша салыстырмалы көрсеткіштердің жақсы деңгейде жоғарылағанын Сурет 3 көрсетілген. «Допты тебу» сынамаcы балаларға қызығушылық туғызып, бұл «ерекше» балаларға салыстырмалы түрде ыңғайлы сынама екеніне көз жеткізуге болады.

3-сурет - Даун синдромы бар балалардың «Допты тебу» сынамаcының салыстырмалы көрсеткіштері

«Арқамен артқа иректеп жүру» сынамаcы (Сурет 4) бұл балалардың ерекшеліктеріне байла-

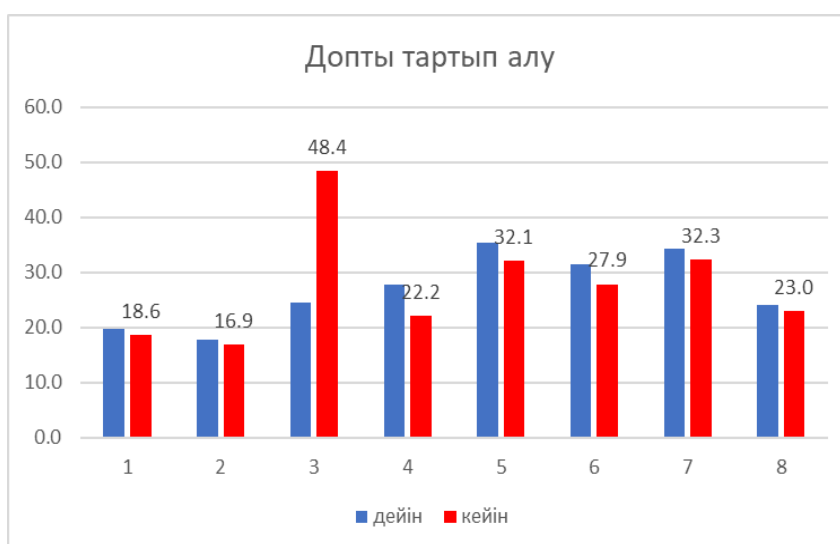
нысты жаттығу барысында қиындық туғызғанымен, оң көрсеткіштерге қол жеткізілді

4-сурет - Даун синдромы бар балалардың «Арқамен артқа иректеп жүру» салыстырмалы көрсеткіштері

«Допты тартып алу» сынамаcы балалар үшін қызықты болып, кейбір балалардың (№3, 5, 6, 7)

көрсеткіштердің айтарлықтай жоғарылағанын көз жеткізуге болады.

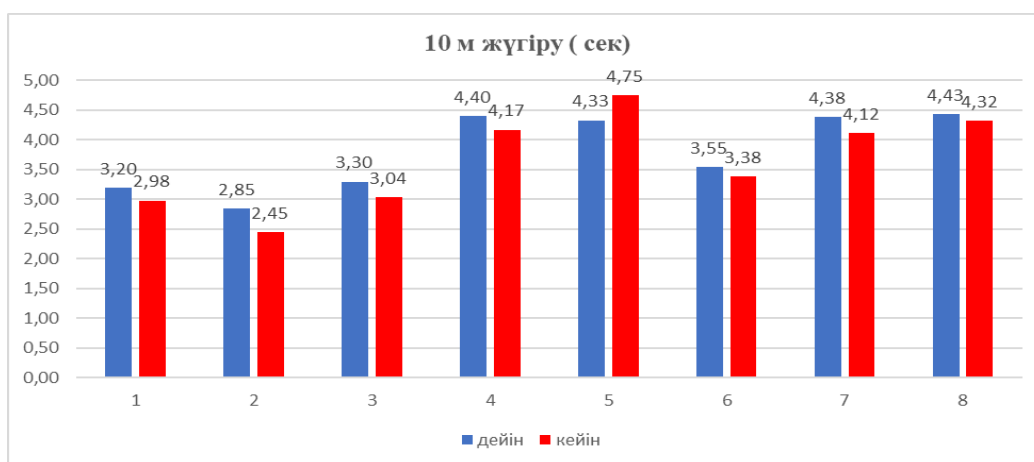
5-сурет - Даун синдромы бар балалардың допты тартып алу салыстырмалы көрсеткіштері

3 ай машықтану нәтижесінде допты тартып алудың әдіс-тәсілдік орындау жақсарып, қозғалыс нақты және үйлесімді бола бастағанына көз жеткізуге болады. Дене қабілеттерін арттыру дайындығын экспериментке дейінгі және кейінгі көрсеткіштерін салыстырсақ, қолданылған әдістердің Даун синдромы балаларға оң әсер еткеніне Кесте 6 арқылы көз жеткізуге болады.

Педагогикалық экспериментке дейінгі және кейінгі көрсеткіштер арқылы 3 ай ішінде Даун синдромы бар 11-12 жастағы балалардың дене қабілеттерін арттыру дайындығының жоғарылағанын 6-9 Суреттер арқылы көруге болады. Сурет 6 эксперимент нәтижесінде «10 метрге жүгіру (сек)» сынамаcы бойынша барлық балалардың көрсеткіштері жоғарылағанын көруге болады.

6-кесте - Даун синдромы бар балалардың дене қабілеттерін арттыру дайындығын анықтау үшін жүргізілген сынақтардың салыстырмалы көрсеткіштері

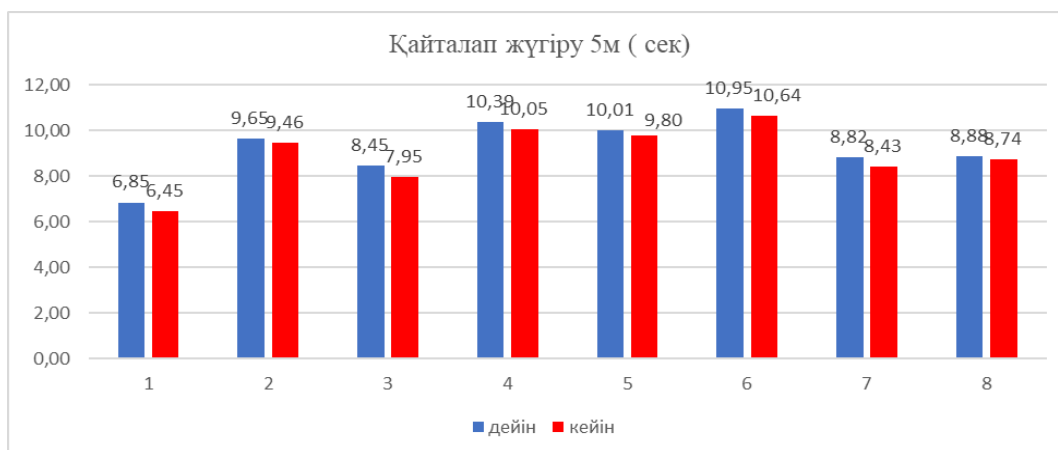
№	10 м жүгіру (сек)		Қайталап жүгіру 5м (сек)		250г салмақтағы қапты лақтыру (м)		Төзімділік (м)	
	дейін	кейін	дейін	кейін	дейін	кейін	дейін	кейін
1	3,20	2,98	6,85	6,45	10,26	11,27	202	235
2	2,85	2,45	9,65	9,46	11,23	12,43	83	124
3	3,30	3,04	8,45	7,95	8,63	9,02	155	190
4	4,40	4,17	10,39	10,05	8,55	9,59	148	178
5	4,33	4,75	10,01	9,8	3,89	4,22	100	151
6	3,55	3,38	10,95	10,64	5,17	5,84	120	161
7	4,38	4,12	8,82	8,43	7,88	8,04	160	212
8	4,43	4,32	8,88	8,74	7,83	8,23	158	202

6-сурет - Эксперименттің 10 м қашықтыққа жүгіру жылдамдығының бастапқы және соңғы көрсеткіштері

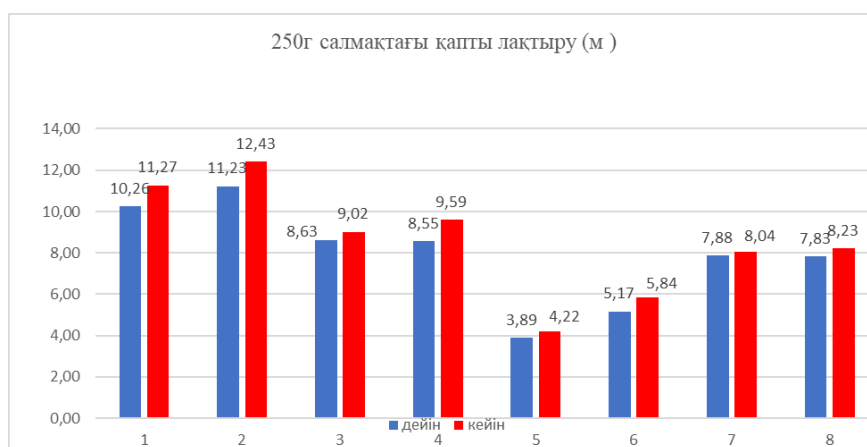
«5 м қашықтыққа қайталап жүгіру» сынақтарында экспериментке қатысқан барлық балалардың көрсеткіштері тапсырманың оңай

болмағанына қарамастан, аздап көтерілгенін көруге болады (Сурет 7).

7-сурет - Эксперименттің 5 м қашықтыққа қайталап жүгіру жылдамдығының бастапқы және соңғы көрсеткіштері

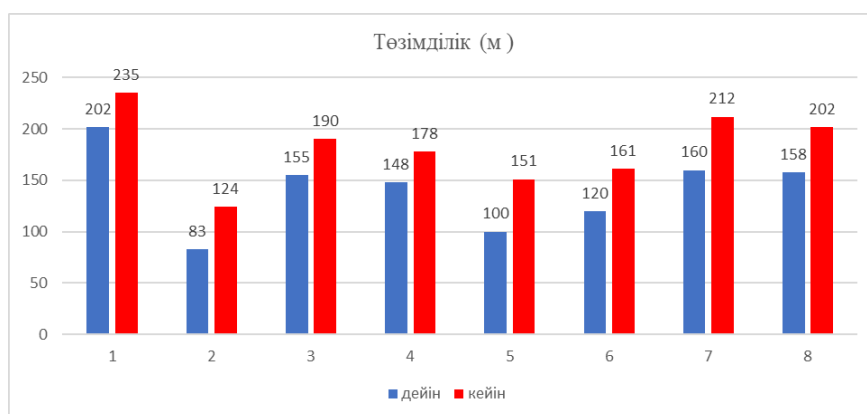
Келесі «250 г салмақтағы қапты лақтыру» сынамасында да қолданылған әдістердің тиімділігіне көз жеткізуге болады (Сурет 8).

8 сурет - Эксперименттің 250 г салмақтағы қапты лақтыру қашықтығының бастапқы және соңғы көрсеткіштері

Қолданылған «Төзімділік» сынамасында да барлық ойыншылардың көрсеткіштері жоғарылап, №7 ойыншы бастапқыға қарағанда,

көрсеткіші жоғары болып, ал №1 ойыншы салыстырмалы түрде жоғары көрсеткішке ие болды (Сурет 9).

9-сурет - Эксперименттің төзімділікті анықтаудың бастапқы және соңғы көрсеткіштері

Даун синдромы бар балалардың жүргізілген педагогикалық эксперимент арқылы сынамалар бойынша бастапқы және қорытынды дене қабілеттері көрсеткіштерінің өскенін суреттерде нақты көрсетілген.

Қорытындылар. Қазіргі кезеңде біздің елде Даун синдромы бар балаларға арналған спорт нашар дамыған және зерттелмеген бағыттардың бірі болып саналады. Бұл еліміздегі әрбір өңірде оқыту әдістемелерін, мамандар даярлау бағдарламаларын дайындаудың қажеттілігін туғызады.

Қойылған міндеттерге сәйкес, келесі қорытынды жасауға болады:

- мақаладағы зерттеу тақырыбы бойынша әдебиеттерді талдау барысында, қарастырылған мәселе бойынша мәліметтердің тапшылығына тап болып, бұл спорт түрі Даун синдромы бар балалардың дене қабілеттерін арттыру және әдіс-тәсілдік орындау дене дамуының тиімді тәсілі болып саналады;

- 11-12 жастағы Даун синдромы бар балалардың қозғалыс әрекеттерінің дене қабілеттерін арттыру және әдіс-тәсілдік орындау дайындықтарын

шағын- футбол арқылы дамыту үшін эксперименттік кешендер әзірленді;

- зерттеудің соңында дене қабілеттерін арттыру және әдіс-тәсілдік орындау көрсеткіштері бойынша сынақтар жүргізіліп, талданды.

Зерттеу нәтижесінде шағын- футбол Даун синдромы бар балалардың дене қабілеттерін арттыру және әдіс-тәсілдік орындау дайындығын дамытып қана қоймай, олардың командалық ойын арқылы әлеуметтенуіне оң ықпал ететініне көз жеткізуге болады.

Әдебиеттер

1. Астапов В.М. Дети с нарушениями развития: хрестоматия. – М.: Международ. пед. академия, 1995. – 160 с.
2. Махов А.С., Зубенко М.Б. Мини-футбол с детьми с синдромом Дауна: учебное пособие. – Шуя: Изд.Шуйского филиала ФГБОУ ВО «Ивановский государственный университет», 2017. – 177 с.
3. Баранова Н.Ю. Программа раннего вмешательства для детей с синдромом Дауна // Нет «необучаемых» детей: Книга о раннем вмешательстве / Под ред. Е.В. Кожевниковой и Е.В. Ключовой. – СПб., 2007. – 152 с.
4. Барышнев Ю.И. Синдром Дауна. Медико-генетический и социально-психологический портрет / под редакцией Ю.И. Барашнева. – М.: «ТриадаХ», 2011. – 12 с.
5. Евсеев С.П. Адаптивная физическая культура в практике работы с инвалидами и другими маломобильными группами населения: учебное пособие / под ред. С.П. Евсеева. – М.: Советский спорт, 2014. – 298 с.
6. Бойко О.Я. Воспитание юного футболиста: метод. пособие для тренеров и специалистов по адапт. физ. культуре. Ч. 1 / О.Я. Бойко, Т.Р. Жуков, И.А. Швыков. Под ред. О. Я. Бойко. – Екатеринбург: ДИСПО-центр, 2015. – 167 с.

References

1. Astapov V.M. Deti s narusheniyami razvitiya: hrestomatiya. – M.: Mezhdunarod. ped. akademiya, 1995. – 160 s.
2. Mahov A.S., Zubenko M.B. Mini-futbol s det'mi s sindromom Dauna: uchebnoe posobie. -SHuya: Izd.SHujского filiala FGBOU VO «Ivanovskij gosudarstvennyj universitet», 2017. – 177 s.
3. Baranova N.YU. Programma rannego vmeshatel'stva dlya detej s sindromom Dauna // Net «neobuchaemyh» detej: Kniga o rannem vmeshatel'stve / Pod red. E.V. Kozhevnikovoj i E.V. Klochovoj. – SPb., 2007. – 152 s.
4. Baryshnev YU.I. Sindrom Dauna. Mediko-geneticheskij i social'nopsihologicheskij portret» pod redakciej YU.I. Barashneva. – M.: «TriadaH», 2011. – 12 s.
5. Evseev S.P. Adaptivnaya fizicheskaya kul'tura v praktike raboty s invalidami i drugimi malomobil'nymi gruppami naseleniya: uchebnoe posobie / pod red. S.P.Evseeva. - Moskva: Sovetskij sport, 2014. – 298 s.
6. Vojko O.YA. Vospitanie yunogo futbolista: metod. posobie dlya trenerov i specialistov po adapt. fiz. kul'ture. CH. 1 / O.YA. Vojko, T.R. ZHukov, I.A. SHvykov. Pod red. O. YA. Vojko. – Ekaterinburg: DISPO-centr, 2015. – 167 s.

Хат -жабарға арналған автор (бірінші автор)	Автор для корреспонденции (первый автор)	The Author for Correspondence (The First Author)
Тажигулова Батима Мажитқызы - педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент м.а.; Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, «Дене шынықтыру және спорт» кафедрасы, Астана қ., Қазақстан, e-mail.ru: tashigulova@mail.ru, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-3189-3695	Тажигулова Батима Мажитовна – кандидат педагогических наук, и.о. доцента, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, кафедра «Физическая культура и спорт», г. Астана, Казахстан, e-mail: tashigulova@mail.ru, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-3189-3695	Tazhigulova Batima Mazhitovna - Candidate of Pedagogical Sciences, Acting Associate Professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Department of “Physical Culture and Sports”, Astana. Kazakhstan, e-mail.ru: tashigulova@ mail.ru ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-3189-3695

СПОРТТЫҚ ЖАТТЫҒУДЫҢ
ТЕОРИЯСЫ МЕН ӘДІСТЕМЕСІ

ТЕОРИЯ И МЕТОДИКА
СПОРТИВНОЙ ТРЕНИРОВКИ

THEORY AND METHODOLOGY
OF ATHLETIC TRAINING

Кунай С.^а , Искаков Т.Б., Төлегенұлы Н., Мурат А.

Абай атындағы қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

ТАЕКВОНДО ПУМСЭ КЕШЕНДЕРІНІҢ СИПАТТАМАСЫ, ҰЙЫМДАСТЫРУ ТАЛАПТАРЫ МЕН ТЕХНИКАЛЫҚ ДАЙЫНДЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Кунай Серик, Искаков Тайыржан Бахытбаевич, Төлегенұлы Нұржан, Мурат Айжан

Таеквондо пумсэ кешендерінің сипаттамасы, ұйымдастыру талаптары мен техникалық дайындық негіздері

Аңдатпа. Мақалада қазіргі таңда даму қарқыны жоғары деңгейде қалыптасқан таеквондо спортының пумсэ кешенінің сипаттамасы мен тегук 8 пумсэнің атаулары және триграмма тұжырымдамасы көрсетіліп, пумсэнің техникалық дайындық негіздеріне теориялық сараптама жасалынды. Тегук 8 пумсэнің триграмма символының мағыналары сипатталып, тегук пумсэні үйрену барысындағы қимыл-қозғалыс техникаларын орындау кезіндегі негізгі талаптары айқындалады. Пумсэнің техникалық дайындықтағы игерудің негізгі әдістері мен таеквондоның техникалық шеберлікті жетілдірудің негізгі дайындық түріне пумсэ кешенінің элементтерінің жаттығу түрлері мен тегук пумсэнің 8 түрі таеквондоның негізгі базалық техникалары қойылған пумсэ кешені таеквондошылардың техникалық дайындыққа даярлаудың негізгі бөлігі болып саналады. Тегук пумсэ кешенін үйрету барысында осы техникалық дайындықтың негіздерін болашақ спортшыларға қимыл-қозғалыспен техниканы көрсетумен шектелмей, берілген талапқа сай теория жүзінде де жүргізілсе, болашақ таеквондошылардың тегук пумсэ кешендерін жақсы игеріп, әрі қарай жалғастырып үйретілетін шеберлік пумсэнің техникалық қозғалыс әрекеттерін оңай игеруі мүмкіншілігі туралы баса айтылды.

Түйін сөздер: таеквондо, пумсэ, тегук, кешен, жаттығу, техника.

Kunay Serik, Iskakov Taiyrzhan Bakhytbaevich, Tolegenuly Nurzhan, Murat Aizhan

Characteristics of taekwondo complexes of poomsae, organizational requirements and fundamentals of technical training

Abstract. The article reflects the characteristics of the poomsae taekwondo complex, which has been formed at the present time and at a high level of development; the names and concept of the taekwondo trigram 8 poomsae, a theoretical examination of the basics of technical training of poomsae was carried out. The values of the symbol of the trigram Teguk 8 poomsae are described and the basic requirements for performing movement techniques when studying teguk poomsae are determined. The main methods of mastering the poomsae in technical training, the main types of preparation for improving the technical skill of taekwondo, are the types of exercises of the elements of the poomsae 8 complex, the types of teguk poomsae complex poomsae, which present the basic basic techniques of taekwondo, which are the main part of the technical training of taekwondo. During the training of the Teguk poomsae complex, it was emphasized that if the basics of this technical training were not limited to demonstrating movement techniques to future athletes, but were carried out theoretically, in accordance with the specified requirements, the skill that future taekwondo athletes acquire is well mastered in the teguk poomsae complex, makes it easy to master the technical motor actions of the poomsae.

Key words: taekwondo, poomsae, teguk, complex, exercise, technique.

Кунай Серик, Искаков Тайыржан Бахытбаевич, Төлегенұлы Нұржан, Мурат Айжан

Характеристика таеквондо комплексов пумсэ, организационные требования и основы технической подготовки

Аннотация. В статье отражены характеристика комплекса пумсэ таеквондо, развивающийся в настоящее время на высоком уровне; понятия и концепция триграммы таеквондо 8 пумсэ, проведена теоретическая экспертиза основ технической подготовки пумсэ. Описаны значения символа триграммы Тегук 8 пумсэ и определены основные требования к выполнению приемов движения при изучении тегук пумсэ. Основными методами овладения пумсэ в технической подготовке и основными видами подготовки к совершенствованию технического мастерства таеквондо являются виды упражнений элементы комплекса пумсэ и 8 видов тегук пумсэ, в которых представлены основные приемы таеквондо, являющиеся основной частью технической подготовки таеквондо. В статье подчеркивается, что в ходе обучения комплексу «Тегук пумсэ», если основы данной технической подготовки не ограничиваются демонстрацией техники движения будущим спортсменам, а осуществляются и теоретически в соответствии с заданными требованиями, то будущие таеквондисты, хорошо освоив комплексы тегук пумсэ, будут способны легко освоить технические движения пумсэ в дальнейшем.

Ключевые слова: таеквондо, пумсэ, тегук, комплекс, упражнение, техника.

Негізгі ережелер. Шығыс жекпе-жек түрлерін үйрету әдістемесі шеңберіндегі таеквондо жаттығу үрдісінің техникалық әдістемелік ерекшеліктері, жас спортшылардың пумсэ кешенді жаттығуларды техникалық игеру мүмкіндіктері. Жасөспірім таеквондошылардың тегук пумсэнің сегіз формасы арқылы кешенді жаттығуларға үйрету бәсекеге қабілеттіліктің ерекшеліктерін және пумсэ бойынша жаттығулардың қазіргі заманғы ережелерін ескере отырып, салыстырмалы түрде тегук 8 пумсэ кешендердің жеткілікті санын сапалы игеруді қамтамасыз етеді. Пумсэ кешені техникаларын үйретудің тегук пумсэнің сегіз формасы негізінде, жас таеквондошылардың техникалық шеберлік сипаттамаларын тиімдірек дамуын қамтамасыз етеді.

Кіріспе. Әлем бойынша даму серпілісі өте жоғары деңгейде қалыптасқан таеквондо спортының формалды жаттығу кешенінің (пумсэ) еліміздегі даму барысы бәсеңдеу екені өзекті мәселелердің бірі деп қарастыруға болады. Таеквондо WT жарыс жүргізілу ережесі бойынша жекпе-жек сайысы (кёруги) және формалды жаттығу кешені (пумсэ) деп екі бағытқа бөлініп жүргізіледі.

Елімізде таеквондо кёруги түрінің дамуы жоғары деңгейде. Қазақстанның барлық облыс өңірлерінде спортшыларымыздың басым бөлігі осы таеквондо кёруги түрімен айналысады, жас ерекшеліктеріне қарай көптеген Әлем, Азия чемпиондары мен жүлдегерлері бар деп ауыз толтырып айта аламыз.

Таеквондо пумсэ түрінің дамуы өте баяу, өйткені осы түрі бойынша арнайы Дүниежүзілік Таеквондо (WT) федерациясы бекіткен жарыстың календарлық жоспары бойынша жарыс түрлері 2005 жылдан бастап жүргізіле бастады, таеквондо пумсэ түрі бойынша ең алғашқы әлем чемпионаты 2006 жылы Оңтүстік Кореяда өтілді, осы уақыттан бастап, елімізде осы пумсэ саласын дамытуға Тараз қаласының таеквондо майталмандары Тен Георгий, Ан Александрдың бастамасымен таеквондо пумсэсі дами бастады, дегенмен де, еліміздің кейбір облыстарына әлі де болса да пумсэ бойынша білікті маман жеткіліксіз болғандықтан ақсақтап тұрған тұстары шамалы. Ол үшін барлық облыс жаттықтырушыларын пумсэ дайындыққа білімдерін жетілдіріп шетелдік семинарларға жіберіп, пумсэнің техникалық дайындық жүйесіне көбірек көңіл бөліп, халықаралық көптеген пумсэ жарыстарына, жас ерекшеліктеріне байланысты қатыстыруға, мемлекет және федерация тарапынан қолдау көрсетілсе даму қарқынымыз арта түсетіні сөзсіз.

Таеквондо спорты күрделі әдіс-тәсілдік спорт түріне жатады. Таеквондоның пумсэ кешені техникалық дайындықты көп мөлшерде талап ететін қозғалыстың ерекше түрі.

Пумсэ оқушының өз бетінше қозғалыстар жасауға мүмкіндік беретін және өзі ой санамен қарсыласқа қарсы қорғаныс және соққы жасау арқылы жасалатын жаттығулар кешені [1].

1950 - ші және 60-шы жылдардың басында, таеквондо әлі нәресте болған кезде, пумсэ тәжірибесі негізінен осы Окинава, жапон және қытай шығыс жекпе-жектерінен алынған жаттығулардан тұрды, ол уақытта корейда жекпе-жектің нағыз даму үстінде болды, бірақ көптеген бағыттар тек қоян-қолтық ұрыстың жалаңаш техникасын үйретті, кейде жапон жекпе-жегі техникасы ежелгі корей жекпе-жегі бағытында берілді. Дегенмен, көптеген корей жекпе-жек шеберлері арасында корей стилімен тәртіп құруға деген қатты ұмтылыс болды. Жас генерал-лейтенант Чой Хонг Хи, Одокван мектебінің өкілі мектептерді біріктіру және біртұтас стиль құру идеясын жариялады. Корея Республикасының Үкіметі мектептерді біріздендіру және жаңа типтегі жалпыұлттық жекпе-жек өнерін құру идеясын қолдады. 1955-1988 жылдар аралығында Тае Хи Нам, Ёнг Ил Конг, Ча КюХан, Чанг Кион Чой, Джае Лим Ву, Ким Бок Ман және Джунг Тае Пак көмегімен өткеннен алшақтау мақсатында Чой өзінің жаттығуларынан алынған әдістердің формалды жаттығулар кешендерінің жүйесін қаратэдо кешені негізінде құрды [2].

Чой Хонг Хи 1980 жылдары өзінің кешендік жүйесін еңгізуін толығымен аяқтады және таеквондо арсеналынан қаратэнің ката кешенін толығымен алып тастады; қазіргі уақытта таеквондода ITF ресми түрде «тыль»деп аталатын 24 формалды жаттығу кешені бар. Чой Хон Хи идеяларына сәйкес, олар тәуліктің 24 сағатына сәйкес келетін және басқалардан айтарлықтай ерекшеленетіні, дене қимыл қозғалыстары, позициядан позицияға ауысу оларда толқынды түрде жасалады [3].

Чой Хонг Хи Кореядан кеткеннен кейін және Кореяның таеквондо қауымдастығы құрылғаннан кейін, Куккивон мен Дүниежүзілік таеквондо федерациясының құрылуымен бірге, жас мамандар буыны сегіз жыл ішінде үш формалды жаттығулар кешенін жасады. Олардың ішінде 1965-1967 жылдар аралығында құрылған ең көне «пумсэ», «палгвэ» және «юданжа» сериялары білімді тексеруге арналған түрлі-түсті белбеулер немесе оқушылардың «гып» сатылары, және кара белбеулер немесе шебер сатылары

«дан» дәрежесіне арналған формалды жаттығу кешендері жасалды. Сонымен қатар, бір формадан екінші формаға ауысқан сайын дайындық деңгейін нақты анықтайтын техникалық компоненттердің күрделілігі артты, сол сияқты «юданжа пумсэ» құрылып бекітілді: Корё, Кымганг, Тэбэк, Пионгвон, Сипжин, Джитай, Чеонквон, Хансу және Ильё пумсэлері. Олардың техникалық әртүрлілігінен басқа, юданжа пумсэ қозғалыстары әрбір пумсэні сипаттайтын философиялық тұжырымдаманы бейнелейтін қытай және корей таңбаларының жазу сызықтарын ұстанады [4].

Осы зерттеу жұмысының мақсатына сәйкес таеквондо спортының пумсэ кешендерін сипаттап, пумсэнің жарыс ережесіне сай жүргізілетін пумсэні ұйымдастыру талаптары мен техникалық дайындық негіздері айқындалып, көрсетілді.

Зерттеудің мақсаты – Таеквондо пумсэ түрлерінің сипаттамасы мен техникалық дайындық негіздерін анықтау.

Зерттеудің міндеттері:

- әр пумсэнің орындалатын қозғалыстарының анықтамасын зерттеу;

- пумсэ кешенінің техникалық дайындық ерекшеліктерін анықтап көрсету.

Зерттеудің нысаны – пумсэ кешенін сипаттау үрдісі.

Зерттеу пәні – пумсэнің техникалық дайындыққа дайындаудың негіздерімен талаптары.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Зерттеу мәселесіне қатысты арнайы жазылған шетелдік ғылыми әдебиеттер мен мақалаларға теориялық талдау жұмыстары жүргізіліп, сараптама жасалынды. Тегук пумсэнің сегіз формасы: Тегук иль джан пумсэ 1, Тегук и джан пумсэ 2, Тегук сам

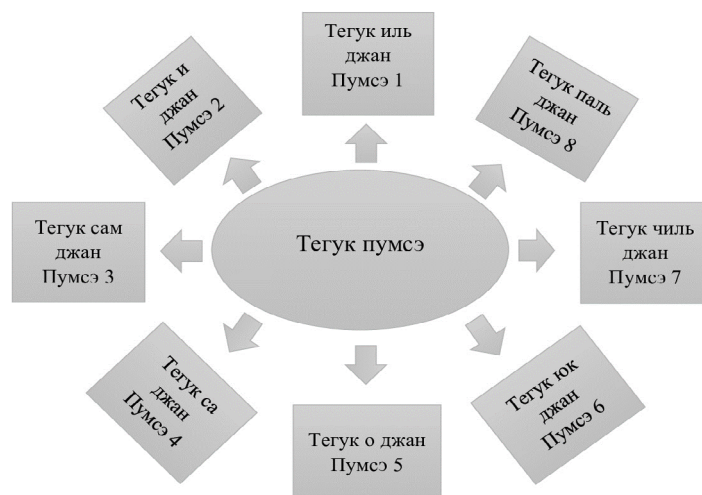
джан пумсэ 3, Тегук са джан пумсэ 4, Тегук о джан пумсэ 5, Тегук юк джан пумсэ 6, Тегук чиль джан пумсэ 7, Тегук паль джан пумсэ 8 пумсэнің техникалық дайындық әдістері.

Зерттеу нәтижелері мен оларды талқылау. Шығыстың жекпе-жек өнері тек спорттық емес мәдениеттің де күрделі құбылысы, медициналық аспектілері, сонымен қатар психологиялық, этикалық және философиялық мазмұнды көрсетеді.

К. Гил және Чур Хван еңбектерінде, жеке техниканы таеквондо алфавиті деп атауға болады, ал ресми жаттығулар – оның грамматикасы, ресми жаттығулар таеквондо пумсэ ғасырлар бойы дамып келеді. Тәжірибе беру мақсатында жас жауынгерлер мен ардагерлерге арнайы жүйелендіріп зерттелген тиімді қозғалыс әдістер [5].

Пумсэнің ресми жаттығулардың екі түрі болады – бастапқы пумсэ – сегіз форма тегук және сегіз форма пальгве. Пальгве көбірек консервативті және классикалық негізде жасалған таеквондо техникасы, бұл формалар (пальгве) қазіргі уақытта көп қолданылмайды, бірақ рухани және дененің құндылығын жоғалтпады [6]. Тегук пумсэнің 8 түрі қорғаныс және шабуыл әрекеттерінің техникалары үйлесімді жасалған пумсэ кешені. Таеквондошыларды тегук пумсэ кешеніне дайындау, дайындықтың негізгі бөлігі болып саналады.

Тегук – бұл пумсэні бастап үйренушілердің формальды кешендері (Taеgeug). Тэгук 8 пумсэден кейін «Koryo», «Kumgang», «Taеback», «Pyongwon», «Shipjin», «Jitae», «Chunkwon», «Hansoo», «Pyeo» деп 9 шеберлік пумсэлер жалғасады [6].

1-сурет - Тегук 8 пумсэнің атаулары.

Тегук пумсені үйрену барысында есте сақтау үшін бірқатар талаптар:

Пумсэнің барлық қозғалыстар мен элементтерін анық және қатесіз орындау;

Пумсэнің арнайы тұрыстарды дұрыс орындап, денені кеңістікте үйлесімді түрде жылжыту;

Тыныс алуды бақылау, белгілі бір жерлерде берілген қозғалыстың тырысып жасаумен босаңсуды дәл ауыстыра білу;

Жауынгерлік рухты қадағалау және қиялдағы қарсыласқа назар аудару;

Пумсэнің қозғалыс ритмін есте сақтау және әр элементті орындауға бөлінген уақытты қадағалау;

Дене салмағын дұрыс пайдалану және оның ауырлық орталығының тепе-теңдігін бақылау;

Әр қозғалыстың нақты орындалуын, қадағалауды ұмытпау;

Пумсэ қозғалыстарының техникаларының терминдерін білу;

Спортшы пумсэні нақты талапқа сай, әр қозғалыстарды үйлесімді орындай білу.

Осы берілген талаптарды орындау келесі неғұрлым күрделі шеберлік пумсэні үйреніп, орындау барысында оңай қабылдай алатынына мүмкіндік береді.

Тегук сөзбе-сөз “ұлы шек” деп аударылады және шығыс философиясының негізгі категорияларының бірі болып табылады, ол сегіз триграмма тұжырымдамасымен тығыз байланысты, ол адамның өзімен де, оны қоршаған әлеммен де үнемі болып тұратын үздіксіз өзгеру циклін білдіреді [7].

Тегук пумсенің барлық атаулары терең мағынаға ие және таеквондонның пайда болуынан бастау алады.

1-кесте - Тегук 8 пумсэнің триграмма белгілерінің сипаттамалары.

№	Тегук пумсэ	Триграмма белгілері	Триграмма символына сәйкес пумсэ мағыналары	Қозғалыс саны
1	Тегук иль джан		Тегук иль джан пумсэ аспан мен күнді бейнелейтін КОН символы белгіленген.	20
2	Тегук и джан		Тегук и джан пумсэ рухтың күшін білдіретін ТЭ-халве символы белгіленген.	23
3	Тегук сам джан		Тегук сам джан пумсэде күн, от, жарықты бейнелеген Ли-халве символы белгіленген.	34
4	Тегук са джан		Тегук са джан пумсэ қауіп-қатерге қарсы тыныштық пен батылдықты білдіретін Чин символы белгіленген.	29
5	Тегук о джан		Тегук о джан пумсэ желді, күшті және икемді ақыл - ойды білдіретін Сан-халве символы белгіленген.	32
6	Тегук юк джан		Тегук юк джан пумсэ суды бейнелейді және қозғалыс пен адалдықтың символын білдіретін Кам-халве символы белгіленген.	31
7	Тегук чиль джан		Тегук чиль джан пумсэ, тауларды бейнелейді және жалғыздық пен тыныштықты білдіретін Кан-халве символы белгіленген.	33
8	Тегук паль джан		Тегук чиль джан пумсэ жерді бейнелейді және қаттылық пен күшті білдіретін КОН-халве символы белгіленген.	36

Клин Чап, Санг Х. Ким еңбектерінде тегук кешендері таеквондонның негізгі техникасының негізін құрайды, бұл формалар Шығыс философиясының терең идеяларын және олардың негізінде алынған әлем, өмір кеңістігі туралы идеяларды көрсетеді, әрбір тегук формасы философиялық белгілердің біріне сәйкес келеді және

оны тиісті идеямен орындау керек [8]. Таеквондоны алғашқы үйретудің бастамасын негізгі базалық техникадан бастауды ұсынылады. Ол негізгі техникалық әдістерден тұрады, бұл жекпе-жек сайысына қабілетті жаттығуларына кірмейді, бірақ сол негізде жасалып, жекпе-жек техникасын игеруге арналған жаттығуларды қамтиды.

Таеквондошыларға дене қасиеттер мен қозғалыс тәжірибесін дамыту дайындығының деңгейінен басқа, арнайы дене дайындықтың қажетті деңгейі болуы керек, нәтижесінде сапалы техникалық дайындық мәселесін шешуге мүмкіндік береді.

Базалық дайындық кезеңі 9-11 жас аралығындағы жас таеквондошыларды қамтиды. Бұл жас кезеңі үйлестіру қабілеттерін дамытудың ең

сезімтал кезеңдері және қозғалыс үйлесімдерін үйрету үшін қолайлы болып саналады.

Таеквондоның техникалық шеберлікті жетілдірудің негізгі дайындық түріне пумсэ кешенінің базалық элементтері мен жекпе-жекке қабілетті жаттығулардың жаттығу формалары кіреді.

Пумсэнің техникалық дайындықтағы игерудің негізгі түрлері 2-суретте көрсетілген.

2-сурет - Пумсэнің техникалық дайындық түрлері.

О.А. Плотниковтың еңбегінде, жас таеквондошыларға техниканы үйрету кезінде қозғалыстардың ұтымды және дұрыс техникасын қою ғана емес, сонымен бірге оларды қолдану жағдайларын бір уақытта түсіндіру де маңызды, бұл спортшыларды интегралды даярлаудың маңыздылығын анықтайды [9].

Профессор Йеон Хван Пак, таеквондошының техникалық дайындығын екі негізгі бөлікке бөлінетіні көрсеткен: негізгі техника және жекпе-жек жүргізу техникасы [10].

Пумсэні игеру күрделі және ұзақ үдеріс, ол жекпе-жекте тәрбиелеу мен оқытудың шығыс әдіснамасының негізі бола алады.

Таеквондошылардың пумсэ кешенін игеретін негізгі талаптар:

Пумсэнің негізгі спорттық техникасын игеру;
Нақты пумсэнің жекелеген элементтерін үйрету және жетілдіру;

Техниканың жекелеген байламдарын оқыту және жетілдіру;

Элементтер бойынша барлық пумсэні дұрыс игерткізу;

Белгілі бір уақыт ішінде берілген пумсэні орындап шығу.

Ю.О. Захаровтың еңбегінде спорттың теориясы мен практикасында “спорт түрінің техникасы” және “белгілі бір спортшының техникасы” ұғымдарының айырмашылығы екіге бөлініп қарастырылады, олар осы спорт түрінің техникалық әдістері мен қозғалыс әрекеттерінің даму деңгейімен айшықталады [11].

Б.Н. Жураев, спорттағы техникалық дайындықтың мақсаты- жарыс ережелерімен рұқсат етілген, барлық қозғалыс техникасы мен әрекеттерін игеру және жетілдірумен сипатталады [12].

Демек, таеквондоның техникалық дайындығы қарапайым негізгі бастамалардан үйретіліп, дайындық барысында техниканы көрсетумен қатар теориялық жүзінде түсіндірумен бірге жүргізілуі тиіс. Таеквондошының базалық дайындығының әдістері неғұрлым көп болса, техникалық шеберлігі соғұрлым жоғары болады.

Таеквондоның техникалық дайындықты дұрыс бағытпен дамытып, әр қимыл-қозғалыстың күрделі деңгейіне байланысты үйретудің базалық техниканың тиімді әдістерімен түсіндіріліп, үйретілген жөн.

Қорытынды. Таеквондоның осы пумсэ бағыты жарыс бағдарламаларына енгізілгені

20 жыл аясындағы жас спорт түрі. Пумсэні жарыс бағдарламасына енгізілмеген уақытта тек, тәэквондонь пумсэ кешендерін спортшылардың аттестациялық белбеу дәрежелеріне тапсыруға Тәэквондо WT федерациясының бекіткен нормативтерінің талаптарына сәйкес аттестация өткізіліп тұрды, қазіргі таңда да белбеуге тапсыру аттестация нормативтері әлемнің барлық мемлекеттің тәэквондо федерациясында өткізілуде.

Жасалған жұмыстарға қатысты тәэквондонь тегук 8 пумсэнің әрқайсысының атауларымен сипаттамалары жазылып, 8 пумсэнің триграмма белгілері және оның символына сәйкес мағыналары көрсетілді.

Пумсэ кешенінің техникалық дайындық түрлерімен оны игерудің негізгі формалары айқындалып жазылды. Жоғарыдағы міндеттерді қорытындылай келе:

1. Тегук пумсэнің 8 түрі тәэквондонь барлық базалық техникаларының қозғалыстары қойылған негізгі пумсэ кешені болғандықтан, жас тәэквондошыларға ең алдымен осы 8 пумсэнің қозғалыс әрекеттерін нақты техникалары бойынша үйретіліп көрсетілгені абзал.

2. Пумсэ кешенін үйрету барысында осы техникалық дайындықтың негіздерін болашақ спортшыларға техниканы көрсетіп қана қоймай, берілген талапқа сай теориялық жүзінде түсіндіріп жүргізілсе, болашақ тәэквондошыларымыздың пумсэ кешендерін жақсы меңгеріп шығуына мүмкіндік береді.

Практикалық ұсыныстар. Тәэквондошыларды пумсэге үйрету кезінде жоғарыда айтылған пікірлерді ескере отырып, арнайы жаттығуларды орындаудың келесі кезектерін ұсынамыз:

- пумсэні орындау барысында үш деңгейді қамтитын соққылар мен қорғаныс әрекеттерін нақты және концентрациямен орындау;
- пумсэні айна жүзімен қарама-қарсы тұрып орындау;
- пумсэнің қозғалыс ритмін қадағалау;
- қорғаныс-шабуыл негізінде топтастырылған техникалық комбинацияларды жаттықтыру;
- техникалық қозғалыс әрекеттерді қолдану кезінде тыныс алу жаттығуларды бірге қолдану;
- пумсэні орындау кезінде бастаған орыны мен аяқтау орыны бір орында аяқталуына көңіл бөлу.

Әдебиеттер

1. Головихин Е. Программа по тхэквондо. ВТФ ПУМСЕ (новый ФГОС). – Нижневартовск, 2018. – 349 с.
2. Шулика Ю.А., Ключников Е.Ю. Тхэквондо. Теория и методика. Том 1. Спортивное единоборство: Учебник для СДЮ-ШОР. – Феникс, 2007. – 800 с. ISBN: 978-5-222-11203-8
3. Чой Хонг Хи. Энциклопедия тхэквондо. – М.: Международные отношения, 1991. – 256 с.
4. Соколов И. Основы Тәэквондо. – М.: Советский спорт, 1994. – 239 с.
5. Гиль К. Тәэквон-до. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. – 110 с.
6. Kyu Hyung Lee, Sang H. Kim, Complete Taekwondo Poomsae: The Official Taegeuk, Palgwae and Black Belt Forms of taekwondo, 2007. – 464 p.
7. Чой Сунг Мо. Азбука тхэквондо. – Литрес, 2017. – 12 с.
8. Clint Sharp. Taekwondo: A Comprehensive Guide to Tae Kwon Do Techniques, Basics, and Tenets for Beginners Wanting to Master This Martial Art (Mix Martial Arts), 2022. – 144 p.
9. Плотников А.О. Техническая подготовка юных тхэквондистов на основе оперативной информации о двигательных действиях соперника: дис. ... к. п. н.: 13.00.04. Волгоградская государственная академия физической культуры. – Волгоград, 2020. – 148 с.
10. Йеон Хван Пак. Тәэквондо: Техника и тактика. – АСТ, 2004. – 121 с.
11. Захаров О.Ю. Педагогические особенности обучения спортсменов-каратистов 12-14 лет формальным комплексам (ката) на основе интервального метода: дис. ...к.п.н.: 13.00.04. Южный федеральный университет. – Ростов-на-Дону, 2020. – 221 с.
12. Жураев Б.Н. Спортивная техника и техническая подготовленность // Стратегии и тренды развития науки в современных условиях. – 2019. – №1 (5). – С. 32-35.

References

- 1 Golovihin E. Programma po thekvondo. VTF PUMSE (novyj FGOS). – Nizhnevartovsk, 2018. – 349 s.
- 2 SHulika YU.A., Klyuchnikov E.YU.Thekvondo. Teoriya i metodika. Tom 1. Sportivnoe edinoborstvo: Uchebnik dlya SDYUSHOR. – Feniks, 2007. – 800 s. ISBN: 978-5-222-11203-8
- 3 CHoj Hong Hi. Enciklopediya thekvondo. – M.: Mezhdunarodnye otnosheniya, 1991. – 256 s.
- 4 Sokolov I. Osnovy Taekvondo – M.: Sovetskij sport, 1994. – 239 s.
- 5 Gil' K. Taekvon-do. - Rostov-na-Donu: Feniks, 1998. – 110 s.
- 6 Kyu Hyung Lee, Sang H. Kim, Complete Taekwondo Poomsae: The Official Taegeuk, Palgwae and Black Belt Forms of taekwondo, 2007. – 464 p.
- 7 CHoj Sung Mo. Azbuka thekvondo. – Litres, 2017. – 12 c.

- 8 Clint Sharp. Taekwondo: A Comprehensive Guide to Tae Kwon Do Techniques, Basics, and Tenets for Beginners Wanting to Master This Martial Art (Mix Martial Arts), 2022. – 144 p.
- 9 Plotnikov A.O. Tekhnicheskaya podgotovka yunyh thekvondistov na osnove operativnoj informacii o dvigatel'nyh dejstviyah sopernika: dis. ... k. p. n.: 13.00.04. Volgogradskaya gosudarstvennaya akademiya fizicheskoy kul'tury. - Volgograd, 2020. – 148 s.
- 10 Jeon Hvan Pak. Taekwondo: Tekhnika i taktika. AST, 2004. – 121 s.
- 11 Zaharov O.YU. Pedagogicheskie osobennosti obucheniya sportsmenov-karatistov 12-14 let formal'nym kompleksam (kata) na osnove interval'nogo metoda: dis. ... k. p. n.: 13.00.04. YUzhnyj federal'nyj universitet. - Rostov-na-Donu, 2020. – 221 s.
- 12 ZHuraev B.N. Sportivnaya tekhnika i tekhnicheskaya podgotovlennost' // Strategii i trendy razvitiya nauki v sovremennyh usloviyah. - 2019. - №1 (5). – 32-35 s.

Хат-хабарларға арналған автор (бірінші автор)	Автор для корреспонденции (первый автор)	The Author for Correspondence (The First Author)
<p>Кунай Серик – докторант, Абай ағындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті; Алматы қ., Қазақстан, e-mail: serik.kunai@mail.ru, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1073-4898</p>	<p>Кунай Серик – докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая; г. Алматы, Казахстан, e-mail: serik.kunai@mail.ru, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1073-4898</p>	<p>Kunay Serik – doctoral student, Abai Kazakh National Pedagogical University; Almaty, Kazakhstan, e-mail: serik.kunai@mail.ru, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1073-4898</p>

¹Шепетюк М.Н.^а, ²Мырзабосынов Е.К., ³Тен А.В., ⁴Мырзаев М.О.,
⁵Туебаева Л.Т.

¹Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан

²Комитет по делам спорта и физической культуры Министерства туризма и спорта Республики Казахстан, г. Астана, Казахстан

³Академия физической культуры и массового спорта, г. Астана, Казахстан

⁴Казахский агротехнический исследовательский университет имени С. Сейфуллина, г. Астана, Казахстан

⁵Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, Казахстан

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ТРЕНИРОВОЧНОГО ПРОЦЕССА СПОРТСМЕНОВ КАЗАХ КУРЕС В КАЗАХСТАНЕ

Шепетюк Михаил Николаевич, Мырзабосынов Ербол Куантаевич, Тен Алина Владимировна, Мырзаев Мелекше Османович, Туебаева Лаззат Токташевна

Проблемы и перспективы научно-методического обеспечения тренировочного процесса спортсменов казах курес в Казахстане

Аннотация. В статье анализируется современное состояние научно-методического обеспечения подготовки в казах курес в Казахстане и перспективы внедрения актуальных технологий, применяемых в различных видах единоборств в зарубежных государствах; обобщаются особенности и опыт стран ближнего и дальнего зарубежья по научно-методическому обеспечению тренировочно-соревновательной деятельности, структура организации работы и финансирования научных спортивных центров в различных странах. Обобщаются результаты научных и методических публикаций по казах курес в национальных и зарубежных изданиях, предлагаются конкретные научно обоснованные и практически апробированные мероприятия по осуществлению научного сопровождения подготовки борцов казах курес по разделам: организационные вопросы; материально-техническое обеспечение; программа обследования в рамках научно-методического обеспечения и требования к обобщению результатов научно-методического обеспечения с дальнейшим внедрением в практическую деятельность специалистов казах курес.

Ключевые слова: казах курес, спортивный центр, тестирование, тренировочный процесс, научное обеспечение.

Shepetyuk Mikhail Nikolaevich, Myrzabossynov Erbol Kuantavich, Ten Alina Vladimirovna, Myrzaev Melekshe Osmanovich, Tuyebayeva Lazzat Toktashevna

Problems and prospects of scientific and methodological support of the training process of Qazaq kuresi athletes in Kazakhstan

Abstract. The authors of the article analyze the current state of scientific and methodological support of training in Qazaq kuresi and prospects for the introduction of new technologies tested in martial arts in foreign countries, summarize the features and experience of scientific and methodological support of the training-competitive activities in various countries, the structure of the organization of work and financing of scientific sports centers in various countries. Summarizing the results of scientific and methodological publications on Qazaq kuresi in national and foreign publications, the authors propose specific scientifically-based and practically tested measures for the implementation of scientific support for the training of Qazaq kuresi athletes in the sections: organizational issues; logistical support; survey program within the framework of scientific and methodological support and requirements for the results of scientific and methodological providing and implementing them in the practical activities of Qazaq kuresi specialists.

Key words: Qazaq kuresi, sports center, testing, training process, scientific support.

Шепетюк Михаил Николаевич, Мырзабосынов Ербол Куантаевич, Тен Алина Владимировна, Мырзаев Мелекше Османович, Туебаева Лаззат Токташевна

Қазақстандағы қазақ күрес спортшыларының жаттығу үрдісін ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ету мәселелері мен перспективалары

Аңдатпа. Мақалада Қазақстандағы қазақ күресін оқытуды ғылыми-әдістемелік қамтамасыз етудің қазіргі жағдайы және жекпе-жек өнерінде қолданылатын қазіргі технологияларды шет мемлекеттерге енгізу перспективалары талданады; жақын және алыс шет елдердің ерекшеліктері мен тәжірибесі оқу және жарыс қызметін ғылыми-әдістемелік қамтамасыз етуде, әртүрлі елдердегі ғылыми спорт орталықтарының жұмысын ұйымдастыру құрылымы мен қаржыландыруда жинақталған. Қазақ күресі бойынша республикалық және шетелдік басылымдардағы ғылыми-әдістемелік басылымдардың нәтижелері жинақталған, келесі бөлімдерде қазақ күресі балуандарын дайындауды ғылыми қамтамасыз етуді жүзеге асыру үшін нақты ғылыми негізделген және тәжірибе жүзінде тексерілген

шаралар ұсынылған: ұйымдастыру мәселелері; материалдық-техникалық қамтамасыз ету; ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ету және ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ету нәтижелерін жалпылау талаптары шеңберінде қазақ күресі мамандарының практикалық қызметіне одан әрі енгізе отырып, іс жүзінде сыналған іс – шаралар жиынтығы ұсынылды.

Түйін сөздер: қазақ күресі, спорт орталығы, тәстілеу, жаттығу үрдісі, ғылыми қамтамасыз ету.

Статья выполнена в рамках проекта грантового финансирования по научным и (или) научно-техническим проектам на 2023–2025 годы Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (ИРН АР19678269 «Научно-методическое обеспечение тренировочного процесса спортсменов казах курес с применением персонифицированного подхода»).

Основные положения. Проведенное исследование базируется на Концепции развития физической культуры и спорта Республики Казахстан на 2023–2029 годы. Национальные виды спорта в Казахстане являются неотъемлемой частью спорта и физического воспитания, фактором привлечения молодежи и укрепления здоровья населения через воспитание национального патриотизма и уважения к национальной истории и традициям [1].

Введение. Развитию национальных видов спорта в суверенном Казахстане уделяется особое внимание. Это выражается в существенном увеличении количества занимающихся казах курес, тогызкумалак, конными видами спорта – кокпар, байга, аударыспак, кыз-куу, кумис алу и другие. Наиболее динамично из национальных видов спорта развивается казах курес, который является историческим и культурным достоянием казахского народа, способствует формированию морально-волевых качеств, таких как целеустремленность, смелость, решительность, благородство, уважительное отношение к национальным традициям и соперникам, убежденность в беспредельной преданности Родине, личной ответственности за судьбу Отечества.

Казах курес формирует физически совершенного гражданина, способствует развитию силы, ловкости, скорости, выносливости и гибкости. Содержание и идеология казах курес с учетом многовековых традиций казахского народа является одной из основных площадок воспитания подрастающего поколения.

Стремление энтузиастов к популяризации казах курес не только в своем государстве, но и в зарубежных странах вылилось в признание на 11-ой сессии Межправительственного комитета ЮНЕСКО по охране нематериального культурного наследия, проходившей в 2016 году в эфиопском городе Аддис-Абеба, казах курес нематериальным

культурным наследием человечества и включение его в репрезентативный список ЮНЕСКО.

Только в Казахстане проводится более 800 соревнований различного уровня (клубные, районные, городские, региональные, национальные), также есть международные турниры, такие как Кубок Азии, чемпионаты мира и Азии, «Алем барысы», «Туран Барысы», «Евразия Барысы» [2].

Необходимость и важность развития казах курес отмечает и Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев [3].

Динамичное развитие казах курес в Казахстане и зарубежных странах требует современных подходов к процессу планирования и управления тренировочным процессом, основанных на систематическом проведении медико-биологических и педагогических обследований, внедрении современных методик в подбор средств и методов тренировки с учетом возраста и мастерства занимающихся. Недостаток научно-методических разработок способствует привлечению в казах курес специалистов науки, спортивной медицины, необходимости обобщения практического опыта ведущих тренеров не только казах курес, но и других видов борьбы. Публикаций научно-методического направления по казах курес недостаточно, особенно в зарубежных изданиях [4, 5].

Цель исследования – провести анализ современного состояния научно-методического обеспечения тренировочного процесса в казах курес и перспективы внедрения современных зарубежных и отечественных методик, применяемых в различных видах единоборств.

Задачи исследования:

1. Оценить структуру и содержание научно-методического сопровождения тренировочной и соревновательной деятельности в казах курес.
2. Провести анализ современных подходов к организации научно-методического обеспечения в странах дальнего и ближнего зарубежья, применимых в практике казах курес.
3. Обосновать основные направления научно-методического обеспечения в казах курес с учетом разработок зарубежных и отечественных специалистов.

Методы и организация исследования. Научное исследование по организации научно-методического обеспечения проводилось с июля по

октябрь 2023 года на базе Академии физической культуры и массового спорта (г. Астана) с помощью теоретического анализа публикаций за последние 10 лет в научных журналах, сборниках научно-практических конференций и методических рекомендаций. Обобщен опыт работы спортивных центров в зарубежных странах, проанализированы результаты медико-биологического и педагогического сопровождения тренировочного и соревновательного процессов в казах курус.

Результаты исследования и их обсуждение.

Научно-методическое обеспечение (НМО) спортивной подготовки представляет из себя комплекс мероприятий, направленных на повышение эффективности тренировочного процесса за счет анализа объективной информации о функциональном состоянии спортсменов, об уровне специальной физической, технической, тактической и психологической подготовленности с применением современных научных технологий [6].

Действующий регламент НМО в Республике Казахстан ограничивается углубленным медицинским обследованием один раз в год и двух комплексных-этапных медицинских обследований в годичном цикле тренировочно-соревновательной деятельности спортсменов различного уровня квалификации [7].

Согласно статье 42 Закона Республики Казахстан 27 июля 2022 № 228-V «О физической культуре и спорте», научно-методическое и научно-техническое обеспечение возлагается на научные центры, научно-исследовательские институты, лаборатории, образовательные учреждения в области физической культуры и спорта, где особое внимание уделяется комплексным научным группам и временным научным коллективам при сборных командах РК [8].

К сожалению, казах курус сегодня не относится к тем видам спорта, которые привлекают специалистов для создания комплексных научных групп с целью обеспечения медико-биологического и педагогического контроля на этапах спортивной подготовки. К примеру, в таких видах спорта, как бокс, триатлон, систематически проводится медико-биологическое обеспечение и педагогический контроль. Планирование и управление тренировочным и соревновательным процессом происходит сегодня интуитивно, опираясь, чаще всего, на теоретические знания и практический опыт тренера, а не на объективные данные медико-биологических обследований и педагогического контроля. Отсутствие систематического медико-биологического сопровождения спортсменов казах курус на этапах спортивной подготовки приводит

к недостаточному количеству фундаментальных, поисковых технологических и других научно-исследовательских работ в области организации тренировочного процесса, снижает эффективность планирования и управления тренировочно-соревновательной деятельностью спортсменов различного возраста и квалификации.

Научных исследований по казах курус проведено очень мало, и они не затрагивают проблему научно-методического обеспечения подготовки спортсменов [9-12]. Большинство из них исследуют технико-тактическую подготовку [13-15].

Успешное выступление лидеров мирового спорта во многом обусловлено значительным вниманием к научно-методическому обеспечению. Исследования, проведенные с информационными контентными научно-метрическими базами, правительственных и общественных сайтов, спортивных организаций Франции, Канады и России, позволили оценить особенность организации НМО в этих странах [16].

Спортивные институты и центры Канады созданы различными организациями спорта и правительствами провинций. В объединение мультиспортивных тренерских центров вошли четыре спортивных института (Калгари, Монреаль, Онтарио, Британская Колумбия) и три мультиспортивных центра в Манитобе, Саскачеване и Атлантической Канаде. Правительство Канады финансирует эти центры, выделяя 16 миллионов долларов в год. В спортивных институтах и центрах занимаются не только сопровождением подготовки спортсменов высокого класса и провинциальных перспективных юниоров, но и проводят научные исследования в области теории спортивной подготовки, техники спортивных движений, краткосрочного и долгосрочного планирования тренировочного процесса, разрабатывают и внедряют инновационные методы по технологии работы в спорте высших достижений [16, с. 77].

Во Франции создан Национальный институт спорта, занимающийся подготовкой высококвалифицированных спортсменов, обучением тренеров, а также в нем проводят исследования в области науки и спорта. Подразделения института обеспечивают научно-методическую и медико-биологическую, поддержку спортсменов – членов олимпийских и параолимпийских спортивных сборных команд. Национальный институт спорта совместно с национальными федерациями по видам спорта активно занимается развитием науки о спорте по различным темам на основе опроса своих тренеров. Федерация дзюдо Франции имеет четыре национальных центра подготовки

спортивных сборных команд по дзюдо в городах Бордо, Марсель, Орлеан, Страсбург. Спортивные центры Франции осуществляют мероприятия по работе со спортсменами основного состава национальных команд, но и с перспективными атлетами молодежных и резервных команд. Следует отметить, что во Франции подготовка перспективных спортсменов осуществляется при значительной доле финансирования федераций по видам спорта, а в Канаде – по территориальному принципу. В Канаде и Франции основной упор в научных и научно-методических работах сосредоточен на медалеемых видах спорта, популярных в этих государствах [16, с. 77].

В России НМО занимается «Центр спортивной подготовки сборных команд России» (ЦСП), финансируемый из государственного бюджета [17]. Приоритетными направлениями деятельности «Управления научно-методического обеспечения» являются:

- методическая помощь тренерам по разработке документов планирования на основе показателей предыдущих лет;
- методическая помощь тренерам по разработке моделей годовой и многолетней динамики уровня физической подготовленности;
- методическая помощь тренерам по разработке электронных форм учета тренировочных и соревновательных нагрузок, а также протоколов функциональной диагностики;
- организация работы методических комиссий с целью выявления проблем в области НМО сборных команд и оказания методической помощи специалистами ЦСП в их разрешении;
- контроль за выполнением тренировочных нагрузок и оценка уровня физической работоспособности спортсменов, результаты которых позволят тренерскому штату принимать обоснованные решения по управлению тренировочным процессом;
- подготовка аналитических справок руководству о предполагаемых результатах на главных стартах сезона.

Внедренная структура процесса реализации задач НМО позволяет эффективно контролировать процессы планирования, контроля за ходом тренировочного процесса и результатами соревновательной деятельности. В 2023 году ЦСП планирует осуществлять научно-методическое обеспечение спортивных сборных команд РФ в 49 олимпийских видах спорта (35 летних и 14 зимних) с помощью 56 комплексных научных групп.

Совершенствование научно-методического обеспечения процессов спортивной деятельности

является необходимым для казах курес и всего казахстанского спорта.

Отсутствие систематического медико-биологического сопровождения и педагогического контроля на этапах спортивной подготовки является причиной недостаточного проведения фундаментальных, поисковых, технологических и других научно-исследовательских работ в области физической культуры и спорта, снижает эффективность планирования и управления тренировочно-соревновательной деятельностью спортсменов различного возраста и мастерства.

Структуры НМО управляют инновационной деятельностью в спорте высших достижений, определяют основные направления научно-исследовательской работы по совершенствованию спортивной подготовки, отвечают за уровень научного обеспечения подготовки спортсменов, направляют и контролируют деятельность научных организаций, стимулируют научное обслуживание национальных команд, содействуют внедрению научных разработок в практику [18].

Для организации эффективной работы по научно-методическому обеспечению борцов казах курес в Казахстане необходимо решить следующие вопросы:

Организационные вопросы:

- утвердить на законном основании структуру и должностные обязанности участников процесса научно-методического сопровождения подготовки спортсменов казах курес;
- разработать и утвердить нормативно-правовую базу, регулирующую взаимоотношения специалистов НМО со спортивными федерациями;
- обеспечить цифровизацию всех данных контроля тренировочного процесса (углубленного, этапного, текущего, оперативного) по единым протоколам функциональной диагностики;
- разработать алгоритм взаимодействия всех структурных подразделений (Республиканский центр спортивной медицины и реабилитации, научно-образовательные учреждения, штатные сборные команды, научно-медицинские центры и т.д.), участвующих в организации и проведении научно-методического обеспечения, в том числе в решении вопросов переподготовки специалистов НМО и прохождения учебной практики студентов и слушателей, планирующих работу со сборными командами.

2. Материально-техническое обеспечение:

- обеспечить современным научным оборудованием для осуществления исследований в лабораторных условиях и на спортивных объектах

в период проведения тренировочных занятий и соревновательной деятельности;

- внедрить портативные физиологические, биохимические и биомеханические диагностические комплексы для получения оперативной и объективной информации во время тренировки и соревнований;

- приобрести и апробировать информационные программы для оценки медико-биологических и педагогических показателей в тренировочном процессе и во время соревнований, что позволит повысить эффективность управления процессом подготовки высококвалифицированных спортсменов казах курес за счет применения современных научных технологий, получения объективной информации о физическом и функциональном состоянии спортсменов для своевременной коррекции тренировочного процесса.

3. Программа обследований в рамках НМО подготовки в казах курес:

- разработать и обосновать комплексы тестов для оценки общей физической подготовленности и развития физических качеств (быстроты, силы, ловкости, выносливости, гибкости);

- утвердить нормативы для оценки уровня развития физических качеств для весовых категорий;

- определить контрольные испытания для оценки специальной физической подготовленности и утвердить нормативы с учетом весовых категорий;

- обосновать комплексы тестов для оценки функциональной подготовленности систем организма борцов казах курес по весовым категориям;

- адаптировать показатели для оценки технико-тактических действий борцов казах курес на соревнованиях и тренировочных занятиях;

- определить эффективные методики психологической подготовки борцов казах курес и оценки их психического состояния для внедрения в программу НМО;

- разработать программу и утвердить сроки проведения исследований по оценке различных сторон подготовленности борцов казах курес в годичном цикле.

4. Обобщение результатов научно-методического обеспечения. Мероприятия, проводимые в рамках НМО в соответствии со строго определенными алгоритмами, дают объективные показатели по проведенным тестам. Сотрудники научно-методического обеспечения обобщают собранную информацию, которая будет обсуждаться на методическом совете совместно с тренерским советом сборной команды. Решение о коррекции тренировочного процесса принимается тренерским советом с учетом информации по результатам обследования спортсменов.

Выводы. Анализ современного состояния научно-методического обеспечения тренировочного процесса в казах курес в Казахстане показал, что осуществляемые мероприятия по изучению состояний спортсменов в казах курес проводятся лишь в рамках углубленного медицинского обследования (УМО) единожды в течение календарного года без последующего практического применения полученных результатов УМО в тренировочно-соревновательном процессе. Внедрение современных методик в научно-методическое сопровождение казах курес возможно при решении организационных вопросов, материально-технического обеспечения, при соблюдении разработанных программ обследования и требований к обобщению результатов научно-методического обеспечения и их внедрении в практическую деятельность. Обоснованные основные направления научно-методического обеспечения в казах курес с учетом разработок зарубежных и отечественных специалистов позволят в значительной степени повысить эффективность управления тренировочным процессом в данном виде спорта.

Литература

1. Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 года № 251. Об утверждении Концепции развития физической культуры и спорта Республики Казахстан на 2023–2029 годы (дата обращения: 04.09.2023).
2. https://vesti.kz/kazakh_kures/20-millionov-razygrayut-kazahstanskije-paluanji-318242/ (дата обращения: 04.09.2023).
3. Eskertish ornata bergennen gori sport nysandaryn salghan dgon. - Текст: электронный // Egemen.kz: [сайт]. – URL: 3 <https://egemen.kz/article/327592-eskertish-ornata-bergenen-gori-sport-nysandaryn-salghan-dgon-%E2%80%93-prezident>. (дата обращения: 20.09.2023).
4. Мырзабасынов Е.К. Педагогическое обоснование своеобразия тактики с учетом избранного стиля ведения поединка в борьбе казах-курес // XXXIII Междунар. науч. конф. «Актуальные научные исследования в современном мире». – 2017. – С. 53-58.
5. Nasiyev E., Konakbayev B., Dzhamberbaev B. Formation of judo technique, using of the base of technical preparation of wrestlers of national wrestling «Kazakh kures» // National Sports Academy «Vassil Levski» Sofia, Bulgaria / International Scientific Congress «Applied Sports Sciences», 2017. PROCEEDING BOOK. – С. 385-390.

6. Сабирова И.А., Савельева Ю.И. Региональный сегмент научно-методического обеспечения спортивной подготовки, современные тенденции и перспективы // Ученые записки университета им. П. Ф. Лесгафта. – 2021. – № 10 (200). – С. 343-347.
7. Об утверждении правил медицинского обследования спортсменов для участия в спортивных соревнованиях. Приказ Министерства культуры и спорта Республики Казахстан от 24 декабря 2020 года № 356.
8. Бауржан М.Б., Абзалиев К.Б., Абзалиева С.А., Андасова Ж.М., Мухамадиев Б.Т. Морфофункциональные показатели сердечно-сосудистой системы у спортсменов // Междунар. науч.-практич. конф. «Инновации в образовании, физической культуре, спорте и туризме». – Алматы: Казахская академия спорта и туризма, 2020. – С. 305-307.
9. Алимханов Е.А. Совершенствование национальной борьбы казахша курес путем изменения модели спортивной одежды: дис. ... канд. пед. наук. – Алматы, 1997. – 130 с.
10. Байшулаков Ж.С. Оптимизация тренировочного процесса и повышение роли технико-тактической подготовки в казах куреси с учетом современных тенденций развития видов спортивной борьбы. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – Алматы, 2010. – 130 с.
11. Насиев Е.К. Использование технических действий национальной борьбы казах куреси в борьбе дзюдо / Национальная академия спорта имени Левского. – София, 2018. – 88 с.
12. Даупаев М.О. Эффективность освоения техники борьбы казахша курес студентами факультета физической культуры с учетом развития функции равновесия: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – СПб., 2004. – 22 с.
13. Мырзабосынов Е.К. Совершенствование технико-тактической подготовленности борцов казах курес путем использования подводящих упражнений на начальном этапе спортивной специализации // Вестник КазНПУ им. Абая. – Серия педагогические науки. – 2017. – №1 (53). – С. 96-99.
14. Мырзабосынов Е.К. Қазақ күресі балуандарының техникалық-тактикалық дайындығын жетілдіру әдістемесінің тиімділігі // Теория и методика физической культуры. – 2017. – №2(48). – С. 27-32.
15. Димитрова Н., Насиев Е.К., Шепетюк М.Н., Сайлаубаев Ж.Н., Толемысов А.Д. К вопросу организации тренировочного процесса борцов казах куреси к соревнованиям по дзюдо // Теория и методика физической культуры. – 2018. – №2 (52). – С. 108-114.
16. Зубкова А.В., Абалян А.Г., Долматова Т.В., Фомиченко Т.Г., Шестаков М.П. Зарубежный опыт организации научно-методического обеспечения спортсменов высокой квалификации // Теория и практика физической культуры. – 2021. – № 1. – С. 76-78.
17. Брюсов Г.П., Крючков А.С., Хоронюк С.Л., Шиян В.В. Научно-методическое обеспечение подготовки спортсменов сборных команд России: вчера, сегодня, завтра // Теория и практика физической культуры. – 2023. – №6. – С. 12-14.
18. Павленко Ю. Научно-методическое обеспечение подготовки спортсменов в олимпийском спорте // Наука в олимпийском спорте. – 2013. – № 2. – С. 73-79.

References

1. Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 28 marta 2023 goda № 251. Ob utverzhenii Konceptii razvitiya fizicheskoy kul'tury i sporta Respubliki Kazahstan na 2023–2029 gody (data obrashcheniya: 04.09.2023).
2. https://vesti.kz/kazakh_kures/20-millionov-razyigrayut-kazahstanskije-paluanj-318242/ (data obrashcheniya: 04.09.2023).
3. Eskertish ornata bergennen gori sport nysandaryn salghan dgon. - Tekst: elektronnyj // Egemen.kz: [sajt]. – URL: 3h t t p s : // egemen.kz/article/327592-eskertish-ornata-bergenen-gori-sport-nysandaryn-salghan-dgon-%E2%80%93prezident. (data obrashcheniya: 20.09.2023).
4. Myrزابосынов Е.К. Pedagogicheskoe obosnovanie svoeobraziya taktiki s uchetom izbrannogo stilya vedeniya poedinka v bor'be kazakh-kures // XXXIII Mezhdunar. nauch. konf. «Aktual'nye nauchnye issledovaniya v sovremennom mire». – 2017. – S. 53-58.
5. Nasiev E., Konakbayev B., Dzhamberbaev B. Formation of judo technique, using of the base of technical preparation of wrestlers of national wrestling «Kazakh kures» // National Sports Academy «Vassil Levski» Sofia, Bulgaria / International Scientific Congress «Applied Sports Sciences», 2017. PROCEEDING BOOK. - С. 385-390.
6. Sabirova I.A., Savel'eva YU.I. Regional'nyj segment nauchno-metodicheskogo obespecheniya sportivnoj podgotovki, sovremennye tendencii i perspektivy // Uchenye zapiski universiteta im. P. F. Lesgafta. – 2021. - № 10 (200). - S. 343-347.
7. Ob utverzhenii pravil medicinskogo obsledovaniya sportsmenov dlya uchastiya v sportivnyh sorevnovaniyah. Prikaz Ministra kul'tury i sporta Respubliki Kazahstan ot 24 dekabrya 2020 goda № 356.
8. Baurzhan M.B., Abzaliev K.B., Abzalieva S.A., Andasova ZH.M., Muhamadiev B.T. Morfofunkcional'nye pokazateli serdechno-sosudistoj sistemy u sportsmenov // mezhdunar. nauch.-praktich. konf. «Innovacii v obrazovanii, fizicheskoy kul'tury, sporte i turizme», 2020. – Almaty: Kazhskaya akademiya sporta i turizma. – S. 305-307.
9. Alimhanov E.A. Sovershenstvovanie nacional'noj bor'by kazaksha-kures putem izmeneniya modeli sportivnoj odezhdyy: dis. ... kand. ped. nauk. - Almaty, 1997. – 130 s.
10. Bajshulakov ZH.S. Optimizaciya trenirovochnogo processa i povyshenie roli tekhniko-takticheskoy podgotovki v kazakh kuresi s uchetom sovremennyh tendencij razvitiya vidov sportivnoj bor'by. dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. – Almaty, 2010. – 130 s.
11. Nasiev E.K. Ispol'zovanie tekhnicheskikh dejstvij nacional'noj bor'by kazakh kuresi v bor'be dzyudo. – Nacional'naya akademiya sporta imeni Levskogo. – Sofiya, 2018. – 88 s.
12. Daupaev M.O. Effektivnost' osvoeniya tekhniki bor'by kazaksha kures studentami fakul'teta fizicheskoy kul'tury s uchetom razvitiya funkcii ravnesiya: avtoref. dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 – SPb., 2004. – 22 s.
13. Myrزابосынов Е.К. Sovershenstvovanie tekhniko-takticheskoy podgotovlennosti borcov kazakh-kures putem ispol'zovaniya podvodyashchih uprazhnenij na nachal'nom etape sportivnoj specializacii // Vestnik KazNPU im. Abaya. – Seriya pedagogicheskie nauki. – 2017. - №1 (53). - S.96-99.

- 14 Myrzabosynov E.K. Қазақ күresi baluandaryның техникалық-тактикалық дайындығын zhetildiru әdistemesiniң tiimdiligi // Teoriya i metodika fizicheskoy kul'tury. – 2017. - №2(48). – S. 27-32.
- 15 Dimitrova N., Nasiev E.K., SHepetyuk M.N., Sajlaubaev ZH.N., Tolemysov A.D. K voprosu organizacii trenirovochnogo processa borcov kazah kuresi k sorevnovaniyam po dzyudo // Teoriya i metodika fizicheskoy kul'tury. – 2018. - №2 (52). – S. 108-114.
- 16 Zubkova A.V., Abalyan A.G., Dolmatova T.V., Fomichenko T.G., SHestakov M.P. Zarubezhnyj opyt organizacii nauchno-metodicheskogo obespecheniya sportsmenov vysokoy kvalifikacii // Teoriya i praktika fizicheskoy kul'tury. – 2021. – № 1. – S. 76-78.
- 17 Bryusov G.P., Kryuchkov A.S., Horonyuk S.L., SHiyan V.V. Nauchno-metodicheskoe obespechenie podgotovki sportsmenov sbornyh komand Rossii: vchera, segodnya, zavtra // Teoriya i praktika fizicheskoy kul'tury. – 2023. - №6. – S.12-14.
- 18 Pavlenko YU. Nauchno-metodicheskoe obespechenie podgotovki sportsmenov v olimpijskom sporte // Nauka v olimpijskom sporte. – 2013. – № 2. – S. 73-79.

Хат-хабарларға арналған автор (бірінші автор)	Автор для корреспонденции (первый автор)	The Author for Correspondence (The First Author)
<p>Шепетюк Михаил Николаевич - педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазақстан Республикасының Еңбек сіңірген жаттықтырушысы, спорт жұмысы жөніндегі проректор, Қазақ спорт және туризм академиясы, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: sport_prorektor@kazast.kz, ORCID https://orcid.org/0000-0003-2729-5921</p>	<p>Шепетюк Михаил Николаевич – кандидат педагогических наук, профессор, Заслуженный тренер Республики Казахстан, проректор по спортивной работе, Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан, e-mail: sport_prorektor@kazast.kz, ORCID https://orcid.org/0000-0003-2729-5921</p>	<p>Shepetyuk Mikhail - Candidate of Pedagogical Sciences, professor, honored coach of the Republic of Kazakhstan, vice-rector for sports work, Kazakh academy of sport and tourism, Almaty, Kazakhstan, e-mail: sport_prorektor@kazast.kz, ORCID https://orcid.org/0000-0003-2729-5921</p>

Сведения об авторах

Авсиевич Виталий Николаевич – PhD, ассоциированный профессор, Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан, e-mail: qwer75tyu@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6790-726X>

Агелеуова Айгуль Токтархановна, кандидат философских наук, Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан, e-mail: aigulinskaya@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9541-5046>

Аликей Айбек – магистр педагогических наук, старший преподаватель кафедры физической культуры и спорта, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан, e-mail: aaibek-1982@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3785-0220>

Аскар Анесович Жумадилханов – кандидат педагогических наук, и.о. профессора, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, кафедра «Физическая культура и спорт», г. Астана, Казахстан, e-mail: aseke_zh_59@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-4107-2141>

Атембеков Нуржан Райханович – Карагандинский университет им. Е.А. Букетова, г. Караганда, Казахстан, e-mail: atembekov.nurzhan@mail.ru

Базарбаева Клара Коңаровна – кандидат педагогических наук, и.о. доцента, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан, e-mail: bazarbaeva1969@inbox.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7510-8564>

Батырбекова Мадина Ринатқызы – магистр туризма, Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан, e-mail: Gioventu@yandex.ru, ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-7340-4732>

Бимаханов Талант Дюсенович – PhD, старший преподаватель, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, Казахстан, e-mail: talant-bimahanov@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7911-7505>

Бобырева Марина Михайловна – кандидат педагогических наук, доцент; Западно-Казахстанский медицинский университет имени Марата Оспанова; г. Актобе, Казахстан, e-mail: wilwarin79@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6573-0248>

Бутабаева Лаура Аскарровна – PhD, научный сотрудник Национальной академии образования имени Ы. Алтынсарина, ассоциированный профессор, г. Астана, Казахстан, e-mail: lbutabayeva@gmail.com

Габдуллин Айбек Бокенбаевич – PhD, заведующий кафедрой теории и методики физического воспитания, Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, г. Актобе, Казахстан, e-mail: aybek_0379@mail.ru.

Гунина Л.М. – доктор биологических наук, профессор, Государственный налоговый университет Украины, г. Ирпень, Украина, e-mail: gunina-sport@yandex.ua, <https://orcid.org/0000-0003-2107-0983>

Гусманов Токтар Исатайұлы – докторант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан, e-mail: gusmanov_toktar@kaznu.kz, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-7557-8458>

Дёма Елена Владимировна – магистр педагогических наук, старший преподаватель; Западно-Казахстанский медицинский университет имени Марата Оспанова; г. Актобе, Казахстан, e-mail: dema.a70@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5898-2815>

Дюсекеева Еркегуль Талгатовна – магистр туризма, Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан, e-mail: erkegul-94@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5693-6313>

Евлоева Аза Султановна – магистр туризма, Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова, Кокшетау, Казахстан, e-mail: aevloeveva@shokan.edu.kz, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7524-6633>

Есельбаева А.К. – кандидат педагогических наук, и.о. ассоциированного профессора, Казахский Национальный женский педагогический университет, г. Алматы, Казахстан, e-mail: eselbaeva.aliya@quzru.edu.kz

Есиркепов Жандос Мергенбаевич – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор; Международный университет туризма и гостеприимства, г. Туркестан, Казахстан, e-mail: zhandos-1978@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2542-6246>

Жангабыл Марлен Саятович – магистр педагогических наук, Карагандинский университет им. Е.А. Букетова, г. Караганда, Казахстан, e-mail: marlen_sambo_kaz92@mail.ru

Жарменов Денис Касымович – доктор PhD, Туркестанская областная специализированная детско-юношеская спортивная школа олимпийского резерва по водным видам спорта, г. Ленгер, Казахстан, e-mail: zharmenov@mail.ru.

Иманбетов Аманбек Нуркасимович – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, Карагандинский университет им. Е.А. Букетова г. Караганда, Казахстан, e-mail: aman_imanbetov@mail.ru

Имангаликова Индира Бекеновна – магистр педагогических наук, старший преподаватель, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан, e-mail: imangalikova@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9235-1021>

Искаков Тайыржан Бахытбаевич – PhD, ассоциированный профессор; Казахский национальный педагогический университет имени Абая; г. Алматы, Казахстан, e-mail: taiyrzhan.iskakov@bk.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7499-9297>

Кадырбекова Динара Сериковна – PhD, Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан, e-mail: 6537275@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8641-253X>

Колдасбаева Багила Джумабаевна – магистр педагогических наук; старший преподаватель; Западно-Казахстанский медицинский университет имени Марата Оспанова; г. Актобе, Казахстан, e-mail: bagila.koldasbaeva@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9249-6896>

Круговых Илья Игоревич – докторант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан, e-mail: krugovyh.ilya@kaznu.kz, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3495-8300>

Кунай Серик – докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая; г. Алматы, Казахстан, e-mail: serik.kunai@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1073-4898>

Курманбаев Болат Изтилеуович – кандидат технических наук, и.о. ассоциированного профессора; Международный университет туризма и гостеприимства, г. Туркестан, Казахстан, e-mail: bulat1978kz@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1080-9685>

Марчибаева Улбосын Саметхановна – кандидат педагогических наук, и.о. профессора; Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан, e-mail: marchibayeva_us@enu.kz, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4697-8904>

Моисеева Наталья Анатольевна – магистр педагогических наук, старший преподаватель кафедры физической культуры и спорта, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан, e-mail: n.mendybaeva@yandex.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6621-0786>

Молдагазина Нурсулу Айтмухамбетовна – магистр педагогических наук; старший преподаватель; Западно-Казахстанский медицинский университет имени Марата Оспанова; г. Актобе, Казахстан, e-mail: Moldagazina85@mail.ru

Мурат Айжан – старший преподаватель; Казахский национальный педагогический университет имени Абая; г. Алматы, Казахстан, e-mail: aizhan_murat@list.ru, ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-6622-4003>

Мускунов Қырықбай Сәрсенбаевич – магистр педагогических наук Карагандинский университет им. Е.А. Букетова, г. Караганда, Казахстан, e-mail k_muskunov@mail.ru

Мырзабосынов Ербол Куантаевич – председатель Комитета по делам спорта и физической культуры Министерства туризма и спорта Республики Казахстан, г. Астана, Казахстан, e-mail: alishaten87@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2724-799X>

Мырзаев Мелекше Османович – кандидат педагогических наук, доцент, Казахский агротехнический исследовательский университет имени С. Сейфуллина, г. Астана, Казахстан, e-mail: alishaten87@mail.ru.

Нурашева Кулянда Кулбосыновна – доктор экономических наук, профессор; Казахская академия спорта и туризма; г. Алматы, Казахстан, e-mail: kulyanda.nurashева@gmail.com, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4639-467X>

Омаров Бакытжан Султанович – PhD, ассоциированный профессор; Международный университет туризма и гостеприимства, г. Туркестан, Казахстан, e-mail: bahitzhan01@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8341-7113>

Омарова Назым Асхатовна – DBA, Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан, e-mail: Nazym.omarova.87@inbox.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6477-9928>

Орлов Александр Иванович – кандидат педагогических наук, Заслуженный тренер Украины, Казахский Национальный женский педагогический университет, г. Алматы, Казахстан, e-mail: alexalians@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-3965-2620>

Отаралы Светлана Жұбатыркызы – PhD, и.о. доцента кафедры физической культуры и спорта, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан, e-mail: otaraly17@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1466-994X>

Потелиунене Снегина Владовна – доктор педагогических наук, профессор, Университет Витовта Великого (Vytautas Magnus University), г. Каунас, Литва, e-mail: sniegina.poteliuniene@vdu.lt, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0076-6420>

Сабденбеков Ерлан Ускенбаевич – старший преподаватель, Международный университет туризма и гостеприимства, г. Туркестан, Казахстан, e-mail: sabdenbekov.erlan@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9682-4244>

Садыков Сагдат Кабирович – Генеральный директор Национального научно-практического центра физической культуры Министерства просвещения РК, г. Астана, Казахстан, e-mail: sadykov.sagdat@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1630-096X>

Сайкина Елена Гавриловна – доктор педагогических наук, профессор, Российский государственный педагогический университет им. А.И. Герцена, г. Санкт-Петербург, Россия, e-mail: safidance@yandex.ru, ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2995-7845>

Сармантаев Аян Сапарович – магистр педагогических наук, старший преподаватель, Карагандинский университет им. Е.А. Букетова, г. Караганда, Казахстан, e-mail: passat-748@mail.ru.

Соколовская Светлана Владимировна – кандидат психологических наук, доцент, заведующий кафедрой спортивной медицины и психологии, Национальный исследовательский Нижегородский государственный университет им. Н.И. Лобачевского, г. Нижний Новгород, Россия, e-mail: sokolovskaia@fks.unn.ru.

Тажигулова Батима Мажитовна – кандидат педагогических наук, и.о. доцента, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, кафедра «Физическая культура и спорт», г. Астана, Казахстан, e-mail: tashigulova@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3189-3695>

Тен Алина Владимировна – магистр педагогических наук, директор Департамента науки и международного сотрудничества, Академия физической культуры и массового спорта, г. Астана, Казахстан, e-mail: alishaten87@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0995-9966>

Токарева Светлана Витальевна – докторант 1 курса, магистр педагогических наук, Казахская академия спорта и туризма; г. Алматы, Казахстан, e-mail: atevs_83@mail.ru

Толегенулы Нуржан – PhD, старший преподаватель; Казахский национальный педагогический университет имени Абая; г. Алматы, Казахстан, e-mail: nurzhan_tolegenu@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4906-5051>

Туебаева Лаззат Токташевна – магистр, преподаватель Института педагогики и психологии, кафедра «Физическая культура и спорт», Казахский Национальный женский педагогический университет, г. Алматы, Казахстан, e-mail: Lzz@bk.ru.

Тунгышмуратова Ляйла Сериковна – магистр педагогических наук, старший преподаватель кафедры физической культуры и спорта, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан, e-mail: tungishmuratova@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-6350-6000>

Тутибаев К.А. – старший преподаватель, Казахский Национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан, e-mail: alexalians007@gmail.com.

Уалиева Айгерим Канатовна – магистр педагогических наук, докторант 2 курса обучения; Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан, e-mail: aigeradiva@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8114-3959>

Умирбекова Акерке Нурланбековна – PhD, и.о. ассоциированного профессора, Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан, e-mail: Akerkesha_85@mail.ru.

Хакимова Зура Адлановна – магистр педагогических наук; Актюбинский региональный университет имени Кудайбергенова Жубанова. г. Актюбе, Казахстан, e-mail: Zurka_82@mail.ru

Шалабаева Лаура Исмаилбековна – PhD, ассоциированный профессор, Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан. e-mail: laura.shalabayeva@mail.ru, ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2231-7888>

Шепетюк Михаил Николаевич – кандидат педагогических наук, профессор, Заслуженный тренер Республики Казахстан, проректор по спортивной работе, Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан, e-mail: sport_prorektor@kazast.kz, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2729-5921>

Құрметті авторлар!

«Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі» ғылыми-теориялық журналында мәліметтерді жариялау Open Journal System - ғылыми мақалаларды онлайн-ұсыну және пікір беру жүйесін пайдалану арқылы жүзеге асырылады. Тіркеу немесе авторландыру «Мәліметтерді жіберу» бөлімінде қол жетімді. Журналдың сайты <http://tmfk.kz/>

МАҚАЛАЛАРДЫ РӘСІМДЕУГЕ ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР

Редакциялық кеңес журналдың ғылыми бағыттары бойынша бұрын жарияланбаған мақалаларды қабылдайды. Мақала электрондық форматта (doc, .docx, .rtf форматта), текжурнал сайтының (Open Journal System) функционалдығымен жүктеу арқылы ұсынылады.

1. Журналдың пішімі: Microsoft Word (doc). Парақ пішімі: А4. Жоғарғы және төменгі жиігі – 2 см, сол жағы – 3 см, оң жағы – 1 см. Негізгі қаріп: Times New Roman. Негізгі мәтіннің қаріп өлшемі: 12 кегль. Кестелердің, сілтемелердің, сызбалардың, кестелердің, диаграммалар мен суреттердің мәтінінде кіші өлшемдегі қаріпті (12 кегель) пайдалануға рұқсат етіледі. Жоларалық интервал: дара. Мәтінді туралау: ені бойынша, сөз тасымалысыз болу тиіс. Азат жол (қызыл жол): 1,0 см.

2. Мақалада мәтін суреттердің жанына емес, төмен жағына жазылады. Суреттер анық болуы керек, олардағы жазулар оңай оқылуы керек. Суреттер мен кестелерде қол болмауы керек. Суреттер тұтас пішімде болуы тиіс (жекелеген бөліктерді, фигураларды, жазбаларды және т.б. біріктіріп сурет жасауға болмайды). Барлық суреттер мен кестелер нөмірленуі керек. Кестелер мен суреттерді нөмірлеу бөлек жүргізіледі. Мақала мәтінінде міндетті түрде кестелерге, суреттерге, графиктерге сілтемелер болуы тиіс. Барлық кестелер мен суреттердің дереккөз сілтемелері көрсетілуі тиіс (егер кесте немесе сурет басқа жерден алынған болса) немесе авторлардың суреті болса, қол қойылуы тиіс. Статистикалық деректерді пайдаланған кезде кестелер мен суреттерде көрсетілуі тиіс - (Авторлар деректер негізінде құрастырған).

3. Формулаларды жасау үшін тек стандартты Microsoft Office құралдарын пайдаланыңыз.

4. Мақаланы журналға жариялауға берген кезде төменде көрсетілгендерге жол берілмейді:

- беттерді нөмірлеу;

- мәтінде беттердің алшақтықтарын пайдалану;

- автоматты бет сілтемелерін пайдалану;

- автоматты тасымалдарды пайдалану;

- сирек немесе тығыздалған әріптік аралықты пайдалану;

- мақаланың бөлімдері ішінде қалың қаріппен мәтінді белгілеу.

5. Әдебиет тізімдерінің сілтемелері тік жақшада рәсімделеді:

Қазақ тілінде - [1]; [1, б. 78]; [189, б. 42-43].

Орыс тілінде - [1]; [1, с.78]; [189, с. 42-43].

Ағылшын тілінде - [1]; [1, б.78]; [189, р. 42-43].

6. Мақала көлемі – 7 беттен кем болмауы керек.

7. Мақаланың түпнұсқалығы кем дегенде 60% болуы керек. Түпнұсқалығы 40% және одан жоғары болса, егер мақалада пайдаланылған материал және авторлық қорытындылар толық талданған болса, бір ақпарат көзінен бұрыс және көп көлемде ақпарат алынбаған жағдайда шолу мақалаларына қабылданады.

8. Мақала келесі ережелерге сәйкес рәсімделуі тиіс: жоғарғы сол жақ бұрышында –FTAMP, бос жолдан кейін, ортасында авторлардың тегі және аты-жөнінің инициалы (5 автордан көп емес), ғылыми дәрежесі мен ғылыми атағы (қысқартусыз, толық жазылуы қажет), төменірек ЖОО-ның немесе ғылыми мекеменің атауын, мемлекет пен қала атауын жазу керек. Ортасында бос жолдан кейін мақаланың атауы бас әріптермен жазылады. Бос жолдан кейін, парақтың ені бойынша бос жолдан кейін – аңдатпа (100-200 сөз аралығында) және 5-7 кілттік сөздер және бос жолдан кейін, мақаланың мәтіні жазылады. Мақаланың соңында бос жолдан кейін әдебиет тізімі көрсетіледі. Әрі қарай, аударылған әдебиеттер тізімі.

9. Мақала атауы, авторлардың толық аты-жөні, аңдатпа және кілт сөздер үш тілде (қазақ, орыс, ағылшын) болуы тиіс. Аударма сапалы және мамандар тарапынан орындауы керек. Жеке парақта авторлардың толық аты-жөні, ғылыми (академиялық) дәрежелері мен ғылыми атақтары (бар болса), лауазымы, кафедра, ұйым, қызметтік мекен-жайлары, телефондары және e-mail адресі толық көрсетіледі.

10. Аңдатпа орыс, қазақ және ағылшын тілдерінде **100-200 сөзден** тұрып, мақаланың мазмұнын көрсету керек, себебі көптеген оқырмандар үшін бұл зерттеу туралы негізгі ақпарат көзі болады.

11. Барлық қысқартулар мақалада бірінші рет қолданған кезде толық жазылуы керек.

12. **Мақаланың құрылымы:** кіріспе (зерттеудің өзектілігі, мақсаты мен міндеттері); Зерттеудің әдістері мен ұйымдастырылуы; зерттеу нәтижелері және оларды талқылау; қорытындылар.

13. **Автордың (лардың) аты-жөні*, мақаланың атауын және «Аңдатпа», «Кілт сөздер», «Кіріспе»** (зерттеудің өзектілігі, мақсаты мен міндеттері), **«Зерттеудің әдістері мен ұйымдастырылуы», «Зерттеу нәтижелері және оларды талқылау», «Қорытындылар», «Әдебиет тізімі»** бөлімдерінің атауларын қалың қаріппен жазып көрсету қажет.

* Хат - хабарға арналған авторды (бірінші авторды) автордың аты-жөнінен кейін латын әрпімен «а» белгілеу қажет, мысалы, ¹Құлбаев А.Т.^а, ²Бектурғанов Ө.Е.

14. **«Зерттеу әдістері мен ұйымдастырылуы»** бөлімі мыналарды қамтуы керек:

– зерттеу жүргізу үрдісі;

– үлгі сипаттамасы: эксперимент немесе сауалнама қатысушылардың саны, жынысы, жасы және басқа да сипаттамалары;

– зерттеу барысында қолданылған әдістер мен әдістемелердің сипаттамасы;

– талдау және статистикалық өңдеу әдістері және репродуктивтілікті қамтамасыз етудің басқа тәсілдері.

15. Сандық деректерді ұсыну кезінде талдау мен статистикалық өңдеудің заманауи әдістерін қолдану қажет

16. Библиографияда негізгі жұмыстардан және соңғы 5 жылдағы жарияланымдардан басқа, Web of Science, SCOPUS, РФДИ (РИНЦ) базаларына кіретін жоғары дәйексөзді шетелдік және қазақстандық журналдардың мақалаларына сілтемелер болуы тиіс. Авторлар өз еңбектерін 30%-дан аспайтын көлемде дәйексөз ретінде пайдалана алады. Мәтіндері интернет желісінде қолжетімді болса, барлық дереккөздер үшін URL мекенжайын (сілтемені) және жүгіну күнін көрсету ұсынылады.

17. Әдебиеттер тізімін (алфавит бойынша емес) мәтіндегі дереккөздердің аталуына қарай, мақаланың соңында көрсету керек. Қазақ және орыс тілдерінде әдебиеттер тізімі МС7.1-2003 «Библиографиялық жазба. Библиографиялық сипаттама «Құрастырудың жалпы талаптары мен ережелері» талаптарына сәйкес рәсімделеді (Білім және ғылым саласында сапаны қамтамасыз ету комитетінің тізіміне кіретін басылымдарға қойылатын талаптар).

Авторлар библиографиялық мәліметтердің дұрыстығына жауап береді.

Жарияланбаған диссертациялық жұмыстарға сілтеме жасауға жол берілмейді.

Әдебиеттер тізімінде пайдаланылған дереккөздердің дұрыс сипаттамасы келтірілген жарияланым оның авторлары мен олар ұсынатын ұйымдардың ғылыми қызметін бағалау кезінде ескерілетіндігінің кепілі болып табылады.

Әдебиеттер тізімінде кириллицада ұсынылған жұмыстар болған жағдайда, әдебиеттер тізімін екі нұсқада ұсыну қажет:

Біріншісі - түпнұсқада;

Екіншісі - романизацияланған алфавитпен (транслитерация <http://www.translit.ru>).

Мысалы:

Әдебиеттер

1 Федоров А.И., Авсиевич В.Н., Ившин В.Л., Голубков А.В. Поведенческие риски в отношении современных студентов к своему здоровью // Материалы XXI российской научно-практической конференции (с международным участием) Российский человек и власть в контексте радикальных изменений в современном мире: доклады / редкол.: Л.А. Закс и др. – Екатеринбург: Гуманитарный университет, 2019. – С. 929-933.

References

1 Fedorov A.I., Avsievich V.N., Ivshin V.L., Golubkov A.V. Povedencheskie riski v otnoshenii sovremennyh studentov k svoemu zdorov'yu // Materialy XXI rossijskoj nauchno-prakticheskoy konferencii (s mezhdunarodnym uchastiem) Rossijskij chelovek i vlast' v kontekste radikal'nyh izmenenij v sovremennom mire: doklady / redkol.: L.A. Zaksidr. – Ekaterinburg: Gumanitarnyj universitet, 2019. – S. 929-933.

Ағылшын тіліндегі мақалаларда әдебиеттер тізімі тек ағылшын тілінде ұсынылады, мысалы:

References

Arcelli, E., Canova R. *Trenirovka v marafonskom bege: nauchni podhod* [Training in marathon running: a scientific approach]. Moscow, House Terra-Sport Publ., – 2000. – 70 p

Kiryarov M. A., Kalinin I.N., Kharitonova L.G. [Rheographic performance athletes cyclic sports]. *Bulletin of the South Ural state University. Ser. Education, Healthcare Service, Physical Education*, 2010, on 24 (200), pp. 125-128 (in Russ.).

Larsen, H. B. Kenyan dominance in distance running. *Comparative Biochemistry and Physiology Part A: Molecular and Integrative Physiology*, 2003. on. 136(1), pp. 161-170.

18. Авторлар туралы мәліметтер

Жеке бетте әрбір автор туралы қосымша мәліметтер көрсетіледі: толық аты-жөні қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде, ғылыми (академиялық) дәрежелер мен ғылыми атақтары (болған жағдайда), лауазымы, ұйымы, байланыс телефондары, қолданып жүрген e-mail адресі, ORCID цифрлық сәйкестендіргіші URL (сілтеме).

19. Баспахана, түзету қызметтеріне шығындарды өтеу, РФДИ және Crossref базаларында орналастыру, DOI-сәйкестендіргішін беру мақсатында мақалаларды жариялау ақылы негізде жүзеге асырылады.

Мақаланы жариялау құны (формат А4, 12 кегль, 1,0 интервал, қаріп Times New Roman) **10 000 теңгені** құрайды (сыртқы құпия пікір беруді ескере отырып). Сыртқы құпия пікір берушілерді редакциялық кеңес тағайындайды.

Мақаланы, редакция жариялауға қабылдау туралы хабарлағаннан кейін ғана, төлем төменде көрсетілген банктік деректемелер бойынша жүзеге асырылады (ҚР азаматтары үшін ағымдағы шот ашу қажет):

NAO KAZ AKAD SPORTA I TURIZMA (KAZAST)

ABAY AVENUE, 85, ALMATY, KAZAKHSTAN

Account: KZ 07856000000011507 (KZT);

KZ 57856000004009529 (EURO);

KZ 21856000005479598 (USD);

KZ 508562203309006737 (RUB)

RNN 600700016358

BIN 010840001890

SWIFT KCJBKZKX

КБс 16 JSC BANKCENTERCREDIT, ALMATY KZ

Branch: SWIFT KCJBKZ1ALM

МАҚАЛАНЫ РӘСІМДЕУ ҮЛГІСІ

FTAMP 77.01.79

¹Бахтиярова С.Ж., ²Андрущишин И.Ф.

¹Жәңгір хан атындағы батыс қазақстан аграрлық-техникалық университеті, Орал қ., Қазақстан Республикасы

²Қазақ спорт және туризм академиясы, Алматы қ., Қазақстан Республикасы

ОЛИМПИАДАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ: МАМАНДАР КӨЗҚАРАСЫМЕН

Бахтиярова Саягуль Жаксыбаевна, Андрущишин Иосиф Францевич

Олимпийское образование: взгляд специалистов

Аннотация. 100-200 слов

Ключевые слова: 5-7 слов

Бахтиярова Саягуль Жаксыбаевна, Андрущишин Иосиф Францевич

Олимпиадалық білім беру: мамандар көзқарасымен

Аңдатпа. 100- 200 сөз

Кілттік сөздер: 5-7 сөз

Bakhtiyarova Sayagul, Andrusyshyn Iossif

Olympic education: the view of specialists

Abstract. 100-200 words

Key words: 5-7 words

Кіріспе... мақала мәтіні

Зерттеудің әдістері мен ұйымдастырылуы... мақала мәтіні

Зерттеу нәтижелері және оларды талқылау ... мақала мәтіні

Қорытындылар. ... мақала мәтіні

Әдебиеттер

1 Постановление Правительства Республики Казахстан от 23 апреля 2020 года № 242. Об утверждении Комплексного плана по развитию физической культуры и массового спорта на 2020-2025 годы.

2 Андрущишин И.Ф., Бахтиярова С.Ж. Олимпийское образование в подготовке специалистов в области физической культуры // Теория и методика физической культуры. – 2019. - № 3 (57). – С.11-15.

3 ГОСО РК 6.08.064-2010 специалистов 5В010800 – Физическая культура и спорт от 03.11.2010 г. Приказ № 514 (дата введения 2011.09.01).

References

1 Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstanot 23 aprelja 2020 goda № 242. Ob utverzhdenii Kompleksnogo plana po razvitiyu fizicheskoj kul'tury i massovogo sportana 2020-2025 gody.

2 Andrushhishin I.F., Bahtijarova S.Zh. Olimpijskoe obrazovanie v podgotovke specialistov v oblasti fizicheskoj kul'tury // Teorija i metodika fizicheskoj kul'tury. – 2019. - № 3 (57). – S.11-15.

3 GOSO RK 6.08.064-2010 specialistov 5V010800 – Fizicheskaja kul'tura i sport ot 03.11.2010 g. Prikaz № 514 (data vvedenija 2011.09.01)

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР:

Андрущишин Иосиф Францевич - педагогика ғылымдарының докторы, профессор; Қазақ спорт және туризм академиясы; Алматы қ., Қазақстан.

Андрущишин Иосиф Францевич – доктор педагогических наук, профессор; Казахская академия спорта и туризма; г. Алматы, Казахстан.

Iosif Frantsevich Andrushchishin - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor; Kazakh Academy of Sport and Tourism; Almaty, Kazakhstan.

e-mail: ifandru2@mail.ru.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0995-9966>

Пікір берушінің пікіріне сәйкес мақала авторларға қайта өңдеу және түзету үшін қайтарылған жағдайда, мақала 20 жұмыс күні ішінде түзетілген нұсқа түрінде қайтарылуы тиіс. Көрсетілген түзету мерзімнен кеш түскен мақалалар жаңадан түскен мақала ретінде қарастырылады. Редакция қажетті нақтылаулар мен қысқартулар жасау құқығын, сондай-ақ авторларға өз мақалаларын қысқартуды ұсыну құқығын өзіне қалдырады.

Уважаемые авторы!

Публикация материалов в научно-теоретическом журнале «Теория и методика физической культуры» осуществляется с использованием Open Journal System - системы онлайн-подачи и рецензирования научных статей. Регистрация или авторизация доступны в разделе «Отправка материала». Сайт журнала <http://tmfk.kz/>

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ

Редакционный совет принимает ранее неопубликованные статьи по научным направлениям журнала. Статья представляется в электронном формате (в форматах .doc, .docx, .rtf) ТОЛЬКО посредством ее загрузки через функционал сайта журнала (Open Journal System).

Формат файла: Microsoft Word (docx). Формат листа: А4. Поля: верхнее и нижнее — 2 см, левое — 3 см, правое — 1 см. Основной шрифт: Times New Roman. Размер шрифта основного текста: 12 пунктов. Допускается использование шрифта меньшего размера (12 пунктов) в тексте таблиц, ссылок, схем, графиков, диаграмм и рисунков. Межстрочный интервал: одинарный. Выравнивание текста: по ширине, без переноса слов. Абзацный отступ (красная строка): 1,0 см.

Рисунки в тексте статьи располагаются без обтекания текстом. Рисунки должны быть четкими, надписи на них — легко читаемыми. Подписи не должны быть частью рисунков или таблиц. Рисунки должны иметь цельный формат (не допустимо составление рисунка из отдельных частей в виде вставок, фигур, надписей и т.д.). Все рисунки и таблицы должны быть пронумерованы. Нумерация таблиц и рисунков ведется раздельно. В тексте статьи обязательно должны содержаться ссылки на таблицы, рисунки, графики. Все таблицы и рисунки должны иметь ссылку на источник (если таблица или рисунок заимствованы) или подписаны «Рисунок/фото автора (-ов)». При использовании статистических данных в таблицах и рисунках должно быть указано - (Составлено автором (-ами) на основе данных...).

Для составления формул использовать только стандартные средства Microsoft Office.

При подаче статьи для публикации в журнал не допускается:

- нумерация страниц;
- использование в тексте разрывов страниц;
- использование автоматических постраничных ссылок;
- использование автоматических переносов;
- использование разреженного или уплотненного межбуквенного интервала;
- выделение текста жирным шрифтом внутри разделов статьи.

Ссылки на литературу оформляются в квадратных скобках:

На казахском языке - [1]; [1, б. 78]; [189, б. 42-43].

На русском языке - [1]; [1, с. 78]; [189, с. 42-43].

На английском языке - [1]; [1, p. 78]; [189, p. 42-43].

Объем статьи – не менее 7-ми страниц.

Оригинальность статьи должна быть не менее 60%. Для обзорных статей допускается оригинальность в объеме 40% и выше, при наличии в статье полноценного анализа использованного материала и авторских выводов, отсутствии некорректных заимствований, отсутствии заимствований большого объема из одного источника.

Статья должна быть оформлена в строгом соответствии со следующими правилами: в верхнем левом углу – МРНТИ, через пустую строку по центру – фамилия и инициалы автора (-ров) (не более 5 авторов), ученая степень и ученое звание (без сокращений), ниже без пропуска наименование вуза или научного учреждения, город и страна. Через пустую строку по центру прописными буквами – название статьи. Далее через пустую строку по ширине страницы – аннотация (от 100 до 200 слов) и ключевые слова (5-7 слов) и через пустую строку – текст статьи. В конце статьи через пустую строку – «Литература». И далее транслитерированный список литературы.

Название статьи, ФИО авторов (полностью), аннотация и ключевые слова должны быть на трех языках (казахский, русский, английский). Перевод должен быть качественным и выполнен специалистами.

Аннотация, объемом **100-200 слов**, на русском, казахском и английском языках, должна отражать содержание статьи, поскольку для большинства читателей она будет главным источником информации о проведенном исследовании.

Все аббревиатуры и сокращения должны быть расшифрованы при первом использовании в статье.

Структура статьи: Введение (актуальность, цель и задачи исследования); Методы и организация исследования; Результаты исследования и их обсуждение; Выводы.

Необходимо выделить жирным шрифтом **ФИО автора (-ров)***, **наименование статьи** и наименования разделов: «**Аннотация**», «**Ключевые слова**», «**Введение**» (актуальность, цель и задачи исследования), «**Методы и организация исследования**», «**Результаты исследования и их обсуждение**», «**Выводы**», «**Литература**».

*Автора для корреспонденции (первого автора) необходимо отметить латинской буквой «а» после инициалов автора, например, **Иванов И.И.**^а, **Петров П.П.**

Раздел «**Методы и организация исследования**» должен содержать:

- процедуру проведения исследования;
- описание выборки: число участников эксперимента либо опроса, пол, возраст и другие характеристики;
- примененные в ходе исследования методы и методики с их описанием;
- методы анализа и статистической обработки и другие способы обеспечения воспроизводимости.

При представлении количественных данных необходимо использовать современные методы анализа и статистической обработки.

Библиография должна содержать, помимо основополагающих работ, публикации последних 5 лет, приветствуются ссылки на статьи из высокоцитируемых зарубежных и казахстанских журналов, входящих в базы: Web of Science, SCOPUS, РИНЦ. Самоцитирование допустимо в объеме не более 30% источников. Рекомендуется указывать URL (ссылку) и дату обращения для всех источников, тексты которых доступны в сети Интернет.

Список литературы следует составлять по мере упоминания источников в тексте (не по алфавиту) и размещать в конце статьи. Стиль оформления списка литературы на казахском и русском языках согласно ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления» (требование к изданиям, входящих в перечень КОКСОН).

Авторы несут ответственность за верность библиографических данных.

Не допускаются ссылки на неопубликованные диссертационные работы.

Правильное описание используемых источников в списках литературы является залогом того, что цитируемая публикация будет учтена при оценке научной деятельности ее авторов и организаций, которые они представляют.

В случае наличия в списке литературы работ, представленных на кириллице, необходимо представить список литературы в двух вариантах:

первый – в оригинале;

второй – романизированным алфавитом (транслитерация - <http://www.translit.ru>).

Например:

Литература

1 Федоров А.И., Авсиевич В.Н., Ившин В.Л., Голубков А.В. Поведенческие риски в отношении современных студентов к своему здоровью // Материалы XXI российской научно-практической конференции (с международным участием) Российский человек и власть в контексте радикальных изменений в современном мире: доклады / редкол.: Л.А. Зак и др. – Екатеринбург: Гуманитарный университет, 2019. – С. 929-933.

References

1 Fedorov A.I., Avsievich V.N., Ivshin V.L., Golubkov A.V. Povedencheskieriskivotnosheniisovremennyhstudentovk svoemu zdorov'yu // Materialy XXI Rossijskoj nauchno-prakticheskoj konferencii (smezhdunarodnymuchastiem) Rossijskijchelovekivlast' v kontekte ksteradikal'nyh izmenenij v sovremennom mire: doklady / redkol.: L.A. Zaksidr. – Ekaterinburg: Gumanitarnyj universitet, 2019. – S. 929-933.

В статьях на английском языке список литературы представляется только на английском языке, например:

References

Arcelli, E., Canova R. *Trenirovka v marafonskom beže: nauchni podhod* [Training in marathon running: a scientific approach]. Moscow, House Terra-Sport Publ., – 2000. – 70 p

Kiryanov M. A., Kalinin I.N., Kharitonova L.G. [Rheographic performance athletes cyclic sports]. *Bulletin of the South Ural state University. Ser. Education, Healthcare Service, Physical Education*, 2010, on 24 (200), pp. 125-128 (in Russ.).

Larsen, H. B. Kenyan dominance in distance running. *Comparative Biochemistry and Physiology Part A: Molecular and Integrative Physiology*, on. 136(1), pp. 161-170.

Сведения об авторах.

На отдельной странице указываются дополнительные сведения о каждом авторе: ФИО полностью на казахском, русском и английском языках*, ученые (академические) степени и ученые звания (при наличии), должность, организация, контактные телефоны, действующий e-mail, URL (ссылку) цифрового идентификатора ORCID.

19. В целях возмещения затрат на услуги типографии, корректуры, размещения в базах РИНЦ и Crossreff, присвоения DOI-идентификатора, публикация статей осуществляется на платной основе.

Стоимость публикации статьи (формат А4, 12 кегль, 1,0 интервал, шрифт TimesNewRoman) составляет **10 000 тенге** (с учетом внешнего слепого рецензирования). Рецензентов для внешней рецензии назначает Редакционный совет.

Оплата за публикацию статьи осуществляется только после сообщения редакцией о принятии к публикации и производится по указанным ниже банковским реквизитам (для граждан РК необходимо открыть текущий счет):

NAO KAZ AKAD SPORTA I TURIZMA (KAZAST)

ABAY AVENUE, 85, ALMATY, KAZAKHSTAN

Account: KZ 07856000000011507 (KZT);

KZ 578560000004009529 (EURO);

KZ 218560000005479598 (USD);

KZ 5085622203309006737 (RUB)

RNN 600700016358

BIN 010840001890

SWIFT KCJBKZKX

КБе 16 JSC BANKCENTERCREDIT, ALMATY KZ

Branch: SWIFT KCJBKZ1ALM

ОБРАЗЕЦ ОФОРМЛЕНИЯ СТАТЬИ

МРНТИ 77.01.79

¹Бахтиярова С.Ж.^а, ²Андрущишин И.Ф.

¹[Западно-Казахстанский аграрно-технический университет им. Жангир хана](#), г.Уральск, Республика Казахстан

²Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Республика Казахстан

ОЛИМПИЙСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ВЗГЛЯД СПЕЦИАЛИСТОВ

Бахтиярова Саягуль Жаксыбаевна, Андрущишин Иосиф Францевич
Олимпийское образование: взгляд специалистов

Аннотация. 100-200 слов

Ключевые слова: 5-7 слов

Бахтиярова Саягуль Жаксыбаевна, Андрущишин Иосиф Францевич
Олимпиадалық білім беру: мамандар көзқарасымен

Аңдатпа. 100-200 сөз

Түйін сөздер: 5-7 сөз

Bakhtiyarova Sayagul, Andrusyshyn Iossif
Olympic education: the view of specialists

Abstract. 100-200 words.

Key words: 5-7 words

Введение......текст статьи

Методы и организация исследования. ...текст статьи

Результаты исследования и их обсуждение ...текст статьи

Выводы. ...текст статьи

Литература

1 Постановление Правительства Республики Казахстан от 23 апреля 2020 года № 242. Об утверждении Комплексного плана по развитию физической культуры и массового спорта на 2020-2025 годы.

2 Андрущишин И.Ф., Бахтиярова С.Ж. Олимпийское образование в подготовке специалистов в области физической культуры // Теория и методика физической культуры. – 2019. - № 3 (57). – С.11-15.

3 ГОСО РК 6.08.064-2010 специалистов 5B010800 – Физическая культура и спорт от 03.11.2010 г. Приказ № 514 (дата введения 2011.09.01).

References

1 Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstanot 23 aprelja 2020 goda № 242. Ob utverzhenii Kompleksnogo plana po razvitiyu fizicheskoj kul'tury i massovogo sportana 2020-2025 gody.

2 Andrushhishin I.F., Bahtijarova S.Zh. Olimpijskoe obrazovanie v podgotovke specialistov v oblasti fizicheskoj kul'tury // Teorija i metodika fizicheskoj kul'tury. – 2019. - № 3 (57). – S.11-15.

3 GOSO RK 6.08.064-2010 specialistov 5V010800 – Fizicheskaja kul'tura i sport ot 03.11.2010 g. Prikaz № 514 (data vvedeniya 2011.09.01)

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ:

Андрущишин Иосиф Францевич – доктор педагогических наук, профессор; Казахская академия спорта и туризма; г. Алматы, Казахстан.

Андрущишин Иосиф Францевич - педагогика ғылымдарының докторы, профессор; Қазақ спорт және туризм академиясы; Алматы қ., Қазақстан.

Iosif Frantsevich Andrushchishin - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor; Kazakh Academy of Sport and Tourism, Almaty, Kazakhstan.

e-mail: ifandru2@mail.ru.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0995-9966>

*В случае возвращения статьи авторам для переработки и исправления, согласно отзыву рецензента, статья должна быть возвращена в течение **20 рабочих дней** в виде доработанного варианта. Статьи, поступившие с доработки позднее указанного срока, рассматриваются как вновь поступившие. Редакция оставляет за собой право производить необходимые уточнения и сокращения, а также право предложить авторам сократить свою статью.*

Dear Authors!

The publication of materials in the scientific-theoretical journal “Theory and methodology of physical education” is carried out using the Open Journal System - a system of online submission and review of scientific articles. Registration or authorization is available in the section “Submission of Materials”. The journal’s website <http://tmfk.kz/>.

REQUIREMENTS FOR REGISTRATION OF ARTICLES

The editorial board accepts previously unpublished articles on the scientific areas of the journal. The article is submitted in electronic format (in .doc, .docx, .rtf formats) only by uploading it through the functionality of the journal’s website (Open Journal System).

File format: Microsoft Word (doc). Sheet size: A4. Margins: upper and lower - 2 cm, left - 3 cm, right - 1 cm. Body type: Times New Roman. Body text size: 12 pt size. It is allowed to use a smaller size (12 pt size) in the text of tables, links, diagrams, graphs, diagrams, and figures. Line spacing: single. Text justification: breadthwise, without word break. Paragraph indents (red line): 1.0 cm.

2. Figures in the text of the article are located without text circumfluence. Figures should be clear and legible. Captions should not be part of figures or tables. Figures should have an integral format (it is not permissible to compose a figure from separate parts in the form of inserts, figures, inscriptions, etc.). All figures and tables should be numbered. Tables and figures are numbered separately. The text of the article must contain references to tables, figures, graphs. All tables and figures must have a link to the source (if the table or figure is borrowed) or signed “Figure/photo of the author (s)”. When using statistical data, tables and figures should indicate - (Compiled by the author (s) based on data ...).

3. To compose formulas use only standard Microsoft Office tools.

4. While submitting an article for publication in the journal, it is not allowed:

- pagination;
- use of page breaks in the text;
- use of automatic paging links;
- using automatic hyphenation;
- using sparse or condensed letter spacing;
- text highlighting in bold type within sections of an article.

References to literature are made in square brackets:

In Kazakh language - [1]; [1, p. 78]; [189, p. 42-43].

In Russian language - [1]; [1, p. 78]; [189, p. 42-43].

In English language - [1]; [1, p. 78]; [189, p. 42-43].

The volume of the article – at least 7 pages.

The originality of the article must be at least 60%. If there is a full analysis of the used material and the author’s conclusions in the article, the absence of incorrect borrowings, and the absence of large amounts of borrowing from one source, originality in the amount of 40% is allowed for review articles.

The article must be drawn up in strict accordance with the following rules: in the upper left corner - IRSTI, through an empty line in the center - the surname and initials of the authors (no more than 5 authors), academic degree, and academic title (without abbreviations), below without space the name of the university or scientific institution, city, and country. Through an empty line in the center in capital letters - the title of the article. Then, through an empty line across the width of the page - an Abstract (from 100 to 200 words) and keywords (5-7 words) and an empty line - the text of the article. At the end of the article through an empty line - “References”. Then a transliterated list of references.

The title of the article, full names of authors, abstract, and keywords should be in three languages (Kazakh, Russian, and English). The translation must be of high quality and performed by specialists. On a separate sheet, the full name, patronymic, and surnames of the authors, academic degrees and academic titles (if any), position, organization, telephones, and e-mail are indicated.

An Abstract, volume **100-200 words** in Kazakh, Russian, English languages should reflect the content of the article, as far as it will be the main source of information about the study for most readers.

All abbreviations must be deciphered when it is used in the article for the first.

Structure of the article: Introduction (relevance, purpose and objectives of the study); Methods and organization of the study; Research results and their discussion; Conclusions.

It is necessary to observe in bold **the full name of the author* (s), the title of the articles, and the titles of the sections: “Abstract”, “Keywords”, “Introduction”** (relevance, purpose, and objectives of the study), **“Methods and organization of the research”, “Results and discussion of the research”, “Conclusions”, “References”**.

* The author for correspondence (the first author) should be marked with the Latin letter “ a “ after the initials of the author, for example, ¹Ivanov I.I., ²Petrov P.P.

Section **“Methods and organization of research”** should contain:

- Research procedure;
- Sample description: the number of participants in the experiment or survey, gender, age, and other characteristics;
- Methods and techniques used in the course of the research with their description;

- Methods of analysis and statistical processing and other methods of ensuring reproducibility.

The bibliography should contain, in addition to the fundamental works, publications of the last 5 years, references to articles from highly cited foreign and Kazakh journals included in the bases are welcomed: Web of Science, SCOPUS, and RSCI. Self-citation is permissible in the amount of no more than 30% of sources. It is recommended to indicate the URL (link) and the date of reference for all sources, the texts of which are available on the Internet.

The list of references should be compiled as the sources are mentioned in the text (not alphabetically) and drawn up under 7.1-2003 "Bibliographic record. Bibliographic description. General requirements and rules of drawing up". The authors are responsible for the accuracy of the bibliographic data.

The list of references should be compiled as the sources are mentioned in the text (not alphabetically) and displayed at the end of the article. Style of the references list in Kazakh and Russian languages according to AUSS 7.1-2003 "Bibliographic record. Bibliographic description. General requirements and compilation rules" (the requirement for publications included in the committee for quality assurance in education and science list).

The authors are responsible for the accuracy of the bibliographic data.

Links to unpublished dissertations are not allowed.

A correct description of the used sources in the bibliography is a guarantee that the cited publication will be taken into account when evaluating the scientific activities of authors and the organizations that they represent.

If there are works presented in the Cyrillic alphabet in the list of references, it is necessary to submit the list of references in two versions:

the first is in the original;

the second - in a Romanized alphabet (transliteration - <http://www.translit.ru>).

For example:

Литература

1 Федоров А.И., Авсиевич В.Н., Ившин В.Л., Голубков А.В. Поведенческие риски в отношении современных студентов к своему здоровью // Материалы XXI российской научно-практической конференции (с международным участием) Российский человек и власть в контексте радикальных изменений в современном мире: доклады / редкол.: Л.А. Закс и др. – Екатеринбург: Гуманитарный университет, 2019. – С. 929-933.

References

1 Fedorov A.I., Avsievich V.N., Ivshin V.L., Golubkov A.V. Povedencheskie riski v otnoshenii sovremennykh studentov k svoemu zdorov'yu // Materialy XXI rossijskoj nauchno-prakticheskoy konferencii (s mezhdunarodnym uchastiem) Rossijskij chelovek i vlast' v kontekste radikal'nykh izmenenij v sovremennom mire: doklady / redkol.: L.A. Zaksidr. – Ekaterinburg: Gumanitarnyj universitet, 2019. – S. 929-933.

In English articles, the bibliography is presented only in English, for example:

References

Arcelli, E., Canova R. *Trenirovka v marafonskom bege: nauchni podhod* [Training in marathon running: a scientific approach]. Moscow, House Terra-Sport Publ., – 2000. – 70 p

Kiryaynov M. A., Kalinin I.N., Kharitonova L.G. [Rheographic performance athletes cyclic sports]. *Bulletin of the South Ural state University. Ser. Education, Healthcare Service, Physical Education*, 2010, on 24 (200), pp. 125-128 (in Russ.).

Larsen, H. B. Kenyan dominance in distance running. *Comparative Biochemistry and Physiology Part A: Molecular and Integrative Physiology*, 2003. on. 136(1), pp. 161-170.

18. Information about the authors

On a separate sheet, additional information about each author is indicated: full name in Kazakh, Russian and English, academic degrees and academic titles (if any), position, organization, contact numbers, valid e-mail, URL (link) ORCID digital identifier.

19. To reimburse the costs of printing services, proof, posting in the RSCI and Crossreff databases, assignment of a DOI identifier, the publication of articles is carried out on a paid basis.

The cost of article publication (A4 format, 12-point size, 1.0 spacing, Times New Roman font) is **10,000 tenge** (including external blind review). Reviewers for external review are appointed by the Editorial Board.

Payment for the publication of an article is carried out only after the editorial board informs about acceptance for publication and is made according to the bank details indicated below (for citizens of the Republic of Kazakhstan, you must open a current account):

NAO KAZ AKAD SPORTA I TURIZMA (KAZAST)

ABAY AVENUE, 85, ALMATY, KAZAKHSTAN

Account: KZ 07856000000011507 (KZT);

KZ 578560000004009529 (EURO);

KZ 218560000005479598 (USD);

KZ 508562203309006737 (RUB)

RNN 600700016358

BIN 010840001890

SWIFT KCJBKZKX

BC 16 JSC BANKCENTERCREDIT, ALMATY KZ

Branch: SWIFT KCJBKZ1ALM

SAMPLE REGISTRATION OF THE ARTICLE

¹Bakhtiyarova Sayagul, ²Andrusyshyn Iossif

¹West Kazakhstan agrarian-technical university named after Zhangir khan,
Uralsk, Kazakhstan

²Kazakh Academy of Sport and Tourism, Almaty, Kazakhstan

OLYMPIC EDUCATION: THE VIEW OF SPECIALISTS

Bakhtiyarova Sayagul Zhaksybayevna, Andrusyshyn Iossif Francevich

Olympic education: the view of specialists

Abstract. 100-200 words.

Key words: 5-7 words

Бахтиярова Саягуль Жақсыбаевна, Андрущишин Иосиф Францевич

Олимпийское образование: взгляд специалистов

Аннотация. 100-200 слов

Ключевые слова: 5-7 слов

Бахтиярова Саягуль Жақсыбаевна, Андрущишин Иосиф Францевич

Олимпиадалық білім беру: мамандар көзқарасымен

Андатпа. 100-200 сөз

Түйін сөздер: 5-7 сөз

Introduction...the text of an article

Methods and organization of research...the text of an article

Results and discussion of the research...the text of an article

Conclusions...the text of an article

References

1 Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstanot 23 aprelja 2020 goda № 242. Ob utverzhenii Kompleksnogo plana po razvitiju fizicheskoj kul'tury i massovogo sportana 2020-2025 gody.

2 Andrushhishin I.F., Bahtijarova S.Zh. Olimpijskoe obrazovanie v podgotovke specialistov v oblasti fizicheskoj kul'tury // Teorija i metodika fizicheskoj kul'tury. – 2019. - № 3 (57). – S.11-15.

3 GOSO RK 6.08.064-2010 specialistov 5V010800 – Fizicheskaja kul'tura i sport ot 03.11.2010 g. Prikaz № 514 (data vvedeniija 2011.09.01)

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS:

Iosif Frantsevich Andrushchishin - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor; Kazakh Academy of Sport and Tourism, Almaty, Kazakhstan.

e-mail: ifandru2@mail.ru.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0995-9966>.

*In case if the paper is returned to the author for further corrections according to the reviewer's comments it should be reviewed and resubmitted within **20 working days**. The articles resubmitted after the deadline are considered as newly submitted. The Editorial board keeps the right for refinements and reductions. The Editorial board can ask the authors to abbreviate their articles.*

